

**T.C.
İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**HALEP TÜRKMENLERİ İLE KAŞKAY TÜRKLERİNİN HALK
KÜLTÜRÜ UNSURLARININ KARŞILAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ceyhun BAĞ

1800000627

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Programı: Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Shurubu KAYHAN

KASIM 2020

T.C.
İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

HALEP TÜRKMENLERİ İLE KAŞKAY TÜRKLERİNİN HALK
KÜLTÜRÜ UNSURLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ceyhun BAĞ

1800000627

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Shurubu KAYHAN

Diğer Jüri Üyeleri: Prof. Dr. Abdülkadir Emeksiz (İstanbul Üniv.)

Prof. Dr. M. Fatih Köksal

Yedek Jüri Üyeleri: Prof. Dr. Muharrem Kaya (MSGGS Üniv.)

Dr. Öğr. Üyesi Emre Berkan Yeni

KASIM 2020

ÖNSÖZ

Kültür bir ulusun geçmişten edinilen kazanımlarını, yaşayış tarzını, örf, âdet, gelenek, görenek, ortak düşünce ve değerlerini geleceğe aktarmada dinamik bir yapıya sahiptir.

Türk ulusunun tarihsel süreç içerisinde geniş bir coğrafyaya yayılması ve binlerce yıllık zaman akışı içerisinde bulundukları coğrafyada farklı ulusların kültürleriyle etkileşimde olması, yaşayışlarında bazı kültürel öğelerin yok olmasına, değişmesine ve etkileşimde olduğu uluslara ait kültürün izlerini taşımasına yol açmıştır. Bu yüzden Türk ulusunun sahip olduğu kültürü incelerken tarihsel süreç ve coğrafyayı göz ardı edemeyiz. Bu bağlamda çalışmamızda İran olarak adlanan yerde göçebe bozkır kültürünün özelliklerini günümüze kadar taşıyan Kaşkay Türkleri ile yerleşik hayatı benimseyen Halep Türkmenlerinin kültürel açıdan sahip oldukları benzerlikler ve farklılıklar ele alınacaktır.

Araştırmamızın konusunu, Suriye'nin kuzey bölgesinde yaşayan ve genel adıyla Halep Türkmenleri olarak bilinen Bab ve Cerablus bölgelerinde yaşayan Türkmenler ile İran'ın Şiraz'a bağlı Firuzabad ve Ateşkadeh bölgesinde yaşayan Kaşkay Türklerinin elde edilen veriler ışığında halk kültürüne ait doğum, evlenme ve ölüm âdetleri, bu âdetlerin uygulanışının sözlü kültüre nasıl yansıdığı, halk inanışları, halk hekimliğine ait unsurları belirlenerek karşılaştırmalı bir şekilde ele alınması oluşturmaktadır.

Araştırmamızın yönteminde ise, konunun belirlenmesinden sonra, çalışma sahasına ait İran Türkleri, Kaşkaylar ve Suriye'de yaşayan Türkmenler hakkında birincil ve ikincil kaynaklar dahilinde bilgi toplanmıştır. Bunun akabinde bir buçuk ay süren saha araştırması süreci başlamıştır. Saha araştırmasında çalışmamızın başlığını oluşturan Kaşkaylar ve Halep Türkmenlerinin kültürel unsurlarının tespit edilmesinde gözlem, soru-cevap yöntemi, gerektiği yerlerde rehber kullanma yöntemlerine başvurulmuştur. Birincil sorularla istenilen cevaplar alınamadığı veya yetersiz bulunduğu takdirde birincil soruları destekleyen yardımcı sorularla istenilen bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Saha bölgelerinden elde ettiğimiz çalışmaya dair bilgiler video kayıtları, ses kayıtları ve fotoğraflar ile kayıt altına alınmıştır. Her iki bölge toplumunda günlük hayata dair uygulama ve inançların etki alanı belirlenmeye çalışılmıştır.

İran'da Şiraz merkez, Firuzabad ve Ateşkadeh bölgesinde yaşayan Kaşkay Türkleri ve Suriye'nin kuzeyinde Cerablus ve Bab ilçelerine bağlı Çobanbey, Kadılar, Kocalı, Bozhöyük ve Zughara ile Gaziantep ve Kilis'in Suriye sınır hattına yakın yerleşim bölgelerinde yaşayan Türkmenlerle görüşmelerde bulunulmuştur.

Tez içeriğimiz dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde her iki coğrafya ve bu coğrafyalarda yaşayan Türklerin tarihsel süreç içerisinde hangi yerleri yurt edinmeleri hakkında bilgi verildikten sonra, sosyal, ekonomik ve kültürel yapıları karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmıştır.

İkinci bölümde, Halep Türkleri ile Kaşkay Türklerinin doğum gelenekleri halk kültürü unsurları bakımından ele alınmıştır. Doğum öncesi, doğum ve doğum sonrası olmak üzere üç ana alt başlıkta incelenmiştir. Doğum öncesi alt başlığı altında kısırlığı giderme ve hamile kalma, hamileyken dikkat edilmesi gereken hususlar ve aşırma ile cinsiyet tayini hakkında iki bölgede yaşayan Türklerin günlük yaşantılarına dair

uygulanışlar, doğum alt başlığı altında doğumun geç veya tez olmasına dair uygulamalar, doğum sonrası alt başlığında ise, çocuğun dünyaya gelmesinden başlayarak askerlik dönemine kadar olan evre değerlendirme bölümünde karşılaştırmaya tâbi tutulmuştur.

Üçüncü bölümde, evlenme geleneklerine yer verilmiş olup; Evlilik, evlilik çeşitleri, düğün öncesi, düğün ve düğün sonrası olmak üzere beş alt bölümde incelenmiştir. Birinci alt başlık olarak karşımıza çıkan evlilik maddesinde, evlilik öncesi görülen âdetler, eş seçimi ve gelin adayının belirlenmesi konuları ele alınmış, her iki bölgede görülen evlilik çeşitlerine yer verildikten sonra düğün öncesi, düğün ve düğün sonrasında uygulanan âdetler karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmış, uygulanan âdetlerin sözlü kültüre nasıl yansıdığı örneklemelerle açıklanmış ve uygulanan âdetler değerlendirme bölümünde karşılaştırılmıştır.

Dördüncü bölümde ise ölüm gelenekleri ele alınmıştır. Türklerin ölüm karşısında takındıkları tutum ve davranışlar hakkında kısa bir bilgi verilmiş olup daha sonrasında ölüm öncesi, cenazenin defni ve defin sonrası alt başlıkları dahilinde her iki bölge ele alınmış, değerlendirme bölümünde ise ölüm başlığı altında gerçekleşen uygulamalar karşılaştırmalı bir şekilde verilmiştir.

Bu çalışmanın ortaya konulmasında emeği geçen Suriye Türkmen Meclisi Başkanı Dr. Muhammed Vecih Cuma'ya, Bütov Azerbaycan Ocakları (BAO) Türkiye temsilcisi Babek Türkoğlu'na; ayrıca çalışmanın fikri ve ilmi olarak ortaya konulmaya başlandığı ilk andan itibaren maddi, manevi ve akademik anlamda desteğini eksik etmeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Shurubu KAYHAN'a teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	xii
1. HALEP TÜRKMENLERİ VE KAŞKAY TÜRKLERİNİN SOSYAL, KÜLTÜREL VE EKONOMİK YAPILARI.....	1
1.1. Suriye ve Suriye Türkmenleri	1
1.1.1. Suriye Türkmenleri	2
1.1.1.1 Şam Türkmenleri.....	3
1.1.1.2. Hama Türkmenleri	3
1.1.1.3. Humus Türkmenleri	4
1.1.1.4. Tartus Türkmenleri.....	4
1.1.1.5. İdlib Türkmenleri	5
1.1.1.6. Golan (Kuneytra) Türkmenleri	5
1.1.1.7. Lazkiye (Bayır-Bucak) Türkmenleri.....	6
1.1.2. Suriye Türkmenlerinin Genel Tarihi	8
1.1.3. Halep Türkmenleri	12
1.1.3.1 Halep Türkmenlerinde Sosyal, Ekonomik ve Siyasi Yapı.....	13
1.2. İran ve İran Türkleri	17
1.2.1. Coğrafya ve Dil Açısından İran Türkleri	19
1.2.2. Kaşkay Adının Menşei	20

1.2.3. Kaşkay Türklerinin Genel Tarihi	22
1.2.4. Kaşkay Türklerinde Sosyal Yapı	25
1.2.5. Kaşkay Türklerinde Ekonomik Hayat.....	28
2. DOĞUM GELENEKLERİNİN HALK KÜLTÜRÜ ÖGELERİ BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI	29
2.1. Doğum Öncesi	29
2.1.1. Kısırlılığı Giderme ve Hamile Kalma	30
2.1.2. Hamileyken Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar	37
2.1.3. Aşırme ve Cinsiyet Tayini	41
2.2. Doğum	43
2.2.1. Doğumun Tez / Geç Olması	45
2.3. Doğum Sonrası	47
2.3.1. Muştı ve Umay Ana Kültü	48
2.3.1.1. Muştı	48
2.3.1.2. Umay Ana Kültü	49
2.3.2. Kundaklama ve Beşiğe Koyma	55
2.3.3. Ad Koyma	59
2.3.4. Loğusalık ve Kırkını Çıkarma	64
2.3.4.1. Al Karısı ve Al Basması	64
2.3.4.2. Loğusalık Dönemi ve Kırklama	74
2.3.5. Köstek Kırma / Yola Düşme	81
2.3.6. İlk Saç, İlk Tırnak, İlk Diş	83

2.3.7. Sünnet ve Kirvelik	86
2.3.8. Askerlik	89
2.4. Değerlendirme	90
3. EVLENME GELENEKLERİNİN HALK KÜLTÜRÜ BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI	100
3.1. Evlilik	100
3.1.1. Evlilik Öncesi Görülen Adetler	101
3.1.1.1. Eş Seçimi	101
3.1.1.2. Gelin Adayının Belirlenmesi	102
3.2. Evlilik Çeşitleri	109
3.2.1. Akraba Evliliği	109
3.2.2. Berdel / Değişik	113
3.2.3. Kız Kaçırma	115
3.2.4. Beşik Kertme – Göbek Bağı Evlilik	117
3.2.5. Kan Yerine Gitme	120
3.2.6. Evlilik Şartları	122
3.3 Düğün Öncesi	125
3.3.1 Kız İsteme ve Elçi Gönderme	125
3.3.2 Başlık Parası-Galın (Kalın) ve Mehir	128
3.3.3. Nişan	134
3.4. Düğün	136
3.4.1. Bazarlık ve Davet	136

3.4.2 Bayrak Merasimi	140
3.4.3. Toy	144
3.4.3.1. Kına	151
3.4.3.2. Gelin Alayı	159
3.4.3.3Bey Etme – Telbis Etme.....	168
3.5. Düğün Sonrası	169
3.5.1. Hâcle (Girdek) – Gerdek	169
3.5.2. Gelin Görme – Süpha	170
3.5.3. Ayak Açma – El Öpme ve Hasbe	171
3.6. Değerlendirme	172
4. ÖLÜM GELENEKLERİNİN HALK KÜLTÜRÜ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI	179
4.1. Ölüm	179
4.2. Ölüm Öncesi	180
4.2.1. Ölümü Çağrıştıran Belirtiler	180
4.2.2. Vasiyet – Pay Hissesi	181
4.3. Cenazenin Defni	182
4.3.1. Ölüm Olayının Duyurulması	182
4.3.2. Ölünün Bekletilmesi	183
4.3.3. Ağıt ve Şerve	184
4.3.4. Kefenleme	187
4.3.5. Ölüyü Gömme	187

4.3.6. Devir ve Tesbih	189
4.4. Defin Sonrası	190
4.4.1. Taziye ve Yas Alma – Devre Çalma	190
4.4.2. Yas Törenleri Bağlamında Ölü Yemeği	193
4.4.3. Yas Tutma	198
4.5. Değerlendirme	204
SONUÇ	208
KAYNAKÇA	209
EKLER	224

KISALTMALAR

AKM	: Atatürk Kültür Merkezi
al. y.	: Alıntılandığı yer
ayr. bkz.	: Ayrıntılı bakınız
BAO	: Btov Azerbaycan Ocakları
bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
EKEV	: Erzurum Kültür Eēitim Vakfı
GAP	: Gneydoēu Anadolu Projesi
INES	: International Academic Research Congress
İŞİD	: Irak Şam İslam Devleti
KMP	: Kaşkay Milli Partisi
M.Ö.	: Milattan nce
M.S.	: Milattan sonra
MİSAK	: Milli Strateji Araştırma Kurulu
No.	: Numara
ORSAM	: Ortadoēu Stratejik Araştırmalar Merkezi
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
PKK	: Partiya Karkern Kurdistan / Kürdistan İşçi Partisi
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SUTAD	: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti
TDK : Türk Dil Kurumu
TTK : Türk Tarih Kurumu
TAED : Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
TFA : Türk Folklor Araştırmaları
TUDOB : Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Bilim Şöleni
vb. : ve benzeri
vs. : ve saire

Enstitüsü : Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Programı : Türk Dili ve Edebiyatı
Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Shurubu Kayhan
Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans – Kasım 2020

KISA ÖZET

HALEP TÜRKMENLERİ İLE KAŞKAY TÜRKLERİNİN HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Ceyhun Bağ

Halep Türkmenleri ile İran'ın Şiraz'a bağlı Firuzabad ve Ateşkadeh bölgesinde yaşayan Kaşkay Türklerinin halk kültürüne ait âdetlerinin uygulanışındaki unsurlar ele alınmış olup, yeri geldikçe Anadolu ve Türk kültür coğrafyasından örneklemelerle kültür birliği üzerinde de durulmuştur. Ayrıca bu unsurların sözlü kültüre nasıl yansıdığı araştırmamızın konusunu oluşturmaktadır.

Halep Türkmenleri ve Kaşkay Türklerinin kültürel unsurlarının tespit edilmesinde gözlem, soru – cevap yöntemi, gerektiği yerlerde rehber kullanma yöntemlerine başvurulmuştur.

Araştırmamızın amacı, Kaşkay Türkleri ile Halep Türkmenlerinin doğum, evlilik ve ölüm geleneklerinin karşılaştırılması, bu geleneklerde yaşatılan halk inançlarının geçmiş dönem inançlarıyla kıyaslanması ve kaynağının araştırılması, bu uygulamaların yorumlanmasıyla birlikte karşılaştırma yöntemi gereği her iki bölgede yaşayan toplumun kendi arasında karşılaştırmaya tabii tutulması ve gerek Anadolu sahası gerekse diğer Türk topluluklarıyla karşılaştırma yapılarak benzer ve farklı yönlerine işaret edilmesidir. Ayrıca her iki bölge toplumunda günlük hayata dair uygulama ve inançların etki alanı belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın sonucunda ise, Halep Türkmenleri ile Kaşkay Türklerinin halk kültürlerine ait unutulmuş, değişime uğramış ve yaşatılmaya devam eden unsurlar tespit edilerek, Türk topluluklarına ait ortak kültürel değerleri ortaya çıkaracak ve tarihsel süreç içerisinde inançsal bazda oluşan değişim sonucu kadim Türk inancı ile arasında benzerlik ve süreklilik olup olmadığı ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İran Türkleri, Kaşkaylar, Suriye, Halep Türkmenleri, halk kültürü

University : İstanbul Kültür University
Institute : Institute of Graduate Education
Department : Turkish Literature and Language
Programme : Turkish Literature and Language
Supervisor : Asst. Prof. Shurubu Kayhan
Degree Awarded and Date : Master – November 2020

ABSTRACT

COMPARİSON OF THE FOLK CULTURE ELEMENTS OF ALEPPO TURKMENS AND QASHQAI TURKS

Ceyhun Bağ

The elements of the practice of the folk culture of Aleppo Türkmens and Qashqai Turks living in Shiraz, Firuzabad and Ateşkadeh regions of Iran werw discussed, and cultural unity was also emphasized with examples from Anatolian and Turkish cultural copraphy. In addition, how these elements reflect on oral culture constitutes the subject of our Research.

Observations, questioning-answering methods and when its necessary using of local companions were used in determining the cultural elements of Qashqais and Aleppian Turkmens.

The purposes of our research were comparing the birth, marriage and death traditions of Qashqai Turks and Aleppian Turkmens; comparison of the folk beliefs of today and the past under these traditions and investigating their source; pointing out similar and different aspects of their folk cultures by making comparisons between these two regional communities and also comparing them to the Anatolian and other Turkish communities as a result of the comparison method while interpreting these practices. Additionally, the impact area of dailylife practices and beliefs in both regional communities was tried to be determined.

The results of this study will be revealing the similarities and continuity between the ancient Turkish beliefs and Aleppine Turkmens- Qashqai Turks as a result of the change occurred on a religious basis in the historical process while determining the forgotten, transformed or continuing elements of the folk cultures of them and revealing the common cultural values of Turkish communities.

Key Words: Iran Turks, Qashqais, Syria, Aleppian Turkmens, folk culture

GİRİŞ

Toplumu oluşturan bireylerin doğum, evlenme ve ölüm ritüelleri, ölü gömme biçimleri, inançsal bazda gösterdiği değişikliklerin birey ve toplum üzerinde gösterdiği yansımaları, dini ve milli bayramları, yemek kültürü, giyim kuşamları bir toplumun kültürünü oluşturan etmenler olarak sayılabilir. Halk kültürü ise; dil, din, ırk ve kültür açısından benzer özellikler taşıyan bir toplumun birlikteliğinden ortaya çıkmaktadır.

Türk ulusu kendi içerisinde irili ufaklı boy ve alt birimlerini içerisinde barındırmakla birlikte farklı coğrafyalarda farklı toplumlarla etkileşim içerisinde varlığını günümüze kadar korumuştur. Bu durum geniş bir coğrafyaya hakîm olan Türkler açısından kültürel bir zenginlik olarak gözükebilir. Buna paralel olarak sahip olduğu kültürel birikimlerin bazılarının Türk ulusunu oluşturan topluluklar içerisinde yok olduğu, bazılarının ise günümüze kadar birtakım değişikliklere uğrayarak geldiği gerçeğini de gözler önüne sermektedir. Çünkü toplulukların veya halkların edinmiş oldukları kültürel birikimlerin hepsini yok sayması, belirli sebeplerden dolayı başka bir kültür ortaya koyması veya kendisine has olmayan bir kültürü benimsemesi imkansızdır.

Kültürün oluşması geniş bir zaman dilimi ve süreklilik istiyorsa aynı şekilde kültürün değişimi de geniş bir zaman dilimi ve süreklilik ister. Kültür değişimi zorla da yaptırılabilir. O yüzden ki tez konumuzu ve başlığını seçerken yaklaşık bin yıllık Türk hakimiyetinde olan İran ile aynı keza Suriye coğrafyasında yaşayan Türklerin vermiş olduğu kültürel savaş önemli bir etken olmuştur.

İran ve Suriye coğrafyasının çeşitli Türk boyları ile onların alt gruplarını içerisinde barındırması Türk dünyası ve Türkoloji adına önem arz etmektedir. Buna binaen İran ve Suriye'nin yaklaşık yüz yıllık tarihine bakıldığı vakit siyasi, ekonomik, coğrafi vb. özelliklerden meydana gelen birtakım sebeplerden ötürü Türkiye'de Türkoloji adına çalışmalar oldukça yetersizdir.

Ortaya koyduğumuz bu çalışma saha araştırması olduğundan dolayı bu bölgelerde yaşayan Türk topluluklarının hayatına dair canlı bir örnek teşkil etmektedir. Çalışmamızı önemli kılan bir diğer unsur ise kişioğlunun beşikte büyümesiyle başlayıp, mezarda yatmasıyla son bulan hayatında örf, âdet, gelenek ve göreneklerini oluşturan inanışların, ayinlerin, merasimlerin, somut olmayan kültürel öğelerin bilimsel anlamda araştırılması, ortaya konulması, yorumlanmasıdır.

Bu çalışma aynı kökten beslenen irili ufaklı dalları olan bir ağacın iki dalını halk kültürünü oluşturan unsurlar bakımından karşılaştırmayı ve bilimsel bir çalışma ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu çalışmanın Türk dünyası ve Türkoloji alanında hem çalışmalar ortaya koymuş hem de araştırma yapmak isteyen araştırmacılara katkı sağlayacağı, ışık tutacağı inancındayım.

1. HALEP TÜRKMENLERİ VE KAŞKAY TÜRKLERİNİN SOSYAL, KÜLTÜREL VE EKONOMİK YAPILARI

1.1. SURİYE VE SURİYE TÜRKMENLERİ

Türkiye ile sınır komşusu olan Suriye, tarihsel zaman dilimi içinde çeşitli isimlerle anılmıştır. Mısırlılara göre bu coğrafya *Retenu* olarak adlandırılırken, dört kutsal kitaptan biri olarak adlandırılan Tevrat'ta Retenu ismi Lotanu ve Rotanu olarak geçmektedir.¹

Suriye bölgesi, Müslümanların eline geçtikten sonra Bilâd'üş Şam olarak anılmış; Bilâd'üş Şam Suriye, Filistin, Lübnan ve Ürdün'ü içerisine alan bir bölge adı olmuş ve Osmanlı hakimiyetine geçtikten sonra bölgenin en önemli merkezlerinden biri olan Dimaşk, bütün Suriye bölgesini ifade etmek için yerini Şam'a bırakmıştır². Arap tarihi kaynakların da bölge Şam ve Dimaşk olarak verilmiş; Şam kelimesi Asur dilinde Dimaşki ve Timasgi olarak zikredilmiştir.³

Babil döneminde Sümerce ve Akadca en yaygın kullanılan iki dil olarak karşımıza çıkmaktadır. Babilliler tarafından kullanılan 'Sûri' kelimesinin Sümerce veya Akadca olma ihtimali yüksektir. Ali Bademci Suriye adının Babilliler tarafından kullanılan Sûri kökenden çıkmış olabileceğini ve bu kelimenin M.Ö. 3000 yıllarında doğuda Medya, batıda Toroslar, güneyde Babil ülkesi, kuzeyde ise Ermenistan ile çevrili coğrafyanın adı olduğunu⁴ belirtmektedir.

M.Ö 1286 yılında yapılan Kadeş Barış Antlaşmasına göre de Suriye bölgesi coğrafi olarak adlandırılmıştır. Buna göre Mezopotamya Dış Suriye, Şam ve çevresi İç Suriye, Filistin ve Ürdün Güney Suriye, Halep ve civarı ise Kuzey Suriye olarak

¹ Metin Erendor, *Suriye ve Türkmenler*, (İstanbul, Bilge Oğuz Yayınları, 2016) Sayfa No. 26.

² <http://islamansiklopedisi.org.tr/şam>

³ Erendor, .26

⁴ Ali Bademci, *Suriye'de Türkmenler ve Bayır-Bucak*, (İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2014) Sayfa No. 17.

adlandırılmıştır.¹ Ali Bademci Kuzey Suriye dedikleri coğrafi vasıflandırma temelini sağlam olmadığını, Anadolu fayının devam ettiği topraklar olup, bugünkü Türkiye-Suriye hududunun tarihi ya da coğrafi bir anlamının olmadığını savunmaktadır.²

Prof. Mustafa Kafalı'ya göre Akdeniz kıyısındaki Basit Burnu'ndan Irak'ın Musul şehrine çizilecek düz bir hattın kuzeyi Anadolu'ya ait olup adı da Güneydoğu Anadolu'dur.³ Martin Sicker ise Bereketli Hilal olarak tanımlanan bölgenin kuzey sınırları içerisinde yer alan *Kuzey Suriye* tanımının siyasi bir tanımlanma olmaktan çok coğrafi bir kavram olarak düşünüldüğünü ifade etmektedir.⁴

1.1.1. SURIYE TÜRKMENLERİ

Türkmenler Suriye'nin muhtelif yerlerinde varlıklarını sürdürmektedir. Türkmenlerin yoğun ve toplu halde yaşadıkları yerleşim yerlerinden Halep ve Lazkiye ön plana çıkmaktadır. Türkmenlerin, Şam, Hama, Humus, İdlib, Tartus ve Golan (Kuneytra) bölgelerinde de yaşadıkları bilinmektedir.

Resim 1.1 – Suriye Türkmenlerinin yerleşim bölgeleri (kaynak: MİSAK)

¹ Erendor, 28.

² Bademci, 18.

³ Bademci, 18.

⁴ Erendor, 28.

1.1.1.1. ŞAM TÜRKMENLERİ

Şam ili toplam dokuz yerleşim bölgesinden oluşmaktadır. İç savaştan önce yapılan 2010 nüfus sayımı verilerine göre dört milyondan fazla kişi Şam'da ikamet etmekteydi. Türkmenler ise, Şam merkeze bağlı Mesekin, Berze, Muhayyem, Hacer Esvet, Kadem, Işşıl Verver, Cobar Hırmallı ile Muhacirin Mahallesiinde yaşamaktadırlar.¹ Ayrıca Şam kırsalında Harut Türkmen, Kaldun Marah, Rihayba ve Bily mahallelerinde yaşarlar. Büyük ihtimalle bu bölgelerde yaşayan Türkmenlerin Golan Türkmenleri olduğunu düşünmekteyiz.

1967 yılında İsrail'in Golan tepelerini kendi topraklarına katması sonucu o bölgede yaşayan Kuneytra Türkmenleri bölgeden göç ederek Şam ilinin kırsal bölgelerine yerleşmişlerdir.²

1.1.1.2. HAMA TÜRKMENLERİ

Hama ili Humus'un kuzeyinde İdlib ve Halep'in güneyinde, Rakka'nın batısında yer almaktadır. 2010 verilerine göre iki milyondan fazla bir nüfusa sahip olan Hama ilinde, M. Fatih Kirişcioğlu 1995 sayımı istatistiklerine göre elli bin Türkmen'in yaşadığını belirtmektedir.³ Hama ve çevre yerleşim yerlerinde sayısı azımsanmayacak ölçüde Türkmen nüfusu vardır. Hama Türkmenleri Humus Türkmenlerinin bir kolu olup Emîr Timur döneminde bu bölgeye yerleşmişlerdir. Öz dillerini kaybeden Hama Türkleri dilsel açıdan Araplaşmıştır. Merkez yerleşim yeri hariç Selimiye ve Misyaf olmak üzere iki büyük ilçesi bulunmaktadır. Hama'ya bağlı Türkmen yerleşim adları şunlardır:

Merkez İlçe: Tirimis, Tıllıf, Hırbınefsıh, Hille, Caciyeh, Dir Firdis, Circisi, Aşık Ali, Mesel Hule, Kara Halil.

¹ Erendor, 211. Şehir merkezinde yaşayan Türkmen asıllı aileler Araplaşmıştır. Ancak az da olsa Osmanlı döneminden kalan Türkmen aileler Türk olduklarının bilincinde olsalar da dilleri Araplaşmıştır. Araplaşmış Türkmen ailelerden bazıları şunlardır. Ağrıbuz, Akbıyık, Kerkütlü, Basmacı, Kerküklü, Acılıkın, İlçi, Begdaş, Temirağa, Çuhadar, Zengi, Tavlu.

² Şan, 23. Ayr. bkz: Türkmenlerin yaşamış olduğu Şam ilinde üç farklı Türkmen topluluğu bulunmaktadır. Bunların ilki XVI. yüzyıldan önce burada varlıklarını sürdüren zengin Türkmen aileler, ikincisi Türkiye Cumhuriyeti ilan olunduktan sonra, Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleşen inkılaplara karşı olan belli bir gruhun Suriye'ye göç etmesi, üçüncüsü ise İsrail'in Golan Tepelerini işgal etmesiyle Kuneytra Türkmenlerinin Şam'a göç ederek Şam'ın kırsal bölgelerine yerleşmesi.

³ <https://www.academia.edu.tr/suriyeturkleri/m.fatihkirişcioğlu>

Selimiye: Muharam Tatani, Tel Hasan Paşa, Osmaniye, Kuputulhat, Uveir, Ayin El Nısır, Tel Sinan.

Misyaf: Gertman, El Beydae, Huveir Türkmen, Beit Nater, Ayin Debiş, Beit Aslan, Hırmıl.

1.1.1.3. HUMUS TÜRKMENLERİ

Humus ili, Hama ve Rakka'nın güneyinde Şam vilayetinin doğusunda yer alan bir yerleşim bölgesidir. 2010 nüfus sayımına göre yaklaşık iki milyon nüfusa sahip altı yerleşim bölgesinden oluşan bir il konumundadır. Geçmişten günümüze kadar Humus her zaman bir Türkmen şehri olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde bu bölgeye yerleştirilen bazı oymaklar; Kara Avşar, İnallu, Döğer Oğlanı, Kapuuşşak, Şam Begmişlusu Hüccetlü, Kara Tohtemürlü, Salur Türkmenleri, Genceli Avşarı, Kızıl Ali, Kara Halil.¹

Bununla alakalı bir atasözü² Humus'ta çok yaygın kullanılmaktadır. Günümüzde Emîr Timur'un torunları olarak bilinen Humus Türkmenleri Hama Türkmenleri gibi dilsel anlamda Araplaşmışlardır. Humus şehir merkezi ve köylerinde Türkmen nüfusunun yoğun olarak hissedildiği yerlerin başında Bab-ı Amr, Bab Tudmur, Sultaniye ve Bab-ı Türkmen mahalleleri bulunmaktadır. Humus iline bağlı diğer yerleşim adları şunlardır; Tesnin, Kırad Dasniye, El Kacer, Kinyit Asi, Kısım, Arcun, Telbise, Kefer Nen, Cuseye, Düğerli, Baruha, Tel Keleh, Cusi El Hurriye

1.1.1.4. TARTUS TÜRKMENLERİ

Tartus ili, dört yerleşim bölgesine³ sahip olup, 2010 yılı verilerine göre seksen bin nüfusa sahiptir. Hama ve Humus'un batısında, Lazkiye'nin güneyinde yer alan Akdeniz'e kıyısı olan bir liman kentidir. Osmanlı Devleti'nin iskân politikası

¹ Erendor, 212.

² Nilgün Tatar, *Ortadoğu'da Türkmenler: Irak, Suriye, İran ve Lübnan Örnekleri*, (İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019) Sayfa No. 46. Ayr. bkz: 'Humus'ta kim derse ben Türkmen değilim, aslında o Humuslu değildir.' Humus'ta çok yaygın olarak kullanılan bu atasözünde olduğu gibi, Humus tarih boyunca Türkmenlerin yoğun bir şekilde yaşadığı bölgelerden biridir. Ayrıca XI. Yüzyılda Humus'ta meydana gelen bir deprem sonucu kentin yeniden inşası Türkmenler tarafından gerçekleştirilmiştir.

³ Erendor, 224. Tartus, Safite, Duraykiş, Baniyas ve Eş Şaykbedir yerleşim bölgelerini içinde barındıran bir ildir. Zok Türkmen, Bisitin, Beit Ahmet Fenus Safite yerleşim bölgesine bağlı kasaba ve köylerdir.

doğrultusunda Türkmenlerin yerleştirildiği bir il olan Tartus'ta Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı yerler; Zok Türkmen, Beit Ahmet Fenus, Bisitin ve Hamidiye'dir.

1.1.1.5. İDLİB TÜRKMENLERİ

İdlib ilinin nüfus verileri en son diğer illerde olduğu gibi 2010 yılına aittir. 2010 yılı nüfus verilerine göre iki milyonu aşkın bir nüfusa sahiptir. Dört yerleşim bölgesinden¹ oluşan bir il olan İdlib, Memlûk Devleti'nin Suriye bölgesini eline geçirmesinden Osmanlı'nın 1918 yılında bölgeden çekilmesine kadar geçen süre zarfında Türk hakimiyeti altında olan bir yerleşim bölgesi olmuş; bölgedeki Türk egemenliği 1918 yılı itibarıyla sona ermiştir.²

Türkmenler ise İdlib'e bağlı Cisir Şuğur ilçesinde ve çevresindeki kırsal bölgelerde yoğun olarak yaşamaktadırlar. İdlib Türkmenleri Reyhanlı Türkmenlerinin bir uzantısı olup bölgede bulunan diğer Türkmen yerleşim bölgeleri Cisir Şuğur ilçesine bağlı Vericine, Selhap, Kesir İde, Mended ve Heyt'tir.³

1.1.1.6. GOLAN (KUNEYTRA) TÜRKMENLERİ

Kuneytra, 2010 yılında yapılan nüfus bilgilere göre 81.000 nüfusa sahiptir. Bu yerleşim bölgesi Şam'ın güneyinde ve Dera'nın batısında bulunmaktadır. Golan bölgesinin etnik yapısına baktığımız vakit Türkmenlerin haricinde Araplar ve Çerkez nüfusunun da varlığını görmekteyiz.

1999 yılında yapılan nüfus sayımı verilerine göre bölgenin nüfusunun 400.000 olduğu ve Türkmenlerin bu nüfusun dörtte birini oluşturdukları belirtilmiştir.⁴

Ünlü Selçuklu komutanlarından Uvakoğlu Atsız döneminde Suriye'ye yapılan akınlar neticesinde bu bölgenin kontrolünü elinde tutmak amacıyla yerleştirilen ve bugün sayıları yaklaşık kırk bin civarında Golan Türkmeni, Kuneytra Safad ve Taberiye gölü arasında bulunmaktadır.⁵

¹ Erendor, 223. İdlib'in başlıca yerleşim bölgeleri Harem, Cisir Şuğur, Eriha ve Marrat El Numan'dır.

² Orsam, *Ortadoğu Türkmenleri Programı*, Rapor No. 14. (Ankara, 2011) Sayfa No. 16.

³ Şan, 31.

⁴ Orsam, *Ortadoğu Türkmenleri Programı*, Rapor No. 14 (Ankara, 2011) Sayfa No. 14.

⁵ H. Arslan Erol, "Suriye Colan (Golan) Türkmenleri Ağzı", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 6/4 2009: 42.

Türkmenler Atsız döneminde bu bölgeye geldikleri vakit göçebe hayat tarzı olan yaylak ve kışlak sistemini Golan tepelerinde de sürdürdüler ve yazın Şeyh Dağı'nın yamaçları, kışın ise Filistin'deki Mercibn-i Amir Ovası Türkmenlerin meskeni oldu.¹

Osmanlı'nın özellikle XVIII. Yüzyılda uygulamış olduğu iskân politikası sebebiyle diğer Türkmenler gibi bu bölgede yaşayan Türkmenler de yerleşik yaşama geçmek zorunda kaldılar.

İsrail'in Golan Tepelerini işgal etmesiyle bölgedeki Türkmen nüfusu göçe zorlanmış ve Golan'dan çıkarılan kırk bin civarında Türkmen Şam, Humus ve Halep illerine yerleşmek zorunda kalmıştır.²

Bölgedeki Türkmen yerleşimleri; Sindiyene El Cedide, Kefer Nefah, El Hüseyniye, El Rizeniye, Eyn Ayşe, Eyn El Sumsum, El Sindiyene, El Ahmediyeye, Hafar, El Erika, El Mugir, El Debabiyye, Eyn Zivan, Medinit El Baas.

1.1.1.7. LAZKİYE (BAYIR-BUCAK) TÜRKMENLERİ

Lazkiye coğrafi bakımdan İdlib bölgesinin güney batısında, Hama'nın kuzey batısında ve Tartus'un kuzeyinde kalan ve dört yerleşim bölgesini³ içinde barından Suriye'nin en büyük liman kentidir. 2010 yılında yapılan nüfus bilgilerine göre yaklaşık bir milyon üç yüz bin nüfusa sahiptir. Lazkiye günümüzde Nusayrilerin başkenti olarak bilinmektedir. Türk tarihi açısından baktığımızda ise Lazkiye Türkmen nüfusun en yoğun görüldüğü bölgelerden biridir. Özellikle Bayır-Bucak Türkmenlerinin yerleşim bölgesidir.

Halep-Tartus arasındaki bölgede de XVI. yüzyılda sayıları yedi bini bulan Özer Türkmenlerinin yerleştikleri kayıtlarca tasdik edilmiştir.⁴ Özer Türkmenleri Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1243 Köseadağ Savaşı'nda yenilmesiyle Anadolu coğrafyasından kırk bin çadırdan oluşan Türkmen grubu Halep ve civarına yerleşmiş,

¹ Şan, 25.

² Erol, 42.

³ Erendor, 214. Sahil ve liman kenti olan Lazkiye'nin, Al Haffaf, Dardaha, Jableh ve Lazkiye merkezden oluşan dört mıntıkası vardır.

⁴ Erendor, 214.

Özer Türkmenleri de İskenderun, Payas, Dört Yol ve Arsuz bölgelerindeki dağlık ve ovalık kesimlerini yurt edinmişlerdi.¹ Özer Türkmenlerinin iskânlarını bulundukları yerin güneyine doğru genişleterek yayılma politikası izlediklerini söyleyebiliriz.

Türkmenler Lazkiye şehir merkezindeki Ali Cemmel Mahallesi'nde yoğun olarak yaşamaktadırlar. Ayrıca Lazkiye bölgesinde toplan 265 adet Türkmen yerleşim bölgesinin tespit edilmesi² bu bölgenin Türkmen yurdu olduğunun bir göstergesi niteliğindedir.

Bayır-Bucak Türkmenleri coğrafi açıdan Hatay sınırında Lazkiye'ye kadar uzanan yaklaşık altmış km'lik bir bölgeyi kapsayan bölgede yaşamaktadırlar. Bu bölgede yaşayan Türkmenler için Osmanlı Devleti'ne en son katılan Türk beyliği olan Karamanoğlu Türkmenlerinin torunları diyebiliriz. Osmanlı döneminde İç Anadolu ve Akdeniz bölgelerinden getirilip bu bölgeye iskân ettirilmişlerdir.³ Bu bölgede yaşayan Türkmenlerin Bayır ve Bucak olarak adlandırılmaları yaşadıkları bölgelerin coğrafyasından kaynaklanmaktadır. Bayır bölgesinde bulunan Kızılçay bu bölgeleri ikiye ayırmaktadır. Bayır bölgesi yüksek tepeleri ve yaylaları olan bir bölge iken Bucak bölgesi ovalık ve düzlük alanlardan teşekküldür.⁴

Bucak bölgesinde Türkmenler ile Anadolu'da Arap Alevisi olarak nitelendirilen Nusayriler yaşamaktadır. Bu bölgedeki Aleviler rejim taraftarı olarak bilinmekte olup, bölgede yer alan Türkmen ve Alevi köyleri karışık bir şekilde yer almaktadır. Bucak Türkmenlerinin yaşadığı bölge günümüzde Basit olarak anılmaktadır. Basit yerleşim bölgesi Alevilerin yoğun olarak yaşadığı bir bölgedir.⁵ Bu durum Suriye'nin devlet politikası olarak Türkmenlere uyguladığı baskı ve asimilasyonun bir parçası olarak görülebilir.

¹ Abdülkadir Gül, "XVI. Yüzyılda Özer Türkmenleri "Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt:10 sayı:1,2008: 172.

² Erendor, 214.

³ Şan, 19.

⁴ Erendor, 217.

⁵ Cihat Burak Korkmaz, Latif İltar, "Bayır-Bucak Türkmen Bölgesindeki Türk Varlığı ve Bölgede Mücadele Veren Gruplar'21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi, cilt:5, sayı:13, 2016: 91. Ayr. bkz: Bölgede yer alan Alevi köylerinin sayısı Türkmen köylerinden daha azdır. Bu köylerin isimleri şunlardır: Basit, Beyt Beddur, Sürekli, Karatat, Beyt Kaddar, Kulup, İmen, Kara Fellah, Beyt Kasir, Zeytincik, Belluran, Vadi Kandil, Sirisikiyye, Çapılıyye, Dağmat, Harıcıyye, Mezra'a, Zığrin ve Savanik'tir.

Bucak bölgesindeki Türkmen yerleşimleri; Şirit Ali, Fakılı, Kerengül, Meydancık, Ümmetli, Galabah, Ayuşlu, Kunbelli, Filik, Araplı, İsa Pınar, İsa Beyli, Turunç, Avanlı, Burç İslam, Sılayip Türkmen, Yukarı Almalı, Aşağı Almalı, Katsal Maaf, Fakih Hasan, Saray, Dağdağan, Ferizli, Kıymaz, Çamırlı, Kesecik, Bedruse'dir.

Bayır bölgesi Hatay'ın Yayladağı ilçesine sınır bir bölgedir. Bu bölgede bulunan köyler Hatay'a bağlı Yayladağı ilçesinin Suriye sınırında kalan köyleridir. Bayır bölgesinde ki Türkmen yerleşimleri; Gebelli, Cüb, Cüb Torus, Çanlı, Şeren, Yukarı ve Aşağı Karamanlı, Gök Dağ, Nisibin, Gülcük, Murutli, Sarraf, Çemerren, Salur, Kabaklı, Akça Bayır, Dervişen, Karacaağaç, Çükürçak, Günyeli, Aplağı, Kepir, Gebere, Yamadı, Gantara, Çardaklı, Kazak.

Ankara Antlaşmasından kısa bir süre önce Yayladağı-Kuseyr ile Bayır-Bucak arasına Fransızların il hududu çekmesiyle bölgede bulunan Türkmenlerin bir kısmının Suriye sınırları içerisinde kalmasına sebep olmuştur.¹

1.1.2. SURIYE TÜRKMENLERİNİN GENEL TARİHİ

Suriye bölgesi tarihsel süreç içerisinde Kudüs'ün Roma İmparatorluğu tarafından ele geçirilişinden sonra yaklaşık yedi yüz yıl Bizans Egemenliği altında kaldı ve bu zaman diliminde Suriye Hristiyanlığın merkezi haline geldi. M.Ö. 64 ile M.S. 637 yılları arasında Bizans İmparatorluğunun hakimiyeti altındaki bu topraklar 636 yılında Şam'ın Müslümanlar tarafından ele geçirilmesinden sonra Arap İslam Devletleri (Emeviler, Abbasiler, Fatimiler ve Eyyubiler) Suriye toprakları üzerinde egemenlik kurdular.

Türkler ise İslamiyet'i kabul etmeden önce de Suriye bölgesinde varlıklarını göstermişlerdir. Urartu Devleti'nin Asurlular tarafından yok edilmesi sonucu Asurlular Saka Türkleri ile sınır komşusu olmuştur. Asur Devleti ile Saka Türkleri arasında evliliğe dayalı bir barış antlaşması yapılmış; Asurluların Medler ile savaşında Asur Devleti'nin yanında duran ve destek olan Saka Türkleri M.Ö. 575'li yıllarda Suriye ve Filistin topraklarına girmişlerdir.²

¹ Erendor, 219.

² Ahmet Taşağıl, *Kök Tengrinin Çocukları*, (İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013) Sayfa No. 50.

V. yüzyıl sonlarına doğru Sasanilerin Yemen ve Suriye seferlerinde Batı Göktürk Devleti orduları Sasaniler ile birlikte hareket etmiştir.¹

Anadolu topraklarına milattan sonra ilk gelen Türk boyları arasında Hun Türkleri yer almaktadır. Hunlar Anadolu'ya iki kez gelmiş olup ikinci kez geldiklerinde Erzurum üzerinden Karasu-Fırat vadisi boyunca ilerleyerek Çukurova'ya kadar inmişlerdir.² Bu bölgede bulunan Urfa ve Antakya kalelerini kuşattıktan sonra Suriye bölgesine inerek Tyros'u baskı altına almışlar ve Kudüs'e yönelmişlerdir.³

Türklerin İslamiyet ile tanışmasından sonra Türkistan bölgesinden batıya doğru sistematik bir biçimde göçler gerçekleşmiştir. Bugün Suriye coğrafyası olarak bilinen topraklara Türkmenlerin gelişi Tolunoğulları ile başlamıştır.⁴ Bu göçler neticesinde Kayıgılı, Kıpçaklı, Karluklu, Azgışoğlu, Yamakoğlu ve daha sonraki dönemlerde ise Oğuzlar ile Tokuzoğuzların önderliğinde bir Türkmen akını halife ordularında yer almış ve Suriye'nin kuzey bölgeleri ile Anadolu'nun iç kısımlarını yurt edinmeye başlamışlardır.⁵ Bu yurt edinmeyle birlikte Abbasiler döneminde Türkler ile Araplar arasındaki ikili ilişkilerin güçlenmesi, o döneme kadar bölgede askeri ve siyasi faaliyetleri gerçekleştiren Farısların yerini Türklerin almasını sağlamış ve Türkler Halep bölgesindeki etno-demografik yapıyı kendi lehine çevirmişlerdir.⁶ XI. Yüzyılın öncesinde çıkan özel bölgesel hanedanların, halifelerin bulunduğu başkentteki siyasi otoriteden güçlü hale gelmesi de Türklerin göçleri ve siyasal hamleleri ile bölgede askeri ve siyasi otoritesini güçlendirmesine sebep etkenlerden biri olarak görülmektedir.⁷

¹ Taşagıl, 148.

² Sadettin Gömeç, *Kök Türk Tarihi* (Ankara, Berikan Yayınevi, 2011) Sayfa No. 15.

³ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü* (İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2011) Sayfa No. 72.

⁴ Adil Şan, *Suriye Türkmenleri Kültürü*, (Gaziantep, Yıldızlar Yayıncılık, 2016) Sayfa No. 10.

⁵ Ahmet Emin Dağ, *Emevilerden Arap Baharı'na Halep Türkmenleri*, (İstanbul, Taşmekep Yayınları, 2015) Sayfa No. 17.

⁶ Dağ, 18.

⁷ Emin Kırkıl, *Selçuklu Döneminde Halep*, (Elâzığ, Fırat Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 1999) Sayfa No. 66.

Ahmet Emin Dağ, Halep Türkmenlerinin toplumsal oluşumunu belirlerken göçler ile birlikte Halep bölgesine gelen Türk boylarının iskânlarının üç dönemde incelenmesinin daha kolaylaştırıcı olacağını belirtmiştir.¹

1) İran bölgesinde yaşayan Türkmenlerin Selçuklu Devleti hükümdarı Tuğrul Beğ önderliğinde Batıya doğru akınları Suriye'nin kuzey bölgesinin Türkmenleşmesine sebep olmuştur. Özellikle de Suriye'nin kuzey bölgesine gelen ilk Türk komutanlardan biri olan Hanoğlu Harun'un Kuzey Suriye bölgesine girişinin ardından başlayan Türkmen iskânları, Afşin'in beraberindeki Türkmenler ile birlikte Halep çevresine akınlar bölgenin Türkmenleşmesinde süreklilik oluşturmuştur².

2) Memlük Sultanı Baybars, Moğolların saldırıları sonucu Türkistan, Horasan ve Anadolu'dan Suriye bölgesine gelen Türkmen göçlerine engel olmayarak hem bölgenin Türkmenleşmesini sağlamış hem de Türkmenlerden askeri güç olarak faydalanarak Moğolları hezimete uğratmıştır³.

3) Osmanlı İmparatoru 1.Selim ile Memlük Sultanı Kansu Kavri arasında gerçekleşen Mercidabık Savaşı'nın Osmanlı İmparatorluğu lehine sonuçlanmasıyla Halep bölgesi yaklaşık dört yüzyıl Osmanlı'nın kontrolü altında olmuştur. Osmanlı'nın ilk dönemlerde uygulamış olduğu iskân politikasıyla Suriye'nin kuzey kısmı olmak üzere Antakya, Adana, Maraş, Kilis ve Antep bölgesinde Türkmen nüfusunun etkin olması sağlanmıştır. Osmanlı hakimiyetinin başladığı ilk dönemlerde bu bölgelerde yaşayan Türkmenler genel adıyla Halep Türkmenleri olarak anılmaktaydılar.⁴

Osmanlı'nın hakimiyetine aldığı Suriye topraklarında Türkmenler konar-göçer yaşam tarzını sürdürmekteydi. Türkmenlerin yaylak ve kışlak toprakları Malatya ve Sivas dolaylarında başlayıp Rakka'ya kadar uzanan geniş bir araziye içine almaktaydı. Özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı, Türkmenleri göçebe hayat tarzı benimsemesinden dolayı eşkıya olarak nitelendirmiş; konar-göçerlerin yaylak ve

¹ Dağ, 19. Ayr. bkz: Türk komutanların Kuzey Suriye'ye girişinden, Selçuklu Sultanı Melikşah'ın saltanatının ikinci yarısına kadarki dönem birinci Türk iskânı, XIII. yüzyılda Moğol istilası nedeniyle Türkistan, Horasan ve Anadolu'dan göç eden Türkmenlerin yerleşmeleri ikinci Türk iskânı, Halep ve etrafının XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin denetimine geçmesinin ardından Türk boylarının yerleşmeleri süreci de üçüncü Türk iskânını oluşturmaktadır.

² Dağ, 21-22.

³ Dağ, 38.

⁴ Dağ, 44.

kışlakları arasındaki hareketleri esnasında yerleşik düzende yaşayan diğer etnik unsurlara çeşitli şekillerde zarar vermelerinden ötürü onların iskânı için teşebbüse geçilmesine yol açmıştır.¹

XVIII. yüzyıldan sonra ise Arap aşiretlerinin baskısı ile günden güne gerileyen Güney-Doğu Anadolu ve Halep'teki aşiretlerin iskânına çalışılmıştır. Osmanlı, Türkmenlerin konar-göçer olması ve vergi toparlanamadığı için Osmanlı'nın ekonomik anlamda gerilemesine de yol açan bir etken olması dolayısıyla Türkmenleri zorla yerleşik hayata geçirmek için baskı yolunu kullanmış ve büyük ölçüde de başarılı olmuştur.²

Birinci Dünya Savaşı sonrası ise Osmanlı Suriye bölgesinden çekilmek zorunda kalmıştır. Buna binaen Osmanlı'nın bu bölgeyi koruyamamasıyla Suriye'de bin yıllık Türk hakimiyeti sona ermiştir.

Osmanlı sonrası Türkiye ile Fransa Suriye toprakları üzerinde anlaşma³ sağlamış; bu anlaşmada Türkmenlerin sosyal ve kültürel bütün haklarının korunması yönünde mutabık kılınmıştır. Bu anlaşmanın yapılmasında Gazi Mustafa Kemâl ve arkadaşlarının rolü azımsanmayacak kadar büyüktür.

Suriye Türkmenleri özellikle 1946 yılından sonra Suriye Devletinin sistematik bir şekilde baskı ve asimile politikalarına maruz kalmıştır.⁴ Hafız Esad döneminde

¹ Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, (Ankara, TTK Basımevi, 1991) Sayfa No. 7. 1728 yılında Zamantı Irmağı etrafındaki harebe köylere Recebli Afşarı cemaatinin yerleştirilmesine karar verilmişti. Aynı şekilde Kozan-dağı'nda bulunan aşiretlerin de Çukurova'ya indirilmeleri söz konusu olmuştur. Çukurova'da Sarıçam mevkiinde 1727'de yörüklerin iskân mahalli olarak tayin edilirken, Alaçam mahalli ise Şeyhoğlu ve ona tâbi oymaklara iskân sahası olarak gösterilmiş. Rakka 18. yüzyıla kadar Osmanlı'nın sürgün bölgesi olmuştur. 18. yüzyılın sonlarına doğru Rakka'ya iskândan vazgeçilmesi üzerine Reyhanlı Aşireti 1780'de kendi istekleri ile kışlakları olan Amik Ovası'na yerleştirilmiştir.

² Halaçoğlu, 7.

³ Adil Şan, *Suriye Türkmen Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, (Gaziantep, Yıldızlar Yayıncılık, 2016) Sayfa No. 10. Ayr. bkz: Bugünkü Suriye toprakları için Türkiye ile Fransa arasında Ankara Anlaşması yapılmıştır. 20 Ekim 1921 tarihli bu antlaşmanın 7. maddesi 'Suriye'deki Türkmenlerin resmi dillerinin Türkçe olması ve tüm kültürel ve sosyal haklarının korunması' şeklindedir. Dolayısıyla Ankara Anlaşması Suriye Türkmenleri konusunda Türkiye'ye garantörlük hakkı vermiştir.

⁴ Şan, 30. Ayr. bkz: 1946 yılına kadar Fransız himayesinde kalan Suriye Şükrü Kuvvetli'nin döneminde bağımsızlığını kazanmıştır. Bu süreçten sonra 1953 yılında Türkmen köy adları Arapçaya çevrilmiş, Türkçe isimlerin Arapça karşılıkları doğan çocuklara verilmiş, Türkçe soyadlar Arapçaya çevrilmiş.

(1970-2000) bu baskı ve asimile politikaları hız kazanmış.¹ Hafız Esad'ın otuz yıl ülkeyi yönetmesi ve ölümünden sonra oğlu Beşar Esad'ın yerine geçmesiyle Suriye - Türkiye ilişkileri ivme kazanmış fakat 2011'de yaşanan son halk ayaklanması Suriye'nin bütününde bir iç savaşı tetiklemiş ve Türkmenler kendi haklarını arama ve Suriye topraklarında yüzyıllardır var olma çabalarını ispat etme gayreti içerisine girmiştir.²

1.1.3. HALEP TÜRKMENLERİ

Suriye'nin kuzey bölgesinde yaşayan Türkmenler isimlerini, bölgenin en önemli şehri olan Halep'ten almakta olup, Suriye'nin kuzeyinde yaşayan Türkmenler Halep Türkmenleri olarak anılmaktadır. Halep Türkmenleri yoğun olarak, Halep merkez olmak üzere Bab, Cerablus ve Mümbiç ilçe ve çevresindeki köylerde yaşamaktadırlar.

Özellikle binli yıllardan günümüze kadar Halep'te, sosyo-kültürel, etno-demografik ve mimar yapısıyla Türk hakimiyetinin izlerini görmek mümkündür³. Halep'te Türkmen nüfusunun ağırlıklı olduğu yerler; Höllük (Aşağı Höllük ve Yukarı Höllük), Haydariye, Bostan Paşa, Şıh Feris, Şıh Hıdır, Mesekin ve Biadin'dir. Kurt Tepesi, Akyol, Almacı ve Kadı Asker bölgelerinde ise dağınık bir şekilde yaşamaktadırlar.

Bab ilçesine bağlı Türkmen yerleşimler; Çobanbey, Kocalı, Kalkım, Memili, Ufuk, Zilif, Doyuran, Kersenli, Hedebe, Alıcı, Sekizler, Çörten, Taş Kapı, Hava Hüyük, Halsı, Ziyaret, Kaberen ve Bab lemon (Bab leylim).

Cerablus ilçesine bağlı Türkmen yerleşimleri; Um Rose Tahtani, Balabay, Balban, Çamıl, Kantara, Taşlı Hüyük, Beliz, Yağmacı, Arap Azze, Gındıra (Kandura), Boz Hüyük, Zugbara, Kadılar, Nabga, Doğu Avşar Ocağı, Kanlı Kuyu, Kerpiçli, Eşekçi, Gavurelli.

¹ Şan, 30. Hafız Esad'ın ülkenin başına geçmesiyle içeride Türkmenlere karşı asimile politikaları hız kazanmış, dış ilişkilerde de Suriye ile Türkiye'nin arasındaki ilişkiler Hatay sorunu, su sorunu ve Suriye'nin Türkiye'nin terör listesine aldığı gruplara destek vermesi önemli meseleler olarak görülmektedir.

² Şan, 11.

³ Şan, 15. Günümüzde de Halep şehrinde çok sayıda Türkmen yaşamaktadır. Halep birçok Türk mimari ve sanat eserinin bulunduğu ve sokaklarında Türkçenin konuşulduğu bir şehirdir. Nüfus ve kültür yapısı itibarıyla Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin devamı niteliğindedir.

Mümbiç ilçesine bağlı Türkmen yerleşimleri ise; Batı Avşar Ocağı, Şefir, Camus Veren, Ağ Taş, Bözgeyikli, Bir Hillo, Cubbul Kader, Cute, Hirfen, Tauval, Gazzaviyye, Mugiret ve Mizale.

Tezimizin giriş kısmında da belirttiğimiz gibi saha araştırmamız Halep iline bağlı Bab (Çobanbey, Kocalı) ilçesi ile Cerablus (Zughara, Boz Hüyük, Kadılar) ilçesine bağlı köylerde yaşayan Türkmenlerden elde edilmiş verilerdir.

1.1.3.1. HALEP TÜRKMENLERİNDE SOSYAL, EKONOMİK VE SİYASİ YAPI

Halep Türkmenlerinde sosyo ekonomik yapıyı inceleyecek olursak bölgede resmi bir devletin kurulmasından (1946) -2011 yılına kadar olan süreç ve 2011 yılından sonraki süreç olmak üzere iki şekilde inceleyebiliriz.

Tarihsel süreçte çeşitli toplulukların egemenliği altında kalan Suriye coğrafyasında yaklaşık bin yıldır yaşayan Türkmenlerin dışında, Araplar, Kürtler, Ermeniler, Kuzey Kafkasya bölgesinden bu coğrafyaya gelen Karaçay-Balkar Türkleri ile Çeçenler ile Keldaniler yaşamaktadır.

Halep Türkmenlerinin yaşadığı bölgelerde ise Araplar ile çok az sayıda özellikle Afrin ve çevre yerleşimlerde Kürt nüfusu bulunmaktadır.

Günümüzde Türkmenlerin neredeyse tamamı Sünniliği benimsemiş olup Türkmenlerin içerisinde çok az sayıda Şiiliği benimseyen Türkmen vardır. Bu Türkmenler Debis, Avşariye ve Mizale köylerinde yaşamaktadır.¹ Bu köyde yaşayan Türkmenler genel de abdallardır. Türkmenler Suriye coğrafyasına gelirken 84.000 oba olarak yerleşmişler ve bu 84.000 obanın dört binini abdallar oluşturmaktaydı. Türkmenlerin çoğunluğu Sünni-Hanefi mezhebini benimserken, abdallar Aleviliklerini günümüze kadar korumuştur.

Geçmişte konar-göçer bir yapıya sahip olan Halep Türkmenleri yaylak olarak Malatya-Sivas bölgesi, kışlak olarak Culap-Rakka bölgesi arasında yaşamlarını devam ettirirlerdi. Fakat yerleşik hayata geçmeleri bazı Türkmen aşiret, cemaat ve oymakların Türkiye-Suriye sınırı belirlendikten sonra, bölgede yaşayanların bir kısmının Türkiye

¹ Ahmet Emin Dağ, Halep Türkmenleri (1918-2008), (Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2010) Sayfa No. 106.

sınırında, bir kısmının da Suriye sınırları içerisinde kalmasına sebep olmuştur. Bu durum 1950 yılına kadar Suriye'nin kuzey bölgesinde yaşayan Türkmenler için herhangi bir sorun teşkil etmemektedir. 1950 yılında Türkiye – Suriye sınır hattına mayın döşenmesi, Türkiye ile özellikle Suriye'nin kuzey bölgelerinde yaşayan Türkmenlerin arasındaki her türlü iletişimi sekteye uğratan bir durum olmuştur. Bununla birlikte Fransız mandacılığını 1946 yılına kadar benimseyen Suriye'de bağımsızlık dönemiyle Suriye Arap Milliyetçiliği bölgede hissedilmeye başladı.

1953 yılında Edip Çiçekli'nin döneminde Adalet Bakanı olan Münir Ganim, Türkmenlere karşı uygulanan asimilasyon ve baskı döneminin ilk adımlarını Suriye coğrafyasındaki Türkmen köy adları ile Türkçe soyadı taşıyan Türkmenlerin soyadlarının Arapçaya çevirmesiyle atmıştır.¹

Baas taraftarlarının 1957'nin sonlarına doğru Suriye'de güç dengesini elinde tutmasıyla 1958 yılında yapılan Toprak Reformu Türkmenlere karşı yapılan baskı politikasının ikinci ayağını oluşturmaktaydı. Yapılan bu reform ile Suriye Devletinin politikası bölgede yaşayan Türkmen nüfusunu göçe zorlamaktı. Bu reform ile birlikte Türkmenlere ait birçok bağ, bahçe ve toprak ellerinden kamu malı olarak alındı. Türkmenlerin ekonomik olarak geçim kaynakları hayvancılık, ziraat, el dokumacılığı ve ayakkabıcılık olduğu için özellikle topraklarının kamulaştırılması buna binaen bölgedeki bazı Türkmenlerin göç etmesi Suriye Devleti'nin uygulamış olduğu ve uygulayacağı politikaları hızlandırmasına da sebep olmuştur.

1950, 1952, 1953 ve 1967 yıllarında toplu göçler gerçekleşirken bu yıllar arasında da irili ufaklı göçler gerçekleşmiş, sınır hattında yaşayan Türkmenler Suriye'nin iç bölgelerine doğru göçe zorlanmış bu bölgelere de bilinçli olarak Arap nüfusu yerleştirilmiştir.²

1967 yılında altı gün Arap-İsrail Savaşı'nda Suriye elindeki topraklar olan Golan Tepelerinin İsrail'in hakimiyetine geçmesine engel olamamıştır. Ayrıca Golan Tepelerine yakın bir bölgede bulunan Bayır-Bucak Türkmenleri çıkan savaşta ön safta yer almış, bölgede bulunan aileler en yakın sınır komşusu olan Türkiye'ye sığınmış,

¹ Şan, 11.

² Abdulhalik Bakır, Süleyman Pekin, "Kuzey Suriye'deki Türkmen Yerleşimlerinin Çağdaş Tarihi ve Stratejik Alt Yapısı Üzerine Genel Bir Değerlendirme" "*Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, cilt:123, sayı: 242, 2019. 102.

Golan Tepelerini İsrail'e kaptıran Suriye diğer Türkmen ailelerini de Şam bölgesine doğru göçe zorlamıştır. Uygulanan asimilasyon ve baskı politikası coğrafi adlandırmalarla anılan diğer Türkmenler için de geçerlidir.

Suriye'nin kuzey bölgesinde yaşayan Halep Türkmenleri için en zor dönem Hafız Esad dönemi olarak bilinen 1970 ile 2000 yılları arasını kapsayan dönemdi. Özellikle Şii anlayışa bağlı bir Arap olan Hafız Esad dönemindeki uygulamalar Halep Türkmenlerinin Anadolu'dan kopuşunu sağlayacaktı.

Alevi iktidarıyla devlet kamu ve kuruluşlarının özellikle Arap Şii anlayışına bağlı insanlardan oluşması ve bu durumun Suriye'de etnik ve dini açıdan bir ayrımcılığa yol açması, arazi pay dağılımı ile sanayileşmenin getirmiş olduğu olumsuzluklar, bölgede yaşayan köklü Türkmen aşiretlerinin oluşturmuş olduğu sosyal yapının çökertilmesi, Halep Türkmenlerinin ellerinde bulunan bu arazilerin bölgeye yerleştirilen Araplara verilmesi ve bunun bölgede toprağa bağlı çiftçi sayısının artmasına neden olması, iyi bir ücret karşılığı şehre göç gibi nedenler küçük ölçekte Halep Türkmenlerinin yaşadığı bölgenin etno-demografik yapısını değiştirmiş, Halep Türkmenlerinin oluşturmuş olduğu sosyal yapıyı yıkıma uğratmış ve ekonomik açıdan kayba uğramasına sebep olmuştur. Büyük ölçekte ise Suriye coğrafyasında da etkisini göstermiştir.

Ayrıca ilkokuldan itibaren okullarda zorunlu olarak Arapçanın öğretilmesi asimilasyon sürecinin dilsel anlamda devam etmesine örnek teşkil etmektedir. Özellikle bu göçlerde Türkmenlerin Suriye'nin iç bölgelerine yerleşmesi zamanla konuştukları dilin unutulmasına ve tamamıyla Araplaşmasına neden olmuştur. Hama ve Humus Türkmenleriyle Zughara Geçici kampında yaptığımız görüşmeler bu durumun canlı örneklerini karşımıza koymaktadır. Lakin Türkiye sınırına yakın yerlerde yaşayan Türkmenler ise dillerini korumada Hama ve Humus Türkmenlerine oranla daha şanslılardır.

Hafız Esad, bu tür asimile ve baskı politikalarıyla 1980 yılı gelince tek adama dayalı totaliter rejimini korumak amacıyla kendisine karşı çıkan bütün unsurları (İslamcı, komünist ve milliyetçi) yok etmiştir. Bu unsurları yok ederken şiddet göstermekten ve katliam yapmaktan çekinmemiştir.

Bayır-Bucak Türkmenlerinin oluşturmak istediği '*Aydınlar Hareketi*' Suriye Parti Devleti konumundaki Baas iktidarı döneminde engellenerek 1600 Türkmen bu

oluşuma destek verdiği için hapishanelere atılarak sosyal statülerini elinde bulunduran tüm unsurlar alınmıştır.

Bu dönemde özellikle 1980 yılındaki Hama katliamı, Halep-Çarşı, Sermed Köyü ve Hanunu Katliamları, İdlib: Cisir-i Şugur ile Rakka katliamları ile Tedmür Hapishanesinde 1980,1984,1989¹ yıllarında gerçekleşen katliamlardan Türkmenler en fazla etkilenen topluluk olmuştur. Ayrıca Hafız Esad döneminde Türkiye ile ilişkiler Hatay sorunu, PKK, GAP projesi (su sorunu) gibi problemler yüzünden gerilmiş, bazı dönemler savaşın eşiğine gelinmişti. Hafız Esad öldükten sonra başa oğlu Beşar Esad geçmiştir. Beşar Esad yönetimindeki Suriye Devleti ile Türkiye arasındaki ilişkiler 2011 yılına kadar çok iyi bir ivme kazanmıştı. Türkmenler bu durumdan gayet hoşnut bir tavır sergilemekteydiler. En azından Hafız Esad dönemi geride kalmıştı.

2011 yılına kadar iki devlet arasında sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkiler zaman geçtikçe güçlenir konuma gelmişti. Ekonomik anlamda Halep Türkmenleri daha önceki dönemlerde olduğu gibi Türkiye tarafına rahatlıkla geçiş yapabilmekteydiler ve bu durum ticaretin gelişmesine ve bölgede tarıma dayalı geçim kaynaklarının artmasına sebep olmaktaydı. Özellikle fıstık ve zeytin yetiştiriciliği Halep bölgesinde yaşayan Türkmenlerin en önemli geçim kaynaklarını oluşturmaktaydı.

Halep'te yaşayan Türkmenlerin ise en büyük geçim kaynaklarından biri de ayakkabıcılıktı. 2011 yılı itibariyle Suriye, Ortadoğu coğrafyasında Arap Baharı olarak adlandırılan Büyük Ortadoğu Projesi'nin bir nevi rüzgarına kapılarak iç savaşa sürüklendi.

Resim 1.2 – Halep Türkmenlerinde Kadılar Köyünde geçimini tarımla sağlayan bir aile

¹ Abdulhalik Bakır, Süleyman Pekin, 103.

İç savaş bölgede bulunan diğer dini ve etnik unsurlarda olduğu gibi Türkmenler üzerinde de büyük bir etki bıraktı. Bu etki etnik açıdan milliyetçilik kavramının Türkmenlerde uyanmasına, dini açıdan ise IŞİD gibi oluşumlara karşı Araplarla birlikte mücadele etmeye sevk etti.

2019 itibariyle Fırat nehrinin batısında kalan Suriye'nin kuzey toprakları Fırat Kalkanı ve Zeytindalı Harekâtı sonucunda güvenli bölge olarak adlandırılmış, savaşın yaraları sarılmaya başlanarak bölgedeki sosyal yapı tekrar inşa edilmeye başlanmıştır. Bölgede her iki km'de bir ÖSO'ya bağlı kuvvetlerin oluşturmuş olduğu güvenlik noktaları bölge halkının sosyal hayata yeniden alışmasında önemli bir etken olarak görülmektedir.

Bölgede bulunan devlet kuruluşlarının en üst kademelerinde Türkmenlerin yer alması, bölgedeki köylerde muhtarların Türkmenlerden oluşması, okullarda Türkmen kişilerin müdürlüğe gelmesi, Türkmenlerin öğretmenlik yapması, bölgede Suriye parası dışında Türk lirası ile alışverişin rahatlıkla yapılıyor olması, yaklaşık altmış yıl Arap-Şii baskısı gören Türkmenler için sevindirici bir durum olarak karşılanmaktadır.

1.2. İRAN VE İRAN TÜRKLERİ

Farsçanın en geniş sözlüğü olma özelliğini taşıyan Dehhudâ Lugatnâmesine göre İran kelimesi Pehlevi dilinde Eran, Sasani döneminde Satr-Eran, Hahamenişî döneminde ise Arya olarak karşımıza çıkmaktadır¹. Amuderya çevresinde ve Kafkasya'da yaşayan bazı toplulukların, İran olarak adlandırılan bu coğrafyaya Sakalar ve Arilerle birlikte yaklaşık iki bin yıl önce geldikleri bilinmektedir.

İran olarak adlandırılan bölge Türk tarihinin en eski çağlarından günümüze Türklerin yaşam merkezi olmuştur. On birinci yüzyıldan itibaren Oğuz Türklerinin önemli göç yollarından birini oluşturmuş olması, bu sebepten dolayı bölgenin yarısından fazlasının Türk topluluklarından oluşması, Gazneliler döneminden Pehlevi dönemine kadar geçen yaklaşık bin yıl süresince Türk hakimiyetinde olması, tarihi olarak bin yıl öncesinde de Kafkasya'dan gelen Hun, Ogur, Çur, Bulgar, Sabir ve Hazar göçlerinin bu bölgede Türk varlığına işaret etmesi yukarıdaki idemizi destekler

¹ Farzaneh Doulatabadi, *Kaşkay Türklerinin Edebiyatı*, (Ankara, TDK Yayınları, 2017) Sayfa No. 16.

mahiyettedir. Bunlara istinaden İran coğrafyası günümüzde Türk dünyasının kalpgâhı (heartland) olarak görülmektedir.

Roux, Türk topluluklarının tarihsel süreç içerisinde İran'ın toprak bütünlüğünü korumaya yönelik tutum ve davranışlarının bir tesadüf olmadığını ayrıca Türkmenlerin İsfahan'da tahta geçmesinin İran'da ilk defa milli bir kimliğe sahip olan Safevi hanedanının ortaya çıkmasına sebep olduğunu dile getirmektedir¹.

İskân siyasetinin milattan önceki çağlardan başlayarak, Selçuklu döneminde ivme kazanması ve İlhanlılar döneminde şuurlu bir şekilde devam etmesi, İran olarak adlandırılan coğrafyadaki Türklerin yurt edinme sürecinin belirgin dönemleri olarak bilinmektedir. Azerbaycan Eyaleti ile Fars eyaleti, İran olarak adlandırılan coğrafyada Türklerin yurt edip yerleştikleri alanların başında gelmektedir.² İran Türklerinin sayısı ise resmi rakamlara göre ülke nüfusunun üçte biri³ kadar olsa bile günümüzde bu rakamın yarısından fazlasını oluşturduğu aşîkardır.

Tarihsel süreçte 2485 yıl eyalet ve federatif sistemle yönetilmiş olan İran'da Pehlevi Dönemiyle birlikte eyalet sistemine benzer bir idari taksimat uygulanmış ve İran'ın yaklaşık 2500 yıllık federatif sistemine son vermiştir. İdari taksimat Pehlevi döneminde İran'ın Fars olmayan halklarını Farslaştırmak amacıyla benimsenmiş bir uygulamadır.⁴

Rusların öteden beri hakimiyet altında tuttıkları Türkler için 'Türk' adını kullanmayarak onları Kazak, Kırgız, Özbek diye adlandırdıkları gibi Farslar da onlardan ilham alarak İran coğrafyasındaki Türkleri 'Ázerî' diye, onların yaşadıkları bölgeleri de parçalayarak başka adlarla anmaktadırlar.⁵ Bu bölgeler ise;

a. Azerbaycan bölgesi, Tebriz, Urumiye, Erdebil, Merağa, Hoy, Merend, Zencan, Kazvin, Salmas, Hemedan.

b. Fars bölgesi, Tahran, İsfahan, Meşhed, Kum, Kirman, Kaşan

¹ Jean Paul Roux, *Türklerin Tarihi Pasifikten Akdeniz'e 2000 Yıl*, Çev. Aykut Kazancıgil – L. Arslan Özcan (İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2007) Sayfa No. 185.

² Doulatabadi, 18.

³ Doulatabadi, 19.

⁴ Rafael Blaga, *İran Halkları El Kitabı*, (İstanbul, Yeni Zamanlar Dağıtım, 1997) Sayfa No. 16.

⁵ Ali Kafkasyalı, *İran Coğrafyasında Türkler*, (İstanbul, Bilge Oğuz Yayınları, 2011) Sayfa No. 67.

- c. **Lor bölgesi**, Şehr-i Kord, Horramabad, Dezfül, Jazerun, Burucerd
- d. **Kürdistan**, Senendec, Mahabad, Kirmanşah
- e. **Beluçistan**, Zahedan, İranşehr, Çahbahar
- f. **Türkmenistan**, Gorgan, Bender-i Türkmen
- g. **Arabistan**, Ahvaz, Abadan, Horramşahr, Behbahan,
- h. **Halaçistan**, Save, Erak, Veramin
- ı. **Horasan**, Feriman, Meşhed, Esferayen, Sebzevar, Neyşabur, Bocnurd
- i. **Vilayet-i Kaşkai**, Şiraz, Firuzabad, İsfahan, Lar, Mervdeşt, Abadeh, Şehreza, Sepidan, Buşehr, Gir, Kazerun.

Resim 1.3 – Kaşkay coğrafyasının 20. yüzyılın başında
Fransa İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlatılan haritası

Her bölge sahip olduğu etnisite bakımından homojen bir topluluğa sahiptir. Her etnik bölgenin kendine özgü dil, kültür, tarih, siyaset ve hatta askeri özellikleri bulunmaktadır.¹

1.2.1. COĞRAFYA VE DİL AÇISINDAN İRAN TÜRKLERİ

İran coğrafyası, Anadolu coğrafyası gibi çeşitli toplulukları içerisinde barındırmaktadır. İran coğrafyasını etnik köken üzerinden değerlendirecek olursak; Türk topluluklarının dışında Farslar, Araplar, Kürtler, Belluçlar gibi diğer etnik unsurlar da yaşamaktadır.

¹ Dilek Erenoğlu Ataizi, *Kaşkay Türklerinin Dili*, (Ankara, TDK Yayınları, 2017) Sayfa. No. 24.

Devletseel bazda dünyada yaşayan Türk nüfusuna bakıldığı zaman Türk dili konuşan ülkeler arasında İran Türkiye’den sonra ikinci sırayı almaktadır. İran’da yaşayan Türkler, İran’ın hemen hemen her bölgesinde varlıklarını sürdürmektedir. İran’da varlıklarını sürdüren Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgeleri üç grupta incelemek mümkündür.

a. Kuzeybatı İran Bölgesi: Batı Azerbaycan ve Doğu Azerbaycan eyaletleri ile birlikte Urmiye, Merkez-i Ostan, Zencan, Erdebil, Hamedean ve Tehran’ın önemli bir kısmını içine alır. Kuzeybatı İran bölgesinde Türk lehçelerinden Azerbaycan Türkçesi ile Türkoloji açısından önemli bir yere sahip olan Halaç Türkçesi konuşulmaktadır.

b. Kuzeydoğu İran Bölgesi: Hazar Denizi’nin güney ve güneydoğusu ile Meşhed’i içine alan bir bölgedir. Bu bölgede Türkmen, Kazak,  zbek, Afşar ve Kacar Türkleri ağırlıklı yaşamakta olup Türkmence, Horasan Türkçesi, Özbekçe ve Kacar Türkçesi konuşulmaktadır.

c. Güney Merkezi İran Bölgesi: Genelde göçebe Türk topluluklarının yaşadığı bölge olarak bilinmektedir. Bu bölgede Kaşkay Türklerinin haricinde Hamse, Afşar, Bıçakçı, Gündüzlü, Yarımtağlı, Karayi boyları, İnallı, Baseri ve Nefer Türkleri ile şahsevenler yaşamaktadır.¹

İran’da etnik oluşumları birbirinden ayıran en önemli özellik olarak dil dikkat çekmektedir. Özellikle Pehlevi Dönemi ile birlikte İran dilleri; Farsça ya da Farsçanın birer lehçesi olarak görülmekle birlikte Meşrutiyet sonrası devletlerin politikası resmi devlet dilini veya yazılı edebiyata sahip olan dilleri birer bağımsız dil ve diğerlerinin bir lehçesi olarak göstermişlerdir. Ayrıca son 30 yılın içinde İran Türklerinin dili resmi dil olarak tanınmasa da yazılı dilin ürünlerini görmek mümkündür.²

1.2.2. KAşKAY ADININ MENşEİ

Kaşkay kelimesinin menşesine dair görüşler çeşitlilik göstermektedir. Kaşkay adının çeşitli telaffuzlarının bulunmasının sebebini Babek Cavanşir kelimenin

¹ Babek Cavanşir, *Kaşkay Türklerinin Tarihi*, (İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Orta  ağ Tarihi Programı, Yüksek Lisans Tezi, 2001) Sayfa No. 22-26.

² Doulatabadi, 19.

kaynağındaki farklılığa dayandırarak coğrafi adlardan, tayfa adlarından, tarihi olaylardan ve halkın özelliklerinden kaynaklanabileceğini vurgulamıştır.¹

Kaşkay adının menşeyini Oberling, Fasai, Shahbazi, Gharakholu gibi araştırmacılar yaptıkları tespitlere göre önemli bir kişinin adından geldiğini ifade eden bir faraziye dayandırmaktadırlar.² Mirza Jafer-i Hormuzi ise Gabkaç ovasından gelen bir Türkmen toplum olarak Atabakan Salgari ile bulundukları coğrafyaya geldikleri ve Bamut tayfasından oldukları için Kaşke adıyla anıldıklarını dile getirmiştir. Kaşke kelimesi zamanla Kaşkay şeklini almıştır.³

Kaşkay İlinin en önemli ilhanlarından biri olan Melik Mansur Han'a göre Kaşkay isminin Kaş kelimesinden geldiğini iddia etmektedir. Kaş kelimesi hayvan barınağı, sağlam kaya gibi anlamlarına gelmektedir. Bartold ve W. Radloff'un lügatine göre Kaşkay, Kaşka kelimeleri *alnı beyaz at/alnı beyaz lekeli at* anlamına gelmektedir.⁴

¹ Cavanşir, 1-6. Ayr. bkz: "Coğrafi adlardan dolayı Kaşkay adı birçok yer adları ile benzerlik göstermektedir. İran ve Türkiye'deki birçok yerin Kaşkay adıyla ilintili olabileceğini, İran'daki Kaşan yahut Keşan isminin Kaşkay kelimesiyle bağlantısı olabileceği gibi Giresun'daki Keşap ilçesinin uzak bir bağlantısının olabileceğini vurgulamıştır. Ayrıca Türkiye'de bulunan Kaçkar Dağı ile Doğu Türkistan'da bulunan Kaşgar isimlerinden gelebileceğini, Dehhuda lugâtnâmesine göre ise Kaşkayların Fars'taki Kaşkay eyaletinden ismini aldığını dile getirmiştir. Tayfa adlarından kaynaklı olduğu düşüncesi de Kıpçak bozkırı Türkmenlerinden olup Solgari Atabekleri ile birlikte bölgeye geldikleri Yemut tayfasının Kaşka tiresine bağlı olduklarından dolayı Kaşkay adıyla anıldıkları ve ayrıca Keş-Kayı adından da gelebileceği ihtimali üzerinde durulmuştur. Keş kelimesinin anlamı kale olup, Kayı sert ve dayanıklı anlamlarına gelmektedir. Böylece dayanıklı ve alınmaz kale anlamı taşımaktadır. Yukarıdaki düşüncelerden başka Hindistan ile Sistan arasındaki bulunmuş Halaç Türklerinden olabileceği ve Kafkas kökenli bir topluluk olabileceği düşünceleri etrafında gelişme göstermiştir. Tarihi olaylardan kaynaklanan adlandırmalar ise genelde Kaşkay adının kökenin Türkçede kaçma anlamına gelen Kaç Kayı kelimesiyle ilintileştirmişlerdir. Ayrıca Kaşkay kelimesi ilk kez Şah Abbas'ın mansıp sahiplerinden olan Cani Ağa Kaşkai'den geldiği söylenmektedir. Halkın özelliklerine göre adlandırmalarda ise Kaşka kelimesi ön plana çıkmaktadır. Korkusuz ve cesur anlamlarına gelmektedir. Diğer görüşlerde ise Kaşkay adının beyaz alınlı attan geldiği görüşü hakimdir."

² Mehmet Karaaslan, *Kaşkay Türklerinde Geçiş Dönemleri*, (Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2010) Sayfa No. 4. Ayr. bkz: Fasai'ye göre Kaşkay ili liderlerinin atalarına ait soyadı olması muhtemeldir. Ayrıca Kaşkay'ın şahsa ait isim olduğundan bahseder. Amir Ghazi Shahilu Qashqa'i'nin Somirom bölgesinde gömüldüğünü, Gharakholu ise Somirom bölgesinde üzerinde Kaşkay kelimesinin bulunduğu, kabartmalı 350 yıllık bir mezar taşının varlığından bahseder. Oberling ise Amir Ghazi soyundan gelen Jani Agha Qashqa'i olabileceğinin muhtemel olduğunu dile getirmiştir. Shahbazi ise, Qashqa'i isminin şahsi bir isim olduğunu ve Somirom bölgesinde yaşayan seçkin bir kişinin isminin kullanılmasının mantıklı olduğunu savunmuştur.

³ Omid Haghighat Dehsorkhi "*İsfahan Çevresinde Yaşayan Kaşkay Türklerinin Düşün Gelenekleri Üzerine Bir İnceleme*" (İzmir, Ege Üniversitesi, SBE, Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2016) Sayfa No. 1.

⁴ Muhittin Çelik, *İran'daki Kaşkay Türkleri*, Kafkas Üniversitesi 1. Milli Kafkas Sempozyumu, 1995. Sayfa No. 205.

Kaşkay adı iki kelimedenden oluşmaktadır. Kaş kelimesinin anlamı akıncı birlik, Kayı ise 24 Oğuz boyundan biri olarak bilinmektedir.¹

Tac'üd-din Hasan Bin Şahab-i Yezdî'nin 1451-1453 yılları arasında kaleme aldığı *Cami'üt-Tevarih-i Hasanî* adlı eserde Sultan İbrahim'in Şiraz'daki hükümetinden söz eden bölümde Şiraz'daki hükümetin elinde bulundurduğu askeri güçten bahseder. İrec Afşar'a göre ilk defa Kaşkay kelimesi bu eserde karşımıza çıkmaktadır.²

Ayrıca yazar Genduman bölgesini Türklerden olan bir grubun yaylası olarak tanımlar ve bu bölge günümüzde de Kaşkay Türklerinin önemli yaylaklarından biridir³. Kaşkay kelimesinin geçtiği, kaynak olarak gösterilebilecek diğer bir eser ise Safevi Dönemi'ne aittir. Şah Abbas devrinde kaleme alınan *Tezkire-i Nasrabadî* adlı eserde hiciv türünde yazılmış bir şiir olarak karşımıza çıkmaktadır⁴.

1.2.3. KAŞKAY TÜRKLERİNİN GENEL TARİHİ

Kaşkay Türklerinin menşei hakkında da adında olduğu gibi kesin bir bilgiye ulaşmak oldukça zordur. Kaşkay Türklerinin tarihine ilişkin elde edilen bilgiler farklı sonuçlar ortaya çıkardığı için Kaşkay Türkleri hakkında bilgi sahibi olmak isteyen kişiler çeşitli düşüncelere yönelmektedir.

Elde edilen bilgiler üç bölümde incelenebilir: İlki, eski tarihçilerin yazmış olduğu eserlerden yola çıkarak Kaşkay Türklerinin tarihine ilişkin bilgiler, ikincisi İran'ın içinde bulunduğu siyasi konjonktürden dolayı özellikle Türkçe yazılan gerek edebi gerek araştırma kitaplarının baskıya verilmeden önce sansürden geçirilmesine karşın Kaşkay araştırmacılarının son yıllarda çıkartmış olduğu eserler, üçüncüsü ise,

¹ Kolektif, Kaşkay İli, *En Eski Göçebe Devletlerinin Son Örneği Kaşkay Türkleri*, KMP, Ankara, 2000. Sayfa No. 2.

² Ataizi, 32.

³ Cavanşir, 64.

⁴ Doulatabadi, 28-29. Bu şiir Molla Muhammed Şerif Mir Müeyyid Kelanter için hiciv türünde yazılan bir şiirdir. Şiir'in günümüz Türkçesine çevrilmiş şekli; '*Hazret-i Mir bana hediye olarak cam gibi ve feleğin bile görmediği bir şapka gönderdi. Halaç ve Kaşkay peyniri kadar güzel olan bu şapkayı gören herkes tebrik etti.*'

Türkiye’den yapılan çalışmalar ile batılı seyyahların ve yazarların vermiş olduğu bilgilerdir.

Kaşkayların milattan önce 600’lü yıllarda Subarların yaşadığı Arme bölgesinin kuzey tarafında yaşadıkları tahmin edilmektedir. Firidun Ağasıoğlu Celilov’a göre Arme bölgesi günümüzde Muş-Bitlis-Diyarbakır ve Hazar Gölü çevresindeki yerleşim alanlarını kapsamaktadır. Armilerden yukarıda Bingöl tarafında Kaşkaylar vardır. Bu Türk toplumu içerisinde Mitan Devleti çağından Hurri Boyları’ da kalmıştır.¹

Kaşkay adı altında toplanan bazı tayfalar İslami dönem öncesi İran bölgesinde varlıklarını sürdürmüştür. Günümüzde Kaşkayları oluşturan tirelerin Orhun yazıtlarında geçen bazı tayfalar olduğunu çeşitli araştırmacılar dile getirmiştir. Ayrıca yazılı kaynaklarda da bu bölgede Türk topluluklarının yaşadığı tespit edilmiştir.² XIV. Yüzyıl seyyahlarından olan İbn-i Batuta Kaşkaylar hakkında önemli bilgiler vermektedir.³

Franc-Jean Shor ise Kaşkay Türklerinin, Cengiz Han’ın öncüleri arasında Çin Türkistan’ından geçerek Afganistan’a ve Kuzey İran’a yayıldıklarını ve 1600’lü yıllardan itibaren ise günümüzde yaşamış oldukları bölgelere yerleştiklerini vurgulamıştır.⁴

Kaşkay ilhanı Melik Mensur Han, Kaşkayları Akkoyunluların tebaasından gelen, asırlar boyu Erdebil civarında yaşamış, XVI. Yüzyıldan itibaren Şah İsmail Safevî’nin isteği üzere İran topraklarının güney kısmını Portekizlilerden korumak amacıyla yerleştirilmiş, Türk soyundan ve Türkçe konuşan bir halk olarak tanımlar.⁵

¹ Doulatabadi, 30.

² Karaaslan, 6. Miladi 1135 ve 1179 yıllarında Fars eyaletine gelip yerleşen muhtelif Oğuz topluluklarının varlığı bilinmektedir. XIV. yüzyıl gezginlerinden olan İbni-i Batuta’nın İran seyahatinde o dönemde Güney İran’da Türklerin yaşadığına dair bilgi edinilebilmektedir.

³ Doulatabadi, 30. İbn-i Batuta İsfahan’dan Şiraz’a yolculuğu sırasında o bölgede yaşayan Türkler hakkında şu bilgileri verir: “*Yezdhast’tan Deşt-i Rum yoluyla Mayın’a gittik. Deşt-i Rum Türklerin mekânıdır.*”

⁴ Ataizi, 34.

⁵ Doulatabadi, 31-32.

Kaşkaylar sadece İran topraklarını yabancı devletlerin işgalinden korumak amaçlı bir askeri güç olmanı dışında Nadir Şah zamanından günümüze kadar mücadele ve savaş içerisinde bulunmuşlardır. Bu savaşların çoğu merkezi hükümete veya merkezi hükümetin atamış olduğu hükümdarlara karşı olmuştur.

Nadir Şah döneminde Kia Kulu Han Kurt Kaşkay Fars bölgesel yönetiminin Kaşkaylara karşı uyguladığı baskıcı politikalara karşı yanında bulunduğu kişilerle birlikte baş kaldırmış ve Nadir Şah'ın emriyle tutuklanarak Nadir Şah'a götürülürken işkence ile öldürüleceğini bildiği için yolda intihar etmiştir.¹

1730 yılında Fetheli Afşar Han'ı, Kerim Zend Han'ı takip ederken çıkan çatışmadan sonra Kerim Han bölgeyi terk etmiş. Afşar Han, Kerim Han'ı korudukları bahanesiyle yaklaşık 2000 Kaşkay Türkünü kılıçtan geçirir.²

Reza Şah döneminde Kaşkay İlhanı Soletdolehi yakalanarak hapse atılmasıyla Kaşkaylar ile Merkezi hükümet arasında 1929 yılında *Ali Kağan Salar Savaşı* çıkar. Kaşkay kuvvetlerinin direnişi sonucu Kaşkay İlhanı hapisten kurtulur.³

İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi döneminde Kaşkaylar ile merkezi hükümet arasında savaş çıkar Kaşkaylar Somirom, Kazerun ve Firuzabad kentlerine saldırı düzenleyerek hükümet güçlerini bozguna uğratırlar.⁴

1967 yılında ise Muhammed Rıza Şah'ın zulmü ve baskıcı rejimi Kaşkay halkı tarafından kabullenilemez bir hâl alır, Behmen Han önderliğinde Kaşkaylar ayaklanır ve savaş yaklaşık üç yıl sürer.⁵ Behmen Han idam edilir. Behmen Han ardından söylenen bir ağıt örneği tespit edilmiştir.

1979 İran Devrimi'nden sonra ise anayasa mahkemesinin Türk hakları üzerinde tartışma başlatması üzerine Kaşkay ordusu ile Fars bölgesel hükümeti arasında iki yıl süren savaş İran kuvvetlerinin kazanması ile son buldu.⁶

¹ Kolektif, 10.

² Kolektif, 11

³ Kolektif, 12.

⁴ Kolektif, 12.

⁵ Kolektif, 12.

⁶ Kolektif, 13.

Yukarıdaki bilgilere göre Kaşkay Türkleri Türkistan, Kafkasya ve Anadolu'dan İran'ın merkezine, daha sonraki dönemlerde ise günümüzdeki yerleşim bölgelerine göç eden Türk soyundan ve Türkçe konuşan bir halktır. Kaşkay Türkleri zamanla elde ettikleri güç ile gerek İran topraklarının bütünlüğünü korumak amaçlı gerekse merkezi hükümet veya merkezi hükümetin desteklediği hükümdarlarla olan iç savaşta özgürlüklerinden ve Vilayet-i Kaşkai olarak adlandırılan bölge topraklarından vazgeçmemişlerdir.

Ayrıca İran'ın merkezinde İran'ı oluşturan diğer halklarla bulunduğu bölgenin etrafının çevrilmiş olması, iki dilli bir halk olması gibi olumsuz olarak nitelendirilen durumlara karşı genelde İslamiyet öncesi Türk devlet geleneğinin yönetim şeklini sürdüren il teşkilatlanmasının olması ve günümüzde halkının yaklaşık yüzde otuzunun göçebe hayatı devam ettirmesi varlıklarını günümüze kadar devam ettirmelerinde önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.4. KAŞKAY TÜRKLERİNDE SOSYAL YAPI

Vilayet-i Kaşkai olarak adlandırılan bölge İran coğrafyasında yaşayan Türkler arasında Güney Azerbaycan'dan sonra en büyük Türk bölgesidir. Kaşkay İli, merkezi hükümete bağlı Fars eyaleti yönetiminin kontrolü altında bulunan bir bölgedir.

Kaşkay Türklerinin merkezi sayılabilecek yerler; Firuzabad, Şiraz ve Kazerun olmakla birlikte bölgede çeşitli Türk boyları yaşamaktadır. Bu bölgenin yüz ölçümü 65.000 km² ve nüfusu ise üç ile üç buçuk milyon arasında değişmektedir.¹

Sosyal yapı denildiğinde aklımıza ilk gelen ailedir. Diğer Türk topluluklarında olduğu gibi aile, Kaşkay Türklerinde de önemli bir yere sahiptir. Göçebe yaşamın beraberinde getirdiği zorluklar ve tehlikeler göz önüne alındığında ailenin reisi genelde erkeklerden seçilmektedir.

Kaşkaylarda sosyal yapı beş tabakadan oluşmaktadır. Bunlar; aile, bonku, tire, tayfa ve Vilayet-i Kaşkai'dir. Birbirleriyle akraba olan aileler bir araya gelerek *bonkuları* oluştururlar. Bonkuları oluşturan akrabaların arasından en büyüğü Aksakal (kedhoda) adını almaktadır ve bonkunun reisi olur.

¹ Kafkasyalı, 75.

Birbirleriyle akraba olan aileler bir araya gelerek bonkuları oluşturur. Birkaç bonku bir araya gelerek tireleri oluştururlar. Tire reisliği İlhan tarafından belirlenen reis olacak kişinin ailesine verilir. Reislik verilen ailenin aksakalı olarak nitelendirilen en büyüğü tire reisi olur ve *Beg* olarak anılır. Tirelerin birleşmesinden ise bir tayfa oluşur. Kaşkay ilinde yedi tayfa vardır. Elimizdeki bazı kaynaklar beş tayfanın¹ olduğunu, bazı kaynaklar ise altı tayfanın² olduğunu belirtmektedir. Tayfanın reisliği tire reisliğinde olduğu gibi İlhan tarafından bir aileye verilir ve tayfa reisine *Han* denir.

Kaşkay İli 7 tayfadan oluşur. Bunlar: Küçük Keşköllü, Büyük Keşköllü, Farsimadan, Daraşurlu, Emele, Şişbölüklü ve Karaçaylı Tayfasıdır.

Menuçehr Kiyani'ye göre Kaşkayların küçük tayfaları olarak gösterilen Küçük Keşköllü ve Karaçeyi³ (Karaçaylı) gelişme göstererek Kaşkayların büyük tayfaları arasında yer almıştır. Yine Keşköllü tayfası zamanla Büyük Keşköllü ve Küçük Keşköllü olmak üzere Kaşkay ilinin iki büyük tayfası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Karaçeyi (Karaçaylı) tayfası ise geçen yıla kadar diğer tayfaların içerisinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Karaçaylı Tayfası, Kaşkayların tarihi içerisinde müstakil bir tayfa olarak bilinmektedir. Öyle ki, İsmail Han Kaşkai (Soletdoleh) ve oğulları döneminde Karaçaylı Tayfasının bağımsız bir tayfa olduğu resmî belgelerle bilinmektedir. Pehlevi döneminde ise, Kaşkay Türklerine karşı uygulanan baskılar sonucu Karaçaylı Tayfası dağıtılarak ayrı tayfalar içerisinde yaşamışlardır. Geçen yıl Karaçaylı Tayfası Soletdoleh dönemindeki belgelerle *Sazman-u Eşari-yi İran*⁴ teşkilatına müracaat ederek teşkilat tarafından yeniden bağımsız bir tayfa olarak ilan edilmiştir.

Kaşkaylarda Bonku, Tire ve Tayfa'ya reislik edecek kişilerde bazı özellikler aranmaktadır. Soylu bir aileden gelmiş olması, kişiliği ile örnek olması, mal ve toprak yönünden zengin olması, savaşçı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu durum

¹ Kolektif, 3. Kaşkay ili 5 tayfadan oluşur. Bunlar. Şişliboluklu, Farsimadar, Keşkullu, Dereşürlü ve Emele.

² Ayr. bkz: Ali Kafkasyalı, 75, Doulatabadi, 45-46, Ataizi, 48-51. Ali Kafkasyalı, *İran Türkleri*, (İstanbul, Bilge Oğuz Yayınları, 2010) Sayfa No. 103. Günümüzde altı Kaşkay tayfası vardır. Şeşbeyli Tayfası bu tayfaya Şeşbuluki/Şeşbölük de denilir. Amele Tayfası, Dereşorlu, Böyük Keşköllü, Kiçik Keşköllü ve Farsimadan tayfası.

³ Cavanşir. 16.

⁴ Sazman-u Eşari-yi İran: İran Yörükler Teşkilatı.

tayfayı oluşturan tirelerin sayısal anlamda değişkenlik gösterebilme ihtimalini kuvvetlendirmektedir.¹

Tayfaların birleşmesinden il oluşur. Sosyal bir tabaka özelliği taşıyan il temelinde aile bağı olan birlik olarak zamanla hükümet baskılarına karşı siyasi ve askeri özellik kazanan bir güç halini almış ve devlet niteliğine bürünmüştür.² Kaşkaylar İlhan tarafından idare edilir. İlhanlık Safeviler zamanında Şah Abbas'ın mansıp sahiplerinden Cani Ağa Kaşkai tarafından başlatılmış ve zamanla sistemli bir şekilde işlemeye devam etmiştir.³

Kaşkaylarda il, tayfa, tire ve bonku dışında kalan gruplar da yer almaktadır. Sosyal tabakanın dışında da görülse bu gruplar aslında sosyo-ekonomik anlamda Kaşkaylarda sosyal hayatın devamlılığına katkı sağlamaktadırlar. Bu grupları İlhanın hizmetinde olanlar ve sosyal tabakanın hizmetinde olanlar olarak ikiye ayırmak mümkündür.

İlhanın hizmetinde olanlar: Amele tayfasından olanlar, genel işler sorumluları, mirahır, ferraş, özel korumalar, çobanların başçısı; Sosyal tabakanın hizmetinde olanlar ise, işçiler, deve bakıcıları, çengi ile demirciler.⁴

İlhan halkın tamamının yönetimini elinde bulundurmaktadır. Göçebe Kaşkaylar için göçün ne zaman yapılmasına, göç yollarının idaresi ve düzeni ona aittir. İsfahan alanlarından, Körfez kıyılarına kadar uzanan Vilayet-i Kaşkai'nin toprakları;

1. Yaylaklar: Karayol, Hanzinyan, Karaçimen, Küdyan, Beyza, Kamfiruz, Erdöken, Kakan, Padina, Simirom, Verdeşt, Urcin, Şehriza, Abadeh, İkild, Merdeşt ve Barak.

2. Kışlaklar: Mahur meylatun, Geç Köroğlu, Geç Ayvaz, Dizgah, Dehrem, Hengam, Feraşbend, Baçan, Xonç, Geledar, Efser, Babanecim, Mutkan, Firuzabad, Simekan, Geçsaran, Tengirem, Sermeşet, Gireh Baladeh, Kohmerre, Nurabad, Çınarşahican, Hayqır, Şaldan raykan, Mubarakabad.

¹ Doulatabadi, 43.

² Doulatabadi, 43.

³ Kolektif, 3.

⁴ Ataizi, 47-48.

2.1 Körfez Kıyısındaki Kışlaklar: Xurmuc, Genave, Ehrem, Şumbe.

Resim 1.4 – Kaşkayların Hayqır kışlak yerleşim bölgesindeki göçebe çadırı

Kaşkay Türklerinin, İran devletinin uygulamış olduğu baskı sonucu özellikle Pehlevi dönemi ‘*Tahta Kapu*’ adı altında zorla yerleşik hayata geçmeleri istenmiş,¹ günümüzde Kaşkay nüfusunun yaklaşık yüzde yetmişi yerleşik hayata uyum sağlamaya çalışmaktadır. Buna istinaden Kaşkay Türkleri, Türk bozkır kültürü geleneğini, sahip olduğu il teşkilatlanmasıyla, uygulanış açısından çeşitli yönlerden farklılık gösterse de günümüze kadar korumuştur.

1.1.5. KAŞKAY TÜRKLERİNDE EKONOMİK HAYAT

Kaşkay ilinin en önemli meslekleri hayvancılık, ziraat ve el dokumacılığıdır. Kaşkay ilinin toprakları hem geniş hem de verimli topraklar olduğu için göçebe yaşam tarzının geçmişten bugüne devam ettirilmesi zirai açıdan toprakların işlenişini de beraberinde getirmiştir. Yaşar Kalafat’a göre tarım ve hayvancılıkla uğraşmaları bütün ihtiyaçlarını kendilerinin sağlamasına ve şehir hayatından uzak bir yaşam sürmelerini beraberinde getirmiştir.² Diğer bir meslek ise el dokumacılığıdır. Kaşkayların en önemli mesleği hayvancılık olduğu için hayvandan her türlü faydalanmanın yollarını çok iyi öğrenmişlerdir. El dokumacılığında hayvanlardan edilen yünler Kaşkay kadınlarının ellerinde halı dokuma ipliğine dönüşerek İran halıları adı altında ünü dünya ülkelerinin birçoğuna ulaşmıştır. Kaşkay Türklerinin el dokuma çeşitlerinden bazıları halı, gebbe, killim, cecim, rend, keçe ve çadırdır.³

¹ Doulatabadi, 40.

² Yaşar Kalafat, *İran Türklüğü Jeokültürel Boyut*, (İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2005) Sayfa No. 34.

³ Kalafat, 34.

2. DOĞUM GELENEKLERİNİN HALK KÜLTÜRÜ ÖGELERİ BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Kişioğlunun hayatını üç ana dönemde incelemek mümkündür. ‘Geçiş Dönemleri’ olarak adlandırılan bu safhaların ilki doğum, ikincisi evlenme, üçüncü ise ölüm olarak karşımıza çıkmaktadır.¹ Doğum, evlenme ve ölüm gelenekleri belirli kalıplar çerçevesinde geliştiği için benzerliklerin görülmesi çok normal olmakla birlikte biz bu dönemleri ele alırken farklı görünen, günümüzde devam eden veya etmeyen uygulamaların altında yatan ana unsurları öne çıkartıp bu uygulamalar üzerinden karşılaştırma yapacağız.

2.1. DOĞUM ÖNCESİ

Türklerde sosyal yapının en küçük birimini aile oluşturur. Aile; anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşmaktadır.² Sosyal bir kurum olan ailenin varlığı ve sürekliliği doğumla sağlanmaktadır. Bozkurt Güvenç evliliği doğum için alınan sosyal bir vize olarak değerlendirmekte ve evli kadınların doğum yapmamış olmasının yadırgandığını³ belirtmektedir. Bütün Türk topluluklarında yeni evlenen kişilerin en kısa sürede çocuk sahibi olmaları aileleri tarafından arzulanan ilk şeydir. Doğum yapan bir kadın her zaman çevresindeki insanlardan saygı görmüş, korunmuş ve kollanmıştır.⁴ Gök Oğuz (Gagauz) Türklerinde gelin en kısa süre içerisinde gebe kalmazsa erkek tarafınca makbul sayılmadığını bilinmektedir.⁵ Türk topluluklarını

¹ Erman Artun, ‘Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme-Ölüm’ *Türk Dünyası İncelemeleri*, 9-10. 1988. Sayfa No. 85. bkz: İnsan hayatının başlıca üç önemli geçiş dönemi vardır. Bunlar; doğum, evlenme ve ölümdür.

² Oğuzhan Pehlivan, ‘Aile Tanımı ve İlişkilerin Toplumsal Olarak İnşası’, (Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi) 2017, Sayfa No:8.

³ Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, (Ankara, Remzi Kitapevi, 8. Baskı 1999), Sayfa No. 243.

⁴ Erman Artun, *Türk Halk Bilimi* (İstanbul, Kitabevi Yayıncılık, 5.Baskı,2009) Sayfa No. 135.

⁵ Harun Güngör, Mustafa Argunşah, *Gagauz Türkleri Tarih-Dil-Folklor ve Halk Edebiyatı*, (Ankara, Kültür Bakanlığı yayınları, 1991) Sayfa No. 25.

oluşturan halklar arasında bu durum hoş karşılanmadığı için çocuğunun veya çocuklarının olmasını isteyen kadınlar çeşitli uygulamalara başvurmaktadır.

2.1.1. KISIRLIĞI GİDERME VE HAMİLE KALMA

Evlilikten belirli bir süre sonra çiftlerin çocukları olmuyorsa, çocuğun olmamasının sebebi ilk olarak kadında aranmaktadır. Kadın çocuk sahibi olarak değerini kazanamazsa toplumda; kısır, zürriyetsiz, sonsuz, meyvesiz ağaç, tutuk muamelesi görmektedir.¹

Kısırlığı giderme ve hamile kalma uygulamalarında ilk olarak karşımıza sığınma ritüeli olan du'â çıkmaktadır. Kişioğlu bir olay veya durum etrafında arzu-isteklerini inançları çerçevesinde du'â ile her şeyin yaratıcısı olan Tanrı'ya iletme ve ondan medet ummak ister.

Bu durumun sözlü kültürümüze de sirayet ettiğini görmekteyiz. Kırgız Türklerine ait Boston destanında '*...Gökyüzüne bakıp yüksek sesle / Avuç açıp dua ederek...Huda'dan çocuk isteyip...Hanına dikkat ettiğinde / Gökyüzünde bulut göründü...Âmin diye bir ses geldi,*'² karşımıza çıkan Gökyüzünden âmin diye bir sesin gelmesi du'ânın kabul olduğuna işaret etmektedir.

Dede Korkut-Bey Böğrek destanında da. '*Oğuz Beylerinin cümlesi ellerini duaya kaldırmışlar; Allah Bay Büre'ye kendi gönlünce bir evlat nasip etsin*'³ diyerek karşımıza du'â ile çocuk sahibi olunduğu görülmektedir.

Sığınma ritüeli olarak hamile kalmak için kadınların uyguladığı pratikleri P. N. Boratav iki ana başlık (olağan üstü güçlerden yararlanmalar ve büyüklük ile akılcı-gerçekçi 'ilaç' ve 'onarım' tipinde işlemler) altında incelemiştir.⁴

Hatay'ın Antakya ilçesine bağlı Şenköy yerleşim bölgesinde bulunan Şeyh Ahmed Kuseyri türbesi ziyaret edilerek çocuğu olmayan kadınlar günün belirli

¹ Artun 135.

² Ali Osman Abdurrezzak, *Türk Destanlarından Kalevala Destanına*, (Ankara, Karakum Yayınevi, 2018) Sayfa No. 72.

³ Eflatun Cem Güney, *Dede Korkut Masalları*, (İstanbul, Doğan Kardeş Yayınları, 1963) Sayfa No. 84.

⁴ Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*, (İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1999) Sayfa No. 144.

zamanlarını orada ibadetle geçirir. İbadetleri sonunda adakta bulunur ve çocuğu olur ise adağını yerine getirmek için yeni doğan çocuk ile birlikte tekrar ziyaret edilir.

Bülent Arı türbenin tıbbın çaresiz kaldığı hastalıklara; felce, sara hastalığına, çocuk olmamasına, akıl hastalarına iyi geldiğini ve bunun için de pek çok kişinin şifa bulmak için türbeyi ziyaret ettiğini söylemektedir¹.

Mardin’de bulunan Sultan Şeyhmus türbesinin olduğu yer etkinlik alanının dışında daha ziyade şifa bulmak için ziyaret edilmektedir. Düşük ve benzeri nedenlerden dolayı uzun yıllar çocuğu olmayanlar, erkek çocuk isteyenler bu türbeleri ziyaret etmektedirler.²

Çocuğu olmayan bir kadın ‘eksik’ olarak görülmekte ve hamile kalmak için birtakım uygulamalar ve inançlarla çare aramaktadır. Bu bağlamda olağanüstü güçlerden yararlanmalar ve büyüklük işlemleri bakımından karşımıza türbe ziyaretleri çıkmaktadır.

Halep Türkmenlerinde çocuğu olmayan kadınlar türbeleri ziyaret eder. Bu türbelere hamile kalmak isteyen kadınlar, çocukları olması yönünde du’â ederek adakta bulunurlar. Türbe ziyaretinde türbenin duvarına *ziypak* adı verilen küçük taşlar yapıştırırlar. Eğer ki bu taşlar belirli bir süre yapışıp düşmez ise çocuklarının olacağına inanırlar.

*(Bizim olduğumuz çevrede kimse ağaca iplik filan bağlamaz. Ziyratlar olur bizde İbrahim Halil makamı kimi. Ziyrat Elbeyli köyünde Sultan Abuder Türbesi var. Bozkeyik köyünde öz adı Yusuf Nurani Bozkeyikli Türbe çocuğu olmayan kadın ziypak daşları yapıştırırlar. Sizin ağaca bağlamanız kimi)*³

Kilis-Elbeyli ilçesi Çangallı Köyü’nde on beş yıl çocuğu olmayan Elif Çolak son yedi yılda Çangallı köyündeki türbeyi ziyaret ederek yedi yıl boyunca kurban kesmiş türbede yatan zat rüyasına girdikten sonra altı kız, dört erkek çocuğu olmuş.

¹ Bülent Arı, “Hatay Velilerinden Şeyh Ahmed Kuseyri” *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt No. 8. 16. (2011) Sayfa No. 379.

² Halit Yeşilmen, “Anlam ve Değer Bağlamında Halk İnançları ve Ziyaret Mekanlarının İşlevselliği”, *Artuklu Akademi*, cilt No. 5. 2. (2008) Sayfa No. 266.

³Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

*(On beş yaşında gelin oldum on beş sene sonra çocuğum kucağıma geldi. Ben ziyrata kurban kestim. Çangalli ziyaratına onun da adı Ali rüyeme girdi yeddi sene ora kurban kesdim. Yeddi sene bir oğlum oldu)*¹

Buna benzer bir uygulama Hatay ve Mersin’de karşımıza çıkmaktadır. Antakya’da dileğinin gerçekleşmesi için Habibi Neccar² Dağı ve türbesi ziyaret edilerek, türbenin etrafında bulunan küçük taşlar toplanılıp yine türbe duvarında bulunan oyuklara yapıştırılmak suretiyle dilekte bulunulur. Taşlar belirli bir süre yapıştırılan yerde kalıyorsa dileklerinin gerçekleşeceğine inanılır.

Mersin’de özellikle gebe kalmak isteyen kadınlar Tarsus’ta bulunan Eshab-ı Kehf’e gitmektedir. Mağaranın duvarına küçük taşlar atılır, taş duvarda kalırsa dileğinin gerçekleşeceğine yani çocuk sahibi olacağına inanılır.³ Irak’ın kuzeyinde bulunan Erbil yerleşim bölgesinde Türkmenler Şeyh Muhammed Çuli’yi ziyaret ederek mezara taş yapıştırır ve para bağlarlardı.⁴

Kaşkay Türklerinde ise çocuğu olmayan kadınlar türbe ziyaretlerine gitmekte. ‘Seyit ocak’⁵ olarak bilinen kutsal sayılan ocakları ziyaret etmektedir. Bu türbelerden biri Şah Çerağ⁶ türbesidir. Bir beyaz bez parçası yakılarak çocuğunun olması için du’â ederek adakta bulunur.

*(O ilerten bir para nemene bele zatlar varıdı. Nezir edirlerdi meselan men şah çerağ yoluna çıraq yandıriram. Bir ağ parça rugan edirler yağ çekirlerdi niyet etmişimki bu isim beraberde ola bu parçayı yandıriram niyet üstine)*⁷

¹ Elif Çolak, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/ 2019.

² Habibi Neccar: Antakya’nın putperest olduğu dönemlerde Hz. İsa’nın üç havarisinin Hristiyanlık dininin bu topraklarda tebliğ ettiği ilk kişidir. Habibi Neccar bu üç havari ile karşılaşarak Hristiyanlığı öğrenmiş ve havariilere yardım etmiştir. Bu durumun bölgede yaşayan putperestler tarafından öğrenilmesiyle kafası kesilerek öldürülmüştür. Bedenin ve kafasının bulunduğu bölgeye türbesi yapılmıştır.

³ Nilgün Çıblak Coşkun, “Mersin’de Doğumla İlgili Adetlerin Halk Hekimliği Yönünden İncelenmesi” *Lokman Hekim Dergisi*, cilt No. 1.3 (2011) Sayfa No. 2

⁴ Yaşar Kalafat, *Eski Türk Dini İzleri* (K. Azerbaycan-Doğu Anadolu ve K. Irak’da) *Dini Folklorik Tabakalaşma*, (Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998) Sayfa No. 81.

⁵ Seyit: İmam Ali ve on iki imam soyundan gelen kişiler olarak İran coğrafyasında görülmektedir. İran halk inançlarında on iki imam kültü etrafında çocuğu olmayan kadınlar türbe ziyareti yaparak çocuğu olması yönünde du’â eder ve adakta bulunurlar. Şah Çerağ türbesi bunlardan bir tanesidir.

⁶ İslam inancında Şia mezhebinin imamlarından biri.

⁷ Nevruz Ali Cihanpur, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

(Onna meselan resmen men yad verenne yaza aparirlardı. Müşakkirlerine gelirdi. Bir parası da nazir verilir. Ziyarete gidilir. Herkeşin niyeti saftı. Bu da bilesine öğret verirdi. Herkeşin ki mesalan şansın yazılmamıştı. Gidirir gelmirdi) ¹

(Ya bir guzzu ya goyun ya oğlak bunu nazir edip, bir yer ki ziyaret yerinne aparıp öldirip halka dağidir) ²

(Kaşgayilerde bele bir iş daha vardır. Dualar bazı dualar var ki bir para udumlu kimseler duayı yazirler ve o analar ki uşağı olmiyir bu duayı boyun bağısına asıp sahlasın) ³

(Meselen birisinin uşağı gününe gelmirdi veli aga doktora inni bu zaman o zaman diyirlerdi ziyaret. Agid-i hası varlarıdı nezr-i nuzulat avam şehit oğul dünyaya gelir bir oğlak yolluyran nezir edirem) ⁴

(Gedirdin bir niyaz edirler meselan İmam Ali yoluna, Kuda yoluna ki bene bir uşah ver) ⁵

Od-Ocak ilişkisi⁶ burada karşımıza ocak-şifa merkezli çıkmaktadır. Çocuğu olmayan kadınların beyaz bir bez parçasını yakmaları od, bu ritüeli seyit ocak diye bilinen yerlerde gerçekleştirmeleri ocak, bu ritüel sonucunda çocuklarının olacağına inanmaları ise şifa ile bağdaştırılabilir.

Ayrıca Halep Türkmenlerinde çocuğu olmayanlara Ehl-i Beyt soyundan olan Ben-i Cemil aşiretine mensup Halil Hoca ile Neame aşiretine mensup Şih Hamiş adındaki hocalardan muska yazıp bu muskanın üzerinde taşınması ya da yastığa dikilmesiyle çocuklarının olacağına inanılmaktadır.

(Biz peygamber sülalesine sizden daha yakınık deyi kenler kenleri öyle gösteriyler. Bu alim hocalar def çalarlar, kenler kenlere şiş vurur ben Şih Hamiş'i gözümle gördüm. Bunlar çocuğu olmayan kadınlara hicap yaparlar. Allah'dan umut kesilmez deyi sağa verir.)⁷

¹ Hayrunnisa Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

² Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

³ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

⁴ Nevruz Ali Cihanpur, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

⁵ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁶ Kalafat 80. Od, Ocak iye veya iyeleri Türk hayatında önemli bir mevki işgal eder. Od-Ocak ilişkisi, ocak-ev ilişkileri ve ocak-şifa ilişkileri kendi içerisinde bir bütün oluşturur.

⁷ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

Kırgız Türklerinde de Halep Türkmenlerine benzer uygulama görülmektedir. Kırgızlar moldoya (imam) muska yazdırıp hem erkek hem kadın bu muskaları boyunlarında taşırlar.¹ Uygur Türklerinde kadınlar çocuk sahibi olmak için Kaşgarlı Mahmud'un mezarını ziyaret edip, mezarının yakınında bulunan *Hazreti Mollam Dağı*'na giderek dağın kovuğuna ellerini sokup du'â ederler. Kovuktan ne çıkarsa ağzına alıp yutarlar. Dağın toprağını ise bir an önce çocuk sahibi olmak için yüzlerine sürerler.² Kaşkay Türklerinde Uygur Türklerindeki uygulamaya benzer bir ritüel karşımıza çıkmakla birlikte Uygurların uygulamalarında görülen toprağın yerini ise kül almaktadır. Ayrıca udumlu kişiler tarafından bir nevi muska görevi gören du'âlar yazılarak çocuğu olmayan kadına verilir ve bu du'âları kadın üstünde taşır.

*(Seyit ocaktan getirilen kül uşağı olmayan zeyfenin baş, el ve ayaklarına sürülmesiyle kısa bir sürede çocuğunun olacağına inanılmaktadır.)*³

*(Kaşgayilerde bele bir iş daha vardır. Dualar bazı dualar var ki bir para udumlu kimseler duayı yazırlar ve o analar ki uşağı olmiyir bu duayı boyun bağısına asıp sahlasın)*⁴

Kıbrıs Türklerinde kısırlığı gidermek ve hamile kalmak için akan suyun yanındaki ağaçlara ve çalılıklara bez bağlarlar.⁵ Çocuğu olmayan Yakut kadınları mukaddes bir ağacın dibinde ak boz at derisi üzerinde yer sahibine du'â ederler.⁶ Elâziğ'da *Selvi Baba*⁷ adıyla bilinen ağaç ziyaret edilir.

Kaşkay Türklerinde '*Pir-i Legleg*' olarak '*daxil bağlamak*' adıyla karşımıza çıkmaktadır. Pir-i Legleg Kaşkay tayfalarının göç güzergahında bulunan bodur boylu

¹ Kemal Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar*, (Ankara, TDV Yayınları, 2004) Sayfa No. 70.

² Kübra Yıldız Altın, "Uygur Türklerinin İnanç ve Uygulamalarında Toprak" *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* ' sayı 11. (2018) Sayfa No. 44.

³Müslüm Rızayî, telefon görüşmesi, 23/02/2020.

⁴ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

⁵ Erdoğan Saraçoğlu, *Kıbrıs Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru*, (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989) Sayfa No. 55.

⁶ Wilhelm Radloff, *Türklük ve Şamanlık*, (İstanbul, Örgün Yayınevi, 3. Baskı 2012) Sayfa No. 360. bkz: Bu duadan sonra çocuk sahibi olanlar bunun tanrıdan, yer ağaç ruhları tarafından verildiğine inanırlar.

⁷ Y. Mustafa Keskin, "Kırsal Kesimde Yaşayan Alevilerde Doğum Geleneğine İlişkin İnanç ve Uygulamalar" *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı.6 (2001) Sayfa No. 46 Ayr. bkz: Yüksek bir dağın tepesinde bulunan etrafındakilere nispetle oldukça büyük bir ağaç olup etrafı taşlarla çevrilidir. Kısır olan Kadınlar burayı ziyaret ederek, adak adamakta kurban kesmekte, mum yakmakta.

bir ağaçtır.¹ Bu ağaca çocuğunun olması için niyet ederek bir parça bez bağlanır. Bağlanan bu bez açılırsa çocuğunun olacağına inanılmaktadır.²

*(Bir ana ki uşağı olmiyir bu ana daxil baġliyir. Meselan geyiminnen bir dene yırtıp baġliyir, kendi paltarından bir tike yırtıp baġliyir ağaca ve kölgesine de oturiyir)*³

*(Pir-i legleg var idi, gidirlerdi, sancak vurirlerdi, bir tike baġliyirlerdi, bir çarga tikesi baġliyirlerdi. Niyet edirler ki bu bu düğümü atirlerdi ağaca eğer men netice tutam bu düğüm açıla)*⁴

Resim 2.1 – Kaşkayların göç güzergâhlarında bulunan ve Pir-i Legleg olarak adlandırılan ağaçlardan biri

Kadim Türklerde ağacın çok önemli yeri olduğu görülmektedir. Daha çok tek ağacın olduğu yerlerde törenler düzenlenmekte, ayinler yapılmakta, dilekler edilip kanlı veya kansasız kurban ritüelleri gerçekleştirilmektedir. Bu ritüeller genellikle çınar, servi, ardıç, kayın ve çam ağaçları etrafında gerçekleştirilmiş ve bu ağaçlara kutsallık atfedilmiştir.⁵

¹ Karaaslan, 56.

² Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/ 2019.

³ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

⁴ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁵ Ramazan Işık, “Türklerde Ağaçla İlgili İnanışlar ve Bunlara Bağlı Kültler” *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt.9.2 (2004) Sayfa No. 95. Ayr. bkz: Türk kültür ve inanç sistemi etrafında geçmişten günümüze bazı ağaçlar kutsal görülmektedir. Başlangıçta Tanrının ve kağanın sıfatı olan bu kutsal ağaç inancı zamanla hükümdarlığı, ataları temsil etmiş ve en sonunda boyların temsilcisi olmuştur. Böylece bu ağaç, kutsal ağaç, ölümsüzlük ya da hayat ağacı olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Adak sunarak bir ağaca umut bağlamak, medet ummak ağaca inanmayı öngörmektedir. İnsan, ağaç ile arasındaki bu ilişkide ağacı nesneden/özneye, edilgenlikten etken ve etkin bir konuma getirmektedir.¹

Suriye Türkmenlerinde ise ağaçlıklara çaput bağlama neredeyse hiç yoktur. Karşımıza türbe ziyaretlerinde görülen bir uygulama olarak çıkmaktadır. Çocuğu olmayan kadınlar kutsal kabul edilen, geceleri nur indiğine inanılan yerlerde niyet çaputu bağlarlar.²

Halep Türkmenlerinde hamile olan kadın kısa süre sonra çocuğunu düşürür veya doğduktan sonra iki-üç ay içerisinde çocuğu ölürse kadınların hocalara gidip muska yazdırdığı veya türbe ziyaretinde bulunduğu bilinmektedir.

*(Bizde dayman düşüyse bizde ancak ellerinen geliyse bu hocalara giderler. Teabe derler. Bunlar korkudan olabiliy, ya seni düşünde başkaları gelip görüy bu durumda hocalardan medet umarlar. Yoh olmadı mı kızım benim elimden deel git hekime başvuru diyi. Bunlar için hicap yazırıyler. Kalan da oliy kalmayan da.)*³

Bu durumun hamile kadının korkmasından veya rüyasında kötü nemelerin rahatsız etmesinden kaynaklandığı inancı vardır. Bayır-Bucak Türkmenlerinde çocuğu olup da çocuklarını kaybeden çiftler, sonraki çocuklarının yaşaması için mollaya gidip hicap⁴ yaptırırlar.⁵

Kaşkay Türklerinde ise yaşamayan çocuk olayı pek fazla görülmemekle birlikte görülmesini engellemek amaçlı hamile kadın için ‘kepleme’ yapılır.

*(Gelin dört ay ya beş ay ya altı aydı uşağı serbelinden gide daş döğirlerdi nohutta yandırirlardı, qarıştirirlardı kepleme verirlerdi karinin atirdi ağzına daha uşak belinden gitmeye)*⁶

¹ Timur B. Devletov, *Şaman Doğanın Şifası Uyanınca*, (İstanbul, Asi Kitap, 2. Baskı 2018) Sayfa No. 126. Ayr. bkz: Şamanizm toplumunda kan akrabalığı gibi kutsal ağaç üzerinden bir çeşit ağaç hısımlığı vardı. Monguş B. Kenin- Lopsan Kamlık inancında ağaç ile insanın hayat devrelerinin benzer olduğunu ifade etmektedir.

² Erendor, 260.

³ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

⁴ Hicap: Üçgen şeklinde muska.

⁵ Yaşar Kalafat, *Karşılaştırmalı Bayır-Bucak Türkmen Halk İnançları*, (Ankara, Bayır-Bucak Türkmenleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği, 1996) Sayfa No. 24.

⁶ Afitab Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

(Yoh yoh ölmeyeydi. Yad vermeyrem. Sağlamıydi. Hêç bişek olmirdi. Güç üstinedi) ¹

(Dovo hostu hudadaki Allah nazaridir. Allah istemez gelmez bu dünya yüzine) ²

2.1.2. HAMİLEYKEN DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN HUSUSLAR

Hamile olduğunu bilen kadının hamile olduğu ilk andan itibaren çocuğu dünyaya getirene kadar hem kendine hem de bebeğe özen göstermesi ve dikkatli olması gerekir. Bunun için yapması gereken ve yaparken temkinli davranacağı pratikler vardır. Bu pratiklerin temelinde halk inançları görülmektedir.

Diğer Türk topluluklarında olduğu gibi Halep Türkmenleri ile Kaşkay Türklerinde de hamileyken dikkat edilmesi gereken hususlar büyük ölçüde birbirleriyle benzerlik göstermekle beraber yaşayış farklılığından doğan ve coğrafyadan kaynaklanan birtakım sebeplerden dolayı pratikte ayrı yöntemler görülmektedir.

Halep Türkmenlerinin hamile kadınlar için hamile kelimesinin yerine yüklü, iki canlı, çift canlı, quzlaçı kelimelerini; Kaşkay Türklerinin ise genelde, hamile kadın için ‘uşahlı zeyfe/arvad’ tabirini çok kullandıklarını tespit ettik. Anadolu ve diğer Türk kültür coğrafyasında görülen hamileyken dikkat edilmesi gereken hususları iki bölgede de görmek mümkündür

(Halep Türkmenlerinde çift canlı, quzlaçı kadın tarlaya, yolmaya hiçbir işe karıştırılmaz. Hamile olan kadın ölü evine götürülmez, karanlıkta yanında illa biri olduğu vakit, dışarıya çıkarılmaz.) ³

(Ağır kaldırmayacak, süllümden çıkmayacak, karanlıkta komazlar ki pissik geçse silkenirse çocuğa zarar gelebilir.) ⁴

Bu uygulamaların altında yatan sebep tespit edilememiştir fakat Kırgız Türklerinde bu durum hamile olan kadının korkmasına, üzülmesine, yoğun düşünceye

¹ Hayrunnisa Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

² Gülzar Kazimi, Ata Bacham, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

³ Adil Şan, kişisel görüşme ses kaydı, 05/11/2019.

⁴ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

dalarsa çocuğun zarar görebileceğine ve solgun yüzlü olacağına inanıldığı¹ için uygulandığı görülmektedir.

Kaşkay Türklerinde ise, hamile kadının evin içerisinde tek kalmamasına özen gösterilir, ağaç altından geçmesi, akan su yanına gitmesi yasaktır. Kadın ağır kaldırmamaya dikkat eder, mezarlığa götürülmez, karanlıkta tek başına dışarı çıkmamaya, kül üstünden atlamamaya özen gösterir. Ayrıca akşam vakti ateşi alazlamak veya karıştırmanın iyi olmadığı bilinmektedir.

*(Bir zaman ki uşah anası garnına düşen bilirler ki daha ana uşahlıdır; gün batanacağı su üstüne gittiği yasahtır. Ocahtan külçe galdirması yasahtır. Göğ ağaç altından geçtiği daha yasahtır. Gözleyirler ki daha bu ana bu işleri görmesin)*²

*(Zeyfeki uşaklı olırdı meselan derlerdi şam olanna yazıya çıkmaya, mağripteye yazıya çıkmaya göydarak altına gitmeye bir yereki kül vardı gitmeye, mağripteye su kırağına gitmeye belekin duvar içine)*³

*(Uşak olanna kabristana gitmeye, göy daraq, ağaç altına gitmeye, revan su kırağına gitmeye, kül üstüne bismillah diye, evin içinde tek kalmaya)*⁴

*(Bir resm dahamız vardiki ocak varidi odun tökerlerdi. Davarlar yatırdı bağın içine biz uşahidik çöpü götürerek bu od içine komirlardı. Derlerdi hub değil, biz derdik nemene hub değil ilmisini bilmirlerdi. Davarki ora yatmıştı odu toğurirdin o davarki bundan titirirdi oğlak düşürdi)*⁵

L. P. Potapov, Altay Türkleri içerisinde ateş ile ilgili yasakların uygulanışına dair bilgiler vermektedir. Ateşi kirletmek, içine çöp atmak, sivri metal aletler koymak, ocağın üzerinden geçmek, külleri ayakla çiğnemek veya karıştırmak kesinlikle yasaktı. Bu yasaklar çiğnendiği vakit ateş tanrısı ev sahiplerini çeşitli hastalıklarla cezalandırır, onları kötü ruhlara karşı korumasız bırakır.⁶

¹ L. P. Potapov, *Altay Şamanizmi* Çev. Metin Ergun (Konya, Kömen Yayınları 2012) Sayfa No. 83.

² Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

³ Gülzar Kazimi, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

⁴ Afitab Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

⁵ Şemşir Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

⁶ Polat 135.

Kül üzerinden hamile kadının atlamamaya özen göstermesinin Altay Türklerinde evin ocağını simgeleyen Ateş Ana'ya gösterilen saygıyla paralellik gösterdiğini düşünmekteyiz.

Ayrıca Kaşkay Türklerinde akşam vakti ateşin alazlanmasının ve karıştırılmasının iyi olmadığı düşüncesinin altında yatan etkenin, ateşin ruhuna zarar vereceği ve bu yüzden ev sahiplerini kötü ruhlara ve hastalıklara karşı korumasız bırakacağı fikrinin yattığını düşünmekteyiz. Nitekim hamile kadının kül üstünden atlamamaya özen göstermesinin altında yatan diğer sebep ise kadının yavrusunu düşürebileceği veya zarar görebileceği kanısını da doğurmaktadır. *Bismillah* denilerek de bu düşüncenin İslami bakış açısıyla hamile kadını kötü nemelerin vereceği zarara karşı Tanrı'nın hamile kadını koruyacağı inancı ortaya çıkmaktadır.

Halep Türkmenlerinde hamile kadına rüya çok geldiği için ve rüyasında kötü nemeler rahatsız etmesin diye hocalardan muska yapılması istenir. Bu muskayı üzerinde taşır. Ayrıca her türlü nazarı önleyici olarak bilinen yüzerlik de yapılır.

Resim 2.2-Yüzerlik

(Yüklü olan kadına rüya çok gelir. Kendini alırlar, götürürler bunu cinler yapıp buna derler ki teabesi kuvatlı hocalardan muska yapılar ona rahatlama olur) ¹

(Hamis günü cuma gecesi. Öğlen ikiden sonra cuma gününe döner. Aha bu saatlerde yüzerlik. Höyüklerde, höyüklerin çıkışında depesinde yüzerlik çok olur. Kendi yerden çıkan bir ot. Nohut kimi bir habbesi olur. Bundan iki dene üç dene koy. Düğünlerde de hemen onu ataşın üstüne atar, hemen sana koklatırlar. Seni nazardan önler. Çarşıda Hicaz'dan Suudi Arabistan'dan gelme çibiklar var cuma günü yanarsa evde çok sevapmış) ²

¹ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

² Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

Kadim Türklerde Ardıç ile tütsüleme yapılmaktadır. Ardıç doğa enerjisi ile ruhsal bağlantıyı güçlendirecek bir bitki olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Türk takvimine göre gün döngüleri (ekinoks tarihleri) önemli günler olarak bilindiğinden dolayı Şamanist toplumlarda ardıç ile tütsülemenin bu zamanlarda yapıldığı görülmektedir.¹

Kadim Türklerde ardıç ile tütsülemenin yerini Halep Türkmenlerinde yüzerlik ve pohurun aldığını görmekteyiz. Kadim Türklerde doğa tapınmalarının bir ürünü olarak karşımıza çıkan özellikle ekinoks tarihlerinde tütsülemenin yapılmasına dair bir inanç görülüyorken Halep Türkmenlerinde İslami inanç çerçevesinde Cuma gününün kutsal oluşundan kaynaklı o gün yapılmasının iyi olacağı düşüncesi hakimdir.

Göçebe Kaşkaylarda ise çocuk anne karnında üç-dört aylık olunca bir at hamile kadının bulunduğu evin (çadırın) önüne bağlanır. Atın kişneme sesinden al karısının korkacağı ve bir daha bu evin yakınına uğramayacağına inanılır.

(Ta o zamankir üç ay dört ay daha geçir ki bu zamanna daha bir udumlu madyan, at bu gapiya bağlıyirlar. Bunun arpasını ki biraz irah koyirlar bahsın arpaya kişnesin bu atın sesinnen al garisi vahşet verir) ²

Kaşkaylarda udumlu kişiler³, yaşlı ve avcı kişiler olarak bilinir. Al karısının saçını kestikleri için tılsımlıdır. O kişilerin elbiselerinin olduğu, ten kokusunun bulaştığı yerlere vs. al karısının gelmeyeceğine inanıldığı için udumlu kişinin atının da böyle bir işlevinin olduğunu düşünmekteyiz.

Bu merasimlerden başka Kaşkaylarda hamile kadının korunması veya dikkat etmesi gereken hususlarda ayakkabı ve demir unsuru ön plana çıkmaktadır. Eski bir ayakkabıyı siyah renge boyayarak evin (çadırın) girişinin üzerine asılması ve hamile kadının etrafına demirden yapılan eşyalar konulması hamile kadını al karısından uzak tutmak için yapılan uygulamalar olarak dikkat çekmektedir.

(Sonra bir ayahkabı bir köhne ayahkabı ki kömirnen rengini değişmişler, garartmışlar. Bunu asirlar evin gapisınna çarpmadan asirlar. Demirden her ne var at nalı,

¹ Umut R. Sazçalar, *Yaşayan Tengricilik*, (İstanbul, Kutlu Yayınevi, 2. Baskı 2018) Sayfa No. 33-35. Ayr. bkz: İki ardıç dalından birisi önce yakılır. Tütsülenecek kişinin başının üstünde üç kere çevrilir. Bu işi şamanlar yapabileceği gibi kişinin kendisi veya başka bir kişi de yapabilir.

² Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

³ Udumlu kişiler hakkında “Loğusalık ve Kırkını Çıkarma” başlığı altında detaylı bilgi verilmiştir.

atın yuğeni, devirçek, bıçak var bunları seriyler bu ananın doğrüne al garisi bilesine daha yakın olmasın)¹

2.1.3. AŞERME VE CİNSİYET TAYİNİ

Kadın, gebe kaldığını baş dönmesi, mide bulantısı, kusma, âdetten kesilme gibi belirtilerle fark eder.² Aşerme kelimesi hamile kadınların kimi yemeklerden tiksinişi, kimi yemekleri yemek için aşırı istek duyması³ anlamına gelmektedir. Boratav bu kelimenin aslının ‘aş yerme’⁴ olduğunu belirtmiştir.

Azerbaycan sahasında *yerikleme*⁵ olarak, Kazak Türklerinde *jerik*⁶, Ardahan Avşarlarında *Nebiran*,⁷ Bayır-Bucak Türkmenlerinde *süt humması*⁸, olarak bilinen aşerme Kaşkay Türklerinde ‘*Arma etmek*’⁹ olarak görülmektedir.

Diğer Türk topluluklarında olduğu gibi Halep Türkmenlerinde ve Kaşkay Türklerinde de bir şeye aşeren kadının isteklerinin yerine getirilmesine özen gösterilmektedir.

(Kaşkaylı Türklerinde hamile kadının normal bir yemeğe aşermesinin dışında kül veya kömür gibi yiyecek olmayan maddelere de aşerdiği görülmektedir.)¹⁰

Aşeren kadının kül, toprak, kil gibi maddeleri yemeye yönelmesini, kırsal kesimde görülen davranış olarak niteleyen araştırmacılar nedeninin hamilelik

¹ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

² Hüseyin Mear, *Kıbrıs Türk Toplumunda Doğum, Evlenme ve Ölüm ile İlgili Âdet ve İnanışlar*. (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992) Sayfa No: 23.

³ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, (İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1998) Sayfa No. 589- Artun 141.

⁴ Boratav 146.

⁵ Yılmaz Yeşil, “Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri”, *Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti*, T.C Eskişehir Valiliği, Unesco, Haziran 2014, Sayfa No. 73.

⁶ Janarbyek Kyenpyeil, “*Halk Dini ve Kitabı Din Ayrımı Bağlamında Moğolistan Kazaklarının İnanç ve Uygulamaları*”, (Uludağ Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, 2016 Yüksek lisans Tezi.) Sayfa No. 45.

⁷ Yaşar Kalafat, *Türk Kültürlü Halklarda Tematik Halk İnanmaları* (Ankara, Berikan Yayınevi, 2011) Sayfa No. 23.

⁸ Kalafat 26.

⁹ Müslüm Rızayî, telefon görüşmesi, 23/02/2020.

¹⁰ Müslüm Rızayî, telefon görüşmesi, 23/02/2020.

döneminde vücudun ihtiyaç duyduğu mineralleri karşılayamamasından kaynaklandığını belirtmektedir.¹ Kaşkay Türklerinde armalı zeyfenin istediğini yiyememesi durumunda bebeğinin gözünün göğ (yeşil) olacağı yaygın bir inanıştır.² Halep Türkmenlerinde kadının canının çektiği şeyin temin edilememesi durumunda çocuğun herhangi bir organında arıza veya leke olabileceğine inanılır.

*(Kadın aşyeriyi derler. Aş yermeye elinen geldiği kadek kadının göynü istediğini al. Bu ne kadek sürer bir-bir buçuk aylıktan üç buçuk-dört aylığaça bazının göynü koruk ister baharsın ki almadığında bazı insanın yüzüne vurıy, bazı insanın vücuduna emmi kızın yüzündeki tam bir balcan)*³

Halep Türkmenlerinde cinsiyet tayinine dair tespit edebildiğimiz örnekler güzellik ve çirkinlik, tatlı ve ekşi, ağır ve hafif kavramlarıyla ilişkilidir.

*(Evveli yohdu. Çocuk olana kadar oğlan mı kız mı olduğunu bilmezdin. Kızlarımda eşki yedim, oğlanda da göynüm, etten şirin istedi. Oğlanda göynün ister bilirsın, kızlarda bilmezsin acı ekşi yersin yükün ağır olur, oğlanlarda yükün yengli olur.)*⁴

*(Çoğu kadın der ki benim gelin iki canlı olduktan kerri yüzün daha fazla güzelleşmiş. Beş, altı olduktan sonra sana ayrı bir güzellik gelmiş derler. Kadın der ki nolcak yok oğlun olcak. Ötekine de derler ki yüzün gittikçe pis oliy, gittikçe karaliysın ellalem kızın olcak.)*⁵

Kaşkay Türklerinde hamile kadının yüzü ilk dört aydan sonra güzelleşirse kızının olacağına inanılırmış. Kaşkay Türklerinde cinsiyet tayinine dair tespit ettiğimiz diğer inanışlar ise, mamaçaların hamile kadının karnında el gezdirerek kız veya erkek olduğunu bilmeleri yönündedir. Hamile kadının belinin inceliğine veya kalınlığına göre erkek veya kız olacağı tahmin edilmektedir; beli ince olursa erkek, beli kalın ve yayvan olursa kız olacağına inanılır.

*(Eslen bele zat yoh udu. Arvadin vücutun düşirdi o zaman olan vaht bilirlerdi kız idi oğul. Yoh melum olmirdi. Meselan singilafi yoh udu)*⁶

¹ Artun 141.

² Karaaslan, 68.

³ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

⁴ Elif Çolak, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

⁵ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

⁶ Hayrunnisa Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

*(Çoh göze geliyidir diyirlerdi bunun uşağı kızdı. Beli inçe bakırlar senin uşağın oğuldur. Onna bele çağıdır pehnleri çıkıyır her zeyfe ki pehn olirdi dirler uşağı kızdı.)*¹

*(Hamile kadın çocuğu doğana kadar kendini dinç hissediyorsa çocuğunun erkek, ağır, bitkin ve yorgun hissediyor ise kız olacağı ayrıca elma ve armut yerse kızının olacağı ve bu kızın güzel olacağı inancı görülmektedir.)*²

*(Yoh heyir, äslen hêç dünyaya gelenne deyirdiler ya oğuldur ya kız. İlerten bele zat yohidi indi bele olmuş)*³

*(Mamaça varıdı el çekirdi zeyfenin karnına diyirdi uşağın ya kızdır ya oğul)*⁴

Türk Atalarda ise, hamile kadın başta elma olmak üzere meyve türüne aşererse erkek çocuğunun olacağına⁵ inanılmaktadır.

2.2. DOĞUM

Dünyaya gözlerini açan çocuk anne ve babasını sevindirmenin yanında akrabalarını ve konu-komşularını da sevindirmektedir. Doğum zamanı yaklaştığında Suriye / Halep Türkmenlerinde genellikle doğumlar köy yerinde olurdu. Son on beş-yirmi yıldır hastahane ortamında gerçekleştirilmektedir.

Yeni doğum yaptığı için hem geçmiş olsun hem de hayırlı olsun maksadıyla konu-komşu akraba ziyarette bulunur. Çeşitli hediyeler getirilir. Bu hediyeler genelde yeni doğan bebeğin ihtiyacının karşılanması üzerinedir.

*(Akraba konşu hayırlı olsuna gelir, şeker tatlı şeklinde dağıdılır. İkramlar yapılır)*⁶

*(Doğum yapmış kadının etrafındaki kişiler nefse olan kadına pekmez, un ve yağ karışımından yapılan bulamaç yedirirler.)*⁷

¹ Mihriye Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

² Müslüm Rızayi, telefon görüşmesi, 23/02/2020.

³ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁴ Afitab Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

⁵ Yaşar Kalafat, *Cuci Kültür Coğrafyasında Karşılaştırmalı Türk Moğol Halk İnanmaları*, (Ankara, Berikan Yayınevi 2013) Sayfa No. 49.

⁶ İhsan Kocaoğlu, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/10/2019.

⁷ Adil Şan, kişisel görüşme, ses kaydı, 05/11/2019.

Kaşkay Türklerinde de diğer Türk topluluklarında olduğu gibi doğum hem anne ve babayı hem de tanıdıklarını ve yakın akrabalarını sevindiren bir olaydır.

*(Dünyaya gelenne aparırlardı bir parası zaişgaha, bir parası evde olırdı, biyabanıdı dard-ı darban işliq edirdi. Bir yağ atırlardı dard-ı darban edirlerdi. Yeyirlerdi anası hub ola uşah böyük ola hub ola.)*¹

*(Oba köçende gèdirdi sahrada arvadların uşağı olanna oba konasığ uşağı ola onnan duvara bir gecede orada kala köçerler)*²

*(Uşak elbette kadim dünyaya gelenne çok halkde peyşan vardı. Meselan kişiler alayına gitmezlerdi. Perey ederlerdi. Pänun ederlerdi. Uşaklı olmayı bes pänun ederlerdi. Uşak dünyaya gelirdi. Äsel hiç kim bilmezdi)*³

*(Tez zamanki men yadımdadır ilerter bimaristan belen zatta yokudu vaganki gidirler menden hudaya aparırlardı uşağı gele her tarih bizden resm-i rusumet aşari uşak dünyaya gelmişidi. İndi görüyim vahit bir arvad derd-i zeyman tutir aparırlar bimaristana)*⁴

Kaşkay Türklerinde bir çocuk evde dünyaya geldiğinde ev içerisinde bulunan buluş çağından itibaren evlenmemiş kızların elbiselerinin yan dikiş yerlerinin yırtıldığını tespit etmiş bulunmaktayız. Kaşkay toplumunda genç kızların evlenmeden önce yeni doğum yapan evde bulunmalarının hoş karşılanmadığı ve bu uygulamanın bir tembih niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır.

*(Uşah dünyaya gelenne genç kız on beş on altı yaşlı kızlar bu hanevanda, bu çadırdı olsa köyneğinin çakını sökirler. Kızların uşah olan yere gittiği yasahtır. Kaşgayilerde niye kızların uşah olan yere gittiği bunu bir derler kızların üzi bağlıdır. Üzü bağlı kızlar haya içindedirler buna göre kızlar üz açmayasılar bele zat görmeyeseler. Uşah dünyaya geldiğin bilmeyeseler)*⁵

Ayrıca önceden bir çocuk dünyaya geldiğinde çocuğa 'kötülüğü eşekten öğrenirsin, iyiliği köpekten' anlamı taşıyan bir bilgi verilir ve bu bilgiyi bir ritüel üzerine gerçekleştirirler.

¹ Gülnaz Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

² Hayrunnisa Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

³ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁴ Nevruz Ali Cihanpur, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

⁵ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019-19/04/2020.

(Uşah dünyaya gelene yadımdadır meselan dëyirlerdi fehm veresiler beleşine uşahlara fehm dërlerdi. Uşah gelmiş bir derman bir nilidi muncuk idi ezirlerdi su üstine muncuğu da karıştırırlardı beleşine o zamanna diyirlerdi bir para adamlar ‘huşu har sıfatı sek’ bunu uşahlara verirlermiş ilerten babam tarif edirdi) ¹

2.2.1. DOĞUMUN TEZ / GEÇ OLMASI

Halep Türkmenlerinde doğumun tez olması için hocaların muska yaptığı görülmektedir.

(Hocamız var biz ona bağılyık. Osman hoca o bize muska eder uşağıma bir dene eder, bize bir dene eder) ²

Kaşkay Türklerinde ise hamile kadının doğumu geçiyor ise, günlük hayatta karşılaşılabileceğimiz birtakım uygulamalarla doğumun tez olması sağlanır. Deve eti yedirilir, devenin karnı altından üç defa geçirilir, hamile kadının iki kolundan tutup ayağını yerden keserler, kulağı dibinde tüfek sıkırlar.

(Ondan bir geç de olir meselan onna hâkim varımızdı. İleriki zeyfeler meselan hâkim idi. Meselan derman verirlerdi. Bir iki derman gaynatırlardı. Uşah tez dünyaya gelirdi) ³

(Ananın iki kolunna gozayıplar ayağı sahladırlar. Bir istiyir ki anayı tihsindirsinler. Kulagı dibinnen tûfeng atırlar) ⁴

(Çok zeyfeler vardı ki dokuz aydan uşağı dünyaya gelmirdi ona diyerlerdiki düve eti yedir. Düveyi getirirlerdi, düveyi sahladırlardı. Uşak karnındadır, karnı altınna geçerdi üç defa geçerdi bir hikmeti varidi tez uşağı olurdu. Gaşeng resmidi.) ⁵

Hamile olan kadına deve eti yedirdikten sonra, hamile kadını devenin karnı altından üç defa geçirirlerdi. Devenin on iki ayda bir doğum yaptığından hareketle doğumun gecikmesi istenilmez. Devenin altından üç defa geçirilen anne adayının bu uğursuzluktan kurtulacağına inanılmaktadır.⁶

¹ Nevruz Ali Cihanpur, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

² Elif Çolak, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

³ Hayrunnisa Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁴ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

⁵ Afitab Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

⁶ Kalafat 49.

Altaylı boylarda ve Kırgızlarda doğum yapacak kadının sancıları çok fazla olup çocuk dünyaya gelmekte zorlanıyorsa al karısı denilen kötü ruhun loğusaya musallat olduğunu düşünerek bu kötü ruhu korkutmak ve oradan uzaklaştırıp çocuğun tez dünyaya gelmesi için tüfek atarlar.¹

Mersin’de kadın doğumda zorlanıyor ve suyu bir türlü gelmiyorsa uzak bir yerde silah sıkılır.² Tekirdağ’da doğum sırasında çocuk çabuk doğsun diye teneke çalınır.³ Bu uygulamada silah veya tüfeğin yerini teneke almış olsa bile amaç doğum olayının tez olmasına yöneliktir. Kaşkay Türklerinde çocuğun doğumu geçiyor ise, bir koltuk yüksekliğinden atlanması söylenir, kadını bir kilim üzerine koyarlar nenni söyler gibi sallarlar. Benzer bir uygulama Türk Atalarda⁴ ve Kırgız Türklerinde⁵ karşımıza çıkmaktadır.

*(Bir ağız ki uşah geç dünyaya gelir. Belesini bir üçe yerden atılasın yer içine gene de olmayanna beleşini koyırlar daha bir palas arasına dört yannı tutırlar daha neni edirler)*⁶

Bir kişinin uşağı tez olmuş, diğer hamile kadının günü geçmiş ise ‘seyit⁷ ocak üstüne’ götürüp küçük bir toy düzenlenir. Toy alanına bayrak dikilir, taştan bir çizgi oluşturulur. Çocuğun olduğu yerde davul, zurna çalınır ve doğumu gerçekleşmeyen kadına yaylık atma oynatılır.

*(Dirlerdi geç yerinnen gelenne doğaylardı aparırladı seyit ocak üstüne toy edenne bir boydak vururlardı göğə ondan kerre çekip daşdan kerre çekerlerdi üstinde od edirlerdi. Toy toyanaya çağır tutırlardı ordan nağarasını vurırlardı kız, gelin, zeyfe oyniyirdi. Zeyfe yaylıq atma oyniyirdi)*⁸

¹ Yılmaz Yeşil, “Türk Dünyasında Doğum Sırasında Gerçekleşen Ritüeller” *21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum* cilt.2.6. (2013) Sayfa No. 159.

² Nilgün Çıblak Coşkun, “Mersin’de Doğumla İlgili Adetlerin Halk Hekimliği Yönünden İncelenmesi” *Lokman Hekim Dergisi*, cilt. 1.3 (2011) , Sayfa No. 5.

³ Erman Artun, “Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme-Ölüm” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, cilt. 9.10. (2011) Sayfa No. 88.

⁴ Kalafat 51. Ayr. bkz: Türk Atalarda doğum zor olunca, kolaylaşsın diye hamile yorgana sarılıp her iki tarafa silkercesine sallanır.

⁵ Polat 86. Yaşlı iki kadın hamile kadını bir battaniye veya örtüye yatırarak “ong, ong” deyip dalayınca doğumun kolay olacağına inanılmış.

⁶ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

⁷ Seyit: Peygamber soyundan gelen kişilere denir.

⁸ Gülnaz Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

2.3. DOĞUM SONRASI

Ninniler annenin çocuğunu uyutmak için sade bir dille söylediği, annenin o andaki ruh durumunu yansıtan sözler olarak görülebilir. Güllü Çolak'ın dört aylıkken kaybettiği çocuğuna söylemiş olduğu ninni hem ninni hem de ağıt örneği taşımaktadır.

1. Uzaktır dağların ardı / Yüreğimin acı sardı

Mevlam seni çok mu gördü / Nenni yavrum nenni nenni

Aç gözünü bak bi bana / Ağlıyorum yana yana

Boş beşiğin kaldı bana / Nenni yavrum nenni nenni¹

Kaşkay Türklerinde, çocuğunu kucağına alan her anne ilk günden itibaren çocuğuna aile büyüklerine saygı ve hürmet edilmesini öğretmeye çalışır. Bunu sözlü kültür ürünü olan Laylay/ninnilerde görmekteyiz.

1. Lala yata şir uşağı

Dişde göre göyquşağı,

Lala yatsın şir uşağı

Dişde göre göyquşağı

Lala derem lalan gelsin

Irah yoldan emin gelsin²

2. Lala derem yatan sen

Qızıl güle batan sen

Lala derem balam yata

Böyük ola tūfeng ata

Lala derem lalan gele

Irah yoldan dayın gele³

¹ Güllü Çolak, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

² Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

³ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019- Gülnaz Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019, Şemşir Kazimi kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

2.3.1. MUŞTU ve UMay ANA KÜLTÜ

2.3.1.1. MUŞTU

Halep Türkmenlerinde doğan ilk çocuk erkek ise veya birden fazla kızı olup doğan erkek ise müjdeli haberi veren kişiye çeşitli hediyeler verilir.

*(Karın kız çocuğu olmuş, evelde hastahana filan yok kimse bilmiy. Sen bekliysin birkaç kız gelip senin kulağını aliyim bağa ne vericin? diye sorar hediye istiyorum kimi bir şey söyle heyirliyse vericim. Derdi bir oğlun oldu. Ona bir fistan bir zubun bir yaylık alırsın şehre inince ne isteyci başka.)*¹

Doğumu gerçekleştiren kişi bu işi parayla yapmaz ama baba olan kişi emeğinin hakkı olarak birtakım hediyelerle gönlünü hoşnut eder. Bu hediyeler çocuğun dünyaya gelişini ilk haber edene verilen hediyelerle paralellik göstermektedir.

*(İlle de bir kür olursa bekara ilk karım zor olur. Onun için o kari para almaz. O karilerin hiçbirisi para almazdı, emme şehre gettiğinde ona bir fistanlık, bir zubunluk kestirip getirebilirdin. Hastahanalarda da eynisi olur)*²

Kaşkay Türklerinde ise özellikle oğlu olmayan birinin oğlu olduğu vakit şirincelik dağıttığı ve oğlak kestiği bilinmektedir.

*(Oğlan hoşalker dirlir. Meselan uşah oğul yerine gelmemiş birden birinin oğlu yerini gelini şirini dağıdırdı. Oğlak ovledirlerdi. Bazı kimsenin oğli olmirdi birdenbire oğli olirdi zoğ verirlerdi. Bêle çoğu toy edirdi.)*³

*(Uşah dünyaya gelenne şirini dağıdırler. Bele zat yokmuş kadim birinin oğlan gününe gelirmiş bir toğuk virermiş belesin yumurta, koyun, geççi, oğlak)*⁴

*(Uşah dünyaya gelenne saz-ı nağara koyirlardı, kil, hoş, şabaş dağıdırlerdi. Oğul olaydı ayrı haşallık tüm Kaşkayı obası kişi halkı, işlençi adam artık ihtiyaçları varı artık zovk ederlerdi heyecanıllardı kız obası ola)*⁵

¹ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

² Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

³ Gülnaz Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁴ Gülzar Kazimi, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

⁵ Ata Bacham, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

Ayrıca Kaşkaylarda yeni doğan bebeğin hastalanmaması veya hastalık varsa iyileşmesi için birtakım uygulamalar görülmektedir.

Çocuk yeni dünyaya geldikten sonra 'yalatma' adı verilen bir uygulama görülmektedir. Bu uygulama yapıldığı takdirde bebeğin hastalıklara karşı dirençli olacağına inanılmaktadır.

(Evvel uşak dünyaya gelenne iki gün, üç gün geçmişti bir derman verirlerdi meselen bu derman yalatma derlerdi. Arı yağınan, duvar yağınan avşen düzedirlerdi atırlardı, ıssınırdı halva tayinidi. Bunu çekirlerdi uşağın dili içine mahf vardır, müşkil vardır onu tesir koyirdi)¹

Çocuk dünyaya geldikten üç gün sonra çocuğun kulağının üst kısmını tığ ile hafifçe delerler. Çocuğun kulağından kan gelmesi kulağında sağırılık başta olmak üzere herhangi bir hastalığın olmadığını göstermektedir.

(Uşak dünyaya gelirdi üç gün badinen bir nefer varıdı bu uşağın kulağının puştunu tığıdan çektiydi bu kulağınan kan geliydi kan ki gelirdi daha uşah sağır olmaya)²

Çocuk dünyaya geldiğinde özürlü doğmuş ise uşağı un kalıbının içine koyarlar ve bir ay boyunca hediye verirler. Geçen süre içerisinde çocuğun iyileşeceğine inanılmaktadır.

(Uşak müşkil dünyaya gelenne, uşak kadim zamanda dünyaya gelenne koyırlardı un kalıbın içine yek mahançes sovgat verirlerdi. Un kalıbının içinne sahladırlardı ondan sonra emzirirlerdi,)³

(Özüüm yeddi ay dünyaya gelenne anam marız beni iki ay un kalıbın içinne sahlattırlar. Anam beni bir ay sovgat vermiş, kırh gün sonra emzirmiş)⁴

2.3.1.2. UMay Ana Kültü

İnsanın bireysel ikizi (eşi) ile ilgili görüşler Altay Şamanistlerinin eski doğanın tanrılaştırılmasına bağlı olarak insan varlığının kendine has döngüsü olduğu inançlarını yansıtmaktadır.⁵

¹ Şemşir Kazimi kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

² Afitab Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

³ Afitab Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019, Şemşir Kazimi kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

⁴ Şemşir Kazimi kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

⁵ Potapov 54.

Altay Türklerine göre insanın ruhu doğmadan önce gökte bulunur. Teleütlere göre çocuğa ruhu veren *Enem Yayıçı* göğün dördüncü katında bulunur. Çocuğun ruhu kızıl bir kurt şeklinde annenin vücuduna girer ve doğum ilahesi çocuğun ne kadar yaşayacağını belirler.¹

Tanrı tarafından maddeleşmiş şekilde yeryüzüne gönderilen cenin ruhları evin duman boşluğundan, ocak başına oradan da kadına geçer. Bu dönemden sonra insanın rahim içi döneminin başlamasıyla Umay bağlantısı kurulur.² Od-Ocak ilişkisi iki biçimde kendini gösterir.³ Burada kendini ocak-ev ilişkisinin uzantısı olarak göstermiştir.

Dünyaya bir çocuk geleceği vakit Tanrı Ülgen oğlu Yayık'ın aracılığıyla göğün beşinci katında bulunan ve dişi olarak tasavvur edilen Yayıçı'ya babasının emrini iletir ve Yayıçı gökteki *süt ak köl*'den canı alarak çocuğu doğurtur ve hayatı boyunca ona yardım eder.⁴

Umay bir çocuk doğacağı vakit süt gölünden bir damlayı çocuğun dudaklarına sürer ona böylece diriltten bir ruh verir.⁵ Bu iki örneğe bakıldığında Umay'ın yaratıcı vasfının ortaya çıktığı görülmektedir. Türklerin ilk yazılı kaynakları olarak bilinen Orhun-Yenisey Yazıtlarında ise Umay mitolojik bir varlık olarak Tanrı ve kutsal yer-su ile birlikte görülmektedir.⁶

¹ Radloff 166.

² Potapov 54. Ayr. bkz: İnsanın rahim içi dönemi başladığında Umay ile bağlantısı başlar. Bedeni, kemikleri ve kanı oluşurdu. Dünya'ya gelmesinin ilk belirtisi "tın" ile birlikte insanın ay-güneş topraklarında yaşam dönemi başlar ve ölünceye kadar devam eder. Kuzey Altaylılar ve Sagaylar bebeğin konuşmaya başlamadan önceki dönemlerinde insanlarda ziyade geldiği gök dünyasıyla bağlı olduğuna inanmaktadır. Onlara göre bu dönemde bebek Umay ananın koruması altında bulunuyordu.

³ Kalafat 80.

⁴ Radloff 166.

⁵ Abdulkadir İnan, 'Umay İlahesi Hakkında' Çev. Muhammet Kemaloğlu, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* sayı. 6. (2018) Sayfa No. 97-98.

⁶ Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi*, (İstanbul, Ötüken Yayınevi, cilt.2. 2007) Sayfa No. 47- Abdulkadir İnan, "Umay İlahesi Hakkında" Çev. Muhammet Kemaloğlu, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* sayı. 6. (2018) Sayfa No. 98. Ayr. bkz: "Umay teg katun kutunga inim Kül Tigin erat boldı" Umay'a benzer kadın nam talihine küçük biraderim Kül Tigin er namını aldı ve "Tenri Umay iduk yer sub basa berti erinç neke tezerbiz" Tanrı Umay yer su onlara zafer verdi, niye kaçarız.

Umay kelimesinin ana rahmindeki plasentayı karşılayacak şekle gelişi ilk olarak *Altun Yaruk* ve *Divan-u Lugat'it-Türk* adlı eserlerde karşımıza çıkmaktadır.¹ Ayısıt, Ak ene, Ana Maygıl gibi değişik adlarla karşımıza çıkan Umay, Türk kültür ve inanç sisteminde kadınları ve çocukları koruyan bir varlık olarak kişiöğlunun soyunun devamlılığını sağlamıştır.

J. P. Roux'a göre, taca benzeyen başlığında üçgen biçimli üç çıkıntısı ve yuvarlak yüzü ile taşa işlenen, Hatun diye adlandırılan Umay Etene (planta) ve doğurganlığın yanı sıra çocukları koruyan tanrıça olarak Umay Ana'nın bu rolü, Bozkurt, Türeyiş ve Yaratılış destanlarında kendini fazlaca göstermektedir.²

1892 yılında Kaçın ve Sagay Türklerinde şamanın ateşin ruhuna sesleniş metnini N. F. Katanov'dan alan L. P. Potapov iki noktaya dikkat çeker birincisi ateşe şamanın seslenişinde Ana Umay'ın yer alması, ikincisi ise şamanın gerek yetişkinlerin gerekse çocukların genel olarak insanların yaşamasına ve çoğalmasına Ana Umay'ın koruyucu olmasını istemesidir.³

Hakas-Abakan Türklerinde Umay, Bozkır Tanrısı olarak çocuk isteyenlerin yanı sıra sosyo-kültürel yaşamın her alanında du'â edilen bir idöl⁴ olarak da karşımıza çıkmaktadır.

¹Bayat 47.- İnan, 98- Polat 89.

² Birol Azar, "Ulu Ana'dan Albastı'ya Değişim/Dönüşüm Sürecinde: Umay" *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, sayı.7. (2019) Sayfa No. 4 Ayr. bkz: Işık ve Ağaç motifi Teleüt ve Hakas Türklerinde Umay'ın yeryüzüne inme vasıtalarıdır. Ay ışığı şeklinde iki kayın ağacı ile birlikte yere indiğine inanılır. Dalgalı uzun gümüş saçlı, ipek ağ ışıkları saçan bir ilahe olup, kızıl yayı ile bebekleri kötülüklerden korumaktadır.- Hıdır Akkaya, Fatma Aldırmaz Akkaya, "Erzincan İli Kemaliye İlçesinde Pagan İnanç İzleri", *Uluslararası Erzincan Sempozyumu* cilt 1. (2016) Sayfa No. 805.- Duygu Ulusoy Yılmaz, Gülay Karşıcı ve Ali Selçuk, "Sivas Beydili Köyü İnanç Sistemi İçinde Kadın" *İnsan Bilim Dergisi*, cilt.2.2.(2013) Sayfa No. 24. Ayr. bkz: Kadın sahip olduğu doğurganlığı sebebiyle bazı inançlarda kutsallık kazandırılmış bir varlık olarak Bozkurt destanında dişi kurt olarak doğurganlığın bereket ile özdeşleştirilmesi sonucu Ana tanrıça olarak Ak Ene, Yakutlarda üremeyi sembolize eden, doğumda kadına yardım etmek için baş ucuna indiğine ve kimseye görünmeden üç gün orada kaldığına inanılan Ayısıt.

³ L.P. Potapov, "Etnografik Verilerin Işığında Eski Türklerin Tanrısı Umay" Çev. Muvaffak Duranlı, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* sayı.1. (1996) Sayfa No. 218. Ay. bkz Metnin çevirisi: "Sana anam İmay, yiyecek veriyorum, bu fındakını iç, ...seni çocuklarının (yani insanların) ipi sağlamışacak ve yaşlı ve genç kardeşler (erkekler) çoğalacak! Beşiklerinin çocuklarının ipi sağlamışacak ve yaşlı ve genç kız kardeşler (kadınlar) çoğalacak."

⁴ İdöl: Put.

Viktor Butaneyev, Hakaslarda Şamanizm bağlamında ezelden beri tapınımı sürdürülen Uluğ Hurtuyah Tas olarak bilinen ve “annelerin annesi” olarak adlandırılan bozkırın bu taş tanrıçasının Umay’ı temsil ettiğini belirtmektedir.¹

Bu tanımlardan anlaşıldığı üzere Umay karşımıza göksel kökenli olup kadın, anne ve çocukları koruyan, Gök Tanrı’yı simgeleyen ve hükümdarın karısıyla temsil edilen, yer /su tapımı kapsamında Ötüken topluluklarına yardım etmesiyle birlikte bütün insanları koruyan bir tanrıça olarak, kuş donunda doğurganlık çerçevesinde bereket sembolü ile, iyi niteliklerinin silinmesi yoluyla değişim/dönüşüme uğrayarak al karısı² olarak, Güneşin verdiği ısı ile özdeşleştirilen ateş ruhu³, doğumdan sonra çıkan son ile simgeleşen olarak algılanmış ve tapım konusu olmuştur.

Ayrıca Kırgız Türklerinde Manas ile özdeşleştirilen kendi alanlarında kendi sorumlulukları olan ve sembolleri bulunan 12 Umay’dan da bahsedilmektedir. Yeniden doğuşun ve doğurganlığı temsil eden *Kuş Umay* bunlardan bir tanesidir.⁴

Günümüzde Anadolu’da ve Türk dünyasının çeşitli yerlerinde eş veya son adıyla bilinen göbek bağı ile Umay Ana bir görülerek devamlılığını sürdürmektedir. Altay- Sayan Türklerinde, Şorlarda, Hakaslarda Teleütlerde *umay, imay, may* terimleri ile çocuğun göbeği kast edilir.⁵

Türk atalarda göbek bağının bir parçası kesilerek bir beze sarılır ve saklanır. Aklı yetecek yaşa geldiğinde çocuktan bu bezi çözmesi istenir. Çözerse alim olacağına

¹ Devletov 113-115.

² Umay Ana’nın iyi niteliklerinin silinmesi yoluyla değişim veya dönüşüme uğrayarak al karısı olarak Türk inanç ve kültüründe yer almasına ilişkin detaylı bilgi ve açıklama Alkarısı bölümünde verilmiştir.

³ Umay Ana’nın ateş ruhu olarak ele alınmasını Hamilelikte dikkat edilmesi gereken hususlar bölümünde detaylı olarak açıklanmıştır.

⁴ 12 Umay’dan üçü bütün kadınlarda bulunmaktadır. Fiziksel özellikleriyle ve güzellileriyle gücün kaynağı Jambı Kanıkey. Duygusal yönlerini ortaya çıkaran ve bunu inanç ile bağdaştıran Jambı Akılay. Kadına kutsallık veren ve bunu denge ile sağlayan Jambı Umay. Diğer dokuz Umay ise kadına hayatı boyunca yardımcı olmaktadır. Dokuz Umay’dan biri olan *Kuş Umay* yeniden doğuşun ve doğurganlığı temsil eder. Manas’taki karşılığı Ay Çürök’tür sembolü tereyağı. Saltanat Kozhogulova, ‘*Вселенная Умай*’ İstanbul Kültür Üniversitesi-sunum Çev. Shurubu Kayhan, 06/03/2020.

⁵ Bayat 62. Ay. bkz Altay- Sayan Türkleri doğumdan sonra, Yakut kadınları ayıısı adı verilen sonu üç gün sonra evin sol tarafında kadınlara has kısımda bir çukur oluşturup oraya gömerler. Kayın ağacı kabağundan maral, geyik, güneş, ay, üç tane ok ve küçük yay tasvirleri yapıp gömme merasiminden sonra bütün yapılan tasvirleri yakarlar. Hakaslarda da benzer bir ritüel görülmektedir.

inanılır. Çocuk dünyaya geldiğinde göbek bağının temiz bir yere ve özellikle meyveli bir ağacın altına gömülmesi gerektiğine inanılır.¹

Buna benzer bir uygulama, Anadolu coğrafyasında göbek bağı ile çok yaygın inanç olan okul-cami ve hastahane bağlamında Halep Türkmenlerinde görülmektedir.

*(Evel böyük kadınlar doğuttururdu, göbeği keser, göbek hardasa sen orayı kullanırsın deyiler. Onı kimisi der ki okula at, kimi eve köm evden dışarı çıkmasın.)*²

Amasya bölgesinde ise, kesilen göbek bağı genelde atılmaz. Beşiğin bir yerine koyularak saklanır ya da çocuğun ileride hangi meslek sahibi olması isteniyorsa istenilen meslekle uğraşan kişinin cebine konulur.³

Antakya’da ise kesilen göbek bağı temiz bir yere gömülür veya akan suya atılır. Gömülmeden veya atılmadan önce küçük bir parçası beze sarılarak babanın cebine konulur. Doğan çocuğun bereket ile doğduğunu, bu yüzden de babasına da bereket getireceğinin yanında özellikle de erkek olursa babasının mesleğini sürdürsün inancı yatmaktadır.

Kaşkay Türklerinde çocuğun göbek bağının kesilip gömüldüğü yere ilgili olacağına inanılır ve kesilen göbek bağı temiz bir yere gömülür.

*(Uşakki ne vaht dünyaya gelirdi. Gıcı varidi gıcıynan ele mamaça uşağı dünyaya getirdi bir pehninen bağlıyirdi. Gıcı olmayaydı daşdan kesirdi ipleyn bağlıyirdi. 3 gün olirdi düşirdi o yara kuryirdi. Temiz bir yer altıa koyırlar.)*⁴

Kadim Türklerin Şamanizm inancında ‘göbek kesme’ geleneği vardı. Doğan çocuğun göbeğini doğumu gerçekleştiren kişi (ebe) keserdi. Bu kişilere ‘Andık-Ana’ kocasına da ‘Andık-Ata’ denirdi. Göbeği kesilen çocuk ile göbeği kesen Andık-ana tarafları arasında yedi göbeğe kadar kız alıp-verme geleneği tabu sayılırdı.⁵

¹ Kalafat 54.- Polat 89.

² Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

³ TUDOB, *Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Bilim Şoleni*, Ed. M. Fatih Köksal, Mevlüt İlhan, Haziran 2019, Amasya Üniversitesi, 28.03.2020.

⁴ Afitab Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

⁵ Mahmut Tezcan, “Tasavvuri Akrabalık ve Ülkemizdeki Uygulama’ *Ankara Üniversitesi. Eğitim Fakültesi Dergisi*, cilt.15.1. (1982) Sayfa No. 124.

Türk atalarda göbek bağıni kesen kişiye kindik enesi / göbek annesi denir.¹ Kaşkay Türklerinde ise, dünyaya gözlerini yeni açan uşağın göbek bağıni Kaşkay Türklerinde herkes kesemez. Kaşkay Türklerinde Göbek bağıni kesecek olan kimse, konu komşu akraba olamaz. Yabancı birinin olması gerek.

Yeni dünyaya gelmiş bebeğin göbeğini kim keserse çocuğun bir nevi annesi olmaktadır. Bu kişiler mamaça olarak bilinmektedirler. Yeni doğan uşağın göbeğini kesen kişinin eğer çocukları var ise mamaçanın uşaklarıyla göbeği kesilen çocuk kardeş sayılmaktalar.

*(Göbeğini meselan mamaça kesirdi. Meselan benim şikilli gadim zeyfesi mama varyıdi. Göbek kesenne de varyıdi. Göbek kesenne çoh varyıdi ne bilim dünya gören adamlar, gadim adamlar.)*²

*(Hatte oni men işitmişem kişilerde bāzi mecburmuş uşağın göbeğin kesirler. Heçkes olmayaydı. Meselan zeyfe olmayaydı bir kişide başarırmiş. Meselan veli derken hode şeşten famil başaröirmiş nafkese derlermiş nafkese nesli gazez alir veli inni beleyn değil.)*³

*(Göbek bağıni kestiği mevzusu budur ki herkes kesebilmez. Bir yaşlı kimse olsun. O yaşlı kimse bir halet analık ta uşağın. Bu uşağın göbek bağıni her kim kesti anasıdır daha. Bir anaça hörmet beleşine kavil olurlar.)*⁴

*(Mesela govm-ı heşine olmayasaydı, garip olasaydı. Zeyfe olirdi gidirlerdi getirirlerdi. Bu uşah dünyaya gelirdi, göbeğini bağliyirdi kesirdi. Filanikes göbeğini kesmiş bu onun anası.)*⁵

*(Her tayfa içinne her famil içinne bir zeyfe vardır ki mamaça derlerdi. O tāsus var uşak dünyaya gelirdi göbeğini kesirdi.)*⁶

Halep Türkmenlerinde doğum gerçekleştiği gibi doğan bebeğin göbek bağı kesilir. Doğan bebeğin göbeğini herkes kesebilir ama bu genelde doğumu gerçekleştiren ebe tarafından gerçekleştirilir.

¹ Kalafat 54.

² Hayrunnisa Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

³ Nevruz Ali Cihanpur, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

⁴ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

⁵ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁶ Şemşir Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

*(Ne kadar olursak olsun bizim köylerde bir ihtiyar kari getirirler. Daymen kadınları doğurtan bir kişi yani tölünü yöntemini örgeyen bir kişi bunlara da ebe derlerdi.)*¹

Türk kültür geleneğinde göbek bağı her iki taraftan dörder parmak bırakılarak kesilir. Çocuğun tarafında kalan bölüm yorgan ipliği ile sıkıca bağlanır bu şekilde bağlanırsa göbeğin üç gün içinde düşeceği söylenir. Aksi takdirde on güne kadar uzayabileceğini belirtilir.²

Halep Türkmenlerinde bir bebeğin göbek bağı kesilip üzerindeki pislik temizlendikten sonra göbeği düşene kadar yıkanmaz. Üç gün ile on gün arasında göbeğinin düştüğü bilinmektedir. Buna benzer uygulama Anadolu coğrafyasında da görülmektedir.³

*(Göbeği sigara göpçüğü kadar dışarda bağlarlar, zamanla bu da düşer. Çekip bağliylar ya ipten ora kurur bu da birbirine lahim olur bu parça da düşer.)*⁴

2.3.2. KUNDAKLAMA VE BEŞİĞE KOYMA

Çocuğun belenme süreci kırk gün ile üç ay arasında değişiklik göstermektedir. Kaşkay Türklerinde uşağın beleme işi bir ritüel üzerine gerçekleşir.

*(Kölge düşennen ileri bu uşağı beleyirler. Bir beleh ipi muncuk bağlıdır. Nâzârlık tikmişler. Bu beleh ipinnen bu uşağı bağliylar. Kumaşları üstinnen ki dolanmış daha da bağliylar ve alirler sol elleri üstine ve sağ ellerini vurirler yere vurirler uşağın dalı içine üç defe sonra uşağı govzirler.)*⁵

Gün batmadan yaklaşık bir saat önce belenmesinin sebebi Güneş'ten kaynaklanan gölgenin yeni doğan uşağın üstüne düşmesinin iyi olmadığı inancıdır. Ayrıca çocuk doğar doğmaz ölümü aldatmak için birtakım uygulamalar görülmektedir.

¹ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

² Elif Teke, “Osmaniye’de Doğumla İlgili İnanç ve Uygulamalar”, (Gaziantep Üniversitesi SBE, 2005, Basılmamış Yüksek lisans Tezi.) Sayfa No. 71.

³ Kalafat 54.- Erman Artun, “Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme-Ölüm” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt.9.10., (1998) Sayfa No. 89- Handan Asude Başal, “Türkiye’de Doğum Öncesi, Doğum ve Doğum Sonrası Çocuk Gelişimi ve Eğitimine ilişkin Gelenek, Görenek ve İnanışlar” (*Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi*) cilt.1.19 (2006) Sayfa No. 51.

⁴ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

⁵ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

*(Eceli alladıqlar. Kaşgayiler içinne de ona zamanla daha bir uşah dünyaya gelmiştir. İnni bir nece muncuk, yeddi daş muncuğudur. Oğul olsa biraz garadır, kız olsa rengi biraz ağterdir. Bu muncuğu ezip qarga ödinen nilu, barutu buların ezip, bir az inne başı damzırırlar uşağın ağzına ve uşağı beleyip alır gucağına)*¹

*(Bu uşak olayn inniki gbiyn libas girdirmirlerdi. Uşağı dolirlardı, derlerdi belek. Bir belek ipi vardı mahsus vardı, parçaylan uşağı dolayirlerdi mohkem bunları dolayirlerdi beleşine uşakda ta çille çıkanançes açmirlardı, ta iki ayanençes kondak içerisindeydi.)*²

*(Uşağı bir nece puşağın içine atırlardı. Başını güzel bağliyrlerdi. Oynan nenni, kondak tutuylardı koyırlardı içine. Laylay verirlerdi.)*³

*(Uşahda äslen libas yohidi. Özimiz düzedirdik. Biz libaslarımızdan giydirirdik. Kadim libas yoh idi libas alak.)*⁴

*(Uşağı ağlayanna üç sesinen ana der ki uşağım gurt uşağıdır ecel buraya gelmesin.)*⁵

*(Usah ki meselan olirdi. Belek ipi hörirdik. Uşağı seleyençe belerlerdi.)*⁶

*(Nenni tokirdik nenniye biley tuturduk puştunu kulnen gumpul koyirdik tökilirdik kuta. Bélek bağı hörirdik belesin kundak edirdik. Bélek bağı koyirdik nenninin kırağına bağliyirdik özimiz işimizi görirdik oni de çekirdik.)*⁷

*(Dumahançes, duma iki ay ya üç ay uşağı belekliyrlerdi. Uşağa süt verirlerdi uşah emirdi beleyirlerdi. Bir para möhri de belek ipinin üstinde varidi. Beleyirlerdi yatirin saharence uşah özü bir uyanır süt içe yata. Ya iki ay ya üç ay mürekkep uşak belenesiy.)*⁸

Yeni doğan uşağı küçük bir kilimin üstüne koyup, beledikten sonra hem kadının hem de çocuğun gözüne sürme çekilir. Sürme uşağın herhangi bir göz hastalığına yakalanmasını engellediği inancı ile uşağın gözüne çekilmektedir. Bu uygulama uşağın dişi çıkana kadar yapılır.

¹ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

² Şemşir Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

³ Gülnaz Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁴ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁵ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

⁶ Hayrunnisa Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/19.

⁷ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁸ Afitab Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

*(Gözüne sürme çekirlerdi. Sürme çekir uşah olandan diş çıkaneçe hem zeyfeye hem uşağa çekirlerdi. Gözünde yel kalmaya, gözü hub ola, gözü ağrimaya ağ libas geydirirlerdi kırk günenençes.)*¹

Halep Türkmenlerinde ve Kaşkay Türklerinde yeni doğan çocuğun belenmesinin sebebi el ve ayaklarının düzgün biçimde çıkması içindir.

*(Kundaklamaya biz belek derik. O beklemede çocuğun elleri ayakları dorgu çıksın diye. 3-4 çevşitleme ta ayağineçe. Şindi işler acayip olmuş. Anadan doğar doğmaz belek yok. Belersen de çocuk akıllı yatar.)*²

*(Gün batannan bir saat önce bebeği açıp bu ağ parçalardan istifade edirler ki bebeği dolayirler. Elleri heykellerine, bedenlerine düz olsun.)*³

*(Bahis olirdi uşak o zamanniki belek ipiynen beleyirlerdi uşağı bir aya ta iki ayanençes beleyirlerdi uşağın sağamenisi mohkem olurdu yeter olurdu.)*⁴

Kaşkay Türklerinde çocuğun belenmesiyle alakalı bir atasözü tespit etmiş bulunmaktayız.

*(Guzzu kehläde beslenesiy, uşak da çirpengde.)*⁵

Giresun yöresinde ise, yeni doğan bir çocuk beşiğe konulmadan önce beşiğin üst kısmına Kur'an, içine iğne bastırılmış soğan, yastığının altına bıçak ya da demir parçası konur. Bu uygulamayı yöre halkı çocuğu al basmasından korumak için yaparlar.⁶

Halep Türkmenlerinde ise bebeği beşiğe koyarken inanç bazlı birtakım uygulamalar görülmektedir.

*(Beşiğin altına bir daş goruk, iyi uyusun diye.)*⁷

¹ Gülnaz Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

² Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

³ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

⁴ Şemşir Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

⁵ Şemşir Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

⁶ Handan Asude Başal, “Türkiye’de Doğum Öncesi, Doğum ve Doğum Sonrası Çocuk Gelişimi ve Eğitimine ilişkin Gelenek, Görenek ve İnanışlar” *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, cilt.1.19 Sayfa No. 56.

⁷ Elif Çolak, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

(Taş korlar beşiğe ağır olsun diye, bıçak korlar korkmasın diye, makas korlar, başının üstüne Kur'an-ı Kerim korlar dini bütün olsun diye bu şekilde inançlar vardır.)¹

Tacikistan Özbeklerinde çocuğun yastığının altına Kur'an-ı Kerim, bıçak ve ekmek parçası konur. Böylece çocuğun korkmadan uyuyabileceğine ve güzel rüyalar görebileceğine inanılır.² Kaşkay Türklerinde ise çocuğu beşiğe koymadan önce yastığının altına bıçak konulur, beşiğe konulduktan sonraysa başının olduğu taraftan beşiğe kurt ayağı atılır.

(Kaşkayî Türklerinde doğan uşağın korkusuz olması için yastığının altına bıçak konur ve başının olduğu yerden beşiğe 'kurt eli' atılır.)³

Resim 2.3 – Kaşkay beşiği (kurulmamış)

Resim 2.4 – Kaşkay beşiği (kurulmuş)

Kaşkaylarda altı veya yedi aylık doğmuş bir bebeğin ölümü aldatması amaçlı bir ritüel daha görülmektedir. Bu ritüel günümüzde İğdir boyunda uygulanmaktadır. Bu ritüeli yaparak uşağın korkusuz olacağına ve bebeğin yaşayacağına inanılır

(Meselan 6 aylık 7 aylık olandan sonra dünyaya gelenne ölür. Bir iş görmüşem varidi. Konşu bir kız hele analıktan baş aparmiyir. Buni çağirirlardı ve bu uşağı verirlerdi gucağına. Uşağı ki evde dünyaya gelmişdi. Bu gidir dolanir atir patir altına onna uşah ağlasaydı ki yine de derdi ki gurt uşağıdır. İğdirlerde inni de görmüşem. Dünyaya taze gelen uşağı bir genç kız gucağına verip etrafı dolandırır.)⁴

¹ Halil Koyunoğlu, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

² Kalafat 213.

³ Müslüm Rızayi, telefon görüşmesi, 23/02/2020.

⁴ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

2.3.3. AD KOYMA

Her şeyin özü adında gizlidir. Yeni doğan bir bebeğe verilecek isim o bebeğin sosyal statüsünü, konumunu ve adın verildiği toplum hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır.¹ Türk geleneğinde çocuğun korunması, sosyal hayatta iyi ve başarılı bir insan olması amacıyla doğumdan sonra yapılan işlemlerden biri de ad vermedir. Bu geleneğin kaynağının Türkistan (Orta Asya) kaynaklı olduğu söylenebilir.²

Yeni doğan çocukların adlarının verilmesinde farklı unsurların yattığı görülmektedir. Doğa olayları, sahip oldukları inançtan kaynaklanan adlar (türbe adları, peygamber adları...), bitki adları, tarihi kişiler, ölmüş büyüklerle alakalı adlar vb. olarak belirlenmiştir.³

Çocuk doğduktan hemen sonra ilk yapılacak işlerden biri ona göbek adını vermektir. Kişinin İslami inançlar çerçevesinde öldükten sonra dirildiğinde göbek adıyla çağırılacağına inanılmaktadır.⁴

Halep Türkmenlerinde de çocuğa adını veren kişiden öldüğünde hesap sorulacağına ve ahirette herkesin kendi ismiyle çağırılacağına inanılmaktadır.

*(Çocuk yengi doğdu. Yengi doğunçu bir gün de, iki gün de, üç gün de kalabilir adsız. Çocuğun ismi Hristiyan ismimi, Müslüman ismimi olucu bu senden sorulur diyi Kur'an'da)*⁵

Bölgede yaşayan kişilerin çoğunun iki adının olması da bize bu inancın pratikte devamlılığını göstermektedir.

Rásonyi, Tarihte Türklük isimli eserinde Türklerde ad verme geleneği ile alakalı Türk has isimlerinin alınışıyla ilgili durumun tek bir hadiseye bağlı olmayıp belirli bir düzene (kavim adları) bağlı olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca kavim

¹ Alaattin Uca, "Türk Toplumunda Ad Verme Geleneği", *Atatürk Üniversitesi TAED*, sayı:23. (2004) Sayfa no:145.

² Bülent Arı, "Anadolu ve Makedonya Türklerinde Doğumla İlgili Uygulamaların Benzer Yönleri" *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt. 25.1. (2016) Sayfa No. 149.

³ Sedat Örnek Veyis, *Türk Halk Bilimi* (Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995) Sayfa No. 151-158.

⁴ Mevlüt Metin Türkteş, "Türklerde Ad verme ile ilgili Bazı tespitler" INES 4. Uluslararası Akademik Kongresinde *Türk Kültüründe Çocuklara Ad Verme* başlıklı sunumun genişletilmiş halidir. *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 2147-8872 (2019- Yıl 7) sayı: 17. Sayfa No. 36.

⁵ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

ailelerinde ad verme, ad gelişmesinde bağlı olduğu psikolojik zemininin tesiri altındadır. Bu ifadelerden yola çıkarak Dede Korkut'ta Oğuz Kağan Destanı'nda ve Göktürk Yazıtları'nda ad vermenin önemini belirten izler görmek mümkündür.¹

Kadim Türklerde kişinin adını hak etmesi gerekirken daha sonraki dönemlerde bu gelenek etkisini yitirmiştir. Dede Korkut-Boğaç Han hikayesinde sarı boğanın kafasını gövdesinden ayıran Dirse Han'ın oğlu adını boğayı öldürdüğünden kaynaklı almıştır.²

Gelenek içindeki bazı motifler zamanla değişmiş veya kaybolmuş olsa da en eski çağlardan günümüze kadar ulaşmıştır.³ Adı olmayan bir çocuk, henüz yetişkin bir genç ve kahraman sayılmazdı. Türklerde her doğan çocuğa bir isim verilir ama bu isim gerçek ismi olmazdı.⁴

Hanın oğluna ad verirken Dede Korkut: *'Sen oğlunu Basan diyü ohşarsın bunun adı boz aygırlı Bamsı Beyrek olsun'*⁵ demesi Türklerde gerçek adını alana kadar geçici bir adla anılmasına örnek teşkil etmektedir.

Kaşkay Türklerinde yeni doğan çocuğa ad vermede acele edilmez. Bir haftalık zaman dilimi içerisinde asıl adını alır. Asıl adını alana kadar geçici bir isim verilir. Halep Türkmenlerinde yeni bir çocuk dünyaya geldiğinde bir ile üç gün arasında adsız olabilir.

*(Bu uşah dünyaya gelenne her ne vaht gelirdi koyirlerdi adını. Yoh (adını kulağına okumaktan bahsediliyor) bilecis gadimler hiç kim görmedik.)*⁶

*(Bu uşağa ad kodu bir fasıla vardır. Bire bir häftä. Bir ad var ki içinne çağırılar. Ama bu ad resmi ad değil. Biri düş görmüş, ya bir büyük kimse hanevade içinne ilerten varmış bu uşağın üstine goyirlar. Bucur uşaha ad koyarlar.)*⁷

¹ Başak Uysal, "Alevi İnanç Sisteminde Adlar ve Dil Kimlik İlişkisi" *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı. 62. (2012) Sayfa No. 239.

² Güney 9-10.

³ Nevin Balta, "Gaziantep'te Çocuklara Ad Verme Geleneği" *Cyprus International University Folklor/Edebiyat Dergisi*, cilt:19.76. (2013/4) Sayfa no: 196.

⁴ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi I*, (İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1971) . Sayfa No. 55.

⁵ Abdulkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, (İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1976) , Sayfa No. 139.

⁶ Gülnaz Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁷ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

*(Eskinen ad nene üssinen, buba üssinen koyirlardı.)*¹

Türklerde ad verme geleneğinde etkili olan unsurlara göre kaynak kişi ve yöre halkının isimlerine baktığımızda Halep Türkmenlerinde Ad koymada İslami hassasiyete önem verilmekle birlikte İslami adlar özellikle de Kur'an'da geçen isimler konulduğunu görmekteyiz. Ali, Ahmet, İsmail, Emin, Elif, Muhammed gibi isimler dikkat çekmektedir.

*(Çocuk yengi doğunçu bilmiydi. Ayyüş koyabiliydi. Hayriye koyabiliydi. Halime koyabiliydi. Halime kötü bir ad deel. Peygamberimizin süt anasının adı. Hadice Kur'an'da mezkur olan bir isim. Şindi elinden geldikçe çünkü bunlar senden sorulacah)*²

Râsonyi'ye göre bu isimler aile büyükleri tarafından büyük şahsiyet adları olarak değerlendirilmektedir³.

Kaşkaylar arasında bir uşağa ad vermede üç şeye önem verilmektedir. Bunlar itikad, milliyet ve gelenek. Buna bağlı olarak karşımıza ad verme geleneğinde etkili olan unsurlarda Sedat Veyis Örnek'in tespitlerinden⁴ yararlanarak ağırlıklı olarak kızlarda göksel öğeler (Afitab, Mihriye) ile bitki isimleri (Gülnaz, Gülzar) ön plana çıkarken erkek çocuklarda Şia mezhebine bağlı olarak ehl-i beyt ve on iki imam isimleriyle (Ebulfeyz, Nevruz Ali, Evizullah, Rıza) birlikte diğer unsurlarda (Erselan) görülmektedir.

*(Bizimkiler uşak dünyaya gelenne kulağına ezan okirler, ezan diyirler ayrı zat görmemişem valla bir parasın göriring istir ki nesilden muni gazez almaya famili itmiye meselan deyir babamın adı yaddan çıhmaya bir parası mezhebi ali diyir.)*⁵

¹ Gülzar Kazimi, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

² Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

³ Başak Uysal, "Alevi İnanç Sisteminde Adlar ve Dil Kimlik İlişkisi" *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı. 62. (2012) Sayfa No. 240.

⁴ Mevlüt Metin Türkteş, "Türklerde Ad Verme ile İlgili Bazı Tespitler" INES 4. Uluslararası Akademik Araştırmalar Kongresinde *Türk Kültüründe Çocuklara Ad Verme Geleneği* başlıklı sunumun genişletilmiş halidir. *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 2147-8872 (2019/7) sayı. 17. Sayfa No. 38. Ayr. bkz: Sedat Veyis Örnek çocuk adlarının kaynaklarını doğa üzerine verilen, yatırlar ve ziyaretlerle ilgili, Tanrı'nın sıfatları, peygamber ve peygamber yakınlarıyla ilgili, tarihi kahramanlar, bitki adları, kozmik-göksel ve meteorolojik adlar şeklinde belirtmiştir.

⁵ Nevruz Ali Cihanpur, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

*(Menim milliyetim İranlıdır. Ad içi hanevade içi bu ad imkanı var İran'da da ola, imkanı var Müselman Arabi adlardan da olsun ve imkanı var Türki adlardan ola.)*¹

Aslında bu durum Halep Türkmenleri ile Kaşkay Türklerinin yaşadığı coğrafya ve o coğrafyada egemen olan kültürün etkisinin de azımsanmayacak ölçüde etkin olduğunu göstermektedir.

Halep Türkmenlerinde çocuğa isim veren kişi o çocuğun bir nevi isim babası olur ve verilen ismin sorumluluğunu üstüne alır.

*(İki üç yıldır emre oliy, hakan oliy, murat oliy. İsim iyiye de kötüye de Allah u tealadan sorumlusu sensin.)*²

Doğan çocuk ilk çocuk ise, ad verme genelde ailenin büyüğünün hakkıdır. Annesi veya babası ismini belirleyemez. Karaçay-Malkar Türklerinde çocuğa anne ve babası isim veremez. Kız çocuk ise babaannesi, erkek çocuk ise babasının babası adını verir.³

Ad verilecek çocuğun kulağına kamet getirilir ve ismi kulağına üç defa söylenir. Çocuk doğarken kulağına ezan okunur ve kameti getirilir, ölümlük namazı kılınır. Halep Türkmenlerinde Kur'an'da geçen adlar ata adları (ata adlarında da yaklaşık son üç yüz yıldır İslami odaklı olduğu görülmektedir) konulur.⁴ Ayrıca Suriye'de Türk ismi Suriye devletinin almış olduğu kararlar doğrultusunda yasak olduğu için Türkçe isim vermek isteseler bile o Türkçe ismin Arapça karşılığı nüfus kaydına yazılmaktadır.

*(Söz her zaman büyüğündür. Küçük kendi çocuğuna ad koyamaz. Bu amca olur baba olur. Çocuğun kulağına Kur'an okur. Ad verir. Ad veren kişi de o doğan çocuğa hediyesini verir.)*⁵

*(Hoca getiririk hoca kucağına alır okur adını kor.)*⁶

¹ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

² Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

³Ufuk Tavkul, *Kafkasya Dağlarında Hayat ve Kültür* (İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1993) Sayfa No. 147 Ayr. bkz: Karaçay-Malkar Türklerinde çocuğa isim 'beşik bölgen' adetinin yapıldığı, yani bebeğin beşiğe yatırıldığı gün verilir.

⁴ Muhammed Halil, kişisel görüşme, 20/10/2019 – Adil Şan, kişisel görüşme, 05/11/2019.

⁵ Halil Koyunoğlu, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

⁶ Elif Çolak, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

(Türkçe ismin kayıtlaman zor olıydı. Meselen bizim ismimiz Ayvaz diye kayt etmediler. Yazdırmak için çok uğraşiyin. Soyadın bilem dede adı baba adı)

Aile büyükleri tarafından özel düşünülerek dünyadan göçmüş aile bireylerinin adlarını yaşatmak için yeni doğan çocuklara bu adların verildiği görülmektedir.¹ Kaşkay Türklerinde yeni doğan uşağın adsız kaldığı bu süre zarfında eğer yeni doğan uşaktan önce ailesinde ölen bir kardeşi var ise onun ismi verilmekle birlikte ailesinde hatırı sayılır, saygı gösterilen biri var ise bu adlar verilmeye önem gösterilir. Buna ‘ad götürme’ denir. Suriye/Bayır-Bucak Türkmenlerinde buna ‘ad vurma’² denir.

*(Ölen bu adam camiede eser-i teseriyeti varmış bu adı götürirler uşahları için. Uşahlar ki kardaşında, bacısında evinne dünyaya gelir berisi bunun adını götürüp bunun daha hatirasını adını sahlatirler)*³

Türk atalarda yeni doğan bebeğe ölen kardeşinin isminin verilmesi geçmişte görülürken⁴ Kaşkay Türklerinde bu gelenek devamlılığını sürdürmektedir. Ayrıca isim koymada destan, efsane, halk hikayelerinde geçen isimlerle birlikte uşağı olan kişi yoldan geçen ilk kişiye uşağının ismi ne olsun diye sorar, o kişinin söylediği ismi uşağına verdiği bilinmektedir.

*(Uşah ad koyduktan meselan innikiler halk yetmirdi kitaba bakayn ya bileyn daha ki her ne istiyirdi koyirlerdi. Hasan koyirdi, Huseyn koyirdi, Aliyar koyirdi, Destanlarda ad olanları uşahlara koyirlerdi, ceyran var idi, maral var idi, cennet, ziyet.)*⁵

*(Bir resm da var ad koymada birisin uşağı gününe gelirdi. Seher çıkardı ya bir nefer atınan gelerdi ya piyade gelerdi ya bir garibe görerdi, derdi ağam benim bir uşak gününe gelde nemeneym koyam ekber, esger, ali, o da buna ihtimam koyardı.)*⁶

Kadim Türklerde buna benzer bir uygulama görülmektedir. Çocuk doğduğu zaman obaya gelen ilk kişinin adı verildiğini dile getiren Tuncer Gülensoy ismin

¹ Alaattin Uca, “Türk Toplumunda Ad Verme Geleneği”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı:23. (2004) Sayfa No. 146.

² Kalafat 29.

³ Evizullah Seferi, telefon görüşmesi, ses kaydı, 02/04/2020.

⁴ Kalafat 157.

⁵ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁶ Şemşir Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

verilmesindeki sosyal olaylara dikkat çekmiştir. Cengiz Han ilk adı olan Temuçin ismini, esir olarak obaya getirilen soylu bir kişinin demirci anlamına gelen adından almaktadır.¹

2.3.4. LOĞUSALIK VE KIRKINI ÇIKARMA

2.3.4.1. AL KARISI VE AL BASMASI

Dünyanın pek çok yerinde itikat edilen Al karısı inancı Türk kültür ve inanç dünyasında da ciddi bir konuma oturmuştur.² Al karısının kökenine inildiğinde Türk kültür ve inanç sistemindeki en önemli kültlerden birini teşkil eden Umay Ana ile Sümerlerde on ikinci tabletin bulunmasıyla Gılgamesh Destanı'nda adını ilk defa duyduğumuz Lilith karşılaştırılmaktadır.³ Alkarısı daha sonrasında tek tanrılı ve çok tanrılı dinlerde de karşımıza çıkmaktadır.⁴

Fuzuli Bayat yeni doğan bebeğin, annenin ve aile ocağının koruyucusu olan Umay'ın Anemizm ve Totemizm unsurlarını içerisinde barındıran Şamanizm'in etkisiyle iki kutba ayrıldığını; çocuklara ve loğusa kadınlara zarar veren Umay'ın ise Kara Umay olduğunu dile getirmiştir.⁵

¹ Tuncer Gülensoy, "Türklerde Ad Verme Geleneği ve Hector" *Milli Folklor*, cilt 3. sayı. 22. (1994) Sayfa No. 5.

² Yusuf Kılıç, Elvan Eser, "Lohusalık Sendromunun Eski Çağ Yakındoğu Toplamlarının Kültürlerindeki İzleri: Lilith Gerçeği" 2148-2292 *Prof. Dr. Hüseyin Sever Armağan Özel Sayısı, Akademi Tarih ve Düşünce Dergisi* sayı. 5 (17 ek) (2018) Sayfa No. 40.

³ Yusuf Kılıç, Elvan Eser, "Lohusalık Sendromunun Eski Çağ Yakındoğu Toplamlarının Kültürlerindeki İzleri: Lilith Gerçeği" 2148-2292 *Prof. Dr. Hüseyin Sever Armağan Özel Sayısı, Akademi Tarih ve Düşünce Dergisi* sayı. 5 (17 ek) (2018) Sayfa No. 44.- Hıdır Akkaya, Fatma Aldırmaz Akkaya, "Erzincan İli Kemaliye İlçesinde Pagan İnanç İzleri" *Uluslararası Erzincan Sempozyumu* cilt 1. (2016) Sayfa No. 809.

⁴ Hıdır Akkaya, Fatma Aldırmaz Akkaya, "Erzincan İli Kemaliye İlçesinde Pagan İnanç İzleri" *Uluslararası Erzincan Sempozyumu* cilt 1. (2016) Sayfa No. 809-810. Ayr. bkz: Lilith Yahudi inancına göre Hz. Adem'in Havva'dan önceki eşi olup, Hz. Adem'e boyun eğmediği için cennetten kovulmuş. Lilith Kızıldeniz'den hamile kalıp bir günde yüzden fazla çocuk doğurması ve bu çocukların her gün birinin öldürülmesiyle cezalandırılması sonucu yeni doğan bebekleri öldürmek istemiştir. İslamiyet öncesi Arap mitolojisinde Kâbe'nin içindeki üç puttan biri olan Al-Uzza efsanesi Lilith'i çok anımsatır. Dolayısıyla Türk kültür inanç sistemindeki Umay'ın kötü tarafının ortaya koyduğu Kara Umay'ı (Al karısını) anımsatmaktadır.

⁵ Bayat, 49-50 Ayr. bkz: Altay-Sayan Türklerinde şamanın dikotomik bölümü çok etkili olmadığından Kara Umay mitolojik varlık gibi gelişme gösterememiş olup ikili fonksiyona sahip Umay'ın varlığı bir gerçektir. Verbitsky ve Radloff Umay'ı hem çocukları koruyan hem de ölenlerin ruhlarını atalar diyarına yollayan ruh olarak tasvir etmiştir. İkili olarak karşımıza Hakaslarda çıkmaktadır. Ak ve Kara Umay şeklinde Anadolu'da da Altay-Sayan Türklerinde olduğu gibi tek fonksiyonlu olarak gelişme gösteren Umay Kara Umay'dır.

Celal Beydili Al karısının Türk halklarının inançlarından olup, demonolojik görüşlerde geniş yer tutan yeraltı ölümler diyarı ve sular alemiyle bağlantılı olarak suda yaşadığını belirtmiştir.¹ Esat Korkmaz loğusaların ve yeni doğmuş bebeklerin hastalanıp ölmelerine neden olan, iri yarı ve çirkin olarak tasarımılanan kırmızı giysili düşsel kadın² olarak belirtir.

Kötü bir ruh olarak Al karısı çeşitli adlarla anılmaktadır.³ Kırgız ve Kazak Türklerine göre kara ve sarı albastı olmak üzere iki nemedir.⁴

Birçok mitolojik karakterler var ki Türk halk inançlarında yaygındır. Bu karakterlerin bazıları aynı isimle tanınsa da bazıları aynı değerin taşıyıcısı olup farklı isimlerle halkın inancında tezahür ediyor, Al karısı da böyle imgelerden biri. Çünkü Al karısı günümüzde yaşayan özellikleri bakımından tarihteki Al ruhu inancıyla pek çok benzerlik taşımaktadır.⁵

Al ruhu ise, Türk halklarının tezahürlerinde geniş yer tutan, su, dağ ve objeleriyle bağlanan mitolojik bir varlık olup, dizlerine kadar sallanan göğüslerini omuzlarının üstünden geriye atan karışık saçlı, uzun boylu, uzun parmak ve tırnaklı, el ve ayakları küçük, dişlek, bir dudağı gökte tepesinde gözü olan, al gömlek giyen bir

¹ Celal Beydili, *Türk Mifoloji Sözlüğü* 'Çev. Eren Ercan *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük* (2004) (Ankara, Yurt Kitap-Yayın, 2005) Sayfa No. 37. Korkulu ruh, eziyet verici ruh, ev cini ve doğum sırasında zarar veren kötü ruh olarak bilinmektedir. - Berna Kolot, "Geçiş Dönemi Adetlerinde Mitolojik Unsurlar Trabzon-Akçaabat Örneği", *Selçuk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı*, (2017) Yüksek lisans tezi. Sayfa No. 48.

² Esat Korkmaz, *Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2.Baskı 2008) Sayfa No. 23. bkz: İnanca göre al karısı, ıssız yerlerde yaşayan, geceleri ahırlara giren, loğusanın ciğerini almak için yemeğin ilk lokmasına kıl donunda giren ve midesine ulaştığında hasta eden, daha sonra göğsüne çöküp ciğerlerini söküp bir akarsuya çarpıp yiyen kadın görünümündedir. Al karısı ciğerleri yemeden yakalanırsa hasta kurtulur. Yoksa kırk gün içinde ölür.

³ Abdülkadir İnan *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar* (Ankara, TTK Yayınları, 7.Baskı 2013) Sayfa No. 169. bkz: Sarı Albastılar hoca veya baksıların (şaman) okumasıyla def olup giderken; Kara albastı ise kendisini görme iktidarına malik ocaklı adamdan başka kimseden korkmaz. Loğusa kadınlara musallat olup ciğerlerini söken Abdülkadir İnan'a göre Sarı Albastıdır. Çeşitli adları Al karısı, albastı, albis, almış / al baslı, alvasti, âlvâsti, albarstı, abaahı. - Celal Beydili, *Türk Mifoloji Sözlüğü* 'Çev. Eren Ercan *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük* (2004) (Ankara, Yurt Kitap-Yayın, 2005) Sayfa No. 37- Elâziğ'da El karısı, Malatya'da Hibilik olarak bilinmektedir. Yusuf Kılıç, Elvan Eser, "Lohusalık Sendromunun Eski Çağ Yakındoğu Topluluklarının Kültürlerindeki İzleri: Lilith Gerçeği" 2148-2292 *Prof Dr. Hüseyin Sever Armağan Özel Sayısı, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, sayı. 5 (17 ek) (2018) Sayfa No. 40.

⁴ İnan, 169.

⁵ Şebnem Hüseynova, "Yozqat ve Eski Türklerde Mitolojik Karakter-Al karısı" <https://bozoksempozyumu.bozok.edu.tr> Sayfa No. 420.

yaratıktır. Azerbaycan’da Hal anası adıyla maymuna benzeyen, kadife tüyleri olan bir kişi, Muğla yöresinde yalnız bırakılan çocukları çalarak dalgaların dibindeki evine götüren bir kadın, Dobruca Türklerinde sarışın ve şişman bir kadın tasvirinde olup, Gagauzlarda bir dev olarak bilinmektedir.¹

Halep Türkmenlerinde ve Kaşkay Türklerinde bazı kötü nemelerin loğusa olan kadının rüyasına girerek rahatsız ettiği inancı hakimdir. Halep Türkmenlerinde cin olup hamile kadınlara veya doğum yapan kadınlara geldiğine inanılır. Kaşkay Türklerinde ise cin ve canavar olarak tasvir edilmektedir.

*(Al nemeneym ona deyirlerdi bir canavar dağda)*²

*(Meselanki usağı olirdi. Bir parası uşah üstine gèdir, uşağa gelirdi. Onna da uşağı verirlerdi emzirirdi büğe gidirdi. Bele zatlar varidi derman da yoh idi. Al meselan halvete zeyfeki konilir büğünnen keri diyirler al aparır.)*³

*(Uşak olannan sonra görüktür bir de arvadın hali pis olur. Derler al aparır. Al cin.)*⁴

*(Zeyfeki uşahı seht dünyaya gelir, hali pis olur, bi huş olur. Oni meselan kadimkiler derlerki bunu al vuruptu. Biz eşidirik nenelerimizin cin.)*⁵

*(Al neydi meselan bir cin ya hurafe idi ya meselan meser-i togaridi her neydi.)*⁶

Anadolu’da yeni doğan bebek veya annesi al basmasından kaynaklanan hastalığa yakalandığında iyileştirebileceğini düşündüğü kişi veya ailelerden yardım istedikleri görülmektedir. Bu kişilere ve sahip oldukları ailelerine ‘*al ocağı*’⁷ ismi verilmektedir.⁸ Sivas yöresinde yakasına iğne batırılıp esir alınan al karısına tövbe

¹ Beydili 43.- bkz: Şebnem Hüseynova, “Yozqat ve Eski Türklerde Mitolojik Karakter – Al karısı” *bozoksempozyumu.bozok.edu.tr* Sayfa No. 420.- Ayşe Duvarcı, “Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar ve Bunlarla ilgili Kabuller, İnanmalar ve Uygulamalar” *Bilig Dergisi*, Sayı. 32, (Kış /2005) Sayfa No. 128.

² Gülnaz Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

³ Hayrunnisa Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁴ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁵ Gülzar Kazimi, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

⁶ Şemşir Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

⁷ Al ocağı: Al karısını yakalayabileceğine ve neden olduğu hastalığı iyileştireceğine inanılan aile.

⁸ Korkmaz 22. Ayr.bkz: İyileştirme yöntemlerine ilişkin bilgiler ve kullanılan araçlar gizlidir. Bugün Anadolu’da yaygın bir halk inancıdır.- Yusuf Kılıç, Elvan Eser, “Lohusalık Sendromunun Eski Çağ Yakınoğu Toplamlarının Kùltürlerindeki İzleri: Lilith Gerçeğı” 2148-2292 *Prof. Dr. Hüseyin Sever Armağan Özel Sayısı, Akademi Tarih ve Düşünce Dergisi* sayı. 5 (17 ek) (2018) Sayfa No. 41.

ettirilerek serbest bırakılması karşılığında kişinin ve ailesinin ocaklı olacağına inanılır.¹ Bu kişi veya ailelerine al ocağı denmesinin sebepleri arasında bu kişilerin al karısına zarar verdiğine ve bundan dolayı yedi nesline al karısının zarar veremeyeceği inancı yattığı kanısındayız. Kadim Türklerde ise al karısından kaynaklanan hastalık ve ölümlere sadece kamların aracılığı ile karşı konulabilmekteydi.²

Halep Türkmenlerinde kâbus çökme ‘*kep çüken*’ olarak bilinmektedir. Kâbus çöktüğünde o kötü ruhu boğmaya çalışan kadınlar olur. Bu kişiler artık bir nevi tılsımlıdır. Halk arasında böyle bilinir ve özel bir ismi yoktur. Kaşkay Türklerinde ise, ‘*udumlu kişiler*’ olarak bilinmektedir. Bu uumlu kişiler yaşlı, tüfekli, avcılıkla uğraşan kişilerdir. Bu kişilerin al karısına bir şekilde verdiği zarardan dolayı yedi neslinin tılsımlı olduğuna inanılmaktadır. Al karısının bu kişilerin nesline kötülük edemeyeceği inancı hakimdir.

*(Bir ovçı adam ki tüfengçidir. Tüfengini amade sahlattıp gatarını bağlamışdır Al garisi onnan vahşet verir. Bu özel bir adamdır ki Kaşgayiler belesine der ki uumlu herkes olabilmaz.)*³

*(Peryanlar meselan gelmiş bu arvadın dil ciğerini aparmışlar. Menim emim cedden diyirlerdi peryanlarnan bir nemene varlaridir. Udum vardır meselan pederbozirları peryanların tutmuş tükünü kesmiş tavan tutmuş ki hiç zaman bunlara eziyet etmeye bunlar vakti gelirler bir yere bunin nefesinnen ferar edirlir.)*⁴

*(İnniçe bir zat vardır ki bu adam uumlu söyliyirler. Bir ki dirler ki bucur fikriderler ki bu adam al garisinin bir zaman tutmuş saçını kesmiş ya alin uşağını meselan getirmiş ya al garısına vurmuş evden govmuş adamlar uumludur.)*⁵

Ayr.bkz: Nevşehir bölgesinde al basmasından korunmak için loğusa kadın için al ocağından kırmızı bir bez ya da al ocağı olan kişinin herhangi bir eşyası alınır ve loğusa kadının üzerine örtülür.

¹ Ayr.bkz: Sivas’ın Kangal ilçesinde esir alınan al karısına ‘Kanımızın, suyumuzun, sütümüzün ve külümüzün karıştığına, çaputumuzun düştüğüne, el verdiğimizize kısaca bu evden bez parçası verdiğimiz herkese tövbe mi diyerek üç kere sorulduktan sonra tövbe eden al karısı serbest bırakılır. Böylece tövbe ettiren kişi ve ailesi ocaklı sayılır. Esmâ Şimşek, “Türk Kültüründe Al Karısı İnancı ve Bu İnanca Bağlı Olarak Anlatılan Efsaneler” *Arka Uluslararası Kültür, Sanat, Edebiyat ve Eğitim Bilimleri Dergisi* cilt. 5.12. (2017) Sayfa No. 109.

² Araz 30.

³ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

⁴ Nevruz Ali Cihanpur kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

⁵ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

*(Bir al vardır ki meselan onlardan tükü vardır. Udumlu adam getirirlerdi bunu halınnan koymirdi apara. Udum varidi koymirdi.)*¹

*(O kep çüken şeyini boğarsa dermişkine ben seğе yeddi göbekçe ben seğе yaklaşmam dermiş.)*²

*(Aparırıydı goııydı saçını kesip deyirdi, yeddi puştunu ne al apara ne de bir daha gazzaya gele.)*³

*(Yani giderlermiş o kadının elinden geçermiş vaktiyle o kep çükeni boğmuş tutmuş yedi neslinde bu el varmış. Yani yedi göbek bu al basmaya yaylık verilirmiş.)*⁴

*(Eğеr ki bir atlı çıkırmış önine. At bunu görirmiş, kişnirmiş, seslenirmiş daha bu korkirmiş bukilmış geri.)*⁵

*(Meselan bazı arvadı al vurupdu kadim adamların meselan o alı görirmüş meselan bir saniye görirmüş derlerki udum var.)*⁶

*(Udumlu odur ki alı bir yerde bulsa saçını kesse sahlada sonra yeddi puyançes onun yeddi soıu, yeddi uşahları udumlu olur.)*⁷

Halep Türkmenlerinde ve Kaşkay Türklerinde al basması sonucu loğusa kadının ölebileceğı inancı yaygındır.

*(Kimisi al basınca ölürmüş hatta onun için al basmasın diye kep çükeni boğan kadınlardan bez alınırmış beline bağlarmış güneş değemeyecek, su değmeyecek şekilde bağlanırmış.)*⁸

*(Bir parası meselan deyirlerdi al aparır. Homuzluh edirdi. Onna aparırlardı. Bir parasını deyirdin yetişmirler ölirdi. Bu zeyfenin meselan gelir uşaqı olarak öğürdühçe öğürir. İç alatını aparır. İç alatını aparanda zeyfe ölirdi.)*⁹

¹ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

² Sude İsa, telefon görüşmesi, ses kaydı, 29/02/2020.

³ Gülnaz Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁴ Adil Şan, telefon görüşmesi, ses kaydı, 29/02/2020.

⁵ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁶ Gülzar Kazimi, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

⁷ Erselan Muradi, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

⁸ Adil Şan, telefon görüşmesi, ses kaydı, 29/02/2020.

⁹ Gülnaz Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

*(Bir parasının meselan udum varyıdı gädım adamlarki bunlar görirmışdı diyirler. O adamlar gıdenne geri dönirdi. Olmayanna ölırdi zeyfe ciğeri alır gidirdi udum meselan onların bilesine görinirdi.)*¹

*(Bu tahikkinen ele bu mälumät varıdı bir hafte ruzga dehtini gah dirlerdi filankes ölmış daha dirlerdi bihuştur falen emimizde horezgahi bir çadırın doğrine dolanırdi yerin yurdun bara kaç.)*²

Loğusa kadının ciğerinin al karısı tarafından suyla temas ettirilmesi sonucu öldüğü anlaşılr. Bu durum Halep Türkmenlerinde dolaylı bir şekilde güneş ve su unsurlarında görülmekte olup Kaşkay Türklerinde net bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Kaşkay Türklerinde Al karısının yeni doğum yapan kadının ciğerini götürmesi sonucu loğusa kadının öldüğü inancı hakimdir. Bu durum efsanelerde kendini göstermektedir. Al karısı ile ilgili söylencelerin olağandışı koşullarla trajik bir şekilde gerçekleşen ölümü açıklamak için türetildiği düşüncesini ortaya koymaktadır.³

*(Meselan bir tüfengli kimse kelir. Vahtıyla yoluna çıhardı. Deyirdi bu dil ciğeri hardan getirdin, deyirdi filani yerden, deyirdi suya vurmuşeñ, deyirdi heyir vurmamışem, deyir bir saçını keserdi aparın koyan yerini sonra gelerdi saçını verir.)*⁴

*(Arvadı bilin ne aparırdi. Girre var imiş, Aynur koyirler içine bele sabattekin kadim derlerdi. Bunun dil ciğerini kormuş içine kormuş başına gidirmiş.)*⁵

Elâzığ yöresinde anlatılan efsaneye göre yeni doğum yapmış loğusa kadının ciğerini suyla yıkayan al karısı esir alınsa dahi loğusa kadının öldüğü inancı vardır.⁶

¹ Hayrunnisa Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

² Nevruz Ali Cihanpur kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019,

³ Özlem Demren, “Türk kültüründe Bir Korku Kültü Olarak Sivas’ta Al Karısı ve Al Basması İnanışı” *Antropoloji Dergisi* sayı. 36. (2018) Sayfa No. 5.

⁴ Gülnaz Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁵ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁶ Esmâ Şimşek, “Türk Kültüründe Al Karısı İnanıcı ve Bu İnanca Bağlı Olarak Anlatılan Efsaneler” *Arka Uluslararası Kültür, Sanat, Edebiyat ve Eğitim Bilimleri Dergisi* cilt. 5.12. (2017) Sayfa No. 109. Ayr. bkz: Bir adam sabah bağı sulamaya gider. Fakat suyun kanlı aktığını görünce kaynağın çıktığı yere doğru gider. Kaynağın çıktığı yerde kırmızılar giyinmiş siyah saçlı bir kadın ciğer yıkıyor. Adam kadına *bu ciğeri nereden aldıysan tekrar oraya götür der. Kadın ciğeri götürsem de artık işe yaramaz der. Adam al karısının göğsüne iğne batırıp onu yedi yıl yanında çalıştırır. Sonunda insanlara zarar vermeyeceğine söz verdiğinden dolayı adam da bunu serbest bırakır.*

Halep Türkmenlerinde al basmasından korunma yöntemleri olarak birtakım uygulamalar görülmektedir. Tespit ettiğimiz uygulamalar; el geçme, loğusa kadının gidip geldiği yerlere su dökmek, yastığına bir çeşit tülbent ve başının üst kısmına Kur'an-ı Kerim koymak. Yapılan uygulamalarla al basmasının görülmeyeceğine inanılmaktadır.

*(Bu albasanı kep çüken kimi boğan şeyden çapıt alırlar. Ayellerin beline bağlarlarkine bu ayele el basmasın diy. Bele işte cin şeytan mı bilmem. Bele derlerdi. Doğuran ayele illakin görünürmüş yani.)*¹

*(O kadınlardan gider bez almış kadın beline bağlarmış güneşe değmeyecek suya değmeyecek şekilde beline bağlarmış üstünü de kapatmış ki o kadının teri kokusu olsun diye güya o albasma, cin veya kep çüken bu kadının terinin kokusunun olduğu hiçbir yere yaklaşamaz.)*²

*(Bir kürek su ederim gidip geldiğim yerlere o suyu dökerim. Yani korkmamak için nefse ayele çok gelirler. Şindi gorkmasın deyi o suları dökerimkine oralara gelmesinler deyi 17 küreği alırım dökerim gidip geldiğim yerlere o zaman gorkmam.)*³

*(Kadırlardan Firik Mamolardan Dilber gari vardı rahmatlık onun elinden geçerd. Neğme'nin ebesi Kasim'in arvadı Neğme onun ebesi Dilber gari onun elinden geçerd.)*⁴

*(Kırkına kadar al basar derler bizim inanışlara göre. Kırkına kadar yastığında ya yemeni korlar ya üst başında Kur'an-ı Kerim korlar. Nefse kadın korkmasın diye.)*⁵

Saha araştırması sonucu Kaşkay Türklerinde genel kanı al karısının loğusa kadına musallat olup yeni doğan bebeğe herhangi bir zarar vermediği yönündedir. Fakat uygulama ve inançlar her ikisini de korumaya yöneliktir. Ayrıca Kaşkay Türklerinde Halep Türkmenlerine oranla al karısından korunma inanç ve uygulamaları daha fazla tespit edilmiştir.

*(Al arvadı aparir uşahla işi yohdur.)*⁶

¹ Sude İsa, telefon görüşmesi, ses kaydı, 29/02/2020.

² Adil Şan, telefon görüşmesi, ses kaydı, 29/02/2020.

³ Elif Çolak, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

⁴ Sude İsa, telefon görüşmesi, ses kaydı, 29/02/2020.

⁵ Mehmet Bozgeyik, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/10/2019.

⁶ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

Bir çocuk dünyaya geldiğinde kömür karası bir keçi oğlağı kesip ciğerini kadının arkasına vurup evin (çadırın) üstünden göğşe atarlar. Bunu yapmalarında, eğer al karısı yeni doğum yapmış loğusa kadının ciğerini almaya gelirse o ciğeri alıp uzaklaşsın inancı yatmaktadır.

*(Daha ki bu uşah dünyaya gelir. Bir oğlak bir geççi oğlağı ki rengi kömir qaradır. Ayrı reng olmiyir. Yek hal qara geççi oğlağı öldirip äsirlar. Cigerini vurup bu ananın dalı içine evin üstinnen geri atirlar.)*¹

Ayrıca Türk Atalarda yeni doğan bebeğin korunması için onun alına kara ocak kömürü ile is yapılır.² Kaşkay Türklerinde al basması için genel kanı doğum olduktan bir hafta içerisinde görülmesidir. Kömür getirip kadının suratını karartırlar. Al karısından korunma yöntemi olarak yüz kısmına sürülen kara renk dikkatimizi çekmektedir. Ayrıca 'kaç kara kaç' derlerdi. Bu söylemler kara rengin, al karısının yeni doğum yapmış kadına zarar vermeyeceği/veremeyeceği bir renk olduğu düşüncesini bizde oluşturmuştur.

*(Zuhal götürirlerdi çekirler arvadin suratına, arvadin suratini karartirlerdi uşah dünyaya gelmiş idi bu peryanlar korkar belesinnnen.)*³

*(Bir parasına deyirdiñ te böle vurirler kaç kara kaç edirler. Baş içinnen, çen içinnen, suratı içinnen vurirler hale gelir.)*⁴

*(Bu tahikkinen ele bu mälumät varidi bir hafte ruzga dehtini gah dirlerdi filankes ölmüş daha dirlerdi bihuştur falen emimizde horezgahi bir çadırın doğrine dolanirdi yerin yurdun bura deel kaç.)*⁵

*(Emim hatte meselan gelmiş idi bir gara çadırı donundan vurirdi diyirdi kaç kara kaç yerin yurdun bura değil kaç vuraki arvad huşa gele arvad vagan o zaman beleti hunrizi ziyad bi huş olmuşidi. Heç çara yokidi. Bu ahen, zerbinnen peryanler ahennen tüfennen oddan korkirler kaçirler.)*⁶

¹ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

² Kalafat 55.

³ Nevruz Ali Cihanpur kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

⁴ Gülnaz Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁵ Nevruz Ali Cihanpur kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

⁶ Nevruz Ali Cihanpur kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

*(Zeyfe uşağı olanna daha belesineçe bi hal olirdi derlerki bu al aparır. Bir tir keman düzedirlerdi. Bu tir kemani atirlardı çadırlara ve bir şey de okirlardı kaç kara kaç.)*¹

*(Meselan derdi Kaç kara kaç vurirlerdi yere turku verirlerdi. Tufeng atirlardı. At getirirlerdi. Eger varlar idi. Ügen getirirlerdi. Tamam olirdi. Arvad daha salim çıkardı.)*²

*(Onu od edirlerdi meselan tük verirlerdi bu arvada gülle atirlardı uşağı bele bele çekirlerdi ve kaç kara kaç belebe edirlermiş. Arvada vurirlardı sureti içine.)*³

Ayrıca Altay- Sayan Türklerinde Umay'ın sembolik tasvirinin ok-yay olduğu görülmektedir. Yeni doğan bebeğin beşiğinin yan kısımlarına ok-yay resmi çizerler. Ok ve yay çizmelerinin altında yatan sebep çocukları kötü iyelerden korumak amaçlıdır.⁴ Kaşkay Türklerinde geçmiş dönemlerde al karısından loğusa kadını korumak amaçlı ok atılırdı; ok atarak yeni doğum yapmış loğusa kadını koruduklarına inanmaları Altay Türklerinin sahip oldukları inanç ile paralellik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Günümüzde ok ve yayın yerini çeşitli ateşli silahlar almıştır.

*(Zeyfeki uşaklı, uşak dünyaya gele onna kara çadır vardı, kara çadır döğrüne bir para ağaçlar bağlirlerdi, tir keman düzedirlerdi. Bir nefer mahsüs adamlar vardı ki tir keman safadirlerdi geççi bağlirlerdi ki al aparmaya.)*⁵

Güney Anadolu'da Elbeyli Türkmenleri arasında ocaklı olduğuna inanılan Şahveli obasından Ali Ağa'nın *terliği*⁶ loğusanın yastığının altına konulur veya başına giydirilir Nevşehir yöresinde ise takke ile birlikte gömlek karşımıza çıkmaktadır.⁷

¹ Şemşir Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

² Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

³ Gülzar Kazimi, Ata Bacham, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

⁴ Fuzuli Bayat, *Kadim Türklerin Mitolojik Hikayeleri*, (İstanbul, Ötüken Yayınevi, 3.Basım 2017) Sayfa No. 54. Ayr. bkz: Altay-Sayan halkları yeni doğan bebeğin beşiğinin yanlarına ok-ya resmi çizerlerdi ki, onların dediği gibi çocukları Kara Umay (albastı) dan korusun Altay Türkleri çocukları ve hamile kadınları öldüren Kara Umay adında bir kötü ruhun olduğuna inanırlar. Kara Umay Orta Asya ve Anadolu'da Albastı adlı varlığa dönüşmüştür.

⁵ Şemşir Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

⁶ Terlik: Takke.

⁷ Esmâ Şimşek, "Türk Kültüründe Al Karısı İnancı ve Bu İnanca Bağlı Olarak Anlatılan Efsaneler" *Arka Uluslararası Kültür, Sanat, Edebiyat ve Eğitim Bilimleri Dergisi* cilt. 5.12. (2017) Sayfa No. 104-Yusuf Kılıç, Elvan Eser, "Lohusalık Sendromunun Eski Çağ Yakındoğu Toplumlarının Kültürlerindeki İzleri: Lilith Gerçeği" 2148-2292 *Prof. Dr. Hüseyin Sever Armağan Özel Sayısı, Akademi Tarih ve Düşünce Dergisi*, sayı. 5 (17 ek) (2018) Sayfa No. 41. Ayr. bkz: Nevşehir bölgesinde al basmasından korunmak için loğusa kadın için al ocağından kırmızı bir bez ya da al ocağı olan kişinin herhangi bir eşyası alınır ve loğusa kadının üzerine örtülür.

Kaşkay Türklerinde ise al basan loğusa kadının başının üstüne udumlu kişilerin şapkalarını koymaları sonucu al basan kadının iyileşeceğine inanılır.

*(Arvadı al vurupdu kadim adamların meselan o alı görirmüş meselan bir saniye görirmüş derlerki udum var. O kişi halkına muhakkak çağırırlardı gelirdi. Onun bu borkünü koyırlardı bu arvadın başına arvadın hali gelirdi yere)*¹

Anadolu’da al basmasına karşı uygulanan yöntemlerde hoca ile yapılan sağaltmalar dikkat çekmektedir. Loğusa kadının ve çocuğun bulunduğu yerde hoca yere bıçak ile daire çizmektedir.²

Kaşkay Türklerinde çocuğun ve loğusa kadının olduğu evin (çadırın) etrafında bir daire oluştururlar. Bu daire içinde kalan çocuk ve loğusa kadının korunduğu inancı vardır.

*(Çadırın döğrüne hat çekirlerdi, daire çekirlerdi. Ahar-i zat korlardı ki al aparmaya bu merasimdi ki çok resm-i rüsumat vardı ki bu hurafedi veliy hup)*³

Önceden Kaşkay Türklerinde yeni doğum yapan kadın ve çocuğu kötü nemelerden koruma yöntemi olarak, farklı renk ve isimlerle bilinen boncuklardan bir boyun bağı yapılarak çocuğun ve loğusa kadının boynuna asılırdı. Bu uygulamanın çocuğu ve loğusa kadını koruduğuna inanılırdı.

*(Bir deve yünginden bir boğun bağı hōrirlerdi. Bele bir göy muncuk, beş göşelidir. Sekiz köşeli ki Kaşkayiler der ki kızılğaycı tıherler biraz yüzerlik nezerlik atırlar uşağın boynuna)*⁴

*(Bu yedi yaşayançez bunun eline kurt ciğeri verilir ya gurdun ağı tükünü asırlar cüretli olsun cesaretli olsun. Ovçı guşların dırnağını, dimdiğini asırlardı)*⁵

(Bir boymak muncuk varidi. Bu muncukların küllen birbir ad varidi. Boğma derlerdi, aşurtma derlerdi, harmohri, tağ ağacı muncuklar herbirisi bir zadındı. Har mohri herkimde

¹ Gülzar Kazimi, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

² Yusuf Kılıç, Elvan Eser, “Lohusalık Sendromunun Eski Çağ Yakındoğu Toplamlarının Kùltürlerindeki İzleri: Lilith Gerçeğı” 2148-2292 *Prof Dr. Hüseyin Sever Armağan Özel Sayısı, Akademi Tarih ve Düşünce Dergisi*, sayı. 5 (17 ek) (2018) Sayfa No. 42.

³ Şemşir Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

⁴ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

⁵ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

yokdu bin eşekten bir tenesinde varidi. Tağ ağacı möhkem bir ağaç idi. Boğunbağına asırlar. Usağı özini mahfuz ede. Muncuklar, daşlar bunlardan vardı bizde. Uşak da dünyaya gelirdi bunu atırlardı arvadın boynuna. Her muncuktan bizde ezerlerdi su içine kaşıktan tökirlerdi uşağın ağzına) ¹

2.3.4.2. LOĞUSALIK DÖNEMİ VE KIRKLAMA

Suriye/Halep Türkmenlerinde yeni doğum yapmış kadın ‘Nefse’ olarak adlandırılır. Kırk gün boyunca hem nefse olan kadına hem de yeni doğan çocuğa özen gösterilir. Bu süre zarfında hem loğusa için hem de yeni doğan bebek için birtakım pratikler uygulanır.

(Kırlama olduğün kırk şekil ot koyolar. Böyle bir şekilden bu çocuğun başını yuğular. Bunun içine perrevşan koyabilirler. Bağzı mide ağrısı olanlar öfeler ağına atar, içer. Şeker hastası olanlar bunu çok içer. İçine gül koyarlar.) ²

(Kırkinci günü çocuk yıkandıktan sonra da doğum yapan anne kırk güne kadar dışarı çıkmaz. Kırkından sonra.) ³

Halep Türkmenlerinde loğusa olan İki kadın kırkları çıkmadan birbirlerine gidemez. Gitmemenin altında yatan sebep ise, çocukları kırk basacağı inancıdır. Erzurum’da kırk bastığı takdirde çocuklardan birinin sakat ya da hasta olacağı inancı hakimdir.⁴ Böyle bir düşünceden hareketle loğusa iki kadının birbirlerini görmemesi istenmiyor olabilir düşüncesini kuvvetli kılmaktadır. Ayrıca Halep Türkmenlerinde nefse olan iki kadın arasında kırkının çıkmasına bir-iki gün kala aralarında iğne değişimi olur. İğne değişimini yapmalarındaki sebep kırklarının karışmaması ve al basmaması içindir.

(Diyek senin de eşin doğum yaptı benimki de benim ki seninkinden dört gün evel seninki bize gelecekse inne denişirler. Denişirler ki kırkları birbirini basmasın diye. Bu kırklamak daha şu güneneçe devam ediy. Kırkı çıktı derler.) ⁵

¹ Afitab Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

² Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

³ Adil Şan, kişisel görüşme ses kaydı, 05/11/2019.

⁴ Ezgi Bolçay, “Erzurum’da Doğum Öncesi, Doğum Sonrası ve Çocukluk Dönemiyle Alakalı Gelenekler” *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 587-600 cilt.19.2. (2011) Sayfa No. 592.

⁵ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

Kaşkay Türklerinde ise Halep Türkmenlerindeki gibi bir düşünce hâkim olmasına rağmen uygulamaya dair bir ritüele rastlanmamıştır. Fakat kırkı çıktığı vakit bir-iki aylık yeni gelinin kırkı çıkan kadınla aynı ortama girmesi istenmez. Bunun sebebi çocuğunun olmayacağına inanılmasıdır.

*(Bir zeyfeki uşağı dünyaya gelmişti bir iki tazıt vermişti gelinidi koymirlerdi gerisinin çillen düşür üstüne uşağın gününe gelmez.)*¹

Kaşkay Türklerinde loğusalık dönemi ve kırkı çıktığı vakit hem anne hem de çocuk için yapılan ve sahada tespit edilen bazı uygulamalar şunlardır: salavat çekme, çocuğu ve kadını dere suyuyla yıkama, çocuğu kırkı sonrası beleme ve çocuğun kırkı çıkana dek dışarıyla iletişiminin kesilmesi ve lohusa kadının ve çocuğun bulunduğu yere dışarıdan herhangi birisi geldiğinde çocuğun bulunduğu yere demirden eşyalar koyulmasıdır.

*(Gelirlerdi suyunu tökirlerdi. Salavat çekirlerdi. Dere suynnan dağ edirlerdi. Ölçirlerdi meselan üç buşiyinden (sol omuz), üç buşiyinden (sağ omuz), üç kellesinnen özüünün uşağının.)*²

*(Meselan çillesi çihançes äslen uşağı o yerden yazıya çıkartmayalar, uşağı aparmayardı bir govmuheş evine meselan bir iki dayanına gelmeseydi bu uşah üssine kilit varyıdı meselan demir.)*³

*(Çilliyençesi sonra uşağın çillesi çihıydı. Çeylomuzdan sonra meselan uşağı bezlerlerdi. Uşah tohhar ola temiz ola.)*⁴

Kaşkay Türklerinde yeni doğum yapan kadın ile çocuğu yıkadıktan sonra kırk suyu dökülene kadar geçen sürede kesinlikle yıkanmazlar.

*(Çillesi çıkan meselan ilerikiler derdi innikiler daha demiği çilte daş yığıllardı onu tökirlerdi su içine zamaniki zeyfe gelirdi tökirdi öz başına.)*⁵

¹ Afitab Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

² Gülnaz Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

³ Gülzar Kazimi, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

⁴ Hayrunnisa Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/19.

⁵ Gülzar Kazimi, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

*(Zeyfki uşaklı olirdi 3 gün geçende hem zeyfe hem uşağı hamam edirlerdi. Ta çillesi kırk günki geçer, kırk gününçes çillemede olanna bir anasınan özünü çimdendirlerdi.)*¹

Ayrıca loğusa kadın ve çocuk için yapılan kırklama suyunun çocuğu olmayan kadının başından aşağı dökülmesiyle çocuğunun olacağı inancı hakimdir.

*(O zeyfeki uşağı yerine gelmirdi bu çille suyunu tökirlerdi o zeyfenin başına uşak yerine gele.)*²

*(Çille suyu tökirler arvadın başına, bir kazan koyirler ocağa suyu dağ ederlerdi. Onna çehrozu tamam olirdi. Arvad suya girirdi leğen koyirlerdi ayağı altına suyunu getirirlerdi filanın uşağı gününe gelmir bunu tökirler o zeyfenin başına ya bir ay ya iki olup uşağı olirdi.)*³

Yeni doğan çocuğun tuzlu suyla yıkanması ya da vücudunun doğrudan tuz ile ovulması işlemine *tuzlama* denir. Türk halk inançlarında taş, ağaç, su gibi tek başına kült olamamış tuza daha çok büyüye, berekete uğura yönelik bir anlam yüklenmiştir.⁴ Anadolu’da tuzlama işlemi, göbek bağıni kestikten sonra ilk suyunu dökmeden önce çocuğun teri kokmasın, pişik olmasın diye yapılan bir işlemdir.⁵ Eğer bir çocuk çok terlerse özellikle de ayakları çok kokarsa çocuğun doğumundan sonra tuzlanmadığı düşünülür.⁶ Anadolu’da da görülen bu uygulama Halep Türkmenleri arasında canlılığını korumaktadır.

Erzurum yöresinde bebeğin yirmisi çıktığında yarı kırkı yapılır.⁷ Halep Türkmenlerinde yeni doğan bebek yirmisi ve kırkı çıktığında tuzlanır ve yıkanır.

¹ Şemşir Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

² Şemşir Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

³ Afıtab Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

⁴ *Altaylardan Toroslara Konargöçer Türkler*, “Türk Kültür Coğrafyası Bağlamında Taşeli Yöresi Yörük-Türkmen Kültürü: Doğum Sonrası İnanışlar” Onur Alp Kayabaşı, Ed. Mustafa Gökçe, Eren Fehmi Eroğlu, Türkçe Ed. Betül Korkmaz, 2018, T.C. Muğla Büyükşehir Belediyesi, Muğla Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları 14, Sayfa No. 138.

⁵ Ayşe Çelik Başçetin, *Adana Halk Kültüründe Doğum, Evlenme, Ölüm*, (Adana, Altınkoza Yayınları, 2009) Sayfa No. 71 – Nilgün Çıblak Coşkun, “Mersin’de Doğumla İlgili Adetlerin Halk Hekimliği Yönünden İncelenmesi” *Lokman Hekim Dergisi*, cilt.1.3. Sayfa No. 6.

⁶ Nurullah Gözcü, “*Hemedan Eyaleti Bahar İli Türk Kültüründe Geçiş Dönemleri*” (Kırklareli Üniversitesi, SBE, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, 2019) Yüksek Lisans Tezi, Sayfa No. 48. Yeni doğan bebeğin tuzlanmasında yatan temel sebebin ne olduğuna dair sorulan sorularda verilen cevaplar genelde aynıdır. Tuzun diğer büyüsel işlemlerde etkin rol oynadığı bilinmesine karşın çocuğun tuzlanmasında bu denli bir büyüsel işlemin olduğuna dair genel kanı oluşmuş ancak Boratav çocuğun tuzlanmasında yatan temel unsurun büyüsel olduğunu vurgulamıştır.

⁷ Ezgi Bolçay, “Erzurum’da Doğum Öncesi, Doğum Sonrası ve Çocukluk Dönemiyle Alakalı Gelenekler” *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 587-600 cilt.19.2. (2011) Sayfa No. 593. Ayr. bkz: Erzurum’da

Tuzlama vücudunun kokmaması için yapılır. Kaşkay Türklerinde böyle bir uygulama tespit edilmemiştir.

(Halep Türkmenlerinde çok terleyen /derisi kokan bir çocuk olduğunda ona derler ki; anan seni tuzlamadı mı?)¹

(Nar kabuğundan yıkandıktan sonra tuzlarık biz kırkıdan sonra yani kokmasın diye ayak aralarına, koltuk altlarına, boynuna sürülür sağlam olsun diye.)²

Türkmenlerde kırkı çıkan çocuğun göğsüne nar kabuğu sürülmesiyle bebeğin astım, bronşit, zatürre gibi hastalıklara karşı dayanıklı olacağına, ahmediyenin yüzüne örtülmesiyle sarılık olmayacağına inanılmaktadır.

(Bizde yeni doğan çocuk kırkıncı günde narı kuruturuk. Bu dış kabuğunu nar kabuğunan bunları kaynadırlar, civıtırılar. Döşüne möşüne çalarlar. Üstüne gaste korlar belerler. Rüzgâra karşın hastalıklara sağlıklı olsun diye yaparlar. Bebeğinde yüzüne bir ahmediye örterik, sarılık hastasına düşmesin diye.)³

Kaşkay Türklerinde ise çocuk soğuk aldığında oğlaktan (balaca oğlak bir ‘piy’⁴ alınır ve ısıtılır. Isıtılan piyin uşağın göğüs kısmına, beline, ellerine ve ayaklarına sürülmesiyle hemen iyileşeceğine inanılır.

(Soğık yelde oğlak öldirirlerdi. İçara piy, icara piy getirirlerdi, tutırlardı odun üstüne çekirlerdi uşağın beline, gıçına, göbeğ üstüne daha uşah bedeni hub olurdu. Hatmen oğlak.)⁵

Eğer bir kişinin zatürreden dolayı damarları kurumuş ise, iyileşmesi için üç yöntem uygulanır. İlki, ağaç kesildikten sonra yerde kalan sarımsı tortuları suyun içine atıp kaynatılır. Hasta olan kişinin başı üstüne bir bez atarlar. Tortuların içinde olduğu su kaynadıkça buharı bütün bedenine tesir eder ve o suyu içtikten sonra bedenindeki damarların açıldığına inanılır.

yarı kırk çıkarma işlemi, yirmi arpaya ya da yirmi fındığa üç Kulhuvallahi bir Elham okunup suya atılır. Su bakır kevgirle bebeğin başından aşağı dökülür.

¹ Adil Şan, kişisel görüşme, ses kaydı 05/11/2019.

² Mehmet Bozgeyik, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/10/2019.

³ Mehmet Bozgeyik, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/10/2019.

⁴ Piy: Kuyruk yağı

⁵ Afitab Kazimi, kişisel görüşme, video kamera- ses kaydı, 23/11/2019

(Ağaç kesirler hakare deyirler. Bu hakareleri koyirler saç ocağa, hakareler tütirdi küllen bedenine her neki peyvane varıdı açılırdı.)¹

Dağlardan toplanan çeşitli otlar ile akan su yatağından toplanan taşlar bir kabın içerisinde kıpkırmızı olana kadar ısıtılır. Isıtılan taşlar suyun içine atılır. Onun buharını zatürre olan kişi içine çeker ve iyileşir.

(Bir de buhur verirlerdi o buhurki verirlerdi. Kellemengu derlerdi sudan bir daş çaylak daşı derlerdi. Bu çaylak daşı getirirlerdi. Od içine koyirlardı. Bir leğen koyirlardı leğeni sudan doldirirlardı ya bir daş ya iki daş issileşir atirlardı suyun içine buhur vereler.)²

‘Kehligotu³, burga tiken⁴ ve tam bilinmemekle birlikte üçüncü otun Azerbaycan Türklerindeki ismiyle çoban kirbiti⁵ otları suyun içine atılarak kaynatılır. Suyun içilmesi ve kalan otların bedenine belirli bölgelerine sarılmasıyla hastanın iyileşeceğine inanılır.

(Dağ otları oları geynederler suyunu verirler içir, tufalas galır oları da bağliyar garından tepele biri kehlig otu olacak, bir diğeri burga tikani, bir diğeri farsça guluguluhari deyirler çoban kirbiti olabiler.)⁶

Kaşkay Türklerinde ise sarılık hastalığının önlenmesi amacıyla halk hekimliği açısından farklı uygulamaları karşımıza çıkmaktadır. İlk uygulama şifalı bir bitki olarak görülen terencemin otunun suyla ısıtılarak hasta olan çocuğa içirilmesi, ikinci uygulama anne için hem sütünün olması hem de sarılığa iyi gelmesi için arpa ve buğdaydan bir çorba yapılması ve anneye içirilmesi, üçüncü uygulama ise bu iki uygulamanın hastayı sağaltmadığı durumlarda yapılır. Söğüt ağacının yaprakları kaynatılır. Sıcak bir şekilde sarılık olan çocuğun boyun kısmından göbek kısmına kadar olan bölge sarılır. Bir saat kadar üstünde kaldıktan sonra çocuğa duş aldırırlar ve çocuğun böylece sarılık hastalığından kurtulacağına inanılmaktadır.

¹ Şemşir Kazimi kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019

² Şemşir Kazimi kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019

³ Kehlig otu: Keklik otu

⁴ Burga tiken: Deve diken

⁵ Çoban kirbiti: Azerbaycan sahasında çoban kirbiti olarak bilinen bu bitkinin Farsça adının Guluguluhari olduğu kaynak kişimiz Şemşir Kazimi tarafından söylenmiştir.

⁶ Şemşir Kazimi kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019

*(Uşakki sarılık tutirdi iki yol varidi. Evvel sarılık tutandan uşak bir ot varıdı bir çay edirler derlerdi ki terencemin, getirirlerdi bu terencemini atirlardı suya, uşak içirdi. Bir de varidi çooduq derlerdi arpa, arpa koyirlardı suya bu ki şişirdi onnan buna ayran ederler duğdan belene bunu karıştırlardı, pişirirlerdi verirlerdi bu zeyfe yiyerdi ki sütü sağsın ki sarılığa tesir etsin. Eğer ki bu da tesir komirdi söğüt ağacı getirirlerdi suyunu kaynadırlardı, bahen karıştırlardı uşağın kırığından tutar parçalarını dolayırlardı bir saat bir saat yarım issi kalırdı, bir saat yarımından sonra bunu hamam edirlerdi.)*¹

Türkmen kadınlarının geçmişte başlarına bağladığı *ahmediye* ile yeni doğmuş kırkı çıkan bebeğin yüzüne *ahmediyenin* örtülmesinin altında yatan sebebin Suriye bölgesine gelen Türkmenlerin 17. Yüzyılın ikinci yarısına kadar Aleviliği benimsemiş olmaları ve günümüze kadar Alevilik inancında olan birtakım uygulamaların Halep Türkmenleri arasında hala yaşıyor olmasından kaynaklandığı düşüncesini güçlü kılmaktadır.

Kaşkay Türklerinde ise kahverengi boncuğun bebek ile ilgili herhangi bir hastalığı ve nazarı önlediğine inanılmaktadır.

*(He muncuklardan fehmeidi. Muncuk varidi bele kahveidi muncukidi onna veriylardi. Seher meselan kaşşık içine zehrecus uşaklıydım kırriylardı oni tökirlerdi kaşşık içine tökirlerdi uşağın ağzına derler ki biri bilmedi bir dağa geldi meselan bir yornak geldi uşağı hasta etmeyesiyey)*²

Erzurum yöresinde kırkı çıkmamış çocuğun evinin önünden cenaze geçerse, çocuk evin üst katına çıkartılır. Eğer üst katı yoksa biri çocuğu elleri üzerinde yukarı kaldırır. Cenaze geçene kadar uygulanıp, ölünün kırkının karışacağına inanılmakta ve ölümün çocuğa geçeceği düşüncesiyle yapılır.³

Kaşkay Türklerinde buna benzer bir uygulama dikkatimizi çekmektedir. Çocuğun kırk suyu dökülmeden önce kırk gün içerisinde uşağı ölmüş bir anne gelirse kadın çocuğunu eline alarak omuz üstüne kaldırır. Çocuğu ölen annenin nazarının çocuğa degeceğine inanılır.

¹ Şemşir Kazimi, kişisel görüşme, ses kaydı, 23/11/2019.

² Gülzar Kazimi, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

³ Ezgi Bolçay, 'Erzurum'da Doğum Öncesi, Doğum Sonrası ve Çocukluk Dönemiyle Alakalı Gelenekler' *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 587-600 (2011) cilt.19. sayı. 2. Sayfa No. 592.

*(Uşığı ölmüş ana gelenne bu uşığı anası elleri üstine alası götürir ki kölgesi bunun üstine düşmesin.)*¹

Çocuğun yanına kırmızı boncuk konmasıyla kırkçı çıkan çocuğu görmeye gelen her kim var ise onda bulunan hastalığı önlediği inancı vardır.

*(Birisi geleni uşahı getirirlerdi otağa bir burgul muncuğu al muncuğu birisi gidirdi, bulurdu, getirirdi bu al muncuğudur koyirlardı yanına, çaki koyirlardı yanına meselan biri gelenne yanına bu çilleli uşah zeval mesela yetişmiyir belesine. Mezeret herkes geleydi bir merezlik varidi bu uşah hatmen deyirdi tutar.)*²

Çocuk doğduğu günden itibaren kırkçı çıkana kadar yorgun kişinin gelmesi ve hem kadını hem de çocuğu görmesi istenmez. Eğer gelmişse ana uşahı eline alarak omuz üstüne kaldırır. Yoldan gelen kişinin yorgunluğunun yeni doğan uşahı sirayet edeceğine inanılır.

*(Kırk günençe bu uşahın üstine yolnak adam gelmesin. Gelenne bu evin gapısından içeri girende bu uşahı el üstinde govziyir anası onun yorgunluğu buna eser etmesin.)*³

*(Ta zamaniki uşak çilledeydi. Çilleli uşak bizim resm-i rüsumatımız tahudid-i berbudiyy meselan birisi ayinen gelirdi uşak üstine gelesi dirlerdi. Men ayinen gelirem hatmen bu uşahı govzaderiydi. Munda bir müşkili vardır gele bu uşahı uğramaya bir merezi var ya özinnen gitme var dirlerdi gelir bu uşahı çellomdan sonra uşak tamam olirdi hiç niyaz yokudur.)*⁴

*(Uşakki taze dünyaya gelmiştir. Keşş, ayakkabı asırlardı, has bir adamkin o yolnaklı adam gelir onun yolnağı bu uşahın üstine düşmesin.)*⁵

Hatay Antakya’da çocuğu görmeye gelen kişiler çocuğu görmek için hemen yanına gidemez, anne yeni doğan çocuğu misafirlere gösterir. Bu durum bebeğin üstüne geçmesi olarak bilinir. Çocuğu görmeye gelen kişilerin üzerinde bulunan yorgunluğun ve gelenler arasında çocuğu olmayan biri varsa onun bir nevi kıskanmasının yani kem gözünün çocuğa tesir etmeyeceğine inanılmaktadır.

¹ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

² Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

³ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

⁴ Nevruz Ali Cihanpur, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

⁵ Afitab Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

2.3.5. KÖSTEK KIRMA / YOLA DÜŞME

Köstek kırma, çocuğun emeklemekle birlikte yürümeye çalışmakta olduğu bir evredir. Yürüyemeyen, yürürken ayakları düşen çocuğun kösteği kırılır. Büyüklük bir işlem olarak köstek kırmada çocuğun yürümesini engelleyen bağ kesilmeye çalışılarak taklit büyüsi yapılmaktadır.¹

Köstek kırmaya benzer bir uygulama Irak'ın kuzeyinde görülmektedir.² Çocuk doğduktan sonra yürümeye başladığında eğer çok fazla düşüyorsa düzgün ve hızlı yürümesi için iki ayak bileği kurdele veya iple bağlanır. Tez canlı, hızlı, düzgün yürüyen, hareketli biri tarafından okunup ip kesilir. Böylece çocuğun düzgün yürüyeceğine inanılır.³

Kıbrıs Türklerinde cuma günü selâ okunurken bir ev oluşunun altında çocuk kollarından tutularak 'Salladım selâya karşı, yürüsün Mevlâya karşı' sözü ile birkaç defa sallanırdı.⁴ Böylece çocuğun yürüyeceğine inanılırdı.

Köstek kırma uygulamasının Halep Türkmenlerinde sadece erkek çocuklarına yapılıyor olması babanın soyunu devam ettirecek kişinin erkek çocuk olmasına bağlanmakta olup kız çocuğunun annesinden gördüğünü uyguladığı genel kanı olarak Türkmenlerde görülmektedir. 'Oğlan sufra açmasını babasınнан, kız dikiş dikmesini anasından beller'⁵ sözü de bu düşüncüyü destekler mahiyettedir. Köstek, hayvanların ayağına bağlanan, kaçmasını engelleyen bir bağıdır. Kösteğinin kırılmasıyla çocuğun yürüyeceğine inanılmaktadır.

Halep Türkmenlerinde daha tam yürüyemeyen bir çocuğu gören kişiler çocuğun anne veya babasına 'Çocuğun kösteğini kırmadınız mı, kırın da çocuk

¹ Artun 156.

² Yaşar Kalafat, Ahmet Doğan, *Kuzey Irak'ta karşılaştırmalı Türk Halk İnançları* (Ankara, Ecdâd Yayın-Pazarlama, 1995) Sayfa No. 22 Ayr. bkz: Ayağı basmayan çocuğu Erbil'de Türkmenler üç cuma günü, Cuma namazından önce camiye götürürler. Çocuğun iki ayağının başparmaklarını bağlar, camiden çıkacak ilk kişiye annesi bu ipleri kestirir. Böylece çocuğun ayağına basacağına inanılır.

³ Handan Asude Başal, "Türkiye'de Doğum Öncesi, Doğum ve Doğum Sonrası Çocuk Gelişimi ve Eğitimine ilişkin Gelenek, Görenek ve İnanışlar" *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi*, cilt.1.19. (2006) Sayfa No. 53.

⁴ Has-Der, *Halk Bilim Sempozyumları* (İstanbul, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1986) Sayfa No. 302

⁵ Mehmet Bozgeyik, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/10/2019.

düşmesin' diye telkinde bulunur. Kösteği kırılan çocuğun kösteği kırıldığı gün itibariyle yürüyeceğine inanılır.

Resim 2.5 – Halep Türkmenlerinde köstek kırma geleneği

(Bir çocuğun kösteği kırılmamışsa, be kele komşu daha oğlanın kösteğini kırmadınız mı? Kırın da oğlan düşmesin baksana düşüp düşüp devriliy bu kösteğinin kırılmasını istiyi ha)¹

(Çocuğun kösteğini kıracağız. Adımını attı yıkıliy onu getiririk biz ya anası kucağına alır ya babası kucağına alır. Bir iplik burdan (sağ ayak baş parmağı) bir iplik burdan (sol ayak baş parmağı) bağlarlar. Çocuğun eteğine biraz şeker yığarlar. Oradaki çocuklar gelir kim kırarsa bu şeker onun. Halan yaşıyı bu.)²

(Yürüdiyi zaman kösteğini kiryiler. Erkek çocuğuna mahallenin çocukları toplanır bir yarış yaparlar o yarıştan sonra şeker tatlı filan dağıtılır çocuklara onu da yürümeye yakın yaparlar.)³

(Bizde köstek kırma çocuk bir yaşına gelip adımlandıktan sonra eteğine şeker bozuk para konur. İki ayak baş parmağını ipten bağlarlar. Çocuklar koşar gelir. İlk gelen ipi kırar çocuğun eteğinde ne varsa kendisi alır. Geri kalan diğer çocukların.)⁴

(Bir halı veya kilim yere serilerek, çocuk oturtularak ayak baş parmaklarına pamuk ipliği bağlanır. Belli bir mesafeden köyün bütün çocukları koşarak o ipi koparmaya çalışır. İpi koparan kişi şekerin yarısını, diğer yarısı ise diğer çocuklar arasında pay edilir.)⁵

¹ Adil Şan, kişisel görüşme, ses kaydı 05/11/2019.

² Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

³ İhsan Kocaoğlu, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/10/2019.

⁴ Mehmet Bozgeyik, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/10/2019.

⁵ Adil Şan, kişisel görüşme, ses kaydı 05/11/2019.

(Dâhâ önceden 'zembil'¹ adı verilen bir çeşit el arabasının içerisine bir minder konur. Köyün bütün evleri tek tek dolaşılır. Kapıyı açan evin sahibi köstek kırılacağını görünce zembilin içerisine ya bir miktar para atar ya da dört – beş adet yumurta koyar.)²

Yumurta konulmasının sebebi, eskiden köylünün eline yılın belirli aylarında hasat zamanı paranın geçiyor olmasından kaynaklı olup ticarete para yerine geçen bir ürün olmasıdır. Bu durum sosyo-ekonomik durumun bir toplumun gelenekleri üzerindeki etkisini de göstermektedir.

Bu evrede Kaşkay Türklerinde yürümesi geç kalan çocuklar için yola düşme ritüeli çerçevesinde bir nevi fal yöntemi uygulanmaktadır. Eğer sağ ayağını havaya kaldırırsa çocuğun kısa bir süre içerisinde yürüyeceğine inanılır.

(Bu uşağın ki taze ayah üstine daha zaman istiyir dura halen durmamış. Muna uşağın iki ayağını koyirlar avuç içine bunu bele sahladırlar. Sak kapin salla götür, yolcumuz dalla götür. Sağ ayağını govzansın bu niyet emeli olur.)³

(Bir ordan bir burdan danedirlerdi. Uşağın başına tökirlerdi. Tez yola düşe. Meselan buğday danedirlerdi. Nohut, mercimek, nuvyu uşah geç yörümeye.)⁴

(Bir uşah kon kon gitmekten sonra teze yola düşe onun için bir resm yokudu, üslen yokumuzdu.)⁵

2.3.6. İLK SAÇ, İLK TIRNAK, İLK DİŞ

İlk saçın kesilip temiz bir yere gömüldüğü görülmüş olup bu uygulama Halep Türkmenlerinde geçerliliğini yitirmiştir.

(O saçı yeni yeni bele yaşımız on beş on altıyken saçı uzunları görürdük. Onları keserlerdi, kömerlerdi. Şindi kalmadı. Gelenek görenek kalmiy.)⁶

¹ Zembil: Daha önceden inşaatlarda toprak, kum gibi şeyleri taşımaya yarayan el arabasına benzer bir araç.

² Adil Şan, kişisel görüşme, ses kaydı, 05/11/2019.

³ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

⁴ Gülnaz Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁵ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁶ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

Buryatlarda bebeğin ilk saçı bebek bir yaşına girince kesilir. Bu saç ve kesilme olayı çok önemsenir.¹ Antakya’da yeni doğan bebek en az altı aylık olana kadar saç kesilmez. Osmaniye, Antakya ve Adana çevresinde ilk saç kesene hediye alınır.² Bu durum altı aylık olmamış bebekler için geçerlidir. Antakya’da altı ayı doldurmamış bebeğin saç kesilecek ise de kesecek olan kişi eve çağırılır ve kolonya, havlu, sabun ikram edilir. İlk saçın bir kısmını anne saklar diğer kısmı ise akan suya atılır.

Kaşkay Türklerinde de ilk saçın çok önemli olduğunu görmekteyiz. Uşağın ilk saçını dayısı keser ve hediyesini verir. Kesilen ilk saçın saklandığı tespit edilmiştir.

*(Kırkı suyu tökenden sonra bu uşah daha saçı uzayır. Uşağın dayısı gelir bu uşağın saçını kırhır beleşine bir sovgat bir kadı da verir gidir. Bu evvel ki saçı, tükleri sahladırlar.)*³

Halep Türkmenlerinde İlk tırnak kesilince çocuğun eline para konulur. Çocuk hırsız olmasın diye. Burada hırsız tabiri günümüz anlamıyla kullanılmamaktadır. Bu şekilde söylenmesinin amacı çocuğun büyüyünce çalışkan kendi parasını kendisi kazanan, eli iş tutan biri olması yönündedir. Kaşkay Türklerinde benzer bir uygulama tespit edilememiştir.

*(Para goruk avcuna hırhız olmasın deyi çocuğu gucağıma alır keserim.)*⁴

*(İlk tırnağı kesiyçe eline para korlar. Hırkız olmasın diye.)*⁵

Bütün Türk topluluklarında yeni doğan bebeğin ilk dişi çıktığında yapılan uygulamalar benzerlik göstermektedir. Bu uygulamaların en bilindiği nohut buğday karışımı bir yemeğin yapılmasıdır. Anadolu’da ilk dişin çıkmasını kutlamak için yere makas, Kur’an, altın konur. Çocuk bunlardan hangisini seçerse gelecekteki mesleği hakkında yorum yapılır.⁶ Tekirdağ ve çevresinde de buğday ipe dizilip çocuğun boynuna asılmaktadır.⁷

¹ Kalafat 30.

² Bülent Arı, “Anadolu ve Makedonya Türklerinde Doğumla İlgili Uygulamaların Benzer Yönleri” *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 25.1. (2016) Sayfa No. 151.

³ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

⁴ Elif Çolak, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

⁵ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

⁶ Boratav 155.

⁷ Erman Artun, “Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme-Ölüm” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, cilt.9.10. (1998) Sayfa No. 90.

Halep Türkmenlerinde çocuğun ilk dişinin çıkması hem çocuk için hem de anne için ağırlı ve sancılı bir dönem olarak bilinir.

*(Çocuğun ilk dişini gören kişi çocuğa çeşitli hediyeler alır. Bu hediyeler çocuk için olur genelde giysi oyuncak gibi çocuğu sevindirmeye yöneliktir. İki ile üç gün arasında diş hediği yapılır ve bu hedik etraftaki kişilere verilir.)*¹

Turgutlu’da ilk diş gören eğer bir kadınsa artık onun diş annesidir. Çocuğun başından aşağı diş buğdayını o serper.² Kaşkay Türklerinde ve Halep Türkmenlerinde çocuğun ilk diş çıktığında diş hediği/ diş aş yapıldığı bilinmektedir. İlk diş çıktığında çocuğun başının üstünden buğday ve nohut serpiştirirler. Bunu çocuğun dişleri ağrısız, çabuk çıksın diye yaparlar.

*(Bu dişleri meselan seğh çıka, çoh seğhti meselan, nohut, nuvye meselan meşek bunları bişirirlerdi buni tökirlerdi üssine nece ayri çocuk gele bundan yiyerlerdi diş tez çıka.)*³

Kaşkay Türklerinde et yemeği yapılarak bir et parçası diş çıkan çocuğa verilir. Çocuk bunu çekmeye çalışır. Bunu yaptığında dişlerinin sağlam olacağı, güzel çıkacağı ve sesinin de güzel olacağı inancı vardır.

*(Dişi çıkirdi duvar öldirirlerdi, et yığirlardı, etin daraklı sümük derlerdi. Bunlardan uşak çekirdi bunu dişleri yeri möhkem ola. Ot üstinde pişirirlerdi kebab edirlerdi. Verirlerdi uşağa çekirlerdi dişine hem bu diş möhkem olurdu hem bu sesi möhkem olurdu.)*⁴

Dağ keçisinin ödü hafif ısıtıldıktan sonra ödü uşağın ağzında gezdirmesiyle dişlerinin sağlam ve uzun ömürlü olacağına inanılır.

*(Şikalin ödini bir ovçı şigar edip getirir. Zehre cigerin garağında, ödini getirir bele bele issi issi bu uşah alirdi ağzına, ağzın içi gezdirir ve tögirdi. Görmüşem adam yetmiş yaşında bir dene dişlerinden äyip etmemiş)*⁵

¹ Adil Şan, kişisel görüşme, ses kaydı, 05/11/2019.

² Bülent Arı, “Anadolu ve Makedonya Türklerinde Doğumla İlgili Uygulamaların Benzer Yönleri” *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 25.1. (2016) Sayfa No. 151.

³ Gülzar Kazimi, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

⁴ Şemşir Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

⁵ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

2.3.7. SÜNNET VE KİRVELİK

Erkek çocuk için en önemli evrelerden biri de sünnettir. Kirve, bir çocuğun sünnet giderlerini kan bağı bulunmayan başka bir aile büyüğünün üzerine almasıyla iki aile arasında kurulan itibari akrabalığa verilen addır.¹ Göçer ve savaşçı toplumlarda ailelerin sık sık başına gelen kayıplar, ölümler ve aile parçalanmalarında kirvelik kurumu, çocukların olabildiğince korunarak sağlıklı bir şekilde büyümesi ve topluma faydalı kişiler olması için önemli bir sosyal sigorta aracı olarak kullanılmıştır.²

Kirve olan kimse sünnet çocuğuna birinci derece akrabalarından daha yakındır. Düğün sahibi bir akraba gibi yakınlaşmak istediği kişiyi kirveliğe seçer. Bu seçim yapılırken ‘kendi dengi veya daha üstün bir aile ile ilişki kurma’ ilkesinden hareket ederek ailelerin sosyal ilişki ağları geliştirilmiş olur. Bundan dolayı kirve veya kirvelik teriminin altında yatan hukuksal, sosyal ve ekonomik normların da göz ardı edilmemesi gerektiği açığa çıkmaktadır.

Türkmenler arasındaki geleneğe göre kirve çocuğun *süt babası* olarak bilinmektedir. Kirvelik aracılığıyla da kan ve süt bağının ortaya çıkmasından dolayı sünnet çocuğu, kirvenin kızıyla; kirve de sünnet çocuğunun ailesinden bir kızla evlenemez.³

Halep Türkmenlerinde sünnet töreninin ilk işi kirve belirlemek olur. Halk arasında ‘kirva’ ‘kiriv’ ‘kevra’ ‘küvre’ ‘kivre’ gibi sözcüklerle dile getirilen kirve sözcüğünün köken olarak nerden geldiği bilinmemekle birlikte Kazan Türkleri arasında ‘sünnet babası’ olarak bilinmektedir. Kirvelğin Hristiyanlıktaki ‘vaftiz anası/babasıyla çok yakın benzerlikleri bulunmaktadır.⁴ Halep Türkmenlerinde kirve kelimesi ‘*küre*’ olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kur’an’da ‘hırva’ sözcüğü ile var olduğu ve yalavaç Muhammed’in de meleklerin kirveligi ile sünnet olduğu söylenmekle birlikte eski dönemlerde kirvenin

¹ Kirve-TDV İslam Ansiklopedisi. <https://www.islamansiklopedisi.org.tr>

² Erdal Yıldırım, “Tunceli Yöresi Alevilerinde Geçiş Dönemi İnanç ve Uygulamaları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma” *EKEV Akademi Dergisi*, sayı. 42. (2010/14) Sayfa No. 22.

³ Suat Kolukırcık, İbrahim Halil Saraç, “Farklı Dini Gruplarda Kirvelik Geleneği: Sanal Akrabalığın Dönüşümü Üzerine Bir Araştırma” *Zeitschrift für die Welt der Türken Dergisi*, cilt.2.1. (2010) Sayfa No. 219.

⁴ Abdülbaki Bakır, “*Alevilik’te Erkân ve Düşkünlük*” (Marmara Üniversitesi SBE, İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, 2009, Yüksek Lisans Tezi. Sayfa No. 68.

yaptığı harcamaların bir tür gösteriş tüketiminden kaynaklandığını, bu nedenden dolayı Ziya Gökalp kirvelik ile potlaç geleneği arasında bir benzerlik olduğunu belirtmiştir.¹

Sünnet olacak çocuğun küreligini kabul eden kişi ve ailesiyle sünnet olacak çocuğun ailesiyle bir nevi akrabalık oluşmaktadır. Kirve olanlar akraba olmakla birlikte yedi kuşak birbirleriyle evlenemezler. Yedi kuşak evlenememe durumları gelenekten ziyade inanç düzeyindedir.

Kirveligin önemini Suriye/Halep Türkmenlerinde ‘*Kürenin (Kirve) kapısından kuşaksız geçilmez*’² ve ‘*Kürenin (Kirve) namusuna ukçur çözülmez*’³ sözleri açıklar niteliktedir.

*(Biz de bi de kivre var. Köylere eskiden sünnetçi gelirdi. Kivre olunçün bu da kivrenin kızını alamaz. Kivrelilik bu kadar kıymetli. Derler ki kivrenin kapısından kuşaksız geçilmez. Şu on yıldan beri kivre de kalmadı.)*⁴

*(Kivrelilik vardır. Öz çocuğunla o çocuğun hiçbir farkı yoktur. Kivre olunca çocuk askere gidince kivresi bakar, çocuk evleneceği zaman yardımcı olur. Bu böyledir.)*⁵

Resim 2.6 – Çangallı Köyünde sünnet edilen bir erkek Halep Türkmen çocuğu

¹ Mahmut Tezcan, “Tasavvuri Akrabalık ve Ülkemizdeki Uygulama” *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, cilt.15.1. (1982) Sayfa No. 120.

² Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

³ Adil Şan, kişisel görüşme, ses kaydı, 05/11/2019.

⁴ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

⁵ Halil Koyunoğlu, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

Sünnet töreni için kirvelik durumu çözüldükten sonra çocuk için sünnet kıyafeti alınır. Halep Türkmenlerinde sünnet elbisesi ‘gallabiya’¹ olarak bilinmektedir.

Kirvenin sünnet töreninin maddi ve manevi her şeyini ekonomik durumuna göre karşılamak zorunluluğu vardır. Sünnet töreni ya kirvenin evinde ya da çocuğun evinde yapılır. Gelen misafirlere yemek ikram edilir.

Kaşkay Türklerinde ise, sünnet merasimi küçük toy olarak görülmektedir. Sünnet günü kararlaştırıldıktan sonra atın boynuna bir kırmızı yaylık bağlanarak çevreye haber salınır. Etraftaki kişiler bu atın ‘elçi atı’ olduğunu bu yaylıktan bilirlerdi. Sünnet, ‘ussa’ (usta) adı verilen kişiler tarafından gerçekleştirilir.

*(Halkı davet edirlerdi atınan gidirlerdi, at çağırirlardı, onin bunun evine gidirlerdi, şabaş verirlerdi o atlı ki gidir davet edirdi. Kalagı yaylığı kırmızı çargat bağliyerlerdi atın boynuna elçi gidir eli davet edir.)*²

*(Uşah sünnet olanna apariylardı mesalan farzı siğirlardı sünnet edirlerdi. Saz-ı nağara getiriyler gurda pul demir pul tökirler uşağın başına.)*³

*(Sünnet edenne toy edirler. Biri saz-ı nağara koyirdi sağına birisi koymirdi meselan şabaş edirdi)*⁴

*(Toyzat olirdi, saz-ı nagara gelirdi, yimek pişirirler, davar öldirirler. Toyteki şabaş getirir bileydi)*⁵

Geçmişte kum ile ateşin külünü birbirine karıştırdıktan sonra elekten geçirirler ve bakırdan yapılmış ‘missi leğen’ adı verilen büyük ve geniş bir leğenin üstüne yayarlardı. Sünnet olacak çocuk oturtulur ve sünnet işlemi gerçekleştirilirdi. Kesilen yere kırmızı ip bağlanır ve kesilen parçası da uşağın ayağına bağlanırdı. Uşağın ayağına bağlanan parça kuruyup düştüğü zaman sünnet edilen yerin de takriben iyileştiği görülmektedir.

¹ Gallabiya: Suriye’de Arapların giymiş olduğu uzun giysiye verilen isim.

² Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

³ Hayrunnisa Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/19 – Mihriye Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁴ Gülnaz Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁵ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

Uşak sünnet olduktan sonra sünnet edilen yerde iltihap veya yara oluştuğu durumlarda külün sürülmesiyle iltihap veya yara olan kısmın iyi olacağına inanılır.¹

*(Merasim-i hası ayrıdır bir toy içerisinde olirdi. Hatmen missi olası missi leğen koyirlardı torpağınan bu ocağın külünü elerlerdi. Missi leğenin içine bunu döşeyirlerdi. Hatir gelirdi onna sünnet edirdi. O kesen yere bir kırmızı ipi geçirdirlerdi, bağliyirlardı uşağın gıcına. Ne zamanki kurriyip düşirdi iyleşirdi.)*²

*(Sünnette iki düğün var. Sünnet olduğu düğünü var sonra hatmesinde de bir düğün var. Oğul uşağına hatme tutanna büyük toy tutarlar. Gelenler gelir bu uşağı kadı verirler, sovgat verirler.)*³

2.3.8. ASKERLİK

Halep Türkmenlerinde Sünnet töreninden sonra artık oğlan çocuğu erkeklığe adım atmış olur ve on beş, on altı yaşına geldiğinde iş hayatına atılır. Bu yaşlarda olan genç erkeğe ‘apalak’ denilmektedir.

*(...15-16 yaşları bu. 20 oldu mu adamsın yanı. Bu apalaklanır artık bunlar evin ekmeğini getirir)*⁴

Askere gitmeden önce erkek çocukları bir meslek öğrenmek için iş hayatına atılır ki ileride askerden sonra evlendiğinde eşinin, çocuklarının, ailesinin geçimini sağlayabilsin diye. Türk topluluklarında yaygın bir düşünce olan ‘askere gitmeyen erkeğe kız verilmez’ Halep Türkmenlerinde canlılığını korumaktadır.

*(Sünnet olduktan sonra yavaş yavaş işe atılır. Şehirde ise gundarıklık, köyde ise çiftçilik bizim ana mesleğimizdendir)*⁵

*(Suriye Türkmenlerinde askere gidecek olan kişiye herhangi bir eğlence tertiplenmez. Bu da ülkenin içinde bulunduğu siyasi durumdan kaynaklanmakta olup askerden geldikten sonra davullu zurnalı bir toy düzenlenir. Askerden gelen erkeğin artık evlenme çağı gelmiş demektir.)*⁶

¹ Şemşir Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

² Şemşir Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

³ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

⁴ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

⁵ Adil Şan, kişisel görüşme, ses kaydı, 05/11/2019.

⁶ Adil Şan, kişisel görüşme, ses kaydı, 05/11/2019.

Türkmenler arasında askerlik ve savaş konulu derlediğimiz bir türkü örneği;

BEY YURDU

İki atım vardı birisi yedek

Birikimeye beş yüz gerek

Rakka bey yurdudur oraya gidek

Adamın heyifini Bediroğluna

Yine mi hikayeti geldi Arap'dan Kürt'ten

Mevlam kurtarırsa beni bu dertten

Bir emir gelirse Sultan Murattan

Yine mızrağımı saplarım taşa ben¹

2.4. DEĞERLENDİRME

Halep Türkmenleri ile Kaşkay Türklerinde kısırlılığı giderme ve hamile kalmak için yapılan uygulamalardan ilk du'â ile birlikte türbe ziyaretleri ortak kültürün parçası olarak çıkmaktadır. Ziyaret kelimesini dini çerçevede ele almak gerekir. Bu çerçevede ziyaret ilkin kötü veya yanlış davranışlardan sakınmayı sağlayan olay ve durumlardan alınabilecek ders olarak mezarları, halk tabanında geçmişten bugüne kutsal sayılan yerleri görerek de sevap kazanmayı ifade eder.

Halk tarafından ziyaret edilen yerler genellikle yatır, türbe, tekke, dede gibi isimlere sahip mezarlar olup; bu mezarlarda yatan kişiler eren, ermiş, evliya, veli, peygamber soyundan geldiğini iddia eden seyyid, şeyh gibi isimlerle anılmaktadır.

Bu isimlerle anılmalarına sebep olan durum ise bu kişilerin manevi güç ve meziyetlere sahip olduklarına inanılmalarıdır. Bunun akabinde insanlar bu tür manevi güç ve meziyete sahip kişileri inandıkları varlıkla arasına koyarak bir takım dilek ve isteklerine aracı kılmaktadır.

Halk arasında inançlarının bir parçası olarak görülen türbe ziyaretleri; türbe ziyareti etrafında gelişen uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Bu uygulamaların en bilindiği ise adak adamaktır. İnsanlar dilek ve isteklerinin kabul olması karşılığında

¹ Hacı Sait Uzunalan, kişisel görüşme, ses kaydı, 25/10/2019.

bu tür yerlere kanlı veya kansız adakta bulunurlar. Ayrıca dilek veya istekleri kabul olmadan da yapılan adaklar da görülmekte olup; bu adaklar orada yatan kişinin ruhunun hoşnut edilmesiyle ilişkilendirilebilir.

Adak kelimesi öz Türkçe bir kelime olup çeşitli ses değişimleriyle günümüz Türk topluluklarında yaşayan bir kelimedir. Kaşkay Türklerinde ‘izik’ olarak geçen bu kelime Arap coğrafyasında ‘nezir’ veya ‘nezr-i akika’ olarak görülmektedir. Kaşkay Türklerinde izik kelimesinin dışında İslamiyet içerisinde dini bir terim olarak nezir de kullanılmaktadır.

Kadim Türklerde görülen atalar kültünün İslamiyet ile Müslüman Türklerde evliya kültüne dönüştüğünü söyleyebiliriz. Atalar kültüründe ölüye saygı gösterme, ölünün ruhunun kızdırılmaması gerektiği bunun için mezarının başında onun sevdiği yemeklerin yapılması ve yenmesi, eşyalarının kutsal sayılması gibi uygulamalar, gösterilen davranışlar yerini evliyalar kültüne bırakarak birtakım değişikliklere uğrayarak günümüze kadar gelmiştir.

İnsanlar dilek ve isteklerini dile getirmek için türbe, kümbet, yatır gibi yerleri ziyaret etmenin yanı sıra dağ, taş, ağaç, nehir gibi yerleri de ziyaret etmekte. Bunun en güzel örneğini Kaşkay Türklerinde görmekteyiz. Kaşkay Türklerinde geçmiş zamanlarda her tayfanın kutsal bir ağacının olduğunu öğrendik. Bu ağaçlar kendilerinin deyimiyle ‘tağ ağacı’ olarak bilinmektedir. Günümüzde ise göç güzergahları üzerinde bulunan adına Pir-i Legleg dedikleri bodur ağaçlar almıştır. Bu ağaçlara niyette bulunarak çaput bağlarlar. Halep Türkmenlerinde ise çaput bağlama geleneği görülmemektedir. Lakin türbe ziyaretleri etrafında gelişen bir olay olarak dikkat çeker. Kaşkay Türklerinde ‘daxil bağlamak’, Halep Türkmenlerinde ise niyet çaputudur.

Halep Türkmenlerinde hamile kadının çocuğunu düşürmemesi için hocalardan hicap adı verilen üçgen şeklinde muska yazılması görülmektedir. Bu muskaların özellikle üçgen şeklinde yapılması Umay Ana kültürünün günümüzdeki bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Çocuğunu düşürdüğü takdirde bu olayın kadının korkmasından veya kötü ruhlardan kaynaklandığı inancı hakim olup bu kötü ruhlara ‘teabe’ denildiğini tespit ettik. Kaşkay Türklerinde ise, çocuğun düşmesi ve akabinde yaşamaması olayı çok nadir bir olay olup, çocuğun anne karnından düşmemesi için ‘Kepleme’ olarak bilinen bir yemeğin anneye yedirildiği görülmektedir.

Hamileyken dikkat edilmesi gereken hususlarda iki toplumda da yapılan uygulamalar benzerlik taşımaktadır. Hamile kadının ağır kaldırmaması, mezarlığa gitmemesi, karanlıkta dışarıya tek başına çıkmaması gibi benzerlik taşıyan uygulamalar dikkat çekmektedir. Farklılık gösteren hususlardan ise en dikkat çekici olanı Kaşkay Türklerinde hamile bir kadının bulunduğu yerde akşam vakti ateşi alazlamak ve hamile kadının kül üstünden atlamamaya özen göstermesidir. Kanımızca bunun temelinde yatan ana etkenin ateş kültü olduğu düşüncesini bizde uyandırmıştır. Hamile kadının külün üstünden atlamak zorunda olduğunda ise ‘Bismillah’ demesi kadim Türk inancında önemli bir yer teşkil eden ateş kültünün benimsenen yeni inancın etrafında gelişme göstermesine bağlayabiliriz.

Ayrıca Halep Türkmenlerinde hamile kadını kötü ruhlardan korumak amaçlı hocalardan muska yazdırmanın dışında cuma günü ikindi ile akşam arası yüzerlik yakılarak Hamile kadının kötü ruhlardan korunacağı inancı görülürken; Kaşkay Türklerinde ise udumlu kişinin atının hamile kadının kaldığı evin veya çadırın önünde bulunması yanında kırmızı renkli ve demirden parçaların konulması, ayakkabının siyah renge boyanması, al karısı gibi kötü ruhlara karşı hamile kadını koruma yöntemleri olarak bilinmektedir.

Halep Türkmenlerinde ve Kaşkay Türklerinde hamile bir kadın bir şeye aşerdiği vakit aşerdiği şey her ne ise yerine getirilmeye çalışılmaktadır. Aksi takdirde doğacak olan çocuğun vücudunun belirli bölgelerinde noksanlığın olacağı düşüncesi ağır basmaktadır. Cinsiyet tayininde ise. Halep Türkmenlerinde ekşi yemek, hamile kadının yüzünün karalması, hamile kadının yükünün ağır olması kız ile, et ve tatlı yemesi, hamile kadının yüzünün güzelleşmesi, yükünün hafif olması erkek çocuk ile ilişkilendirilir. Kaşkay Türklerinde ise Halep Türkmenlerinden farklı olarak karşımıza mamaçalar çıkmaktadır. Mamaçalar hamile kadının karnı üzerinde el gezdirerek bir nevi fal yöntemi ile doğacak çocukların kız ya da erkek olacağını bilirlerdi.

Ailenin devamlılığı için doğum çok önemli bir olaydır. Bu yüzdendir ki soyun devamlılığı açısından yeni doğan bebek ailesi başta olmak çevresindeki herkesi mutlu etmektedir. Her iki toplumda da bu durum net bir şekilde görülmekte ve hissedilmektedir. Bu durum içerisinde bulundukları sosyal konum itibariyle de önem taşımaktadır. Aileye katılan her yeni birey ilerleyen yıllarda iş gücü açısından artı bir güç olarak görülmektedir. Bunun dışında Kaşkay Türklerinde biri sözlü diğeri uygulamalı olan iki olay dikkatimizi çekmektedir. Birincisi bir evde bir çocuk dünyaya

geldiği vakit o ev içerisinde genç bir kız (on beş, an altı yaşlarında) var ise elbisesinin yan dikişlerinin yırtılması ile yeni doğan çocuğa öğüt niteliğinde bir bilginin verilmesidir.

Doğumun tez veya geç olmasında Halep Türkmenlerinde karşımıza muska yöntemi çıkmaktadır. Kaşkay Türklerinde ise Halep Türkmenlerine oranla uygulamalar farklılık göstermektedir. İki kolundan tutup ayaklarını yerden kesmek, kulağı dibinde tüfek atmak, bir kilim üstüne koyup bebeği sallarmak, deve eti yedirip devenin altından üç defa geçirmek gibi uygulamaların izleri diğer Türk topluluklarında da görülmektedir. Kaşkay Türklerinde tespit ettiğimiz bir uygulama dikkate değerdir. Bir kişinin çocuğu tez olmuş, diğerinin günü geçiyor ise seyit ocak diye adlandıran kutsal yerde küçük bir toy düzenlenmesi, toy alanına bayrak dikilmesi, çocuğun olduğu yerden bir hat çekilmesi, hattın diğer ucunda doğumu geçen kadının Kaşkay kadınlarının oynadığı bir oyun türü olan yaylık atmayı oynaması ve bunun akabinde doğumunun tez gerçekleşeceğine inanılmasıdır.

Her iki toplumda da erkek çocuğun dünyaya gelmesi ayrı bir sevince sebep olmaktadır. Bu sevincin birer göstergesi olarak Halep Türkmenlerinde haberi getiren kişi ‘senin kulağını aliyim bağa ne vericin’ sözüyle sevinçli haberi erkek babası olan kişiye getirir ve karşılığında haberi getiren kişiye çeşitli hediyeler verilir. Kaşkay Türklerinde ise erkek çocuğun dünyaya gelmesi küçük toy havasında olmaktadır.

Çocuğu olan anne genelde çocuğunu uyutmak için o anki ruh haliyle bir takım sözler söyler. Bu sözler kendi içerisinde bir uyum gösterdiği gibi, ahenk ve aliterasyon gibi uyumu sağlayacak unsurların bulunmadığı sözler de olabilmektedir. Bu sözler Anadolu coğrafyasında olduğu gibi Halep Türkmenlerinde de ninni ismiyle bilinmektedir. Kaşkay Türklerinde ise ninniler karşımıza ‘lay lay’ olarak çıkmaktadır.

Kaşkay Türklerinde yeni doğan bebeğin hastalanmaması, bir hastalık varsa o hastalığın giderilmesi için günlük hayatta karşımıza çıkabilecek üç uygulama tespit edilmiştir. İlki arı yağı, davar yağı (büyük ihtimalle kuyruk yağı) ve avşen diye bilinen bir bitki türünün karıştırılmasıyla bir bulamaç elde edilir ve çocuğa bir çay kaşığı kadar verilir. Bu uygulamanın adı yalatma olarak bilinmekte olup günümüzde bu uygulamanın devamlılığı görülmemektedir. İkincisi kulağının arka kısmına iğne batırılmasıdır. Kulağının delinen kısmından kan akıp akmamasına göre yeni doğan bebeğin sağır olup olmadığının anlaşılması. Bu uygulama günümüzde göçebe

Kaşkaylar arasında nadiren de olsa görülmektedir. Üçüncü uygulama ise, erken doğmuş bir bebek olabilir, vücudunun belirli bölgelerinde eksiklik olabilir bu durumlarda bu bebek bir ay boyunca un kalıbının içerisinde bekletilir belirli bir süre ve çeşitli hediyeler verilir geçen süre zarfında çocuğun iyileşeceğine inanılmaktadır.

Türk toplumunda Umay kadim Türk inancından kalan hakkında herkesin az çok bilgi sahibi olduğu bir tanrıça olarak bilinmektedir. Umay, tarihsel süreç içerisinde çeşitli özelliklere bürünerek Türk topluluklarının inançlarında varlığını devam ettirmiştir. Türklerin çoğunun İslamiyet'i benimsemesinden sonra Umay figürü Hazreti Ali'nin eşi Fatma ile ilişkilendirilmiştir. Lakin bizi ilgilendiren kısmı Umay'ın eş veya son kavramlarıyla ilişkilendirilmesidir. Her iki toplumda da bu durum Umay olarak bilinmiyor olsa da göbek bağı ile ilgili yapılan uygulamalarla Umay Ana kültünün farklılık göstererek devam ettiğini söyleyebiliriz. Eşin temiz bir yere gömülmesi, okul, hastane gibi yerlere gömülerek çocuğun geleceğinin o yerlerle ilişkilendirilmesi benzerlik taşımaktadır. Farklılık taşıyan en önemli özellik ise Kaşkay Türklerinde mamaçaların olmasıdır. Mamaçalar doğan çocuğun bir nevi annesi konumundadır. Mamaçanın doğan çocuğun annesi olması, mamaçanın çocukları var ise doğan çocuk ile kardeş olmaları tasavvuri akrabalıklardan ebe anneliği olarak bilinmektedir. Halep Türkmenlerinde çocuğun göbeğini ebenin kesmesi de ebeyi yarı anne konumuna yükseltmektedir.

Her iki toplumda da çocuğun belenmesinde yatan ana etken ellerinin ve ayaklarının doğru çıkması içindir. Kaşkay Türklerinde çocuğun belenmesinin gökle ilişkilendirilmesi ve belirli bir saat dilimi içerisinde ritüel ile çocuğun belenmesi önemlidir. Bunun altında yatan sebebi bir inanç olarak görmeleri bu ritüeli önemli kılan diğer bir unsurdur. Kaşkay Türklerinde Halep Türkmenlerinden farklı olarak yeni bir çocuk dünyaya geldiğinde kendilerinin tabiriyle ölümü aldatmak için bir takım uygulamalar tespit ettik bu uygulamaların bazıları yok olmuş (Karga ödü, yedi taş boncuğu ve biraz iğne tozunun karıştırılarak çocuğun ağzına akıtıldıktan sonra belenmesi gibi) bazıları da halen Kaşkaylar arasında devam etmektedir (çocuğun ağlamasının gür olmasını kurda bağlayarak ecelin çocuğun olduğu yere gelmemesi ve erken doğmuş bir çocuk var ise bu çocuğu analık duygusu tam oturmamış bir kızın eline verip evin etrafında dolaştırıp çocuğu saç altına atılmasıyla çocuğun ölümü aldattığı, ağlasa bile korkusuz ve kurt uşağı olacağı inancı hakimdir. İğdir boyunda halen yaşayan bir gelenek olarak karşımıza çıkar. Yeni doğan çocuğu bir kilimin

üzerine koyup hem annenin hem de çocuğun gözüne sürme çekilmesi ve bu işlemin çocuğun dişi çıkana yapılması) Ayrıca Kaşkay Türkleri içerisinde çocuğun belenmesiyle ilgili bir atasözü de tespit edilmiştir.

Halep Türkmenlerinde ad koymada genelde İslami hassasiyet ön plana çıkarken; Kaşkay Türklerinde benimsedikleri Şia anlayışından kaynaklı erkek isimleri bu anlayışın etrafında gelişmiş; kız isimlerinde ise genelde göksel ve bitki isimleri görülmektedir. Ayrıca Kaşkaylar bir çocuğa isim verirken örf, nejat ve soy kavramlarına bağlı bir şekilde isim vermeye özen göstermektedirler. Halep Türkmenlerinde ise çocuğa isim veren kişinin çocuğun isminin sorumluluğunu üstüne aldığı ve öldükten sonra bunun hesabını vereceğine inanılır. Buna benzer bir duruma Kaşkaylar arasında rastlanmamıştır. Suriye devletinin uygulamış olduğu Türkçe isimlerin yeni doğan çocuklara konulmaması durumu Halep Türkmenlerinde isimlerin genelde benimsedikleri dinin etrafında gelişmesine sebep olan etkenlerden biri olarak dikkat çekmektedir. Her iki toplumda da eğer ailesinde hatırı sayılır biri var ise ölen biri var ise onun isminin yeni doğan bebeğe verilmesi benzerlik taşımaktadır.

Al karısından kaynaklanan hastalık ve ölümlere kadim Türklerde kamlar aracılığı ile karşı konulduğu bilinmektedir. Halep Türkmenlerinde ‘kep çüken’ olarak bilinen kötü ruhları boğmaya çalışan kadınların olduğuna ve bu kadınların yedi neslinin kötü ruhlara zarar verdiğinden tılsımlı olduklarına inanılmaktadır. Kaşkay Türklerinde ise karşımıza ‘udumlu kişiler’ olarak çıkmaktadır. Göçebe yaşayan bir parçası olarak bu kişiler avcılıkla uğraşan, tüfeği olan kişilerdir. Kadim Türklerde kamların bir vazifesi olarak görülen al karısına karşı konulması bu kişiler sayesinde günümüze kadar devam eden bir inanç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Halep Türkmenlerinde bu kişilerden alınan bez parçalarının sarılması ve Kaşkay Türklerinde uumlu kişilerin başındaki börkün al karısından kurtulmak maksadıyla loğusa kadının başı üstüne konması Anadolu coğrafyasında karşımıza çıkan ocaklı kişilerin yapmış olduğu sağaltmalarla benzerlik taşımaktadır.

Al karısı diğer dünya topluluklarında olduğu gibi Türk topluluklarının inancında da fiziki veya meta fiziki olarak görülmektedir. Tevrat’ta Lilith olarak, Arap efsanelerinde Al- Uzza olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki toplumda da kötülüğün simgesi olarak bilinmektedir. Halep Türkmenlerinde kadın ve çocuğa musallat olmaksayken Kaşkay Türklerinde çocuğa herhangi bir zararı dokunmayan sadece loğusa kadına musallat olan bir dev veya cin olarak bilinmektedir. Lakin Kaşkay

Türklerinde Al karısından korunma uygulamaları hem loğusa kadını hem de çocuğa yöneliktir.

Halep Türkmenlerinde al karısından korunma yöntemi olarak el geçme, loğusa kadının gidip geldiği yerlere su dökülmesi, yastığına yaşmak konulması ve başının üstüne Kur'an konulması gibi uygulamalar görülmektedir. El geçmede kamların geçmişte üstlendiği görevi ocaklı olduğuna inanılan kişilerin devam ettirdiğini yukarıda belirtmiştik. Loğusa kadının geldiği ve gittiği yerlere suyun dökülmesi suyun temiz ve arındırıcı özelliklerini içerisinde barındırdığına inanılmasından kaynaklandığını belirtmek gerekir. Nitekim su kişioğlunun inancının ve kültürünün oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Bu sahiplik suya hayat, bengülük, hareket ve kutsallık kazandırmasından kaynaklanmaktadır. Kadim Türklerde suyun kirletilmemesi düşüncesi de suya atfedilen kutsallığın bir sonucu olarak suyun temizliğinin ve saflığının hiçbir şekilde bozulmaması gerektiğine bağlanmaktadır.

Kaşkay Türklerinde ise al karısından korunma yöntemi olarak gerek Anadolu coğrafyasıyla gerek diğer Türk topluluklarıyla benzerlik gösteren uygulamalar (Türk atalarda bebeğin yüzünün karartılması, Kaşkay Türklerinde loğusa kadının yüzünün karartılması olarak görülmekte; Anadolu'da ise loğusa kadın ve çocuğun bulunduğu yere hocanın bıçakla daire çizmesi, Kaşkay Türklerinin uygulamalarıyla paralellik göstermekte olup daire içerisinde kalan kadın ve çocuğun korunduğu inancı, Güney Anadolu'da karşımıza çıkan terlik ve takkenin Kaşkaylarda börk olarak görülmesi) dikkat çekmektedir. Kaşkay Türklerinde geçmiş dönemlerde loğusa kadını Al karısından korumak amaçlı ok atılması Altay Türklerinin inançlarıyla paralellik göstermektedir. Bunun akabinde bu uygulama günümüzde devam etmemiş olsa da kadim Türk inancının izlerini taşımakta olup günümüzde ok ve yayın yerini çeşitli ateşli silahlara bıraktığını görmekteyiz. Diğer al karısından korunma yöntemlerinde benzerlik taşıyan herhangi bir durum tespit edilmemiştir. Ayrıca eski bir ayakkabının siyah renge boyanması, loğusa kadının yüzünün karartılması, 'kaç kara kaç' denilerek al karısının loğusa kadına musallat olmasının engellenmesi gibi söylemlerden kara rengin, al karısının yeni doğum yapmış kadına zarar vermeyeceği/veremeyeceği bir renk olduğu ortaya çıkmaktadır. Kaşkay Türklerinin gündelik yaşamlarının her alanında farklı renk ve işlevleri bulunan boncuklar dikkat çekmektedir. Bu boncuklar, nazar, büyü, kötü ruhlardan koruma, kişinin üzerinde herhangi bir hastalık varsa onu iyileştirme gibi özelliklerinin olduğuna inanılan boncuklardır. Bu boncuklar, evin

içerisinde, yastıklarda, çocukların beşiklerinde ve belek iplerinde, çocukların saç bağlarında, gelin olan kızın pozbindinde, şifa verici yönüyle Kaşkayların hayatlarının bir parçası durumundadır.

Loğusalık ve kırkını çıkarmada Halep Türkmenlerinde iki kadının doğumları birbirine yakınsa kırkını çıkarmada aynı ortamda bulanabilmek için iğne değişimi yaparlar. Yapmazlar ise, çocukların kırkının karışacağı ve al basacağı inancı görülmektedir. Kaşkaylarda ise buna benzer bir uygulama tespit edilememiştir. Fakat yeni evli bir kadın var ise onun, kırkını çıkarma işlemi yapılan yere gelmemesi istenir. Aynı ortamda bulunursa çocuğunun olmayacağı inancı vardır. Ayrıca Kaşkaylarda çocuğun kırkı çıkana kadar çocuğu ölen bir annenin ve yoldan gelen yorgun bir kişinin görmesi istenmez. Bu durumlarda anne çocuğu iki elin arasına alıp havaya kaldırır böylece gelen kişilerde bir hastalık veya nazar var ise çocuğa sirayet etmesi önlenir. Buna benzer bir durum Halep Türkmenlerinde tespit edilememiştir fakat Anadolu coğrafyasında benzer durumlar söz konudur.

Tuzlama ise Halep Türkmenlerinde görülen bir uygulama olarak karşımıza çıkarken Kaşkay Türklerinde bu uygulamaya benzer herhangi bir olgu tespit edilememiştir.

Halep Türkmenlerinde astım, bronşit ve zatürre gibi hastalıklara karşı çocuğun kırkı çıktığı vakit vücudunun her yeri bir nevi nar kabuğu ile yıkanır. Bu şekilde çocuğun bu tür hastalıklara karşı dirençli olacağına inanılmaktadır. Kaşkay Türklerinde ise Halep Türkmenlerindeki gibi belirli bir zaman dilimi içerisinde yapılmamakla birlikte Halep Türklerinde görülen nar kabuğunun işlevini oğlaktan alınan kuyruk yağının ısıtılarak soğuk alan çocuğun belirli bölgelerine sürülmesiyle hastalığın geçeceği görülmektedir. Bunların dışında Kaşkay Türklerinde bir kişi zatürreden kaynaklı damarları kurduğunda halk hekimliği uygulamaları bakımından üç yöntem tespit edilmiştir. Bu yöntemlerde kehlîg otu, burga tikenî, Azerbaycan'ın güney tarafında çoban kirbiti Farsçası guluguluhari adıyla bilinen otların şifalı bitkiler olduğuna inanılarak kullanıldığını tespit ettik. Her iki bölgede tespit edilen hasta sağaltma veya hastalığı önleyici işlemler uygulanışta benzerlik taşımaktadır.

Halep Türkmenlerinde loğusalık dönemi boyunca yeni doğan bebeğin yüzüne Ahmediyenin örtülmesiyle bebeğin sarılık olmayacağına inanılır. Kaşkay Türklerinde

ise, terencemin otu, söğüt ağacı yaprağı ve arpa ile buğdaydan yapılan bir çorbanın sarılık hastalığına iyi geldiğini tespit ettik.

Halep Türkmenlerinde bir bebeğin emeklemekten yürümeye geçme evresinde görülen uygulamaya ‘köstek kırma’ adı verilerken; Kaşkay Türklerinde bu durum yola düşme olarak bilinmektedir. Kaşkay Türklerinde Halep Türkmenlerindeki bir uygulama görülmemektedir. Yola düşme ritüeli çerçevesinde bir nevi fal yöntemi görülmektedir. Halep Türkmenlerinde görülen bu uygulama günümüzde de canlılığını korumakla birlikte Halep Türkmenleri arasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın olduğunu gösteren bir uygulama olarak dikkat çekmektedir.

Halep Türkmenlerinde ilk saç geçmiş dönemlerde kesilip temiz bir yerde saklanır veya gömülürken bu uygulama geçerliliğini yitirmiş bir uygulamadır. Kaşkay Türklerinde ise çocuğun ilk saçını dayısı keserek çocuğa ilk hediyesini o alır. Halep Türkmenlerinde ilk tırnak kesilirken çocuğun eline para, altın gibi şeyler konularak kesilir. Para veya altın konulmasının altında çocuğun elinin iş tutması, geçimini sağlaması ve ailesine bakması bakımından çalışan biri olsun amacıyla konulmaktadır. Kaşkay Türklerinde bu uygulamaya dair herhangi bir olay tespit edilmemiştir. Her iki toplumda da diş hediğinin yapılması benzer uygulamaların görülmesini sağlamakla birlikte. Kaşkay Türklerinde iki farklı uygulama (kemikli bir et parçasının çocuğa verilmesi ve bunu çekmeye çalışmasıyla dişlerinin sağlam ve sesinin güzel olacağı ile dağ keçisinin ödünün hafif ısıtılarak çocuğun ağzında gezdirmesiyle dişlerinin sağlam olacağı) tespit edilmiştir.

Sünnette Halep Türkmenlerinde ‘kürelilik’ kavramı ön plana çıkmaktadır. Küre kelimesinin Anadolu coğrafyasındaki genel adı kirve olarak bilinmektedir. Kirvelige dair iki atasözü tespit edilmiştir. Kirvelik kavramıyla tasavuri akrabalık görülmektedir. Halep Türkmenlerinde kirve olan kişi maddi ve manevi kirvesi olan çocuğun ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüdür. Bir nevi kirvelikle birlikte hayatı boyunca babası konumunda olmaktadır. Ayrıca kirve olan aileyle yedi nesil evlenmenin olmadığı bu geleneğin Halep Türkmenlerinde halk inancına dönüştüğü söylenebilir.

Halep Türkmenlerinde sünnet olan bir çocuk artık erkeklige adım atmıştır. On beş-on altı yaşlarına gelince iş hayatına atılır. Bu dönemde olan Türkmen gençlerine apalak denildiğini tespit etmiş bulunmaktayız. Kaşkay Türklerinde ise kirvelik kurumuna dair bir olay veya durum tespit edilememiştir. Kaşkaylarda sünnet düğünü

küçük toy ve büyük toy olmak üzere iki kere yapılır. İlki sünnet olduğu vakit ikincisi ise hatmesinde gerçekleşir. Ayrıca Kaşkaylarda geçmişte kum ile ateşin külünü birbirine karıştırdıktan sonra elekten geçirirler ve bakırdan yapılmış ‘missi leğen’ adı verilen büyük ve geniş bir leğenin üstüne yayarlardı. Sünnet olacak çocuk oturtulur ve sünnet işlemi gerçekleştirilirdi. Bu uygulama Halep Türkmenlerinden farklılık göstermektedir.

3. EVLENME GELENEKLERİNİN HALK KÜLTÜRÜ BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. EVLİLİK

Her toplumda evlenme, bağlı bulunduğu kültürün gelenek ve göreneklerine göre değişmektedir. Bu sebeple gelenek ve görenekler çerçevesinde gerçekleştirilen evlilik, ait olunan toplumun evlenme kültürünü oluşturmaktadır.¹

Türk kültüründe aile olmak isteyen kadın ve erkeğin evliliği, evlilik öncesinde ve sonrasındaki örf ve adetler, kadınla erkeğin rolleri ve davranışları gibi unsurlara bakıldığında kadın-erkek statüsünde farklılıklar olduğu görülmektedir.²

Erkeğin baskın konumda olması, ataerkil bir toplum yapısının göstergesi olup toplumdaki davranışlarına dikkat etmesi kadından beklenmektedir.³

Türk topluluklarında evlilik çağına gelen her genç kendini evliliğe hazır hissediyorsa evlenme isteğini doğrudan veya dolaylı olarak aile büyüklerine açıklar. Erkekler evlenme isteklerini kızlara nazaran ailelerine veya yakın gördüğü akrabalarına daha rahat dile getirmektedirler.

Anadolu'da kızlar veya erkekler evlilik isteklerini sözle ifade edemedikleri durumlarda davranışlarıyla açığa vururlar.⁴ Bazı Türk topluluklarında olduğu gibi Halep Türkmenlerinde de erkeklere nazaran kızlar evlenme isteklerini sözle ifade etmekte çekinmektedirler.

¹ Evren Çifci, "Türk Evlilik Adet ve İnanışlarının Manilerdeki Yansımaları" *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (2018) sayı.63. Sayfa No. 326.

² Ali Osman Abdurrezzak, "Kalevala Destanı Bağlamında Türk ve Fin Kültürlerinin Evlilik Adetleri ve Kadın Algısı Konusundaki Müşterekleri" *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, (2015) cilt.8.15. Sayfa No. 168.

³ Abdurrezzak, 168-169.

⁴ Evren Çifci, "Türk Evlilik Adet ve İnanışlarının Manilerdeki Yansımaları" *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (2018) sayı.63. Sayfa No. 326.

(Genç kızlar çeyizliğini tamamladıkları vakit çeyizlikten bir bohça hazırlar. Aile büyüklerinin dikkatini çekmek için bu bohçayı göz önüne koyarlar.)¹

Kaşkay Türklerinde ve Halep Türkmenlerinde evlilik diğer Türk topluluklarında olduğu gibi belirli kalıplar içerisinde gerçekleşen uygulamalar sonucudur. Aile büyüklerinin istekleri doğrultusunda görücü usulü ya da evlenmek isteyen erkeğin gördüğü, beğendiği veya sevdiği biri var ise o doğrultuda evlilik görülmektedir.

3.1.1. EVLİLİK ÖNCESİ GÖRÜLEN ADETLER

3.1.1.1. EŞ SEÇİMİ

Sağlıklı bir yuva kurulması ve evliliğin devam etmesi için eş seçimi son derece önemlidir.² Evlenmek isteyen kişiler toplumsal taleplerin arzu ettiği kurallarla karşılaşmaktadırlar.³ Özellikle geleneksel toplumlarda eş seçiminin öneminin daha da belirgin olduğu bilinmektedir.⁴

Eş seçiminde kız tarafı erkekte, erkek tarafı da kızda olması gereken birtakım özellikler arar. Aranılan özellikler erkeğe nazaran kızda daha detaylı olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha önceki dönemlerde erkekte aranan özellikler arasında cesur, savaşçı, iyi at binen, ok atmada kabiliyetli⁵ olması gibi unsurlar görülürken, günümüz toplumumuzda işlek (işli olan), çalışkan, kötü alışkanlıkları olmayan, evinin ailesinin geçimini sağlayabilen gibi özelliklere dönüşmüştür.

¹ Ali İsmail, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 02/11/2019.

² Kamil Kaya, Fatma Orhan, “Nogay Türklerinde Düğün Adetleri (Konya Örneği)” *Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2018) sayı.43. Sayfa No. 76.

³ Belal Hatami Khajeh, *İran’da Yaşayan Halaç Türklerinin Sosyo-Kültürel Yapısı* (Hacettepe Üniversitesi, SBE, Sosyoloji Anabilim Dalı, 2013) Yüksek Lisans Tezi, Sayfa No. 99.

⁴ Kamil Kaya, Fatma Orhan, “Nogay Türklerinde Düğün Adetleri (Konya Örneği)” *Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2018) sayı.43. Sayfa No. 76.- Belal Hatami Khajeh, *İran’da Yaşayan Halaç Türklerinin Sosyo-Kültürel Yapısı* (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, 2013) Yüksek Lisans Tezi, Sayfa No. 99.

⁵ Rabia Gökçen Kayabaşı, “Bahşiş Yörüklerinde Evlilik ile İlgili Adet ve İnanmalar” *Folklor/Edebiyat dergisi*, (2018/2), cilt.24.94 Sayfa No. 74. Ayr. bkz: Eş seçiminde geçerli kurallar sadece erkekler için değil, kızlar için de görülmektedir. Dede Korkut Hikayelerinde Banu Çiçek Bamsı Beyrek ile evlenmeden önce binicilik, ok atma ve güreşte becerisini gördükten sonra evlenmeye karar verir.

Göçebe kültürün özelliklerini günümüzde de devam ettiren Kaşkay Türklerinde önceleri erkeğin cesareti ve ok atmak iyi at binmek gibi yeteneklerinin olmasına da bakılırdı.¹ Kızlarda ise ev ve el işlerinde becerikli, necip bir aileden gelen, jeo-kültürel açıdan yaşayış biçimlerine uyum sağlayabilecek, evlendiği erkeğin soyunu devam ettirebilecek olan kız özellikleri görülmektedir.

3.1.1.2. GELİN ADAYININ BELİRLLENMESİ

Geçmiş dönemlerde gelin adayının belirlenmesinde pınar başları, çeşmeler, toy ve taziye çadırları önemli bir yere sahiptir. Genç kız ve erkeklerin uğrak yeri pınar başları ile çeşmelerdir. Sahada tespit ettiğimiz Karacaoğlan'a ait anlatıda pınar başları ve çeşmelerin önemini görmekteyiz.

(Şimdi Karacaoğlan bir gün bizim taraf köye geliy köyün içinde kızlar çeşme olmadığ için pınarın başında su doldiriy. Karacaoğlan bir kıza diyikine; Bacı bağa heyrine bir tas su ver diyi. Kız Karacaoğlan'a diyikine; bizim elde bayır olmaz, atına çayır olmaz, öksüz kızdan heyir olmaz, in atından içi suyunu)²

Evlilik konularında erkeğe nazaran kadınların rolü daha fazla olduğu için Halep Türkmenlerinde de erkek çocuğuna kız seçecek olan anne toy veya taziye çadırlarında oğluna uygun bir eş adayını belirlerken genç kızlar ve erkekler bu tür meclislerde birbirlerini görme, olursa kısa bir görüşme imkânı bulurlar. Her iki toplum için de belirleyici özellik ev ve el işlerinde hamarat ve becerikli olmasıdır. Halep Türkmenlerinde özellikle genç kızların el işlerinde *Şahmaran* motifi var ise o kızın hamarat ve becerikli olduğu bilinir.

Resim 3.1 – Halep Türkmenlerinde ev kültürünün bir parçası olan duvar halıları

¹ Şenay Yanar, “Kaşkaylarda Evlilik Adetleri ve Toy Ritüelleri” *History Studies / International Journal of History*, 1309-4173(on line), 1309-4688 (print) (2015) Prof. Dr. İbrahim Güler Özel Sayısı, cilt.7.1. Sayfa No. 231.

² Mehmet Bozgeyik, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/10/2019.

(Ben bunu (eşimi) görmedim hiç görme yok bahıp göremezsın gerdeğe girince yatakta görürsün başka göremen bizim evlenme sıralarımızda öyleydi. Şindi öyle değil ne oğlana sorardı ne kıza ananın keyfine) ¹

(Evveli çoğu görmezdi, ben filanın kızını istiyim beledi. Aile gederdi o kızı isterdi. Kız da ben istemem demezdi babasının dediği kimse de görmezdi. Kızın kapısın önünden geçemezdi) ²

(Vefat etti. Şindiki hanım dört kardeş tek bacıları var çok da sık giderim gelerim kenlere göstermediler bağa. Heç görmedim talip oldum getirdim) ³

(Bizim Türkmende çocuk seçmez ana baba seçer ama çocuğun bir görüntüsü olmuş ki filanın kızı benden olur konuşmamış tanışmamış sadece görmüş filanın kızı olarak babası anası onu ister) ⁴

(Şahmaranla ilgili bizim orda pek inanç yok evlerimizde şahmaran asarız, hatta eskiden kadınlar eskiden çeyizlerinde şahmaran goyarlardı. Bütün mesela yastıklarımızda kadınların işledikleri çeyizliklerde mutlaka olur. Sorduğun zaman bir kız yılan olmuş böyle bir hikaye anlatılır ama) ⁵

Resim 3.2 – Halep Türkmenlerinde Şahmaran figürünün yüzü

(Birisi bir kız istiyirdi. Oğul ki haber yok idi. Buba nene bir yerde bir kız görirdi, pesen edirdi. Filankes kızını istiyrem alam. Ne oğul kızı göreseydi ne de kız oğulu göreseydi. Toy edenne getireler häcleye onna häcledede birbirini göreler) ⁶

¹ Hacı Sait Uzunaslın, kişisel görüşme, ses kaydı, 25/10/ 2019.

² Halil Kahya, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

³ Salih Muhammed Mamo, kişisel görüşme, video kaydı-ses kaydı, 30/10/2019.

⁴ Ali Muhammed Türk, kişisel görüşme, video-kamera-ses kaydı, 01/11/2019.

⁵ Adil Şan, telefon görüşmesi, ses kaydı, 29/02/2020.

⁶ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

*(Resm-i rusumattiki men özüm izdivaç edirim fark etmiş külli veli ozamanki gidirlermiş meselan kızı bulmirlarmış meselan bir derhatti gördik bilesine görirlermiş özleri de gitmirlermiş ya büyük şahıs adamıdı ya pederbozar ya dayı ya emi gidirmiş bu metlabi beyan edirlermiş. Daha pesen edirlermiş daha o zamanki toy edenençes küreken gelin birbiri gördik yokimiş)*¹

Damadın gelini evlendikten sonra gerdek gecesinde görmesi her iki toplum için de geçerlidir. Erkek eğer kızı görmüş ve beğenmişse evlenmek istediğini yakın akrabaları vesilesiyle aile büyüklerine duyurur.

Evlenecek olan kişilerin birbirlerini gerdek gecesinde görmelerinin, geçen bu süre zarfında görüşmemelerinin temelinde kız ile erkek ailelerinin arasında çıkabilecek herhangi bir anlaşmazlık yüzünden söz veya nişanın bozulmasının önüne geçilmek istenmesi yatmaktadır.²

Kaşkay Türklerinde ise, eğer bir oğul bir kızı görmüş ve beğenmiş ise, bu durumu aile içinden veya yakın akrabalarından birine söyler ve oğulun evlenmek istemesi annesine bildirilir.

*(Ya bacısına derdi ya kakasına derdi ya bir emisi oğluna derdi benim anama ya babama deyin ben filanikesin kızın istiyrem bele çermahal olardı)*³

Göçebe Kaşkaylarda obalık zamanı erkek annesi, oğlunun evlenmek istediği kızın dış hatlarını görmek için, vücudunun belirli bölgelerinde bir kusuru bir ayıbı var mı yok mu diyerek ‘girdek⁴’ yapar.

*(Bir oğul bir kızda nazarı olsun obalık zamanı ana bu kızda bir eyip irat heykelinde olmasın, salim olsun, hiç müşkil yok olsun, paltarı yuğmak adına suya girmek için, aparardı çay karagına orda bir girdek yaparlardı hamam. Suyu giren zaman bedenine kamil bakardı hiç eyip yoktur, sağlımdır. Ama kız bilmirdi bunun mazuru nemeneymiş).*⁵

¹ Nevruz Ali Cihanpur, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

² Yasemin Toros Kurtoğlu, *Eski Orta-Asya Türk Devletlerinde Aile Hukuku* (Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 2015) Yüksek Lisans Tezi, Sayfa No. 63.

³ Şemşir Kazimi kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019

⁴ Girdek: Damat ve gelinin evlendikten sonra kaldığı yer olarak bilinmenin dışında, göçebe Kaşkaylarda hamam olarak ta bilinmektedir.

⁵ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

Buna benzer bir uygulamaya Karabük bölgesinde de rastlamaktayız. Erkek annesi düğünde oğluna uygun bir eş adayı belirler ve belirledikleri kızı hamamda görmeye çalışırlar. Burada amaç kızın sağlığından ve güzelliğinden emin olmaktır.¹

Erkek annesinin bu düşüncesini ne kız ne de kızın ailesi bilir. Erkek annesi kızı gördükten sonra oğlun kızı görmesi büyük meclisler (toy, eğlence, cenaze) dışında yoktur. Erkek annesi kızı girdekte gördükten sonra kız ailesinin kendi ailelerine uygun olup olmadığının kararını kızın el işlerine, hamaratlığına bakarak, annesiyle görüşerek vb. verir ve durumu eşiyle paylaşır. Kaşkay Türklerinde halı, kilim, cecim gibi el dokuma sanatları önemli bir yer teşkil etmektedir. Kaşkay kadınları küçük yaştan kız çocuklarına halı dokumayı öğretmeye çalışırlar. Ne zaman ki kız çocuğu halıdan oynama başlar anası der:

“Qızım qız hanı / İrle tohur yüz halı,

Qalısının qarağı / İmam Rıza çırağı

Aylar qızım ay yarı / İrle tohur yüz halı

Qalısının qarağı / On burmağı pınarı”²

Saha araştırması boyunca her evde küçük veya büyük ebatta halı dokuma tezgahlarının bulunduğunu tespit ederek birkaç halı, kilim üzerinde işlenen motifler hakkında bilgi edindik. İlk halı motifimiz insan yaratılışının bir söylenişinin halı üzerine motif olarak işlenişini açıklamaktadır.

Resim 3.3 – Kaşkaylarda insanın yaratılışına dair motifleri barındıran bir duvar halısı

¹ Ş. Seher Erol Çalışkan, Şerife Oral, “Safranbolu’da Evlilik Adetleri” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1307-9581 (2016) cilt.9.43. Sayfa No. 230.

² Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

Şamanist inançlarında iki dünyamız var. Üst dünya ülken dünyası, Ak tanrıça Ülken, Kara Tanrıça Erlik, Ak dünya motif içinde olan, etrafını çevreleyen Kara dünya Erlik.¹

Resim 3.3.a – Resim 3.3'teki halının Ötüken Dağı'nı, dağın içindeki yaşam ağaçlarını ve dağın üstündeki bulağı (yuvarlatılmış koyu mavi dörtgenimsi alan) anlatan kısmı

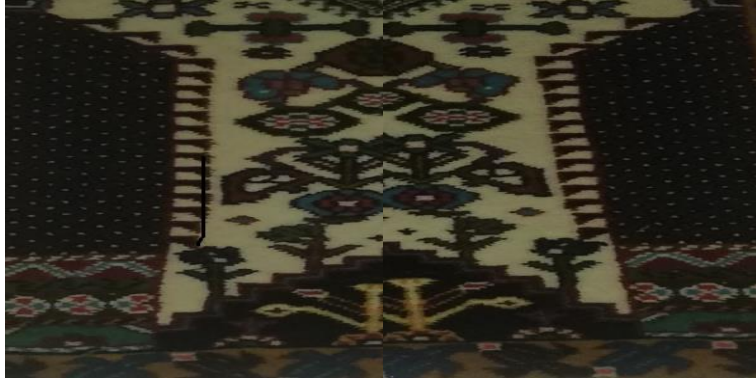
Resim 3.3.b – Resim 3.3'teki halıda yaşam ağacının dibi olan Darak (hardali renkli bölge) ve yaşam ağacının meyveleri elmalar (alt dalda bütün ve üst dalda dişlenmiş)

Ötüken Dağı, Ötüken Dağı'nın üstünde bir bulak var, Ötüken Dağı'nın içinde yaşam ağaçları, bir yaşam ağacı Ötüken Dağı'nın karağından göğerrir, yaşamdır.²Darak Şaman İnançlarında buna derler Baydarak. Baydarak yaşam ağacının dibidir. Yaşam ağacının dibinden çıkan almalar, cennet almaları (kataralma). Eyce ve Törüngey cennette yaşadıkları vakit Ülken söyledi ki bu almalaran yemeyin. Eyce bir tene yasak almadan kozdı bir dişe çekip Ülken dedi ben demedim mi bu yasaktır. Diş yemiş alma (yan alma) Eyce ve Törüngey cennetten kovuldu.³

¹ Resim 3.3'teki halı motifindeki üçgen benzeri açık renkli alan Üst Dünya olarak nitelendirilen Ak Dünya'yı; üçgenin etrafını çevreleyen koyu renkli alan ise Alt Dünya olarak nitelendirilen Kara Dünya'yı temsil eder. Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

² Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

³ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

Resim 3.3.c ve 3.3.d – Karanlık Dünya'nın sol ve sağ kısmında işlenen ejderha motifleri

Sen git karanlık dünyasına. Ejderhalar, ejderha ayakları karanlık dünyasına doğru gidiyor. Ejderhanın gözleri, burnu...Ejderhalar uyudu uykuya gitti.¹

Resim 3.3.e – 1 numaralı figür Gök tamgası iken, 2 ve 3 numaralı figürler göktaşlarını; en büyük motifler ise Ay'ı (sol üst) ve Güneş'i (sağ üst) temsil eder

Yaşam ağacının en sonunda. Gök tamgası (Nergis), Ay ve Kün motifleri, Göktaş (kuyruklu yıldız) Şahap söylenir. Halıyı çevreleyen motifler kuştur.²

Gilim motifi: Kilimin üzerindeki desenler sırasıyla; kundiri, sarıgün, darak, sırmadan, aylagün³ Kilimdeki mavi zemin üzerindeki desenlere aylagün; kırmızı zemin üzerindeki büyük motiflere kundiri, kundirinin içindeki kum saati benzeri motiflere sarıgün, kundiriye benzeyen küçük motiflere sırmadan ve tahta taraklara benzeyen siyah motifler ise darak olarak Kaşkaylarda adlandırılır.

¹ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

² Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

³ Kefehati Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019

Resim 3.4 – Gilim dokuyan bir Kaşkay kadını (Kefehati Muradi)

Artık erkek annesinin kız seçmedeki işi bitmiştir. Çünkü erkek annesi oğluna ev ve el işlerinde hamarat, kendi yaşayış biçimlerine yabancı olmayan (yeke heykelli), edep, erkan, usul bilen günümüzün tabiriyle hanım kız özellikle de erkek çocuk doğuran kız almak ister.

(Diyirdi fılani kızı istiyrim nene bubası gidirdi kızı alirdi. Meselan ya yayak ede ya çöreğ ede meselan kökişten bele bele zattan kızı beğenirlerdi) ¹

(Örf-i adeti görmekte kıza güçlük olsaydı oni da beğenirlerdi derlerki bu iyi kızdır) ²

Kadınlar eş ya da anne kimliklerinden dolayı toplum gözünde saygın bir konuma yükselmişlerdir. Özellikle göçebe hayatta saygın olan kadınların yine de en makbul olanları çocuk sahibi olanlar yani annelerdir. Bir ilde erkeğin saygınlığı karısının ona kız ya da erkek evlat vermesiyle eşdeğerdir.³

Oğlan odur arvad ala tir ala

Oğlan doğan, ev gayıran tir ala

Hanım al ki Han doğsun

Oğlan odur arvad ala bir ala

Oğlan doğan, ev gayıran tir ala

Mâzun irat değil ginne bir ala

Delidir delinin her gün toyudur. ⁴

¹ Hayrunnisa Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

² Erselan Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

³ Mehmet Emin Bars, “Türk Kültüründe Anne ve Aşık Garip Hikayesinde Görünüşü” *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2014) sayı.6. Sayfa No. 86.

⁴ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

Sözleri Kaşkay Türklerinde hem eş olacak kadına hem de erkek çocuğa verilen öneme işaret etmektedir.

3.2. EVLİLİK ÇEŞİTLERİ

3.2.1. AKRABA EVLİLİĞİ

Bütün Türk topluluklarında akraba evlilikleri beş, yedi ve dokuz göbekten sonra görülmektedir. Bunun en güzel örneklerini Dede Korkut anlatılarında görmekteyiz. Dede Korkut anlatılarında Oğuz neslini oluşturan uruk ve boyların kendi oymakları dışından evlendikleri anlatılmaktadır.¹

Dışardan evlenme, doğal etkenlere, salgınlara ve saldırılara karşı koyabilmesi için konar göçer Türk boylarının yaşam biçime uygundur ve Nogay Türklerinde bu gelenek günümüzde de canlılığını korumaktadır.² Hakas Türklerinde aynı söökten (aşiret) olan kişiler birbirlerine kardeş gözüyle baktıkları için evliliklerini aşiret dışından yapmayı tercih ederler.³ Pamir Kırgızlarında yedi ata geçmeden gelin ve damat adaylarının birbirleriyle evlenmeleri yasaktır. Ancak nüfus azlığından dolayı bu kural eskisi kadar korunamamaktadır.⁴

Bazı araştırmacılar Türk kültür tarihinin ortaya konmasında bir boy ya da kabile anlayışının ağır bastığını dile getirmiş; bu nedenledir ki istisnalar hariç İslamiyet öncesi Türklerde akraba evliliği nadir görülen bir olaydır. Bu durumun altında yatan sebepler ise toplumsal düzeyde üretim ve paylaşım süreçleri olarak nitelendirilmektedir.⁵

¹ Mehmet Eröz, “Evlenme ve Düğün Töreni ile İlgili Türk Gelenekleri” *Töre Dergisi*, cilt:5.27 (1973) Sayfa No. 21

² Yeşil, 157. Ayr. bkz: Evlenecek tarafların akraba olmaması Nogay Türklerinde evliliğin birinci şartı olarak görülmektedir. Evlilik yaşına gelmiş genç kızın anne tarafından üç kuşak, baba tarafından yedi kuşağa kadar evlenmesi yasaktır.

³ Erhan Aktaş, “Hakas Destanlarında Evlilik Kurumu ve Buna Bağlı Bazı Pratikler” *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (2014) sayı.38. Sayfa No. 16. Ayr. bkz: Aynı aşiretten yapılan evlilikler yazısız kurallar nispetince toplumdan uzaklaştırma ve öldürülme şeklinde cezalandırılmaktadır. Bu kural 19. Yüzyıldan itibaren zayıfladığı ve aynı aşiretten ve baba tarafından yedinci kuşağa kadar olması şartıyla aynı aileden yapılan evliliklerin olduğu görülmektedir.

⁴ Murat Özer, “Ulupamir Kırgızlarında Evlilikle İlgili Gelenekler” *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, (2016) cilt.5.2. Sayfa No. 873.

⁵ Dursun Ayan, Rahime Beder Şen, Semra Yurtkuran ve Gülşen Ünal, “Akraba Evliliğinin Kültür Birikiminde ve Toplum Hayatındaki Bazı Görünümleri: Dil, Din ve Tıp” *Aile ve Toplum Dergisi*, 1303-0256, cilt.2.5. (2002) Sayfa No. 7. Ayr. bkz: Türk kültür tarihi çalışmalarında bir kabile veya boy anlayışının geçerli olduğu bilinmektedir. Bu çalışmaları yapan bazı kişiler, Ziya Gökalp, Bahaeddin

Akraba evlilikleri Dünya'nın pek çok yerinde yok denecek kadar azalmasına rağmen bazı Asya ve İslam ülkelerinde günümüzde yaygın olan bir evlilik çeşididir. İslam toplumu içerisinde Arapların İslamiyet öncesinden günümüze kadar taşıdıkları bir kültür olarak Emeviler devrinde yaygınlaşmıştır.¹

Türkiye'de ise akraba evlilikleri yaygın bir şekilde Güneydoğu Anadolu bölgesinde görülmekte olup² bu durum günümüzde belli sebeplere dayalı olarak günümüzde de devam etmektedir.

Ailelerin geleneksel değer ve normlara bağlı davranış biçimleri göstermesinde bu bölgelerdeki (Doğu Anadolu ve G. Doğu Anadolu) aşiret ve akrabalık bağının belirli bir ağırlık taşıması önemli bir unsurdur.³ Akraba evlilikleri, aşiret biçimi toplumsal örgütlenmeye bağlı soy birliğini güçlendirmenin yanında kültürel değerlerin sonucudur.⁴

Evlilik biçimi ve evliliğe ilişkin kuralları önemli ölçüde belirleyen sebep aşiret ve akraba sistemidir. Mardin'de yakın akraba evlilikleri evlilik kurumlarının doğal bir parçası olarak görülmekte özellikle kırsal kesimde yakın akrabadan kız getirme akrabalık bağlarının güçlü tutulmasında önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca kırsal kesimde yaşamın toprak üzerine dayalı olması bu evlilik biçimini gerekli kılmaktadır. Bölgede yaşayan toplumda da bu düşünce hakimdir.⁵ Aşiret ailelerinde, evlenecek kızın akrabaya verilmesi ve aşiretin dışına çıkmamasına önem

Ögel, Sençer Divitçioğlu...Türk tarihinin toplumsal yapı ve yönetim anlayışının başlıca göstergeleri kut, güç ve ülük olarak belirtilmiştir. Bu nedenle boy veya uruk güçlü olmak zorundadır. Mete Han'ın amcasının kızıyla evlenmesi bunun bir sonucu olarak görülmektedir.

¹ Yeşil, 158.

² Mahir Ulusoy, Ergül Tunçbilek, "Türkiye'de Akraba Evlilikleri ve Çocuk Ölümüne Etkisi" *Nüfusbilim Dergisi/ Turkish Journal of Population studies*, sayı.9 (1987) Sayfa No. 7.- Şevket Ökten, "Aşiret, Akrabalık ve Sosyal Dayanışma: Geleneksel Hayatı Yönetme Biçimi" *Aile ve Toplum Dergisi*, 1303-0256, cilt.5.18. (2009) Sayfa No. 108.

³Şevket Ökten, "GAP Bölgesi'nin Sosyo-Kültürel ve Yapısal Özelliklerinin Aile Yapısına Etkileri" *Aile ve Toplum Dergisi*, 1303-0256, cilt.3.9. (2006) Sayfa No. 30-31.

⁴ Meryem Bulut, "Mardin'de Evlilikler" *Cyprus International University Folklor ve Edebiyat Dergisi*, cilt.17.66 (2011/2) Sayfa No. 66.

⁵ Hüseyin Günen, Tuğça Poyraz Tacoğlu, "Mardin'de Gerçekleştirilen Tercihli ve Geleneksel Evliliklerin Nedenleri ve Evliliğe Karar Verme Süreci" *Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (2017) sayı.26 sayfa No. 200.

gösterilmesi sonucu Van'ın kırsal bölgelerinde yakın akrabayla evlilik oranlarının arttığı gözlemlenmektedir.¹

Sami Kılıç ve Abdullah Altuncu, akrabalık bağından kaynaklanan evliliklerde evlenmek için aranan zenginlik, güzellik, sosyal statü, iş, askerliğini yapıp yapmama gibi hususların önemli olmadığını; akraba evliliklerinin boşanma durumunu en aza indirdiğini, evlenecek olan kişilerin önceden bilinip tanınıyor olmasının akraba evliliğini yaygınlaştıran sebepler olarak belirtmiştir.²

Mahmut Tezcan yakın akrabalarla evliliğin toplumsal açıdan işlevlerini (olumlu yönlerini) malın bölünmemesi, soyun devam ettirilmesi, gelinin saygılı olması, evlilikte istikrar, başlık parasının azalması, üvey çocukların bakımı, ekonomik yardımlaşma, gelinin dürüst ve namuslu oluşu, aynı yerde büyüme³ olarak dokuz maddeyle açıklamıştır. Nermin Erdentuğ ise, önceden geniş ölçüde toplum içinden ve akraba içinden evlilikler yapıldığını Türkiye'nin çoğu bölgelerinde bu geleneğin kaybolduğunu, akraba evliliklerinde özellikle amca çocuklarının (baba tarafının) tercih edilmesinin sebebinin baba, sulp tarafına daha fazla önem verilmesi olduğunu söylemektedir.⁴

Tercihli evlilik tipi olarak karşımıza çıkan akraba evliliklerini Bozkurt Güvenç iki tür olarak ele almıştır.⁵ Halep Türkmenlerinde ise her ikisi de görülmektedir. Halep Türkmenlerinde akraba evliliği çok fazla görülmektedir. Görülmesinin sebeplerinden en önemlisi gelenek halini almış olan dayı yolu, amca yolu karşımıza çıkar.

¹ Yasemin Gezer Tuğrul “Erken Yaşta Evlendirilen Kadınların Evlilik Süreçleri, Deneyimleri ve Sonraki Yaşamları Üzerine Nitel Bir Çalışma” *Sosyoloji Notları*, 2618-5903, cilt.2.1 (2018) Sayfa No. 14.

² Sami Kılıç, Abdullah Altuncu, “Karakoçan’da Evlilik Adetleri” *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, cilt.9.5 (2014) Sayfa No. 235.

³ Mahmut Tezcan, “Kırsal Topluluklarımızda Tercihli Evlilik Tiplerinin İşlevsel Çözümüne” *Eğitim ve Bilim Dergisi*, cilt.3 sayı. 16 (1978)- <https://egitimvebilim.ted.org.tr>. Sayfa No. 30-31.

⁴ Nermin Erdentuğ, *Sosyal Âdet ve Gelenekler*, (Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977) Sayfa No. 63.

⁵ Mahmut Tezcan, “Kırsal Topluluklarımızda Tercihli Evlilik Tiplerinin İşlevsel Çözümüne” (1978)- <https://egitimvebilim.ted.org.tr> Sayfa No. 27. Ayr. bkz: Paralel kuzen evliliği ve çapraz kuzen evliliği. İkisi de aynı cinsten kardeşlerinin çocuklarının evliliğidir fakat paralel kuzen evliliğinde amca çocukları veya teyze çocuklarının evliliği görülürken çapraz kuzen evliliğinde dayı ile hala çocuklarının evliliği görülmektedir.

Bazı Türkmen bölgelerinde (Bozhöyük) ise sadece amca oğlunun istenen kızın yoluna durabildiğini tespit ettik. Zughara bölgesinde kız istemeye gitmeden önce kızın amcasının veya dayısının oğlunun kızın yolunda durup durmadığı öğrenilerek kız istemeye gidilirken, Çobanbey, Kadılar ve Kocalı bölgelerinde kız isteme zamanında öğrenilerek duruma göre duruyorlarsa erkek tarafı kızı istemekten çekilir, durmuyorlarsa amcasının ve dayısının istediği miktar bahşiş olarak verilir.

*(Evvel amcaoğlu yoluna dururdu attan indirirdi. Sen galınını vermişsin bazarlığını yapmışsin)*¹

*(Soruştururlar. Sonradan bir araya gelirler emmisi oğluna danışrlar, kızın amcasına danışrlar, dayılarına danışılır. Kızın önünde yoksa verirler, yok varsa gider kızın emmisi oğlu kızı attan indirir. Emmisin oğluna farzdır. İlk önce emmisi oğlu yabancıya düşmez)*²

*(Dayı yolu, ami yolu bunların bütün vardı. O yetmez kimi cahal yolu da vardı)*³

*(Kız istemeye gitmeden önce oğlan tarafı emmisi oğlu, yakını, akrabası yoluna duro mu meri varsa bu izni de ister)*⁴

*(Yoluna durma halen var. Kiömse yoluna duramaz öz amca çocuğundan gayri. Öz amca çocuğu yoksa bir köynek düşer halasının çocuğu durabilir filan)*⁵

Adıyaman bölgesinde ise, eski dönemlerde kız istendikten sonra eğer kız tarafı kızını vermeye razı olmuşsa iki taraf arasında süt parası olarak nitelendirilen para veya mal-mülk kararlaştırılır, düğüne yakın bir tarihte kız tarafına verilir. Dayı yolu-amca yolu denilen bir anlaşma ile kızın akrabalarına da verildiği⁶ bilinmektedir.

Omid, Kaşkay Türklerinde akraba evliliklerinin yaygın olmasında sosyal yaşamlarında tayfa, tire, bonku gibi kavramların etkinliğini dile getirmiştir.⁷ Mehmet

¹ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

² Mehmet Bozgeyik, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/10/2019.

³ Salih Muhammed Mamo, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 30/10/2019.

⁴ Ahmet Dede, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

⁵ Ali Muhammed Türk, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 01/11/2019.

⁶ Yavuz Uysal, “Adıyaman Halk Kültüründe Evlilik ve evlenme Törenleri” *SUTAD dergisi*, 2458-9071 (2019) sayı.46. Sayfa No. 183.

⁷ Dehsorkhi, 34. Ayr. bkz: Tire belli bir bölgede bulunan küçük insan topluluğu olmakla birlikte, her tire kendi insanını çok iyi bilmekte, tanımakta ve akrabalar birlikte yaşamaktalar. Bu sebepler göz önünde bulundurulduğunda tireler arası kız alıp-verme durumları daha kolay bir şekilde yapılmaktadır.

Karaaslan ise, amca çocukları ile yapılan akraba evliliklerinin fazlalığına dikkat çekmekte olup, babanın yeğenleriyle evlenmeyi kadim Türk gelenek ve göreneklerinin sürdürülmesi ve konar-göçer bir yapının olmasına bağlamıştır.¹

Kaşkay Türklerinde evlilikler genellikle kendi içlerinde olur. Kaşkaylarda yedi tayfa vardır. Eğer evlilik olacaksa bu tayfalar içerisinde olması ve gelin olup baba evinden çıkacak olan kızın bu tayfaların dışına çıkmaması istenmektedir.

*(Çoh telaşı budur ki tayfadan yazıya çıhmasın. Bir kimse ki kız vere öz tayfasından olsun. Olmasa Kaşgayinin bir ayrı tayfasından bu kızı isteyen olsa verirler. Başka govmiyetlerde de ereplerle belluçlara kız vermemiştir)*²

3.2.2. BERDEL / DEĞİŞİK

Berdel evlenecek iki erkeğin gelinlik çağındaki kız kardeşlerini veya akrabalarını değiştirmesi şeklinde gerçekleşir. Başlık, takı, ev eşyası vb. düğün giderlerinin taraflara vereceği ekonomik yükümlülükleri asgari düzeye indirmek amacıyla yapılan bir evlilik çeşididir.³ Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde farklı adlarla bilinmektedir: Denizli ve Aydın bölgesinde *değişik yapma*, Maraş, Sivas ve Tunceli bölgesinde berdel ile birlikte *guherandin*, Güneydoğu Anadolu bölgesinde ise berdeldir.⁴

Yılmaz Yeşil bu tür evlilik şeklinin daha çok başlık uygulamasının olduğu yerlerde olduğunu, bu şekilde yapılan evliliklerin birinde oluşan anlaşmazlığın diğerini de etkileyebileceği endişesiyle toplumun bu evlilik türünü çok fazla tasvip etmediğini belirtmiştir.⁵

Bu evlilik çeşidi Türkistan bölgesindeki Türk topluluklarında (Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan) da görülmektedir. Özbeklerde '*karşı kuda*', Kırgızlarda ise '*kayçı kuda*' olarak bilinmektedir.⁶

¹ Karaaslan, 283.

² Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

³ Çiğdem Akyüz, "Berdel Evliliği Üzerine Kalitatif Bir Araştırma Mardin Örneği" *Uluslararası Folklor Akademi Dergisi*, cilt.1.1 (2018) Sayfa No. 19-20.

⁴ Akyüz, 19.

⁵ Yeşil 158-159.

⁶ Ali Ünal, "Kırgız Toplumunda Evlilik Türleri" *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (2016) sayı.25. Sayfa No. 242.

Güney Türkmenlerinde berdel türü evliliklere ‘*değişik*’ usulü denilmektedir. İki bekar erkek kız kardeşlerini birbirine verirler. İki düğün de aynı gün yapılır. İki düğün alayı kararlaştırılan bir yerde buluşarak kızlarını değiştirir ve dönerler.¹

Halep Türkmenlerinde evlenmek isteyen kişi ve ailesi yük maliyetini azaltmak için kız tarafı fazla istekler talep etmesin diye eğer kız tarafının abisi veya erkek kardeşi varsa, evlenecek olan erkeğin de kız kardeşi veya ablası varsa bu iki tarafın aileleri de bu duruma evet onayı vermiş iseler, kızı isteyen taraf, karşı tarafa kendi kız kardeşi ile evlenmesini önerir.

*(Şindik o benimsenmiyi ama ben yirmi beş yaşlarındam geçerli bir şeydi. He benim anam değişikmiş)*²

Burada yapılan bu uygulama her iki tarafı da ekonomik açıdan rahatlatmak içindir. Çünkü başlık parası, galın, dayı yolu-amca yolu gibi adetler Suriye’de yaşayan Türkmenler için büyük külfet oluşturmaktaydı. Evlilik masraflarının hepsi erkek tarafının üzerinde olduğundan dolayı ağır maddi yükün altına girmekteydiler. Yaklaşık olarak seksen yıl öncesine kadar Suriye/Halep Türkmenlerinde görülen ‘*değişik/denişik*’ usulü evlenme günümüzde geçerliliğini yitirmiş ve yok olmuştur.

Kaşkay Türklerinde ‘go be go’ olarak bilinen bu evlilik türü tasvip edilen bir durum olarak karşımıza çıkmamaktadır. Bu düşüncenin altında yatan ana etken ise, bir ailedeki huzursuzluğun diğer aileyi de aynı derecede etkileyeceği yatmakta olup, gelir-gelmez kelimesiyle ifade edilmiştir.³

Bir başka kaynağa göreyse Kaşkay Türklerinde bu tür evliliklere genellikle üst tabakada yaşayan kethüda, kalanter ve hanların karşı çıktığı görülmekle birlikte bu âdet bir batıl inanç olarak değerlendirilmektedir. Eskiden Kaşkaylar arasında yaygın bir evlilik türü olan go be go, günümüzde de az da olsa görülmektedir.⁴

¹ Yeşil, 159.

² Salih Muhammed Mamo, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 30/10/2019.

³ Karaaslan, 289.

⁴ Dehsorkhi, 29.

3.2.3. KIZ KAÇIRMA

Türk kültüründe en eski evlenme geleneklerinden kız kaçırma dır. Kadim Türklerde evlenme, kaçırma ve yağma şeklinde de görülebilmektedir. Güney Sibirya Türk halklarında olan Altay ve Yakutlarda kız kaçırma meşru evlenme olarak görülmekte olup sözlü kültür ürünlerinden Manas Destanı başta olmak üzere birçok Türk destanında da kaçırma yolu ile evlilik görülmektedir.¹ Hakas Türklerinde ise kızın sevdiği gence kaçması düğün öncesi hazırlık ve düğün sırasında yaşananlarla alakalıdır.²

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde günümüzde hala eskisine nazaran canlılığını sürdüren kız kaçırarak evlenme, özellikle kırsal kesimde görülen bir evlilik çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kars bölgesinde yapılan bir araştırmaya göre kız kaçırma olaylarının köylerde çok fazla yaşandığını ve bu olayın altında yatan birçok sosyo-kültürel ve ekonomik sebep olduğu tespit edilmiştir.³ Barcın yaylası ve etrafında yerleşik hayata geçen Yörüklerde kız kaçırma olayının genellikle ekonomik anlamda kötü olan kişilerin düğün masraflarını karşılayamadığından, kızın istenip verilmemesinden ve uzun süren nişanlılık dönemi vb. sebeplerden kaynaklandığı düşüncesi hakimdir.⁴

Kız kaçırma Halep Türkmenlerinde çok az görülen bir olay olmakla birlikte, sonucunda bağışlanma gibi bir şey söz konusu değildir. Halep Türkmenlerinde kız kaçırma kabul edilemez bir durum iken Bayır-Bucak Türkmenlerinde kız kaçırma olağan bir durum olarak görülmektedir. Bu durum akraba için de söz konusudur. Geçmişte bölgede kız kaçırma olaylarının olduğunu çoğunun da öldüğünü dile getiren kaynak kişimiz Muhammed Halil, Eşekçi köyünde kaçan kız ve çocuğu öldürdüler, Kadılar köyünde ise, kızını öldürdüler erkek yaşadı. Bizzat içerisinde olduğu durumu şu sözlerle ifade etmektedir:

¹ Mahmut Tezcan, "Türk Kültüründe Kız Kaçırma Geleneklerinin Antropolojik Çözümlemesi" *Aile ve Toplum Dergisi*, 1303-0256, cilt.2.6 (2003) Sayfa No. 2.

² Erhan Aktaş, "Hakas Destanlarında Evlilik Kurumu ve Buna Bağlı Bazı Pratikler" *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (2014) sayı.38. Sayfa No. 15.

³ Filiz Güven, "Kars Kültüründe Kız Kaçırma/Kaçışma Geleneğinin Sosyo-Kültürel Arka Planı" *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, cilt.4.8 (2016) Sayfa No. 200.

⁴ Rabia Gökçen Kayabaşı, "Bahşış Yörüklerinde Evlilik ile İlgili Adet ve İnanmalar" *Folklor/Edebiyat dergisi*, (2018/2), cilt.24.94 Sayfa No. 71.

*(Öledebilir. Oldu emme çoğu da öldü. Eşekçi köyünde kızı da oğlanı da öldürdüler. Bizim köyde oldu. Kızı öldürdüler oğlan yaşadı. Onlardan da namıs parası aldılar. Namıs parası bir kız galını eder. Namıs parasını verdi oğlan üstüne de hapis yattı.)*¹

*(Bizim burda kız kaçırmanın cezası ölüm. Bu işte hetir yemez, Bayır-Bucak Türkmenleri değil ha buranın (Halep) Türkmenleri. Bayır-Bucakta kız genelde kaçır)*²

*(Kız kaçırma nasıl oliy ailenin en yaşlısı benim deel mi ben geliyim gardaşıma diyimkine sen kızını filana vericin, filanın kızını filan alacak ben bunu dağıdım. Bu kızlar başlarını büküp kaliyler babası da bunlara vermek zorunda kaliy. Kız da ne yapacak kaçmakta buliyi yolu)*³

*(Var. Var da kaçırırlardı öldürürlerdi. Öldürürük komazık kendini bizim akrabalarından kaçtı. Yan yana gelinci kızdan oğlan anlaşımış. Kız emmisinin oğluyla nişanlı. Kızı kaçırdılar. Kızı kaçırınç çok şeyler oldu. Daha o kızın ne ölüsünü bilirik ne dirisini)*⁴

Kaşkay Türklerinde kız kaçırma kesinlikle kabul edilecek bir durum olmamıştır. Kaçma girişimleri az da olsa olmuştur. Bu girişimlerin sonuçlarında aksakal olarak tabir edilen kişilerin etkisi fazlaca görülmektedir. Kaçma girişimlerinde her iki taraf için makul bir sonuç çıkabiliyorken genellikle kaçma girişimleri toplumda istenmeyen sonuçlar doğurmuştur.

Bundan yaklaşık kırk yıl önce iki tire arasında anlaşmazlık olduğundan dolayı birbirini seven iki genç evlenememiş ve kaçma girişiminde bulunmuşlar. Fakat çok uzağa gidemedi yakalanmışlar ve ikisi de bir ağaca bağlanarak diri diri yakılmış.

Yaşanmış bu olay Feredon Dere Şuri tarafından Farsçası ‘*Mader El*’ olan, ‘El Anası’ başlığı ile kitap şekline getirilmiştir. Omid, Kaşkaylar arasında az da olsa kız kaçırma girişimlerinin sebebini bir nevi kast sistemi olan tabakalaşmaya bağlamaktadır. Üst tabakadan olan birinin alt tabakadan birini sevmesi veya tam tersi durumlarda birbirini seven iki kişinin kaçmaktan başka yapacağı bir şeyin olmadığını dile getirmektedir.⁵

¹ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

² Salih Muhammed Mamo, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 30/10/2019.

³ Kadılar Köyü Muhtarı, kişisel görüşme, ses kaydı, 30/10/2019.

⁴ Güllü Çolak, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

⁵ Dehsorkhi, 30-31.

*(Kaşgayilerde kız kaçirtma yok bu ölümdür. Eli Ferij Tokuzlu bir kız kaçirtti ikisini bağladılar bir ağaca odladılar. Halen çayın gediğinden geçdiğimde canım titrer)*¹

*(İlterter tayfalarımızdan şişveliden bir nefer derişorlu tayfasından bir kız gelirler canil edilmiş bu dargalara dargalardan çok ara yukturlar ve izdivaç etmirlermiş bir kız aşık olir bu dargaya kakasın bilesin vermeyirmiş kakası arvadı bir nu şerkuftu verir buna kenaye bir gep çalar kızakine kızaki bu hatir leçir bu kaka avradısın mecbur olur oğlunna kaçır, kaçır gelir o mintikadan öz amelemiz içine)*²

*(Bir parası istiyirdi kaçirdi olmirdi. Kız kaçanna hanavana obaya gelmirdi. İştmemişim geri gelenne.)*³

*(Meselan kızınan oplam hemhûş olirdi. Kız oğlanı sevdi, oğlan da kızı istiyirdi nenesi bubası vermirdi. Çoh gördüm yad veriyim. Gecenin biri gelirdi kız darağını götürir küpünü götüriydi goşir oğlana gidir. Kaşgayi de az gëdirlerdi meselan beş altı aydan sonra gide gelirdi daha kâhalar yığilirdi meselan dişehşeriydi toy edirlerdi. Bizim Nemedi'de yohdir)*⁴

3.2.4. BEŞİK KERTME – GÖBEK BAĞI EVLİLİK

Birbirine yakın ya da çok samimi, iyi anlaşılan, iki aile bu durumun ilerde de sürmesi için karşı cinsten çocukları olduğunda onları daha beşikte iken nişanlarlar. Bunun için beşiğe üç kertik atılır. *Kert* ya da *kirt* kökü içerisinde ant, inanış ve sadakat kavramları bildiren *kertü* veya *kirtü* kelimesiyle bir anlam ifade eder⁵.

Kadim Türklerde evlenmelerde yaş sınırının bulunmaması beşik kertmesi biçiminde nişanların yapılmasına sebep olmuştur. Tanıklar eşliğinde antlaşma ve du'â ile bir seremoniye dönüşen nişan akdine göre ergenlik çağına gelince tarafların ikinci defa yeniden nişanlandığı bilinmektedir. Oğuzlar, küçük çocuklarını nişanlarken sadakat işareti olarak çocukların beşiklerinin bir yerini kertmekteydiler.⁶

¹ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

² Nevruz Ali Cihanpur, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

³ Gülnaz Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁴ Hayrunnisa Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁵ Mahmut Tezcan, “Beşik Kertme Nişanlı Geleneği ve Çayırbağı Köyü Uygulaması” *Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Gelenek, Görenek ve İnançlar (1980) Sayfa No. 239-240.

⁶ Mehmet Mandaloğlu, “İslamiyet’ten Önce Türklerde Aile Hukuku” *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (2013) Sayfa No. 141.- Mahmut Tezcan, “Beşik Kertme Nişanlı Geleneği ve Çayırbağı Köyü Uygulaması” *Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Gelenek, Görenek ve İnançlar (1980) Sayfa No. 241.

Aşk konulu Türk destanlarında aile kurmanın ilk adımı olarak görülen evliliğe yönelik hazırlıklarda karşımıza beşik kertmesi çıkmakta olup, ileriye yönelik yapılan bir sözleşmeyi ifade eder.¹

Bülent Gül, Moğollar arasında henüz doğmamış çocukların evlenmesi için aileler arasında yapılan nişan anlamına gelen *öndgün süi* geleneğinin yirminci yüzyıla kadar yaygın bir şekilde devam ettiğini Moğolistan’da yaşayan Türk kökenli halklarda da bu geleneğin yaşatıldığını belirtmiştir.²

Rabia Gökçen Kayabaşı ise, Yörükler arasında beşik kertmesi ile evliliğin çok yaygın olmadığını geçmişte malını arttırmak düşüncesiyle ekonomik ilişkilerini pekiştirmek isteyen aileler arasında yapıldığını söylemektedir.³

Kars yöresinde akrabalar arası beşik kertme Kaşkay Türklerinde görülen uygulamaya en yakını olarak karşımıza çıkmaktadır. Mahmut Tezcan, Kars bölgesinde yaptığı araştırmalar sonucu Çayırbağ Köyünde beşik kertme ile nişanlanmanın genellikle komşular arasında olduğunu fakat akrabalar arası beşik kertmenin de görüldüğünü, bu uygulamanın sahip olunan mal varlığının bölünmemesi için akrabaların tercih edildiğini vurgulamıştır.⁴

Kaşkay Türkleri arasında evlilik çeşitleriyle alakalı karşımıza ‘*göbek bağı kesme*’ çıkmaktadır. Bu merasim kız çocuk dünyaya geldiği zaman yapılmaktadır. Doğum geleneklerinde bahsettiğimiz gibi yeni doğan bebeğin göbeğini kesen kişi kan bağı olmayan biriyse onun bir nevi annesi olmakla birlikte, göbeğini kesen kişinin uşakları var ise onlar da kardeş sayılmaktadır.

Fakat burada bahsettiğimiz evlilik durumu genellikle akrabalar arasında görülmektedir. Yani yeni doğan kız çocuğun göbeğini akrabalarından biri kesmişse

¹ Halil İbrahim Şahin, “Türk Destanlarındaki Aile Algısı Üzerine Bir Değerlendirme” *Karadeniz Araştırmaları*, (2012), sayı.33. Sayfa No. 123. Ayr. bkz: Tıva destanı Alday-Buuçu’da destan kahramanı beşik kertme ile evlendirilir. Alday-Buuçu daha çocuğu yokken Uzun-Sarıg Kağan’la çocukları beşik kertmesi yaparlar. Uzun-Sarıg Kağan’ın kızına karşılık Alday-Buuçu tarafından gümüş, altın ve at verilir.

² Bülent Gül, “Aile ve Akrabalık Anlayışı Bağlamında Moğol Atasözleri” *Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (2017) sayı.27. Sayfa No. 179.

³ Rabia Gökçen Kayabaşı, “Bahşiş Yörüklerinde Evlilik ile İlgili Adet ve İnanmalar” *Folklor/Edebiyat dergisi*, (2018/2), cilt.24.94 Sayfa No. 72.

⁴ Mahmut Tezcan, “Beşik Kertme Nişanlı Geleneği ve Çayırbağ Köyü Uygulaması” *Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Gelenek, Görenek ve İnançlar* (1980) Sayfa No. 253.

(hala, teyze gibi) kesilen göbek bağı oğlunun ayağı üstüne atar. ‘...kızının göbek bağı kestim senin için’ der ve artık bu kişiler bir nevi sözlü sayılır. Kimisi evlenir, kimisi evlenmez. Kaşkaylarda bu konuda zorlama yoktur.

(İnni bir ikin govm-ı heşdir kaka bacıdır meselan birinin oğul var idi birinin bir kız girine gelirdi. Dedikin filanikes munin göbeğini kesem bu oğlumun gıcı üstüne. Men de icaze verirdim. Senin anayn gelirdi benim uşağın dünyaya taze gelmiş idir kız ıdı. Munin göbeğini kesirdi senin gıcın üstüne bu göbek kesme etmişem oğluma bu daha benimdir. O da deyirdikin ah köynek eder verrem oğluna bu daha munun üstüne galirdi. Büyük olanna gelirlerdi sovcılığına alirdi) ¹

(Göbeğin bağına bir mesele daha var Bunda bir niyet edirler. Bu uşah meselan göbeğini kesirler. Kız olsa göbeğini kesirler bir oğul uşağının gıcı üstüne. Bunlar halen burda adaklıdır. Nişanlı olur.) ²

(Meselan Uşah olanna onun bir oğuli varidi, bunun de kızı olirdi, dünyaya gelir der ki bu uşağı getir bunun göbeği kesem bunun kıcı üstüne daha cahal olirlardı birbiri alırlardı hatmen olası resmidi) ³

(Mende bir kız vardır taze dünyaya gelmiş kakamın bir oğul vardır onun göbeğini kesirlermiş bunun kıcı üstüne nafburun edirlermiş niçe büyük ollur bu kız benim kakam oğlumun bu resm-i rüsumatta varmış. Veli benim öziüm emim kızıyla nafburun etmişlerdi) ⁴

(Meselan benim bir oğlan gününe gelir, bunun bir kız gününe gelir o kadim zaman bilen sonra gidirim bu uşağının kızının göbeğini kesirim diyirimki bu kızın göbeğini kesiyrim bu kız daha benim oğluminni. Hatmen kadimi olirdi inni zamanı yok) ⁵

(Bunların familleri yakınesdi meselen hem zamanki uşak dünyaya gelirdi birisinininki oğlanıdı, birisinininki kızıdı göbek kesmeğ. Hele ki buna bir gep çalarlardı. Mamaça giderdi uşak dünyaya gelirdi kız dünyaya gelirdi göbeğini kese meselen derlerdi bu oğlumun, meselen oğlumun uşağının. Büyük adamlara ihtiram koyırlardı. Ne zaman ki bunlar büyükleşirdi bunlar izdivaç ede. Kimileri muaffak olirdi kimileri olmirdi) ⁶

¹ Meryem Püladi, telefon görüşmesi, ses kaydı, 26/02/2020.

² Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

³ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁴ Nevruz Ali Cihanpur, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

⁵ Gülzar Kazimi, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019

⁶ Şemşir Kazimi kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

(Meselan biri olanna diyir bu kızın göbeğini kesirler. Oğul nenesi gelirdi kız nenesinin uşağının göbeğini kesirdi kız olannan dermişkin oğlum için) ¹

Beşik Kertmesi Suriye/Halep Türkmenlerinde geçmiş dönemlerde görülmekte olup son on-on beş yıldır çok az görülmektedir. Genel olarak Suriye Türkmenlerinde evlilik düşüncesinin hayata geçirilmesi gizli, saklı olmaktadır.

(Babalarımızın gününde beşik kertmesi geçerli imiş şindi onlar da bitti) ²

Burada belirtilen on-on beş yıl ibaresi Suriye topraklarında başlayan savaş zamanıyla paralellik göstermekle birlikte bazı kültürel uygulamaların zorunlu sebeplerden kaynaklı pratikte uygulanamayışını ortaya koymaktadır.

(Ben anamın kayını arvadı doğuruyo oğlan, anam doğuruyor beni kız, emmilerim kalkiy beşik kertmesi diyiler beni emmimin oğluna verecekler. Bütün emmilerim nişanlıyım diye beni seviyer anam da verdirtmedi. Ben verdirtmem dedi. Emzirdi. Gaynım çok zalım dedi. Sağa da eziyet eder kızım. Beni halamın oğluna verdiler) ³

Bu örnekte yaklaşık yetmiş yıl önce beşik kertmesinin olduğu görülmektedir. Tasavvuri akrabalık bağlamında emzirme kavramı ön plana çıkmakta olup süt kardeşliğin evlenmeye engel olduğu ve Türkmenlerde evlilik genelde kendi içlerinde gerçekleştiği için başka akrabasıyla evlilik tespit edilmiştir.

(Eskiden beşik kertme derlerdi buna. Yakınları bunlara yakar bunu. Şimdiki nesil öyle değil. Eski usullerin birçoğu terkendi.) ⁴

3.2.5. KAN YERİNE GİTME

Türkiye’de kan parası karşılığı evlenme, Kaşkaylar ve Türkmenler arasında ‘Kan yerine gitme’ olarak karşımıza çıkmaktadır.

Daha çok Doğu ve Güneydoğu’nun kırsal kesimlerinde öldürülen kişinin kan bedeli olarak para, altın, ev, tarla yanında kız verildiği de görülmektedir. İlkel bir evlenme biçimi olarak nitelendirilen bu evliliğin tek olumlu yanı kan davalarının devam etmemesidir.⁵

¹ Gülnaz Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

² Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

³ Güllü Çolak, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

⁴ Ahmet Akdeniz, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

⁵ Lütfi Sezen, “Türkiye’de Evlenme Biçimleri” *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2005, Prof. Dr. Şinasi Tekin Özel Sayısı, sayı.27. Sayfa No. 191.

Karacadağ Türkmen aşiretinde kan davalarını önlemek ve durdurmak için, aşiret içinde saygınlık kazanmış, belli bir yaş düzeyine gelmiş, sözü dinlenen ve çevresi tarafından güvenilir görülen, sorunlar karşısında danışılıp görüşü dikkate alınan arabuluculukta başvuru alan kişilere ‘aksakallı’ denir.¹ Bu durum Suriye/Halep Türkmenlerinde de geçerliliğini korumaktadır. Dede olarak Halep Türkmenlerinde anılan bu kişiler bölge halkı tarafından saygı duyulan kişilerdir

*(Herhangi bir şey olduğunda gelinir veya destek çıkarlar. Bölgedeki belirli kişiler toplanır. Karar verilir. Ötekiler de ona uyar. Onlara ileri gelenler derler, yaşlı adamlar da denir)*²

*(Köy odalarında her yerden birikirler, her kişi ileri gelenler o aşiretin sorumlusu gelir burda dertleşir. Arşı ne karar eder ona göre kararı uygulayılır)*³

Kaşkay Türklerinde aksakallıların/dedelerin yerini hanlar, kalanterler ve kethüda üstlenmektedir. Bazı durumlarda kan davasını önlemek için para ve cezalandırmalar yeterli görünürken, bazı durumlarda ise üzerine kız verilmesinin dahi kan davalarını durdurmaya yetmediği görülmektedir.⁴

Farklı iki aile arasında husumet sonucu bir taraf aile fertlerinden birini öldürmüştür. İki aile arasında günümüz tabiriyle kan davası olmaması adına öldüren taraf kızını veya kız kardeşini diğer tarafa vermektedir. Bu durum kan yerine giderek evlenme şekli olarak bilinmektedir.

*(Kızı kaçırdılar. Kızı kaçırınçı çok şeyler oldu. 20-30 sene oldu. Ne gelir ne gider. Hep hükümet girdi araya yerine kız verdiler. Kapımızı açık koyak kızımızı kaçıran dediler. Nişanlısının yerine kız verdiler. Emmimiz kızıydı. Evini aldılar.)*⁵

*(Bir kişiyi öldürirler hop. O kişi daha savaş olar. Savaş bitmek için, sonuna çatmak için evlenmek olir bir kız bir oğil)*⁶

¹ Kamil Kaya, Mustafa Talas, “Karacadağ Türkmen Aşireti’nde Arabuluculuk: Siverek Örneği” *Sosyolojik Düşün Dergisi*, (2016) cilt.1.2. Sayfa No. 9.

² Ahmet Akdeniz, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

³ Ali Muhammed Türk, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 01/11/2019.

⁴ Dehsorkhi, 28-29.

⁵ Güllü Çolak, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

⁶ Erselan Muradi, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/11/2019.

*(Kızlar kan yerine gidir. Karakanlının uşağıdım 20-30 yaşında karakanlının babasını öldirdiler yerine kız verdiler. Öz familinden bir kız ya bacısını ya kardaşı kızını veriler ölüme gidenin yoluna ortada savaş bitsin)*¹

3.2.6. EVLİLİK ŞARTLARI

Türklerde evlenme ve yuva kurma kutsal sayılmaktadır. Toplumsal yapının en küçük birimini oluşturan aile, Türk devlet geleneğinin (ulus-devlet) de temelini oluşturan en önemli yapıdır. Geleneksel devlet yapılarında ailenin devamlılığı ulusun yani devletin devamlılığı ile paralellik göstermektedir. Bu durum ailenin asaletinin, soyunun önemini ortaya koymada en önemli unsur olarak dikkat çeker.²

Halep Türkmenlerinde evlilik için evlenmek isteyen erkeğin işlek yani çalışan olup olmadığı önemli bir faktördür. Erkek tarafı ve kız tarafı birbirlerini soruştururlar. Özellikle erkek tarafı kızın ailesini detaylı bir şekilde araştırır.

*(Zaten kendisi amcasından, amcası uşağından alıysa ne kendi beni sormaya hacet yok, benim de keni sormaya hacet yok. Yok ikinci bir Türkmen aileden alacaksak kendi beni sorabilir, ben de keni sorabilirim. Eme kızı gider konşudan sorarlar. Çoğunluk kavim, hısım arasında olıy.)*³

Kızın nasıl bir karaktere sahip olduğu, ev ve el işlerindeki hamaratlığı ve ma'rifeti annesinden belli olur. 'Otu çek köküne bak'⁴ söylenerek bu konunun hassasiyetine önem gösterilmek istenmiştir. Genelde Halep Türkmenlerinde akraba evlilikleri söz konusu olduğu için bu durum başka köylerden ve şehirden gelen için geçerliliğini korumaktadır.

Kaşkay Türklerinde özellikle Araplarla ve Belluçlarla evlilik görülmemiştir. Kaşkay toplumunda evliliklerde milliyete dayalı bir seçiciliğin olduğunu göstermektedir.

¹ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

² Abdullah Mohammadi, "Hazara Türklerinin Halk İnançlarında Doğum, Evlenme, Ölüm" *Milli Folklor Dergisi*, (2015) yıl.27. sayı.105. Sayfa No. 116.

³ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

⁴ Otu çek köküne bak: Toprağa sağlam bir şekilde kök salan bir ot çok zorlandığı takdirde köklerinden ayrılabilir. Aynı şekilde kişiöğlü da kökleri sağlamlılığı oranında güçlü bir şekilde yaşamaya devam eder. Kişiöğlünün kökü soyları yani atalarıdır. Ayr. bkz: Umut R. Sazçalar, *Yaşayan Tengricilik*, İstanbul, Kutlu Yayınevi, 2.Baskı 2018, Sayfa No. 52-53.

*(Kız alıp çok azdır. Çok kız vermişik. Başka govmiyetlere kız verenne olların uşakları çok celep meseledir. Lor olsa kürt olsa uşakları Türkçe danışır özlerini Türk meriflik edir)*¹

Sosyal yapıya bakıldığı vakit erkek ve kızın aile yapısı, ekonomik durumları denk veya erkek tarafının ekonomik gücü kız tarafına oranla daha iyi olması gerekir. Erkek tarafı zayıf ise ‘*kendi çuluna bakmıyor*’ sözü Halep Türkmenleri arasında geçerliliğini korumakta olup bu durumda kızı erkeğe çok zor verirler. Akraba evliliğinde, kızın önünde dayı oğlu veya amca oğlu var ise ilk söz onlarındır.

*(Benim maddi durumum çok fakara, karşı taraf ta köyün ileri gelen bir kızı onu bana zor verirler. İstersen de hısmın olsun. Bizde daha geçerli bir kelime vardır kendi çuluna bakmıy derler)*²

Evlenmek isteyen bir erkek ve ailesi maddi açıdan iyi olmak zorundadır. Kaşkay Türkleri arasında bir nevi kast sistemi görülmektedir. Bu durum evlenecek kişilerin maddi açıdan ve sosyal konumları itibariyle denk olması gerektiğini gözler önüne sermektedir.

Kaşkay Türklerinde evlilik çok önemli bir yere sahiptir. Özellikle evlilik çağına gelmiş erkek çocukların bir an önce evlenmesi istenilir. Erkek uşağın fiziksel açıdan herhangi bir sorunu olmayıp da evlenmemiş ise bu durum aidiyeti olduğu oba, tire ve tayfada hoş karşılanmaz. Kaşkay toplumuna göre evlilik vacip ve gerekli bir müessese olup bekar kalmak günahtır. Ebeveynler, çocuklarının yaşı gelince onlara evlenmeleri için baskı yaparlar.³

Gelin olup baba evinden çıkacak olan kızın tayfa içerisinde kalmasına önem verildiğini dile getirmiştik. (bkz.) Eğer ki tayfaların dışarısına çıkılacaksa ilk öncelik diğer Türk boylarına verilmekle birlikte diğer etnik unsurlarla evliliğe de son sırada izin verilir.

Halep Türkmenlerinde genelde ilk evliliklerde kendi içlerinden / akraba evliliği görülmektedir. Mecburi durumlarda (İlk eşinden çocuğu olmuyorsa, eşi genç yaşta ölmüş ise vb.) ikinci veya üçüncü evliliklerde ise farklı boy ve milletlerden evlilikler

¹ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

² Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

³ Şenay Yanar, “Kaşkaylarda Evlilik Adetleri ve Toy Ritüelleri” *History Studies / International Journal of History*, 1309-4173(online), 1309-4688 (print) (2015) Prof. Dr. İbrahim Güler Özel Sayısı, cilt.7.1. Sayfa No. 230.

olduğu gözlemlenmiştir. Kaşkay Türklerinde de Halep Türkmenlerine benzer bir durum devam etmektedir.

(Tört il beş il uşah yerine gelirdi yoh gelmirdi mecburdudu daha kişi gidirdi evlenirdi)¹

(Ekseriyet kendi içimizde geçer ama oğlumuz isterse dışarıdan alırik, kızımız isterse dışarıya veririk)²

(Dışarıya açılma olur ben ikinci bir evlilik yaptım meselem hanım Kürt 'tü)³

(Ben iki kadın daha aldım biri fellah vefat etti ben bir daha evlenecem)⁴

Anadolu'daki köy topluluklarında bir zevce kapı dışarı edilir, kaçır veya ölürse onun yerini doldurmak zaman almaz. Kadının müzmin bir hastalığı varsa veya kadın oğlan doğurmadığı takdirde kırsal kesimde yetişen erkeklerin yeni bir kadının eve getirilmesinde zorlanmayacağı görülmektedir.⁵

Bilindiği gibi İran coğrafyası İslam inancında olup, Kaşkay Türkleri Şia mezhebini benimsemişlerdir. Fakat İran coğrafyasında Türk olup Sünniliği benimseyenler de yaşamaktadır. Evliliklerde Kaşkay Türkleri Sünni olan diğer Türk boylarıyla veya Sünni olan Lor veya Kürtlerle evlenmekte herhangi bir sakınca görmemektedirler.

(Türkmenlere kız verilmiştir. Dini inançları farklıdır. Onlar ehli sünnettirler. Bu haletde halen bizim lorlar, ehli sünnetinen de bizim hasiletimiz var kız verip kız almışık. Çoğançakes kız vermişik)⁶

Türkmenlerde Sünni Araplardan kız alınsa da kız verilmemeye özen gösterilir. Türkmen bir kız, Arap bir erkek ile evlendiği vakit kocasının kültürünü benimsemek zorunda kalacağı düşüncesiyle Sünni Araplara kız verilmemesi düşüncesi hakimdir.

Fakat Sünni Arap bir aileden kız gelirse Türkleşeceği için uygun görülür. Bu yüzden Sünni Araplardan kız alma görülmektedir. Bu durum Sünni-Hanefi mezhebini

¹ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

² Güllü Çolak, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

³ Hacı Sait Uzunaslın, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/10/2019.

⁴ Salih Muhammed Mamo, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 30/10/2019

⁵ Erdentuğ, 35.

⁶ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

benimseyen Türkmenlerin evliliklerinde mezhep kavramına önem verdiklerini tespit etmemizi sağlamıştır.

3.3. DÜĞÜN ÖNCESİ

3.3.1. KIZ İSTEME VE ELÇİ GÖNDERME

Halep Türkmenlerinde farklı bir köyden erkek başka bir köyden kızı istiyor ise, kızın köyünde tanıdığı kişi veya kişiler aracılığıyla bu durum kız tarafına iletilir. Burada önemli bir durum söz konusudur. Erkek ve kız aynı köyden ise düğünün bir iki sene sonra da yapılabildiği görülürken, farklı köylerde ise bu zaman dilimi en kısa süreye düşürülmektedir. Erkek ve kız ayrı köyden ise beş-altı yaşlı kadın ve on-on beş erkek cemaat önünde kızı ister, Fethası (Fatıha) okunduktan sonra galın (başlık parası) kesilir ve galın miktarı değişmez.

*(Toy ve taziye çadırlarında annesi kızı beğenir veya çocuk beğenmiş olur. İlk başta anadan baba gelir. Bir sefer daha yaşlı olanları 5-6 ayel, kari 7-10 erkek olur cemaatte istenir. Şimdi ise iki taraf anlaştıktan sonra cemaat önünde isteme oluy)*¹

Evlenmek isteyen erkek kendi köyünden bir kızı beğenmiş ve sevmiş ise yakın akrabalarından veya köyünde tabiri caizse ağzı iyi laf yapan bu tür işlerin usulünü, yordamını bilen bir kadın seçilerek, kız tarafının ilk önce annesine iletilir. İlk önce erkek tarafının kadınlarından oluşan bir heyet kızı görmeye ve istemeye gider. Her iki tarafın kadınları anlaştığı vakit, karar alıcı mekanizma sadece anne olmadığı için durum erkeklere söylenir.

*(Kismet oluy ha yo gidiysin, karar aldıktan keri kadınlar toplaniyi gidiyi yeşil ışıık aldıktan keri bağa sıkıntı olmasın müşkil durumda kalmayım diye aralarında konişiyler bunu toplum içinde geri suniyler)*²

*(Bu işte oğlan kızı görürse bir şekilde anne haberdar olur. Kadınlar gider araştırır, soruşturur. Ondan sonra kıza görüş için annesinden rızası alınır. Şayet iki taraf da birbirinden razı olursa ihtiyar dediğimiz büyükler devreye girer)*³

¹ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

² Ali Muhammed Türk, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 01/11/2019.

³ Halil Koyunoğlu, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

(Kız evine konşularıyla haber salarsın. Onlar uygun görürse, oğlanın annesi kızı görmeğe gider. Sizden bir akrabalık umiyik der. Onlarda onbeş yirmi gün süre isterler soruşturmak için) ¹

Belirlenen bir zamanda erkek tarafının ailesi ve yakın akrabaları kız tarafını ziyarete gider. Bu ziyaret Suriye/Halep Türkmenlerinde ‘oğlanın tatlısın yemeğe gidiyoruz’ şeklinde gerçekleşir ve bir nevi söz kesmedir. Söz kesmede oğlan tarafı tatlısını getirirken kız tarafının da kurban kestiğini tespit ettik.

(Şimdi kurban kesilir şirinceliğimiz yenir sözümüz kesilir. Benim sözün kesildiği günü söylüyim ha sağa. Babamgil bir kurban kestiler. Gayınbabamgil bir datlı getirdiler. Cemaat çok olur. Ağalar bütün gelir. Bunu yerler içerler fethamızı okurlar. Yüksüğümüzü takarık beyle olur) ²

(Cemaat arasında elli kırk kişi eşi dostu şirinceliğini yimeğ için, datlısını, nikahını kıymak için toplaniyeler) ³

(Tatlıya söz kesilmeden el vurulmaz. Herkesin birbirinden rızalığı alınır, herkes birbirinden rızalığını verir. Ondan sonra tatlı, meyve yenir. Yüzükler takılır) ⁴

Kız isteme merasiminde konu direkt olarak açılmaz, söz ilk önce gündelik hayattan başlar, zaman ilerledikçe kahve gelin adayı elinden dağıtılır. Sebebi ziyaretin maksadı dile getirilir. Kız istemenin söze dönüşmüş bir usulü vardır. Bu durum ‘.....kızınızı oğlumıza istiyoruz’ şeklinde değil de ‘sizinle akrabalık umuyoruz’ sorusu şeklinde olur.

(Kız tarafı oğlanı görücü. Giderik bir fincan gayfe getiriler. Gelenek olarak sağdan dağılır. Kız kendini gösterecek olursa ilk oğlanın babasına, annesine, oğlana daha sonra kendi kavmine hışmına emme usul şeriata göre de sağdan başlanır. Kim otursun otursun) ⁵

(Sana ikram edilen kahveyi hemen içmiyorsun. Şayet içtiğin takdirde kız tarafının şartlarını şartsız kabul ediyorum demektir) ⁶

¹ Mehmet Bozgeyik, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/10/2019.

² Güllü Çolak, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

³ Ali Muhammed Türk, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 01/11/2019.

⁴ Halil Koyunoğlu, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

⁵ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

⁶ Halil Koyunoğlu, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

Kaşkay Türklerinde kız isteme ‘hasiganlık’ olarak; elçilik ise ‘savcılık’ olarak karşımıza çıkmaktadır.

(Oğul kızı istiyirdi gidirdi hasiganlığına kız gormirdi. Kız alayına çıhmirdi. Babası diyirdi ben kızı veririm babası olmirdi kakası verirdi) ¹

Oğlunun evlenmek istediğinden haberdar olan baba tayfanın en büyüğünün yanına giderek durumu anlatır. Tayfanın en büyüğü ve erkek tarafının ailesi şirincelik (kellegan) yaptırarak kız evine gider. Erkek tarafı kız evine geldiğinde kelleganı göz önünde yüksekçe bir yere koyar. Erkek tarafının bu hareketiyle kız tarafı gelenlerin kız istemeye geldiğini anlar. Önceden yaylığın kız ailesinin evine gönderilmesi de erkek tarafın evlenmek istediğini belirten ölmüş bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır.

(Aslı savcı baba idi. Baba gidirdi tayfanın bir büyüklerine bir ak sakkal dirdi gidek bu kızı alak benim oğluma daha gidirlerdi) ²

(Dört beş nefer gelir birinin evine otiriñ meselan ben diyiriñ aga benim oğlum filankes kızıñ istiyir. Bunun giderin evine beş altı adam gidirdiñ dirdiñ filanikes gitmiş sovcı) ³

(Nene bubası oğlanı aparirdi meselan bir govm-ı heşinin evine kızı oğlan beğenirdi, nenesi bubası beğenirdi. Onna meselan gup gup elçi gidirdiñ) ⁴

(Önceden yaylığın kıza verilmesi veya kızın ailesine gönderilmesi erkek tarafının evlenme isteğini gösterir.) ⁵

(İki zeyfe, bir kişi, savcı gidirdi derdi ki senin kızını istiyrim oğlum için göynü istiyir verirdi daha kalk gidir dayaz işini görirdi. Geplerini çağırırlardı, işlerini görirdi daha tamam edirdi) ⁶

(...Onnaki daha anası bilirdi filanikesin kızını istiyir gidirlerdi, hasiganlığa şirinlik aparırlardı hasiganlığa adam bir vaht koyirdi bir ay, iki ay kimisi beş ay, altı ay vaht koyirdi.

¹ Gülnaz Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

² Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

³ Meryem Püladi, telefon görüşmesi, ses kaydı, 26/02/2020.

⁴ Hayrunnisa Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁵ Müslüm Rızayi, telefon görüşmesi, 23/02/2020.

⁶ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019

*Altı ay sonradan hasiganlığa gidirlerdi bir kellegend aparırlardı koyırlardı yükün üstüne bilirlerdi bunlar hasiganlığa gelmiş. Bu resmidir.)*¹

Kız evinin büyükleriyle konuşulur. Kız evi bir – iki ay müddet ister. Olumlu veya olumsuz bu süre zarfında kız tarafının ailesi kararını verir. Kız da oğulu isteyip istemediğini iki yolla belli eder. Birincisi el işi yaparak isteyip istemediğini belirtirken ikincisi ise istiyorsa bunu ‘aşk kasıdı’² ile belli ederdi.

*(Bir iki aylık zamanna bu kız bir el işi uzadırdı. Ya gepeydi ya galı ya gilim idi. Bunu uzadırdı. Bunun içinde bir alamet vardı ki bu kız bunu ya istiyir ya istemiyir. Ya bir kara hat ya bunun nakşını yanlış tokirdi. Ya aşk kasıdı. Aşkın ölçüsü nemenedi: Bir tene yaylık, bir tene gözgü, bir dene ağaç darağı dolayirdi ipek yaylığa yanında sahladırdı bu kız. Oğul yakın bir yere geldiği meselan bir eve eyleşsin koyirdi kolin altına)*³

*(Yıgılurdiñ kişinin evine bir kişinin kızını oğul istiyirdi. Oğul, anası, bacısı, kakası gidir gelirdi, iki üç ay bunlar gidir gelirdi)*⁴

*(Oğul tarafı gidirlerdi kız istemeğe. Kızın babası bele sadeliğe, kolaylığa yol vermirdi. Birbirinden olsa besin ben senden bir ay zaman istiyrem veya bene iki ay zaman ver)*⁵

3.3.2. BAŞLIK PARASI-GALIN (KALIN) VE MEHİR

Berdel türü evlilikler, zamanla değerli eşyalar karşılığında kadın satın alma evlilik tipine dönüşmüş ve Dünya üzerindeki birçok toplumda bir bedel ödeme olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶

Dünya’da kökeni yaklaşık ilk çağ dönemlerine dayanan başlık parası, Hammurabi ve Hitit Kanunlarında düzenlenmiş; Yunan, İncil ve Bizans hukukunda da nişanlanmanın geçerli olabilmesi için erkek tarafından kız tarafına verilmekteydi.⁷

¹ Şemşir Kazimi kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

² Aşk kasıdı: Aşk kasıdının ölçüsü bir tane yaylığın içine bir tane gözgü (ayna), bir tane de ağaç tarağı koyup bağladıktan sonra bir şekilde oğulun yaslandığı yastığın altına koyar. Oğlan bilir ki bu kız da beni istiyor. Ardından elçi gönderilirdi.

³ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

⁴ Meryem Püladi, telefon görüşmesi, ses kaydı, 26/02/2020.

⁵ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

⁶ Nermin Erdentuğ, *Evlilik Kurumu ve İlişkileri, Aile Yazıları 4* Der. Beylül Dikeçligil, Ahmet Çiğdem (Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991) Sayfa No. 308.

⁷ Semra Günay, Erdoğan Boz, “Süt Parası Karşılığında Eskişehir’e Gelin Göçü’ *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2015), 1307-9581, cilt.8.40. Sayfa No. 477.

Türk topluluklarında kız alma ve evlenme kolay görülmemektedir¹. Evlenme adetlerinde karşımıza çıkan kalın, söz kesmeden sonra erkek ailesi tarafından kız ailesine verilen para, mal, armağan vs. için de kullanılan bir kelimedir.² Bahaeddin Ögel, Orhun-Yenisey Yazıtlarında karşımıza çıkan kız sözcüğünün diğer anlamını pahalı olarak belirtmiştir.³ Bu gelenek Türklerde genel itibariyle ‘kalın’ olarak karşımıza çıkmaktadır. Kalın geleneği Türkistan’dan Anadolu’ya kadar bütün Türk boy ve oymaklarında varlığını sürdürmüştür.⁴ Mehmet Eröz, kalın kelimesinin Kadim Türklerde, Türkistan Kazaklarında aşağı yukarı aynı şekilde ifade edildiğini, Kaşgarlı Mahmud’un *kaling* olarak nitelendirdiğini, Dede Korkut’ta ise *kalınlık* olarak karşımıza çıktığını belirtmiştir.⁵ Faruk Sümer evlenmede kız evinin oğlan evinden kalın veya başlık niteliğinde mal talep etmesi geleneğinin olduğunu, aynı geleneğin onuncu yüzyılda yaşayan Oğuzlarda da görüldüğünü belirtmiştir.⁶

Türk aile hukukunun temeli ve güvencesi olarak görünen kalın, Türklerde bir malın değeri olarak değil, bir bedel olarak anlaşılmalıdır. Çünkü Kadim Türklerde evlilik bir alım-satım akdi olarak değil, sadece kızın yetiştirilmesi ve terbiyesi için yapılan masrafların bir nevi karşılığı olarak görülmektedir.⁷

Ayrıca Türklerde kız alınan ve satılan bir mal olmadığı için başlık parası olarak da algılanmamalıdır. Çünkü kadın, Türk toplumunda ve evlilik hayatında köle olarak görülmüyordu.⁸

¹ Mehmet Mandaloğlu, “İslamiyet’ten Önce Türklerde Aile Hukuku” *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (2013) sayı.33 Sayfa No. 142.

² Ahmet Turan, “Törelerimizde ‘Kalın’ Başlık Adeti, *Milli Folklor Dergisi*, (1991) sayı.12. Sayfa No. 39.

³ Mehmet Mandaloğlu, “İslamiyet’ten Önce Türklerde Aile Hukuku” *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (2013) sayı.33. Sayfa No. 142.

⁴ Ahmet Turan, “Törelerimizde ‘Kalın’ Başlık Adeti, *Milli Folklor Dergisi*, (1991) sayı.12. Sayfa No. 39.

⁵ Mehmet Eröz, *Yörükler*, (İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1991) Sayfa No. 54.

⁶ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları*, (Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 2. Baskı 1972) Sayfa No. 403.

⁷ Mehmet Mandaloğlu, “İslamiyet’ten Önce Türklerde Aile Hukuku” *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (2013) sayı.33 Sayfa No. 143.

⁸ Mehmet Mandaloğlu, “İslamiyet’ten Önce Türklerde Aile Hukuku” *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (2013) sayı. 33 Sayfa No. 143.

Nitekim günümüzde Kaşkaylarda 'kızım baba evinden değersiz bir şekilde koca evine gidemez' düşüncesiyle kız babasına verilmekteyken, Halep Türkmenlerinde başlık parasının 'yükümüz ne olacak' şeklinde sorulması bu düşüncüyü destekler niteliktedir.

Halep Türkmenlerinde kız istemede alınan cevap olumlu ise ya orada galın miktarı konuşularak belirlenir ya da üç gün ile bir hafta içerisinde bu sefer sadece erkeğin annesi ve babası tekrar kız evine giderek galın miktarı konuşulur ve belirlenir. Bu da 'yükümüz ne olacak' şeklinde sorulur.

*(Sen oğluna danışsın o kızına danışır. 2 gün, 3 gün, 1 hefte ha yo bizim iş noldu, tamam oldu. Bu sefer oğlanın getmeğe gereği kalmadı. Anası ve babası giderik yorum buna bizim yükümüz nolcak)*¹

*(Biz de başlık parrasın verdiler bene anamgil bağa on tana altın iki büyük beşi birlik etti. On tana da gaynanamgil etti. Babam bağa eşyam aldı. Şimdi galın kalqtı Gene alıyk kızımıza her ihtiyacını alırık. O zaman hepsi deftere tutuluydu.)*²

*(Aracı arayı gördükten sonra, bir başlık parasına, belli bir balık parasına anlaşılardı biz kalın derik siz başlık bizden evvelkiler buğday, arpa verirler, koyun verirlermiş. Ondan sonra bizim zamanımızda para)*³

*(Başlık parası vardır. Artık kalmadı. Eskiden kızın sahibi zengin bir aile ise onun başlıkları daha farklı olurdu. Eskiden galın derlerdi. Şimdi başlık diyolar. Aynı yere dayanır)*⁴

Galın miktarı erkek tarafı farklı bir köyden olursa düşürülmezken, aynı köyden ise belirli sebeplerden (cemaat olabilir, kız istemeye gidilince kız tarafının akrabalarından biriyle gidilmiş olabilir vs.) dolayı düşürülmektedir. Ayrıca erkek tarafı başka bir köyden ise, köyün bekarlarının evlenmesine yardımcı olmak zorundadır. Bu geleneğin adının *cahal yolu* olduğunu tespit ettik. Eğer galın miktarı konuşulduğu vakit cahal yolu gözetilmezse kına günü, cahal yolu gözetilmeden kına yakılmaz. Daha öncesinde kız için belirlenen galın miktarını kız babası istediği gibi harcayabilirken, günümüzde galın parası gelin olacak kızın çeyizliği için harcanmaktadır.

¹ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

² Güllü Çolak, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

³ Ahmet Dede, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

⁴ Ahmet Akdeniz, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

(Bir köyden bir kız gelin gidiyi başka yere, cahallar toplanır bu kızı bırakmayacak, kına yakılacak yaktırmazlar) ¹

(O tarihlerde kızı parasıyla satmak. Daha bugüneçe komşular filan kişi kızını satmış derler. Kendi buna ne harcar ne harcamaz kızına serbes o zamanın bazarlığını görür kalanını yir niye ben oğlumu everecem der) ²

(Benim dedem rahmatlık Meryem böğrümü satmış Şih Şeriflere, Galınını almış. O galından Şih Talibin ordaki tarla alınmış) ³

(Tel abyad'dan gelmişler benim halamın kızına. Halamın kızını istiyler. O zaman kız başlığı 2000 suri başlığı yapmışlar 4000 suri. Cahallar toplandı, gelsin güvey babası geldi, cahalların hepsi toplanmış mahkeme kurdular adama ya ho) ⁴

(Galın miktarında anlaşıldığı vakit fethası okunur, kadınlar zılgıt çalar, üç el silah sıkılır) ⁵

(Onu (başlık) burda çeşittir. Bir orta kesim var, bir fukara kesim var bir de lüküs kesim var. Lüküs kısmına ağır keserler halına göre sistem uygularlar yanı) ⁶

Kadınların zılgıt çalmasının ve üç el silah sıkılmasının sebebi bu eve 'düniürcü gelindi, başka kimse bu eve kız istemek için gelmesin' maksadını taşıyarak çevresine duyurulması içindir.

Başlık, dönemin şartlarına göre değişkenlik göstermiştir. Kaşkay Türklerinde günümüzde çok az görülmekte veya kalmamıştır. Bunun da sebebi Kaşkay toplumunun ekonomik durumundan kaynaklanmaktadır. Verilen başlığın kızın çeyizi için kullanılmasının yanında 'kızım baba evinden değersiz bir şekilde koca evine gidemez' düşüncesiyle kız babasına verilmektedir.

(Başlık kesirlermiş. Meselan ilerten biri dirmiş men on goyun istiyrem, biri dirmiş yağ yirmi goyun istiyrim. Bu başlığı kesirlermiş.) ⁷

¹ Kadılar Köyü Muhtarı, kişisel görüşme, ses kaydı, 30/10/2019.

² Salih Muhammed Mamo, kişisel görüşme, ses kaydı, 30/10/2019.

³ Kadılar Köyü Muhtarı, kişisel görüşme, ses kaydı, 30/10/2019.

⁴ Salih Muhammed Mamo, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 30/10/2019.

⁵ Adil Şan, kişisel görüşme, ses kaydı, 05/11/2019.

⁶ Ali Muhammed Türk, video kamera – ses kaydı, 01/11/2019.

⁷ Meryem Püladi, kişisel görüşme, ses kaydı, 29/02/2020.

(Kaşgayilerde başlık çok ağırdır. Başlık hatmen alasıdır. Başlık indi daha halkın eli boşlaştı yardım edirler ki bu aile yola düşsün. Ben kızımı moft değersiz yollayam gide kişi evine olmaz ki) ¹

(Başlığı kesirlermiş. Settemente pil dirlermiş kızın anası istiyir. Anası çıırışkın alırmış kızı için) ²

(Başlıq verirlerdi. Başlıq meselan biri pul verirlerdi, biri dovar verir. Kız alanna başlıq alirlardı verirlerdi kız babasına) ³

(Bubaydaki gideler başlık keseler, beş altı adam misafir adam gidirdi. Diyirdin bir eşek, yirmi duvar, bir maktar pul kesirlerdi o başlığı aparirler tavil verirlerdi. Toy edirlerdi. Verirlerdi kızın bubasına beli.) ⁴

(Başlık o zaman valla meselan ele bir miktar-ı pul herkesin tevanında varımiş ya yokimiş eşar-i vasila dirlermiş yirmi koyun veresin âruz obasına, âruz obası aparırmış ya bir miktarını harç edirmiş ya nemeneym bakısını verirlermiş kızlarına) ⁵

(Bizim zaman meselan 40 ming tümenidi. 40ming tümen pul verirlerdi. İlerten zaman meselan kadim duvar verirlerdi, geççi verirlerdi. Bizim zaman meselan 40 ming tümenidi verirlerdi kız babasına, baba gidirdi bir para çeyz vesail alırdı bilesine her ne gelirdi verirdi geri) ⁶

(Oğul famillerinden birisidi, kız famillerinden birisidi gidirlerdi bir yere sovgat vurulurdu bura başlık kesirlerdi. Oğul bubası kız bubasına pul verirdi. İlterter ya duvar idi ya geççi idi ya sığıridi ya atidi bunlar garigaspel varidi verirlerdi) ⁷

Mehir veya bazı bölgelerde kebin ise, Türklerin İslamiyet’i kabulüne kadar Türk kültüründe olmayan bir kavramdır. Başlık Türkler arasında İslamiyet’in

¹ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

² Meryem Püladi, kişisel görüşme, ses kaydı, 26/02/2020.

³ Gülnaz Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁴ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁵ Nevruz Ali Cihanpur, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

⁶ Gülzar Kazimi, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

⁷ Şemşir Kazimi kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

kabulünden önce görüldüğü gibi İslamiyet'ten sonra da mehir ile daha etkili olarak fonksiyonel varlığını sürdürmüştür.¹

Mehir evlenme akdinin asli unsurlardan veya şartlarından biri olmayıp, akdin ortaya çıkardığı sonuçlardandır. İslam hukukuna göre erkeğin evlendiği kadına mehir ödemesi vaciptir. Mehir kadının öz hakkıdır ve onun rızası olmadan kimse o mehiri harcayamaz.

Kaşkay Türklerinde ve Halep Türkmenlerinde boşanma neredeyse hiç görülmediği için mehir pek fazla önemsenmemektedir. Damat ısrarcı olduğunda çetin istekler de yazdırılabiliyor.

*(Başlık parası bu kadarı Allah etmesin bir kötü sonu boşanacak makbut heyr makbut öncelikli verilmiş var verilmeyen var. Verilmeyen kötü yola ulaşırsa yanı boşanınca onu idda ederler yanı)*²

Kaşkay Türklerinde kız tarafı ve kızın cevabı olumlu ise, kısa bir süre içerisinde erkek tarafı elçi gönderirdi. Bu kişi her iki tarafın da tanıdığı, saygı duyulan, hatırı kırılmayacak biri olurdu. *Mihriye*³ kesilirdi.

Bu mihriye para veya mal olurken çetin bir istek olarak da karşımıza çıkmaktadır. Kaşkay Türklerinde bugüne kadar boşanma olayı görülmemiştir. Aslında bu mihriye boşanmayı zorlaştırmak için erkek tarafına kesilmektedir. Mihriyede söz anne ve kızıdır, karar kıza aittir. Ayrıca başlık kesildiği zaman bir hoca gelir. Bir kâğıt tutularak süt hakkı kesilirdi. Süt hakkı Kaşkaylarda 'şir baha / süt baha' isimleriyle bilinmektedir. Süt bahası anneye verilir. Kızın annesi bu para içinden evlenecek kızı için birtakım eşyalar alır. Geriye kalan miktarı da baba evinden çıkacağı güne kadar saklarmış. Başlık babaya verilirken, mihriye veya kebin kız içindir.

*(Ana süt bahasını alanna dolayir bir gumaşa verir kızın gardaşı eline bu evden duz, çörek ve o süt bahasını verir gardaşı eline bacın belini bağla ora aparanna bunu açası girdek içine asar)*⁴

¹ Mustafa Aksoy, "Sosyal Hayatımızdaki Başlık-Kalın ve Mehir Kavramlarının Sosyolojik Tahlili" *Türk Yurdu Dergisi*, (Mayıs 1990) Sayfa No. 44. al. y. *Aile Yazıları 4, Evlilik Kurumu ve İlişkileri* (Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991) Sayfa No. 563.

² Ali Muhammed Türk, video kamera – ses kaydı, 01/11/2019.

³ Kaşkay Türklerinde 'mehir' kelimesi yerine 'mihriye' tercih edilir.

⁴ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

(Ak sakkal kebin kesendir. Bunun kebini nice olası anası ile kız her ne dersin meselan bir batman zahrak, bir batman veya iki batman pakşaperi bunu yazirlerdi kebin ki bunu sahlatsın. Çoh yerde çetin bir iştir) ¹

(Şir bahası, süt bahası bele zatlar yohudu. Mihriye de çok az birisi sirmeni yazirdi, hafşettemen, şişsettemen, divissimen bir bele yazirlardı) ²

(Şir baha derler verirler kızın nenesine oni kızın nenesi koyirdi bir yaylık içine, oni bağliyirdi gene kız beline götürirdi gidirdi beleyndi) ³

3.3.3. NİŞAN

Halep Türkmenlerinde eğer erkek tarafının durumu pek iyi değilse istemeye geldiğinde nişan yapılır. İyiyse kız istemeden bir ay sonra nişan yapılmaktadır. Nişanda genelde kız tarafı ağırlıklıdır. Hem damat hem de gelin tarafının erkeklerinden aile içi olanlar gider.

(Yüksüğümüzü takarık ondan sonra oğlan evi öteberi eşya getirir. Bir bıhça getirirler.) ⁴

(Nişana gelen kadınların hepsi gelin için birtakım hediyeler top kumaş, gecelik, altın, para getiriy.) ⁵

(Nişandan dönmek çok ayıp bir şey bizde en çok ta kız tarafına çok ayıp noksanlık yanı ilkin niye şirindin şimdi kötü oldun bu da neden oliy bilin mi bazan araya kara kediler giriy.) ⁶

Bunu yapmalarındaki sebep gelinin çeyizini yapmada ona kolaylık sağlamaktır.

(Nişan yüzükleri takılacağı vakit damat ve erkekler içeriye girer. Nişanda hiçbir şekilde çalgı eşliğinde bir eğlence görülmemektedir. Nişandan evlenme sürecine kadar damat olacak kişi kızı görmek için kız evine tek başına gidemez. Yanında aile üyelerinden bir kadın (annesi, kız kardeşi, halası, teyzesi gibi) ile gidebilir.) ⁷

¹ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

² Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

³ Gülzar Kazimi, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

⁴ Güllü Çolak, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

⁵ Güllü Çolak, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

⁶ Ali Muhammed Türk, kişisel görüşme video kamera – ses kaydı, 01/11/2019.

⁷ Adil Şan, kişisel görüşme, ses kaydı, 05/11/2019.

Kaşkay Türklerinde, kız ailesi tarafından olumlu cevap alındığı takdirde nişan yapılır. Kaşkay Türkleri arasında ‘Şal Angoştar’ olarak bilinen nişan aile arasında sade bir şekilde gerçekleşir. Nişanın perşembe günü yapılmasının iyi olduğu düşüncesi hakimdir. Perşembe günü yapılmasına özen gösterilir.

*(Derlermiş nişan için bu penşembe günü Allah edim serik gidek filanikes evine şirin-i horluğē. Çemedanı ki koyirlarmış başına gidirmiş gelinin evine her nece zeyfe varmış kil çekirmiş.)*¹

Erkek tarafı birtakım hediyeler hazırlar ve nişan günü bu hediyeler kız için kızın ailesine verilir. Bu hediyeler bir çeyiz sandığı (çemedan) içerisinde kız evine götürülür. İçerisinde melhu, mihek, birkaç elbise (tuman, libas) ve bir tane de serennaz kesinlikle olması gerekir. Bunların dışında yaylık, kellegan, altın, yüzük, kumaş, cecim, halı vs. olabilir.

Resim 3.5. Kaşkay Türklerinde çeyiz sandığı çemedan

*(Bir çemedan alasıymışın bu çemedanı doldurayn vesaylan bir melhu da koyayn içine, bir melhu höreng koyan içine, bir de mihek höreng koyayn içine, bir des libas bir de serennaz dikeyn koyan hatmen içine getireyn kız için)*²

*(Evvel ki verirlerdi bu kızı alırlardı. Nişan aparırlardı. Bir çargat, bir yaylık tilesi yokidi tili aparalar. Bir kellegan koyirler bohçaya iki zeyfe götürirdi, gidirdi, verirdi, daha sonra gidirlerdi başlığı kesirlerdi)*³

*(Dist verir bu harig gidir. Kiziñ anasınnan babasi dermiş erkek tarafınnan da bir vekil buni yazırmış. Kağaza yazırmışez aparırmışez bunu obaya bir çemedan evvel almışez, bir des libas koymışez içine, bir serennaz, bir tumman, bir köynek, bunu getirirmişez nişana)*⁴

¹ Meryem Püladi, telefon görüşmesi, ses kaydı, 29/02/2020.

² Meryem Püladi, telefon görüşmesi, ses kaydı, 26/02/2020.

³ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁴ Meryem Püladi, kişisel görüşme, ses kaydı, 29/03/2020.

Resim 3.6 – Serennaz giyen bir Kaşkay kadını (Kaynak: Erselan Muradi)

Eskiden Kaşkaylarda bir yaylık ile kelleganın kızın çeyizliği sayıldığı bilinmektedir. Hoca nezdinde *siğ-e-i akd / siğ-e-i mahremiyet* okunurdu. Siğ-e-i mahremiyet başlık kesildiği vakit veya nişanda okunur. ‘*Sirini sindirmek*’ olarak da bilinir.

Okunduktan sonra toplumun saygı duyduğu kişiler veya Kethüdaların erkek ve kız hakkında evliliğe dair sözleri duyulur. Artık o erkek ve kız toplum tarafından evlenmiş sayılır. Nişandan düğüne kadar olan sürede birbirlerini göremezler.

*(Bir resm daha vardır ki şirini sindireler cevap bele verilirdi. Başlık keseler bir kağız tutarlardı. Meselan etrad-ı famil burda idi bu kızı verdi bu oğula şir baha da yazırlardı. Bunu aparırlardı sir-i akd, sir-i mahremiyet okırdı.)*¹

*(Nişan edirlirdi. Yeksal galırlardı.)*²

3.4. DÜĞÜN

3.4.1. BAZARLIK VE DAVET

Düğün alış-verişi olarak bilinmektedir. Kız ve erkek tarafından oluşan yaklaşık on kişilik heyet düğünden yaklaşık bir ay önce düğün alış-verişi yapmak için şehre (El Bab, Halep, Şam) inerler.

(Üç beş gün sonra (kız isteme gününden bahsedilmektedir) bir gün tayin ederler bazarlık yapmağa geline çehiz. Eyna sandık filan ufak tefek birşeyler yapılır asbap filan

¹ Şemşir Kazimi kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

² Hayrunnisa Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019

alırlardı. Eskiden kadınlar gazı takarlardı onlardan alırlardı. Bir kat iki kat yatak falan bilmem nedir) ¹

(O zamanın bazarlığı çeyizliği ne ki, bir tahta sandık, bir elbise, bir poşu, bir ahmediye, Köyde bir düğün olucu mektuplar giderdi köylere. Burda öle düğüne kimse gelmez. İlla giderler sorarlar mektup geldi mi gelmediyse düğüne bir tanesi gelmez) ²

(Düğün davetiyeleri çarşıya inildiği vakit bastırılır. Düğüne gelecek olanlar için bir top kumaş, bir havlu, bir çorap hediye olarak alınır. Davetiye ve kumaş kız istemede babaya verilen galın miktarının haricinde tutulur.) ³

Bazarlık işlemi tamamlanıp köye gelindiğinde erkek tarafının evine iner. Bazarlığın köye geldiğinde kız evine indiği, düğünden bir hafta öncesine kadar kız evinde sergilendiği de tespit edilmiştir.

Kaşkaylarda ise, genelde erkek tarafı hasıganlıkta olumlu cevap aldığında, kıza takılacak olan takılar ile, evlenecek olan kişilerin ev ihtiyaçlarının belirlendiği bir liste oluşturulur. Bu listeye *surât-i hârid* denir. Erkek tarafı bu liste doğrultusunda düğün alış-verişini yapar.

(Kız oni küllen örti özi tokirdi almırlardı. Oğul obası almirdi küllen kızın babası evinnen apariylardı. Oğul obası başlık verirdi kızın babası da çehiziyesini amade edirdi gidirdi babası evinnen) ⁴

(Birisi gidirdi hasgarlığa iki üç aksakkal arvat apariylardı iki üç aksakkal götürüylardı zoğ bir ganağlığını yiyirlerdi. Birisi diyirdi filanikes gäpimizi başla biz gelmişik bura bir iş için biz senin kızını istiyrik sen neçe gereksen bize ne rah geyrin ne cevap veririn ne olgeylin bizmnen danışırlarmış onlar bir kağaz yazırlarmış, bir surât verirlermiş. Meselan bir gal al, bir sineriz tel al, bir milek al, bir yüzzük al buları al getir.) ⁵

(Çehiziye belesin nemeneym değilmiş sehtermiş o zaman daha bir çadır, bir galimiş, bir beledan imiş) ⁶

¹ Ahmet Dede, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

² Salih Muhammed Mamo, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 30/10/2019.

³ Adil Şan, kişisel görüşme, ses kaydı, 05/11/2019.

⁴ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁵ Meryem Püladi, kişisel görüşme, ses kaydı, 29/03/2020.

⁶ Nevruz Ali Cihanpur, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

Halep Türkmenlerinde köyde gelin en az bir-iki sene kaynanası ile oturur.

*(Bizde şimdi şu durumda bile gelin ilk geldiğinde kayınbabanın evine gelir. Birincisi maddi durumu el vermiyor, ikincisi bizde gelin bir çocuk, iki çocuk doğuranaça ayrı komazlar. Babasın evinden çıktı. Senin huyuna girici.)*¹

Kaşkaylarda ise bu durum erkek evlat sayısına göre değişkenlik göstermektedir. Birden fazla erkek çocuğu var ise ilk evlenen kişi genelde baba evinde oturur ta ki ondan sonra gelen erkek kardeşi evlenene kadar. Evlendikten sonra ilk evlenen kişi baba ocağından kendini ayırır. En küçük oğlan baba evinde yaşamak zorundadır.

Halep Türkmenlerinde gelinin çeyizinin dizilme işlemi bittikten sonra davetiyeler dağıtılır. Davetiyeler iki abdal² ile birlikte düğün sahibiyle birlikte köy köy gezerek dağıtılır. Düğün sahibi tarafından davetiyenin yanında top kumaş verdiği kişiler düğüne iştirak ederken ya bir koyun ya da bir çuval şeker getirmek zorundadır.

*(Gelmeden evel yani ne karartı götürcek babası evinden gelin olduğu eve bunlar hayatlarda asbap teline atılırdı. Ne asbap almış ne fistan diktirtirmiş ne yaylığı var bunlar tele atılırdı)*³

*(Bir mektuptan davet dışında kendine bir elbise kumaş sarılır. Erkek topu edirler, kadın topu edirler. Sabaştta abdallar bahşişi topladıktan sonra, yemek çıkar. Bu toptan davet edilenler ya kurban getirmiş olur veyahut burda ayrı bir ikram verir)*⁴

Göçebe Kaşkaylarda toyun belirli zamanları vardır. Genelde kışlakta göçten önce yapılan toylar şubat ve mart aylarında; yaylakta ise haziran, temmuz ve ağustos aylarında olmaktadır. Genelde toy tarihinin net belli olması ussa adı verilen davul, zurna çalan kişilere düğün yemeğini hazırlatacak olan aşçılara göre belirlenmektedir.

*(Sureti de aparırlarmış vesail oğul obası almış getirirmiş, kız anası da çıırşkın kız için alır getirirmiş, mihr olirmiş, çadır tutirmiş, şiş olirmiş, kervan verirmiş, merfeci kaplır koyirmiş, kilimi de çekirmiş ussaları da getirirlermiş bir gara çadır turirlarmış)*⁵

¹ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

² Abdal: Davul, zurna çalan kişilerdir. Düğün bitimine kadar abdalların her türlü ihtiyaçları düğün sahibi tarafından karşılanır.

³ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

⁴ Salih Muhammed Mamo, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 30/10/2019.

⁵ Meryem Püladi, kişisel görüşme, ses kaydı, 26/02/2020.

Toy tarihi net belli olduktan sonra tayfa-tire içerisinde birkaç kişi haberci görevini üstlenir. Bu kişiler Kaşkaylar içerisinde ‘okçu’ olarak bilinmektedirler. Toya davet edilecek aileler tek tek ziyaret edilir. Gelen okçulara çeşitli hediyeler verilir. Bu hediyeler para, çorap, elbise vs. olabilir. Kaşkay toplumunda gelen okçulara hediye vermeden göndermek iyi bir şey değildir.

(Toyda bir merhaleler daha var. Onda nice edirdiñ bir at, atin boynuna bir hafreng yaylıq bağliyirdin. Bir dimonsari da bağliyirdin. Dimonsarinin burası kırmızı gumpul var idi bağliyirdin. Bir nefer binirdi bu ata ta ohçı olirdi. Ohçı daha yoh. Bu adam daha gidirdi. Davetlemeleri bir bohçayı bağliyir bu atın eğerine gédirdi. Seher düşirdi yola ta şamançes bireneza evleri bulirdi. Bu davetlemeleri dağıdirdi. Onda kanun buydu ki herkeş bir çorap, bir yaylık, bir çergät götürir verirdi buna ohçıya ondan sonra pıl geldi meydana her ne var evde komiyirmiş ohçı kurrı gele. Filanekesin ohçısı gelmiş ondan keri kurru getmiye) ¹

Buna benzer bir uygulama Çorum bölgesinde de görülmektedir. Nişan için kadın şerbetine çağrılmak için okuyucu kadınlar gönderilir. Bunlar çoğunlukla mahallenin fakirlerinden seçilir. Okuyucuya mum, çıra, un ve bulgurun dışında hazırda bulunanlar para verirler.²

Nevşehir’in bazı köylerinde ise, okuntu çıkarma geleneğini devam ettirenler bulunmaktadır. Köyün veya beldenin en fakirinden seçilir, kadın olmasına özen gösterilir. Heybelerinde kuruyemiş ve / veya akide şekeri olur. Düğün davetini ileterek heybesinde bulunan yemişlerden ev sahibine verir ve ev sahibi de un, nohut, bulgur, buğday vb. azıklar vererek okuyucuların geçimlerine destek olurmuş.³

Mehmet Eröz, bugün Anadolu coğrafyasının birçok yerinde özellikle köylük yerlerde düğün davetiyesine ‘oku’ veya ‘okuntu’ denildiğini, bu kelimelerin ‘ok’ sözünün aldığı yeni şekil olabileceği, bu düşüncesini de kadim Türklerde ‘ok’ kelimesinin bir davet sembolü olduğunu dile getirmiştir.⁴

¹ Müslüm Rızay, telefon görüşmesi, 23/02/2020- Meryem Püladi, telefon görüşmesi, ses kaydı, 26/02/2020.

² Nermin Erdentuğ, “Türkiye’nin Karadeniz Bölgesinde Evlenme Görenekleri ve Törenleri” *Antrpoloji Dergisi*, (1969) Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, sayı.4. Sayfa No. 33.

³ Parvana Bayram, “Nevşehir’in Avanos İlçesi Uçhisar ve Göreme Beldelerinde Evlilik Merasimleri” *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2013) sayı.2. Sayfa No. 24.

⁴ Mehmet Eröz, “Evlenme ve Düğün Töreni ile İlgili Türk Gelenekleri” *Töre Dergisi*, cilt.5.27 (1973) sayfa No. 22. Ayr. bkz: Hun, Göktürk ve diğer Türk devletlerin hakanları, kendisine bağlı boyları

Göktürk Kitabelerinde ok gönderilmiş olanlar için ‘okıġlı’¹ kelimesinin kullanıldığı bilinirken Kaşkay Türklerinde herhangi bir toy veya merasimin olacağını sözlü olarak bildiren kişilere ‘oxçı/okçı’ denildiği tespit ettik. Bundan dolayıdır ki bu kelimenin Kaşkay Türkleri arasında canlılığını koruması önemlidir.

3.4.2. BAYRAK MERASİMİ

Türkmen düğünlerinde ‘Bayrak Merasimi’ önemli bir yer tutmaktadır. Kaşkay Türklerinde günümüzde hala canlılığını korunup yaşatılıyorken Suriye/Halep Türkmenlerinde savaş öncesine kadar devam eden bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir Alevi Türkmen köyü olan Balıkesir’in Edremit ilçesine bağlı Çamcı Köyü’nde düğün töreni davul zurna eşliğinde orada bulunan kişilerin bayrak dikmek üzere hareket etmesi ile başlar. Genç kızlar tarafından süslenerek işlenen bayrak sancak gibi hazırlanır. Hazırlanan bayrağın dört köşesinden tutarak bayrak dikerken du’â ile bayrak merasimi gerçekleştirilir.² Nevşehir’de bayrak kaldırma veya bayrak dikme töreni ile düğünün başladığı halka ilan edilir. Salı günü sabah namazından sonra camide bayrak duası yapılır ve bayraktar, bayrağı damadın olduğu evde yüksek bir yere diker.³ Aydın bölgesinde bulunan Tahtacı Türkmenlerinde ise, düğün gününden önce damadın en yakın arkadaşlarından ya da akrabalarında bekar bir erkek damat tarafından bayraktar seçilir. Bayraktar düğün süresince düğün alayına bayrağıyla eşlik eder. Aydın yöresi Tahtacılarında düğün cumartesi sabah gün doğumunda başlar, pazar günü akşamüzeri gelinin attan inmesiyle son bulur.⁴

savaş veya başka bir sebeple bir yere toplamak istediklerinde onlara ‘ok’ gönderirlerdi. Bu davet anlamına gelirdi. Kaşgarlı Mahmud’un ünlü eserinde ‘okumak’ davet etmek anlamında kullanılmıştır. Yine aynı eserde mirasın bölüşülmesinde de kullanıldığı belirtiliyor. Aşıkpaşazade Tarihinde Osmanlı Türklerinde de bu kelimenin aynı anlamda kullanıldığına dair örnekler görebiliriz. Günümüzde Yörük ve Türkmen düğünlerinde ‘oku’ veya ‘okuntu’ ile köy halkı ve civar köylerdeki tanıdıklar düğüne davet edilir.

¹ Mehmet Eröz, “Evlenme ve Düğün Töreni ile İlgili Türk Gelenekleri” *Töre Dergisi*, cilt.5.27 (1973) sayfa No. 22-23.

² Mehmet Eröz, “Evlenme ve Düğün Töreni ile İlgili Türk Gelenekleri” *Töre Dergisi*, cilt.5.27 (1973) sayfa No. 23-24.

³ Parvana Bayram, “Nevşehir’in Avanos İlçesi Uçhisar ve Göreme Beldelerinde Evlilik Merasimleri” *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2013) sayı.2. Sayfa No. 25.

⁴ Rıza Akyürek, “Aydın Yöresi Tahtacılarında Düğün Gelenekleri: Bayrak Dikme-Tapı / Sahab-ı Baş Kurbanı-Barışma Yemeği-Ocak Kazma Ritüelleri” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (2020) sayı.93. Sayfa No. 197.

Halep Türkmenlerinde bayrak dikme düğün sahibinin isteğine bağlı olarak, düğünden üç ile on gün öncesinde gerçekleştirilen bir âdettir. Bayrak merasimine ait türküler söylenir.

(Bayrak türküleri düğünden bir hefte önce Türk bayrağı bir ağaca bağlanır, süslenir, dikilir) ¹

(Türk bayrağı bizde yalnız asılmaz, etrafına renkli çaputlar, zeytin yaprağı çiçeklerden süslenir) ²

(Direğin başına çapıttan bir bayrak yaparlardı. Kızlar işlerlerdi o evin başına bayrak konardı bu evde düğün var diye bu bayrak kalırdı ta düğün bitenecek. Bizim buranın düğünleri Türkiye'nin düğünlerinden şen olurdu.) ³

(Suriye'de ay ile yıldız yasak olduğu için bayrak olarak beyaz bir bez üzerine farklı Türkmen motifleri işlenerek içde dalları ile birlikte bayrak dikilir.) ⁴

(Bir kısmı da bayrağa kurşun sıkarlardı. O Bayrağın üstüne resim tikerler. Kimisi aylan yıldız kimisi başka bi şey) ⁵

(Evel düğün sahibinin bir haftadır Türk bayrağı dikilir en son düğün kurulur. Bayrak dikilirken türküler söylenir) ⁶

(Halep Türkmenlerinde köyün gençlerini damat veya damadın yakın ailesinden kişiler bayrak dikme merasimi için sözlü davet eder. Her damadın bir sağdıçı olduğu gibi, sağdıçların da başı vardır. Halep Türkmenlerinde sağdıç cahal⁷; sağdıç başı da cahalbaş⁸ olarak bilinmektedir. Bir iki saat süren bu merasime has türküler söylenir.) ⁹

¹ İhsan Kocaağlan, kişisel görüşme ses kaydı, 22/10/2019.

² Mehmet Bozgeyik, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/10/2019.

³ Salih Muhammed Mamo, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 30/10/2019.

⁴ Adil Şan, kişisel görüşme, ses kaydı, 05/11/2019.

⁵ Zeki Emin, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

⁶ Hacı Sait Uzunaslın, kişisel görüşme, ses kaydı, 25/10/2019.

⁷ Cahal: Suriye Türkmenlerinde bekar kişi anlamındadır. Sağdıç olarak da bilinmektedir.

⁸ Cahalbaş: Bekarların başı anlamı taşımaktadır.

⁹ Adil Şan, kişisel görüşme, ses kaydı, 05/11/2019.

(Düğün olmazdan evvel bir hafte önce hilal ağ bayrak çiçeklerle bu evde düğün var bir hafte on gün evvel ilan olurdu. Damın başına direğe korlar) ¹

(Bayrak vardı. Damın başına dikerik. O bayrak düğün bitenecek gahrıldı. Bayrağı dikiñene bele gençler ehtiyarlar, gariler toplanırlar, bayrağı dikerik ondan keri güveyi getirirk bu hannekey'i söylerik) ²

HANNEKEY

Hannekey ya bar hanney, hannekey ya bar hanney

Kalk gelin göbek salla.

Allı da yemenim şinanaynay da pullu da yemenim vay gidi vay,

Bu yol Urfa'nın yolu hem kar yağar hem tolu

Kız sen burdan çok geçme de her yanın zalım dolu

Allı da yemenim şinanaynay da pullu da yemenim vay gidi vay

Şu derenin armudu, anayn babayn varmıydı

Anayn babayn olsaydı seni de burda gormuydu

Allı da yemenim şinanaynay da pullu da yemenim vay gidi vay

Oğlan sen hoylumusan da poylara da boylu musun

Her seven seni seviy de altın hamaylı mısın³

Kaşkay Türklerinin iki bayrak töreni olur. Bunlardan birincisi düğün evinin çatısına düğün gününden birkaç gün önce asılır. İkincisi ise, toyun olduğu alana genelde tahta direklerle üçgene benzer bir şekil oluşturulur. Bu tahta direklere ipler bağlanarak *gumpul* adı verilen değişik renklerde olan halı dokuma ipinden yapılmış püsküller asılır. En üst kısmına ise ya Kaşkayları temsil eden bayrak ya da ay yıldız motifleri konulur. En tepesine de yine üçgen biçiminde şeker koyarlar. Gelin obaya geldiği vakit bu şekeri vurmaya çalışırlar.

(Gänd vurirler baydak başına gelin gelirki daha küreken evine bunu tüfenginen vurirler gänd pişk olirdu daha.) ⁴

¹ Ali Muhammed Türk, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 01/11/2019.

² Halil Kahya, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

³ Halil Kahya, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

⁴ Gülzar Kazimi, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

*(Kaşgayi bayrağıdır. Bunun başına müselles gend başı konulur. Bunu tüfengden vurirler gelin ineneki daha damat evine bu kellegendi vurirler tüfengden savulır halkın başına bu şadlıktır. Bazıları der ki şirinlik serptik)*¹

Resim 3.7 – Toy alanına dikilen Kaşgay bayrağının üstündeki kellegandın vuruluşu ve sonrasında vuran kişinin sevinç gösterisi

Kaşgay bayrağı ise dört renkten oluşmaktadır: Bunlar kırmızı, beyaz, sarı ve yeşil renklerdir. Kırmızı renk ocağı, beyaz renk nur, ışık ve aydınlığı, sarı renk güneşi, yeşil renk ise genişliği temsil etmektedir. Toyun düzenlendiği alana tahta direklerle üçgen oluşturulması ve bayrağın üst kısmına üçgen şeklinde bu şirinceliğin konulması Umay Ana kültü ile bir bağlantısının olduğu düşüncesini bizde oluşturmuştur.²

Resim 3.8 – Toy alanına üçgen şeklinde kurulan direkler ve ay yıldız

¹ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

² Umay Ana'nın isminin geçtiği Tonyukuk Anıtı ve anıtın tepesindeki üçgen sembolü kadın-anne arketipi ile bağlantılı bir ikonografidir. Günümüzde kullandığımız koruyucu muskalar bu sembolün devamıdır ve ana tanrıçanın koruyucu gücünü ifade eder. bkz:

<https://www.nuraybilgiliturkmitolojisiikozmolojisiivetamgalari.wordpress.com/tanrica-umay>

3.4.3. TOY

Halep Türkmenlerinde düğünler üç gün sürer. Perşembe günü öğleden sonra başlar, pazar günü öğle yemeğinden sonra bitirilir. Düğünler köyde ise harman yerinde olur. En az üç tane kıl çadır (erkekler, kadınlar ve abdallar için) harman yerine dikilir.

*(Eskiden köy düğünü olurdu. İki gün, üç gün bele abdallar çalar. Çok güzel olurdu. Şimdi o da terkendi)*¹

*(Aşiret abdallar vardı bizde. Abdalları getirirlerdi. 3 gün, 4 gün, bir hafta davul çalarlardı. Davul çaldıklarında da davula etraf köyde yakın komşularını köylüsüne de buyur ederdi)*²

*(Bizde daha önce perşembe günü düğün kurulur, pazar günü öğlen bitirdi)*³

Düğünün birinci günü yine abdallarla birlikte kapı kapı dolaşarak ev sakinleri düğüne davet edilir. Abdalların düğün bitene kadar bütün ihtiyaçları düğün sahibi tarafından karşılanır. ‘*Abdal ata biner bey oldum sanır, şalgam aşı gider yar oldum sanır*’⁴ sözü fikri kanaatimizce buna istinaden söylenmiştir.

Halep Türkmenlerinde abdalların düğün günü kapı kapı dolaşmasının sebebi düğüne gelen misafirleri düğün boyunca ağırlayacak ev sahiplerini bulmak ve bu vesileyle düğün sahibinin yükünü azaltmaktır.

Bu ev sahipleri düğün boyunca misafirlerin konaklama ve yeme-içme ihtiyaçlarıyla ilgilenip onlara toy alanına kadar eşlik ederler. Düğünün birinci günü genelde misafir karşılamaya ayrılmıştır.

*(Köyde herkes misafir ağırlar. Düğün sahibine bes aşiret kalır abdallar kalır. Düğün sahibinin üstünden yükleri alır kendi paylaşır. Misafir evi gelir misafirlerini alır evinde götürür yemeklerini yedirir, çayını içirir. Ondan sonra beraber düğüne gelir)*⁵

¹ Ahmet Akdeniz, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

² Ahmet Dede, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

³ Mehmet Bozgeyik, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/10/2019.

⁴ Hacı Sait Uzunaslano, kişisel görüşme, ses kaydı, 25/10/2019.

⁵ Mehmet Bozgeyik, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/10/2019.

(Çoğu üç köy öteden geliy. O gelenler burda kalcak. Bunu dağıdırlar. Gelenleri davuldan zurnadan karşırlarlar. Düğüne gidici oynar, seker ama öğlen olunçu misafir evine gelir. Abdallar sabah olunçu gelir fasıl atar)¹

(Köylerden misafir gelirdi. Kurban getirirlerdi. Köydeki komşular misafirları pölüşürlerdi. Düğün üç gün dört gün bu misafirlar komşuların evinde yerler, içler, yatarlar)²

(Evvel abdal gelirdi aşiret üç gün dört gün düğün çalardı. O da herkişin bütçesine göredi yani heftelerce çeken vardı gelen düğünde kalırdı. Şindi ise iki günde bitiriyler. Biri kına oliy diğeri düğün)³

Resim 3.9 – Halep Türkmenlerinde düğün oyunu

Düğün sahibinin maddi durumu iyi ise yemekler harman yerinde yapılır; değil ise misafir alan aile kendi evinde yemeğini pişirir. Davetiye ve top kumaş verilen evlerden gelen kurbanlar kesilir. Öğleden sonra oyun ve türkülerle devam eden gün, kına için hazırlıkların başlamasıyla devam eder.

Düğünün ikinci günü abdallarla birlikte hangi evde misafir var ise tek tek dolaşılır. Öğle yemeğine kadar kırık havalar eşliğinde halaylar⁴ oynanır, türküler⁵ söylenir. Düğünlerde söylenen türkülerden bazıları şunlardır; Kaynak kişimiz bu türküyü Aşık Garip'in Halep'e geldiği vakit Vezir Han'da kalmış ve Halep'te söylediği türkü olarak belirtmiştir.

¹ Salih Muhammed Mamo, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 30/10/2019.

² Ahmet Dede, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

³ Ali Muhammed Türk, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 01/11/2019.

⁴ Düğünlerde Çobanbey havası, Kırıkhan havası, Üç ayak, Ağır hava oynanır.

⁵ Türküler ise, Ömerli, Karacaoğlan, Garip, Kılınçoğlu, Dedemoğlu ve Barak havaları söylenir.

HALEP (AŞIK GARİP)

Aşımı pişirdim de kodum dolaba uzadı

Saçlarım da döndü kelebe

Yemin ettim de ben de bir daha dönmem Halebe

Halebin yolu da bağıdır meşedir oy oy oy

Yüz bin mahallede bin bir köşedir İçinde yaşayan da oy oy oy beydir paşadır

Sana geldim Halep eli aha ben gider oldum oy oy oy

Çıkıp yaylanızda da yayla yaylanmaz Gölünüzde de balık eylenez

Diliniz fellah dilidir de ben anlamaz. Aha ben geldim gidiyorum oy oy

Halep derler de goç yiğidin vatani oy oy. Aramazlar da gurbet elde yeteni

Gonca gül yerineden oy oy oy dikmişler çapıt diken

Aha geldim gidiyorum Halep de senin olsun oy oy ¹

BİR MURADIM KALMADI ²

Şah Acemden güzelleri getirdim / Ekin aşiretin namın arttırdım

Akçakalaya çıktım oturdum /Dünya sende bir muradım kalmadı

Akçakalaya çıktım seyrâm eyledim / Enginine indim göynüm eyledim

Tor ispirinden gehverleri avladım / Dünya sende bir muradım kalmadı

Demir dondan zırhları geyince / Kılıç kalkan ellerime alınca

Güzel sevdim gürge bindim doyunca / Dünya sende bir muradım kalmadı

Kılınçoğluyum tarikatla yerim var / Ay içinde namıs koyrat erim var

Muhammed Hakla Aliyul Kerim var / Kıymetini bilmedim bugün de kaldım.

¹ Halil Kahya, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

² Hacı Sait Uzunaslân, kişisel görüşme, ses kaydı, 25/10/2019. Adıklı aşiretinin beyi Kılınçoğlu Murtaza Beyin kızını istemiştir. Murtaza Bey kızı vermemiştir. Kılınçoğlu Murtaza Bey'in kızını sonunda almıştır. Acaba vermediği kızını rızalıkları vermiş, yoksa Kılınçoğlu kızı zorla kaçırdı mı? Bu olayın belgelerini tartışmaya açıyorum. Acaba aşiretler kemali içinde namıs için mi savaştılar. Yoksa Adıklı aşiretinin dediği gibi ön saflarda Araplara karşı savaşmaları ve Barak oymaklarının Araba karşı Adıklı aşiretin yalnız başına kaçmışlar mı? Ozanın şiirlerini kelime kelime inceleyip karar verilsin. Yanlış anlama ortadan kalksın olayın kahramanı ozan Kılınçoğlu ne dedi dinleyelim. Adıklı oymağının serüveni Barak'ta devam ede gelmiştir.

BENLİ AYŞE

Sultan Habeş Yaylasında bize mi geldin Beyoğlu

Gel oturma doğru söyle kıza mı geldin Beyoğlu

Bizim yaylalar meşeli sütü kaymağı döşeli

Yanağı top menekşeli kıza mı geldin Beyoğlu

Bizim yaylalar kayalı kayam çifte mayalı

İnce beli ak sayalı kıza mı geldin Beyoğlu

Benim adım Benli Ayşe benlerim var köşe köşe

Seninle kavlimiz kışa göze mi geldin Beyoğlu ¹

Düğünün üçüncü günü takı merasiminin son yemeğin gerçekleşeceği gündür. Yemekten sonra misafirlere havlu ve çorap dağıtılır. Kaşkaylarda ise damat obasına gelen gelinin çeyizliğinde bulunan çorapların gelen misafirlere dağıtıldığını tespit ettik.

Resim 3.10 – Düğünde sabaş çıkıran abdallara para verilmesi

¹ Hacı Sait Uzunasan, kişisel görüşme, ses kaydı, 25/10/2019. Barak, Bayındır ve Beğdili obalarının 1630 öncesi Rakka ve Culap bölgesinde oldukları sağlam delillerle görünmektedir. Bağdat'ın geri alınmasından sonra dönemin Osmanlı padişahı 4. Murat Halep'e gelerek Türkmenlerle yakından ilgilenir. Bölgede sayıca Türkmenlerden fazla olan Arap Aşiretleri Türkmenlerin bu mıntıkaya yerleşmelerinden rahatsızdır ve aralarında sulak alanlar ve yaylaklar için sık sık kavgaları ortaya çıkar. Türk olmayan hiç kimseye vergi vermek istemeyen Türkmenler ile Araplar arasında savaş çıkar. Bu savaşta Cerit oba reisi Cerit Bekir ile birçok nefer şehit olur. Araplardan alınan esir karşılığı çok sayıda at, koyun ve deve almışlardır. Zamanın padişahı 2. Ahmet bu haberi duyar duymaz Türkmenlerin Rakka mıntıkasında eşkıyalık düzenine ev sahipliği yaptığı için bazı beyler zindana atılır ve olaydan sonra senede dört ay Tokat ve Malatya arasındaki toprahlık araziyi yaylak olarak kullanmaya başlarlar. 1730 yılından sonra o bölgede oturak Türkmenlerle iyi ilişkiler kuran Barak Bayındır ve Beğdilliler dağınık halde oturak Türkmenleştiler. Sultan Habeş Yaylasının oturak kızı olan Benli Ayşe güzelliği ile dillere destan olmuştu. Seyfoğlu Kerim Bey Benli Ayşe'ye gönlünü kaptırır. Kız annesi bu işin farkında olur. Orada bu türküyü söylemeye başlar.

Günümüzde ise abdallar düğün salonu girişlerinde düğüne gelen misafirlerin isimlerini söyleyerek hem gelen misafiri bir nevi onurlandırırılar hem de bahşişlerini alırlar.

Resim 3.11 – Sabaş çıkıran abdallar

*(Evel çadır kurarlardı. Kaç gün düğün olursa yer içer orda kalırlar. Ondan sonra bir sabaşları olur onların. Sabaş çıkırırlar.)*¹

*(Son günü de bu abdalların bahşışı toplanır. Sabaş çıkıran abdallar genelde kadın köyneğı giyer.)*²

*(Son büyük düğün yemeğı yapılır. Yemek yendikten sonra ibrik iler  ne çıkar. Yemeğini yiyen kişinin eline su döktükten sonra düğün için alınan havlu ve çoraplar gelen misafirlere dağıtılır.)*³

*(Aşiret Abdallar da Sabaş çıkırır gelen misafirlara. Gelin geldikten bir iki saat sonra da dağılır herkeş)*⁴

Kaşkaylarda ise düğün üç gün sürmektedir. Pazartesi veya perşembe günü yapılmasına  zen gösterilir.

Düğünün birinci günü hem kız hem de erkek tarafının yakın akrabalarının katıldığı küçük bir toy yapılır. Bu toya yakın akrabalar davet edilir. İkinci gün ‘henavend n’ olarak bilinmekte olup kına gecesidir.    nc  gün ise asıl toyun olduğı gündür.

¹ Hacı Sait Uzunasl n, kişisel görüşme, ses kaydı, 25/10/2019.

² Salih Muhammed Mamo, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 30/10/2019.

³ Adil Ş n kişisel görüşme, ses kaydı, 05/11/2019.

⁴ Ahmet Dede, kişisel görüşme ses kaydı, 31/10/2019.

*(Derlermiş ayın bir günü gammagarap olmaya, o günü yıldızlar göğde olmaya.
Yekşembe günü hubdur. Penşembe hubdur. Derlermiş ya yekşembe ya penşembe toy tutasıy)¹*

Kaşkay ilinde düğünde söylenen türkülerden bazı örnekler;

SENEM TOYU (KOŞMA- Aşık Garip)

Bir sefer salmışam Urum İline

Yar elinnen düşdüm yadlar diline

Atläs parçalardan inçe beline

Özüm hayyat oldum biçtim de geldim

Sazı tuttun Senem gele oyuna

Men gurbanam gametine boyuna

Mende Garip Şahsenem'in toyuna

Malımnan mülkümnen geçtim de geldim²

HAY KÖÇ

1. GİRİŞ

Qarşımızda Erzurum'un dağıdır.

Bir gısmeti bizimnen yağıdır.

Oyan oyan oyanmagin çağidir.

Köçey vezim köç, elleşelim köç, sarmaşalım köç.

Köçey vezim miney vezim dur dolanek bağları.

Kün getti kölge dolannı aş de aşak dağları.

Köroğlu der haraylarım çekilsin.

Gara başlar top yerine atılsın.

Boynu heykel erep atlar tutulsun.

Köçey vezim köç, elleşelim köç, sarmaşalım köç.

Köçey vezim miney vezim dur dolanek bağları.

Kün gedip kölge dolannı aş de aşak dağları

¹ Meryem Püladi, telefon görüşmesi, ses kaydı, 29/03/2020.

² Evizullah Seferi, telefon görüşmesi, ses kaydı, 10/04/2020.

2.TÜRKÜ

Garşımızda Erzerum'un hay da horugur da hodugur
Gısmeti bizim ilde hay ya hodugur ya hodugur
Oyan oyan oyanmagi hay ça hodugur ça hodugur
Köçey vezim hay köç hay el meşelim hay köç
Hayser meşelim hay köç. Köçey vezim biçey vezim
Dur dolanaq dağlariy. Kün getti kölge dolandıy aş da aşarak dağlariy.
Köroğlu der haraylarım hay çekilsin çekilsin
Gara başlar top yerine hay atılsın atılsın
Boynu heykel erep atlar hay tutulsun tutulsun¹

DURNALAR (KÖROĞLU)

Göyde giden üç durnalar / Üç durnalar beş durnalar
Göy telli serhoş durnalar / Bah gör eyvez görüneymir
Goç gardaşlar görüneymir / Durna göyde düzüm düzüm
Boynu ganatınnan uzun / Durna benim ikki gözüm
Bah gör eyvez görüneymir / Goç gardaşlar görüneymir
Durna göyde goşa goşa / Garlı dağdan aş aşı
Geldi hunkar geldi paşa / Bah gör eyvez görüneymir
Goç gardaşlar görüneymir / Durna göyde burmaq burmaq
Gaşı gara gözü sürme / Köroğlu der canım durna
Bah gör eyvez görüneymir / Goç gardaşlar görüneymir²

OVÇI (AŞIK GARİP)

Senem ile Garip'in bir görmeğliyidir. Günlerdir ki birbiri isteyirler. Ama hele henüz Garip Şam Halep seferine getmemiş. Burda bir bağ içinne birbiri görirler ve Garip çalır. Çöğür çalip ve okır:³

¹ Evizullah Seferi, telefon görüşmesi, ses kaydı, 09/04/2020.

² Evizullah Seferi, telefon görüşmesi, ses kaydı, 09/04/2020.

³ Evizullah Seferi, telefon görüşmesi, ses kaydı, 10/04/2020.

Canım ovçı gözüüm ovçı

Ovçı gözlê maral geçti

Bağına girdi talancı

Ovçı gözlê maral geçti

Gör ne güzel girdi bağa

Sollan vurdu çıhtı sağa

Belinde qızıl damga

*Ovçı gözlê maral geçti*¹

Resim 3.12. Kaşkay kadınlarının oyunu yaylık atma

3.4.3.1. KINA

Halep Türkmenlerinde kına düğünün ikinci günü akşam gerçekleşir. Kız evi köyün içindeyse kadınlar kız evine gider. Eğer başka köyden ise erkek tarafı, erkek tarafının kadınları kız evine giderken önceleri bir kurban ile yanlarında en az iki üç kilo kahve götürürler. Halep Türkmenlerinin kültürlerinde kahvenin önemini ‘*Keyfçiye keyf verir kahvenin kaynaması, sıpayı yoldan çıkarır eşeğin oynaması*’² sözü açıklar mahiyettedir.

*(Bundan 30-35 yıl evel ha kınacı getmeden kurban gederdi. Babasın kızı evine bir kurban göndermek zorundaydı.)*³

¹ Evizullah Seferi, telefon görüşmesi, ses kaydı, 10/04/2020.

² Hacı Sait Uzunslan, kişisel görüşme, ses kaydı, 25/10/2019.

³ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

(Eekeklerle ne olur gahve odası bize de bir kilo iki kilo gahve gelir. Çekirdek gavrulmamış) ¹

(Erkeklerin odaya da bir iki kilo gävhe gönderirlerdi, Murra yapılan gävhe var ya şimdi sen kızı başka köye veriysen onlar kınacı gelecekler ya bu köye odaya da iki-üç kilo gävhe gönderirlerdi) ²

Kına için gelen kadınları kız evi güzel bir şekilde ağırlamak zorundadır. Geline kız evinde kınası yakılır.

(Kaharlar bir davulcu, bir zurnacı alırlar, kimin evin hayatı geniş onun evine giderler. Abdallar çalar, onlar orda keyfine çalar, keyfine türkü söylenir, keyflerine zılgıt çalarlar) ³

(Düğün bitmeden evvel gınaçı giderlerdi. O zaman köyün gençleri gınaçıları daşarlardı beş on guruş para alırlardı. Kadınlar gınayı yakarlardı, tabi o zamanlar vasıta yahudu orda yatarlardı.) ⁴

(Burda güveyin anasını hoyratmaya söylerler. Kız sahibi burda oğlanı da almış olur, gelini ağlatman için bunlar kadınlar arasında söylenen türküler olur) ⁵

Halep Türkmenlerinde kına gecesinde kadınlar tarafından söylenen manilerden bazıları şunlardır:

1. Zubunum tahta tahta / Lanet olsun bu bahta

Eğer yârim gelirse, /Bırakmam sekiz hafta

2. Dağın başında oğlum oğlum / Şu gelen kimin oğlu

Cıh cıh hançer boynunda / Sürmeli Ayno'nun oğlu

3. Tepsi kenarı sarı / İçinde yedim narı

Şu Kadıların gençleri / Gonduramın kenarı⁶

¹ Salih Muhammed Mamo, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 30/10/2019.

² Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

³ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019

⁴ Ahmet Dede, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

⁵ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

⁶ Adil Şan, kişisel görüşme, ses kaydı, 05/11/2019,

Resim 3.13 – Halep Türkmenlerinde damada kına yakılması

Damadın kınası ise halayın ortasında gece on bir veya on ikiden sonra yakılır.

Kaşkay Türklerinde, toydan bir gün önce (ikinci gün) damat tarafından birkaç kişi (10-15 kişi) kına yakmak için kız tarafını ziyaret ederler. Kına erkek evinde bir tepsi içinde hazırlanır ve kız evine gidilir. Gelinin annesine bir sovgat (bir yüzük veya altın) verilir ve bu hediye kınanın içerisine katılarak erkek annesi tarafından kızın eline yakılırdı. Kınaya katılan evlilik çağına gelmiş genç kızlar ise bahtı açık olsun, şans getirsin diye kendi ellerine yakarlar.

(Hına koyanna gece meselan böğüntü toyuydu. Böğün gelin getireseler şama aparasılar hına koyarlar bele beş on zeyfe kil vurirler hına koyirlar gelirler) ¹

(Bir arvad aparırlarmış. Mahsus ilerki şamına ora bu arvad hına isliyirmiş. Bu gelinin eline hına koyirmiş. Bu arvad gidirmiş kız obasına yatırmış gelinin eline, başına hına koyirmiş) ²

(Toyannan birgün ileri hına koyirlar. Meselan cemiyeti diyirlerki bı kıza hına koyirlar toy adamı gidirdi. Şirini dağıdırlar duvar öldireler meselan haç veriler. Meclis tutarlar) ³

(Şiir-i has indi diyirler hınevana hınevana kadim hele iki arvad gedirdi bir kız bir kız isliyirlerdi aparırlardı koyirdi kızın eline bitirirlerdi geri indiler gibiyn değildi) ⁴

(Toyları ileer biridi. Veli el an mesen ayrı ayrı verirler. İleer bir toy edirlerdi geline hına koyirlardı, ilerter bele değildi) ⁵

(Dumat obası gelirdi. Dumada derlerdi küreken, buna da gelin. Küreken obası gelirdi. Şam olirdi. Hına koyirlardı gelinin eline. Bir sovgat daha verirlerdi gelinin nenesine ya

¹ Gülnaz Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

² Meryem Püladi, kişisel görüşme, ses kaydı, 26/02/2020.

³ Hayrunnisa Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁴ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁵ Gülzar Kazimi, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

atırlardı hınanın içine ya bir üzük idi. Atırlardı hınanın içine bunu sarırlardı gelinin elinin içine indi de vardır) ¹

(Hepsi aseneklerdirki toy düğünlerde söylenir bizim şarkıcılarımız kızgınlıkla saf turup bunu algıslaya algıslaya bu asenekleri söyleyirler gelin gelenne, toyda, oynamalarda, yıllık atma oyunlarında, halaylarda bu aseneklerin hepsini kızlar şarkıcılar söyleyirler) ²

Kaşkay Türklerinde kınada söylenen aseneklerden bazıları şunlardır;

1. Ağdır mileğın gelin

Nedir hıyalın gelin

Kargış etme benimlen

Göynünde qalır gelin

2. Geline bah geline

Elin qoymuş beline

Geline söz demeyin

Gaçıp geder eline

3. Ağdır bizim yükümüz

Yâr yâr mihek yükümüz

Yorgan, döşek, mez, meluş

Ser de yatak ikimiz

4. Garşıda yatan oğlan

Köyneği keten oğlan

Adahlın apardılar

Bi haber yatan oğlan

5. Çekiñ gatur başını

Yükleyñ gumaşını

Gız geder garip yere

Çağırın kaqasını

¹ Şemşir Kazimi kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

² Evizullah Seferi, telefon görüşmesi, ses kaydı, 09/04/2020.

6. Bu gız kimin gızıdır

Gözü ceyran gözüdür

El değmeyn göynüne

Garp yerin gızıdır

7. Bu dereynen duz gelir

İkki tarlan gız gelir

Biri benim yarımır

Biri eyersiz gelir

8. Garşıda guzzu gördüm

Teli gırmızı gördüm

Açılsın cennet bağıy

Sevdiğim gızı gördüm

9. Bu dere dumanlıdır

Bu duman gumanlıdır

Yarı mennen eden gız

Geden ağ tummanlıdır

10. Guş ıdı hay gus ıdı

Divara gonmuş ıdı

El ettim guşu tutam

Öz yarım Turmuş ıdı

11. Pencereden daş gelir

Humar gözden yaş gelir

Señi mene verseler

Her görene hoş gelir

12. Tellerin harman harman

Alam esirne birmen

Gel âlemi bağışla

Täbir qalam esir men

13. Tebriz üste güneydir

Şişeler dolu meydır

Yarımnan nama gelmiş

Tamam arz-ı gileydir

14. Bu yol gedir Tebriz'e

Gannatır ize ize

Huda'm bir yol ver bize

Biz gedek ülkemize

15. Değirmen altı seylan

Durmuz guzulu ceyran

Guzusunu men tutam

Anası gallıy veylan

16. Otaydaki tavada

İkki guş bir yuvada

Yarım atlanmış gedir

Men qalmışam piyada

17. Tengov yolu tenga teng

Maşın gelir renga reng

Biz gelmişik kaparak

Siziñ elden bir gaşeng

18. Şiraz'ın şirin narı

Yel vurup töker beri

Kevarin gähveleri

Koymaz yar gele beri

19. Bu gız bu oğlundur

Çiçeh de bülbülündür

Bağban ya bağı kurutma

Gül ile Bülbülündür

20. Otayda yar obası

Döğülür nağarası

Yaylıq getir gül apar

Halfettir bağ arası

21. Garşıda gara qonar

Qölgesi bunar bunar

Yarım eli köçmüştür

Bah görek hara qonar

22. Saçı üçü hörmezler

Gülü gonca dermezler

Al aparsın ananıy

Seni mene vermezler

23. Bu yol geder Bağan 'a

Dolanır Aftaban 'a

Men bir maral ovçusu

Uğradım gel ceyrana

24. Çağırdım dağdakılar

Hoy verdi bağdakılar

Ne verireñ muştuluk

Geldi ırahdakılar

Halep Türkmenlerinde damadın kınası yakılırken çeşitli uygulamalar görülmektedir. Düğün yerinin ortasında odundan bir ateş yakıldığını, eğlenceler düzenlendiğini, bu eğlencelerde orta oyun dediğimiz köy seyirlik oyunların sergilendiğini ve buna Kısır Düğünü denildiğini tespit etmiş bulunmaktayız.

*(Kına yakılmadan önce evli erkeklerin istekleri (türkü söylenmesi istenir, lokum, siyah horoz gibi) cahallar tarafından yerine getirilmeye çalışılır. Eğer bu evli erkeklerin istekleri yerine getirilmezse kına yakılmaz. Kına ilk önce öksüz veya yetim bir çocuğun eline yakılır.)*¹

¹ Adil Şan, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 05/11/2019.

(Bir gün evvel kına yakarık biz kınalarda da talabımız var meselen kimisi var ben bir tavık istiyim, kimisi derkine bağa on yumurta getir kimisi var ben şunu istiyim) ¹

(Bir uzun sırık getirirler buna yünden bir sakal yaparlar sonra arkasından bir ateş yahar bu halayda 200-300 kişi kıvrılır at koşturur kimi, çığırır değirmençi deli koca, sanki tutsun seni gece, bir tanesi geliy ne ediyin sen diyi, değirmene gidiyim diyi, o zaman keni sırttan kovaliy, erkekler de ayele kıyafeti giyi bunlara kadın ismi korlar, diyiler ki sen niye evlenmedin kimi) ²

(Burda 10-15 gün bele düğünler olurdu. Biz buna gısır düğünü derdik. Ataş yaharlarmış bele leylim sekerlermiş, bunun türküsünü de söylerik, bir tenesi söyler ötekiler de dönderirler, çapalak çalarlar) ³

LEYLİM TÜRKÜSÜ

Ah güzel güzel güzel güzel haney

Gözel maya çobanı yar amman

İndim geldim hoyludan nan Allah da

Hubdan aldım burcundan yar amman

Anasından dost oldum nan Allah da

Bacısının ucundan kalk güzel

Gözel güzel güzel güzel haney

Gözel maya çobanı yar amman ⁴

Kına gecesi evli erkeklerin isteklerinin cahallar tarafından yerine getirilme amacı, kanaatimizce ‘ilerde evlenecek, aile kuracak, eşine ve ailene karşı sorumluluklarının olduğunu bilecek ve bu tür zorluklara göğüs gerebilecek misin?’ düşüncesiyle damadın kınasının yakılmasının zorlaştırılmasıdır.

Halep Türkmenleri içerisinde ölmüş bir gelenek olan leylim sekmenin halk arasında adının *Kısır Düğünü* olmasının sebebi fikri kanaatimizce ateş etrafında bir çember oluşturarak dönmeleri ve bir kişinin söylediği sözü tekrar etmelerinden

¹ Zeki Emin, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

² Halil Kahya, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

³ Halil Kahya, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

⁴ Halil Kahya, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

kaynaklanabilir. Erzurum bölgesinde de aynı adla anılmakta olup, düğün geleneğinin bir parçası olarak sergileniş zamanı açısından herhangi bir sınırlama görülmemektedir. Ayrıca buna bağlı olarak kırsal alanlarda düğünlerin bu tür eğlence ve törenlerin bahar ya da güz mevsiminde yapıldığı görülür.¹

*(Halayın ortasında bir çember oluşturulur. Damat o çemberin içerisine alınır. Cahalbaş damadın gözü önünde kınayı yoğurur ve süsler. Damadın sağında ve solunda birer sağdıç olur, önüne de bir havlu koyarlar.)*²

Havluyu koymalarındaki sebep güvey daha damatlığını giymediğinden dolayı havlunun damadın kim olduğu gösteren bir eşya olmasıdır.

3.4.3.2. GELİN ALAYI

Kaşkay Türklerinde üçüncü gün asıl toyun olduğu gündür. Kınası yakılan kız sabah vakti baba evinden çıkmadan önce yıkanır ve temizlenir. Kız ‘*Minen Zamanı*’ baba ocağından çıkacağı vakit ilk olarak çetir³ vurulur. Çetirini vuran kişiye birtakım hediyeler verilir. Buna ‘*çetir/şetir pulu*’ denir. Bir kız gelin olduğu vakit zülüflerine çetir vurulur. İlk olarak beş altı at ile birlikte içinden biri süslenerek gelin obasına götürülür.

*(Daha ki gelini aparalar o küreken obası şuluktadır. Halkı davat edirlerdi. Nahar verirlerdi. Nahardan sonra bir at getirirlerdi. Süslelerlerdi, bezedirlerdi. Getirirlerdi gelin obasına gelini bindirirlerdi o ata.)*⁴

*(Ondan geri gelini aparalar bir nefer vardı gelinin şetirini vurirdi. O ki şetirini vurirdi bir sovgatı alasıydı. Şetir pulu derlerdi. Bu sovgatı vermeyeydin bu şetiri vurmayaydı)*⁵

*(Oğul obası kız obasına gidirmiş, gelinin çetirini vururlar. Bir arvad aparırlar mahsus bu gelinin çetirini vursun, bir arvad daha aparırlar. Seher suya giydirirmiş, hamam edirmiş, amada olirmiş)*⁶

¹ Ömer Yılar, “Erzurum’da Erkeklerin Bekarlığa Veda Partisi ‘Kısır Gecesi’ Atatürk Üniversitesi TAED (2011) Sayı.45. Sayfa No. 141.

² Adil Şan, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 05/11/2019.

³ Çetir: Evlenecek olan kızın her iki kısmından yanaklarına dökülen zülüflerinin kesilmesidir.

⁴ Şemşir Kazimi kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

⁵ Şemşir Kazimi kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

⁶ Meryem Püladı, kişisel görüşme, ses kaydı, 26/02/2020.

*(Bu zülf yohudu orilirdi geri kızinki onnan ki toy edirlerdi getirir çetr vuralar, tükünü vurarlar gelin ederler.)*¹

*(Zulfunu şetirini vurirlardı, burdan vurirlardı merhalan bu gelinni saçını da hörirlerdi)*²

Yörük ve Türkmenlerde bir kadının dış görünümünden evli, bekar veya dul olduğu bilinmektedir.³ Kaşkay Türkleri içerisinde günümüzde de canlılığını korumakta olup; Halep Türkmenlerinde ölü bir gelenek olarak karşımıza çıkar.

Kaşkay Türklerinde gelinin kıyafeti beyaz ve kırmızı renkler ağırlıklıdır. Genç kızlar ve gelin olduktan sonra kadınlar renkli elbiseler giyer, yaşlı kadınlar ise koyu renkleri tercih eder. Yaylık çeşitlerinden kalağı ve zereyi kız olanlar bağlayamaz.

*(Gelinlerinki ağdır, kırmızıdır. Cahal kızinki ve zeyfelerinki renklidir, bizim tekinler koyu renklidir. Kadim görirdin meselan bir gelin çıhardırlar bir libas yohudu ya iki tummanlıdı ya üç tummanlıdı bir köyneğidi bir arkalığıdı gaşeng libas yohudu. Çitidi, kuduridi, nahidi, uşurdu belen zatlar vardı inni bileyn çok çıkmış. Kalagı yaylık, zereyi yaylık vardı kızlar çok bağlamıyirdi)*⁴

*(Ağ libas giyir, settipa ağ libas giyir)*⁵

Halep Türkmenlerinde ise önceden genç kızlar beyaz yaylık, evliler de sarı yaylık bağlar ve düğünlerde üç etek giyinilirdi. Günümüzde ise giyimleri Barak kültüründen etkilenmiştir.

*(Üç etek giyerik halaya dururuk. Sarı ahmediye yaylığı bağlarık. Kızlar beyaz yaylık, evlillerde sarı yaylık bağlar)*⁶

¹ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

² Gülzar Kazimi, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

³ Ahmet Kabaklı, “Yörük ve Türkmen Kadınlarının Baş Süslemeleri” TFA (1968) cilt.11 No. 224 yıl.19 Sayfa No. 1 Ayr. bkz:

- Türkmen kadın: De bakalım şeerli bacı, şu karşıdan gelen kim? Kız mı, kadın mı, nişanlı mı, başı boş mu, dul mu, sözlü mü?

- Şeerli bacı: Tanımıyorum

- Türkmen kadın: Biz tanımasak ta biliriz. “Zülüfleri kesilmemiş, inçe örülmüş ve kulağının üzerinde züluf örgülerinin ancak bir ikisi görülen...başı beyaz yazmalı güzel: bir kızdır. Yazmasının ucu arkaya atılmıştır, ona her isteyen talip olabilir.

⁴ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁵ Gülzar Kazimi, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

⁶ Güllü Çolak, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

(Düğünlerde kadınlarımız üç etek dediğimiz fistan geyerler, başlarına ahmediye dediğimiz geçi kılından poştan bağlarlar. Evli kadınlar yeni gelinler zülifederdi saçını geççik içine sokar, çiçek sokarlar, genç kızlar da sade geççik bağlarlar)

(Şindik Anadolu'da Türkmenik diyenler onların geyimleri, poşuları, ahmediyelere bir bah aynı bizim burda eski kadınların sahip olduğu bir elbise. Benim anam zubun geyerdi, Kız kardaşım gençlik elbisesi, düğün elbisesi üç etek dedikleri) ¹

(Kadınlarımız ne geyerdi, bele poşu bağlarlardı altiniye poşu, zubun, şalvarlı tuman, önlük bağlarlar. Altiniye kuşak veya gümüş kuşak da bağlarlardı) ²

İkinci olarak başlığın kesildiği gün süt hakkı olarak bilinen fakat Kaşkaylarda *şir baha* olarak geçen anneye verilen parayı biraz tuz ve ekmek ile birlikte anne bir yaylık içerisinde kızın erkek kardeşi var ise kardeşi yoksa babası gelinin kuşağını bağlarken içine koyar. Bu yaylığın ismi *Hafreng*³'dir. Hafreng yedi renk olarak tasvir edilmesine rağmen üzerinde beyaz, yeşil, kırmızı ve sarı renkler vardır. Özellikle de Kaşkayları temsil eden bayrak renkleridir. Çetiri vurulan kız ocağa ziyarete götürülür. Ocak ziyareti yapıldığı esnada gelinin başına bir beyaz yaylık (hafreng) atılır. Bu yaylık gelinin duvağıdır.

(Bir pul daha alirdi nenesiderlerdi şir baha gelini aparalar bir pul alirşlardı koyirlardı bir yaylık içine onu da verirlerdi gelinin büyük kakasına bağlıyirdi beline.) ⁴

(Gelinin kakası bir toy verirdi doğruine bir yaylıkla bağlıyirdi pul içinneydi. Bacısını red edirdi. Kakası olmayanna govm-ı heş ya emmi oğlu ya öz babası bu işleri görirdi) ⁵

(Toy edirler hayz verirler. Ocağın doğruna da 3 defa toy verirler ocağın üstinnen kız maç elisi kakası pul koyir bağlir beline kakası olmayanna bir govmukeşi bağlıyir) ⁶

(Gelini buğçecki hına koyirlardı sova çıhadılar. Bunun kukasının getirirlerdi pil verirdi koyirlardı bele yaylığa bağlıyirdi beline.) ⁷

¹ Salih Muhammed Mamo, kişisel görüşme, video kamera ses kaydı, 30/10/2019.

² Halil Kahya, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

³ Hafreng: Kaşkaylarda görülen bir yaylık türü.

⁴ Şemşir Kazimi kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

⁵ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁶ Gülnaz Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁷ Hayrunnisa Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2010.

(Ocaktan ziyaret edirdi. Şir baha bir pil verirlerdi nenesine onna o pili koyirlardı yaylık arasına verirlerdi kakasına hafreng oni bağliylardı) ¹

(Gelin minen zaman bir ocak vardı. Kaşkayı çadırı ocak vardı. Gelin üç ocağın döğrine döndirirlerdi. Bir yaylık parça atırlardı gelinin başın üstine buna derlerdi duvak, bir göy muncuk koyirlardı başı üstinde ocağı ziyaret edirdi) ²

(Gelin minen zaman ocak gelinin babası gelinin elinnen tutir. Sağ elinden oçak döğrine belesin dolayir, gezdirir üç kez. Ocağın döğrine gezir, eğilir ocağa öpir turir 3 kez sonrasına tapşırdım Allah'a) ³

(Toy edirler siner gelini bindirirler gelin kızın kakası gelir bir saç koyirler ocak üstine) ⁴

(Pıçak verirlerdi. Meselan Kur'an koyirlerdi. Toy verirlerdi. Ziyaret edirdi. Çoh te penç de do verirdi ziyaret edirdi gelini aparalar. Onnan ocakta hükimiyet varyıdı. Niyet saf ıdı. İnne birbirinden hub ıdı) ⁵

(Babası evinnen çıgergende bir saç koyirlardı ocağa bir saç koyirlardı bele ocağın üstine bir kilim atırlardı üstine onna gelinin kakası gelirdi nenesiyne üzü pek tutirdi gelinin kolundan saçın doğruna ziyaret edirdi) ⁶

Gelin ata binerek damat obasına doğru yola koyulur. Gelini almaya giden atlara özellikle kırmızı yaylık bağlanır. Kızın damat obasına gelirken getirdiği eşyalar çeyiz sandıklarının içerisinde. Bu sandıklara gumpul bağlanarak atların üstüne yerleştirilir ve böylece gelinin baba evinden damat obasına doğru gelişi başlar. Damat obasına yakın bir yerde, damat gelini karşılamaya gider. Damadın belli bir mesafeden attığı elma, nar veya kelleganı gelin at üstünde yakalamaya çalışır.

(Hına koyirler seher olanna da daha toy edirler gene kil vurirler, sazını nağarasını yapırlar kızı kız obasınnan bindirir getirirler) ⁷

¹ Gülzar Kazimi, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

² Şemşir Kazimi kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

³ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

⁴ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁵ Hayrunnisa Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2010.

⁶ Gülzar Kazimi, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

⁷ Gülnaz Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019

(Gelin küreken obasına yakın olanna ona tir nazlık edirlerdi. Küreken binirdi bir ata gelinin kabağına tak edirdi. Ya bir almaydı ya bir nardı ya bir kelleganıdı geline atirdi gelin de kapirdi) ¹

(Gelini burda ki getirirlermiş kız abasından iki üç neferle birisi komirmiş gelin attan ine aşağıturirmiş sahladırmış. Dermiş; Payennaz payennaz. Oğul obası bir goç verirmiş ya bir goyun ya bir zat verirmiş geline payennaz onna indirirlermiş çadır içine) ²

(Toy obasının beş altı atlıg gətirlirliq edirmiş. Gelini götürir getirmiş oğul obasına. Oğul obasında da gelin bir iki zeyfe bunun çemedanını açirlarmış. Sarıları verirlermiş atlı adamlara piyade gelenlere de corap verirlermiş. Corap şirini koyırlarmış piyade gelenler için dimonsarı da vururlarmış atların boynuna bunlarda binirmiş gidirmiş.) ³

(O zaman toy edenne bir resm-i rüsumatı variydi gelin gelirdi bu eve dumadın binirdik ağacına kuluncuna herkes heryerden bedbaht bir daş vurayıdı damat kaçirdi) ⁴

Ayrıca gelin oğul obasına gitmek için ata binmeden önce gumpul ile süslü pozbend gelinin koluna bağlanır. Pozbend ince demirden yapılmış olup orta kısmına da mavi boncuk ısıtılarak vurulur ve deve yünüyle kola bağlanmaktadır. Hem gelin hem de toya gelen kızlar bu pozbendi koluna bağlamaktadırlar.

(Pozbend bağliyirdiñ golumuza muna gumpul hörirdik. Meselan her kız gelin olirdi. Pozbend hatmen belesi için düzedirlerdi. Gol bağı üstine de pozbend belekin bir şekli idi. İstiliyti üstine vurirlardı. Diyirlerdi filanikes gol bağısını hörmüş pozbenini da vurmuş üstine golumnadır. Bu pozbendin üstinde göy gaşeng muncuk varidi) ⁵

Resim 3.14. Geçmişte demirden yapılan Pozbendin günümüzdeki kullanım şekli

¹ Şemşir Kazimi kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

² Meryem Püladi, telefon görüşmesi, ses kaydı, 26/02/2020.

³ Meryem Püladi, telefon görüşmesi, ses kaydı, 26/02/2020.

⁴ Nevruz Ali Cihanpur, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

⁵ Meryem Püladi, telefon görüşmesi, ses kaydı, 26/02/2020.

Resim 3.15. Kaşkay Türklerinde Gelinin Küreken obasına gelişi ve hafreng

Halep Türkmenlerinde en önde düğün bayrağı olmak şartıyla her iki taraf belirlenen ortak bir noktada buluşurlar. Gelinle birlikte çekirdek ailesinden hiç kimse gelmez. Gelindiği durumlarda yanında ya bir teyzesi ya da halası bulunur. Gelin ilk başta köyde yakın akrabası varsa oraya iner veya köyün en büyüğünün evine iner.

*(Gelin baba evinden varsa erkek kardeşi yoksa babası tarafından kuşağı üç defa bağlanır, sökülür. Bağlandıktan sonra helallik alır. Bu şekilde evden çıkar. Evden çıkan kız bir daha baba evine dönemez.)*¹

*(Halaydan toydan düğünden gelini indirirler ama oğlan evine indirmezler. Başka komşuya iner. Başka komşudan geri akşam kaynanası iki görümü gelir gelini götürürler)*²

*(Düğün bitibitmesen bayrağı geder indirirlik gelinin eline gelini ata bindirirken bayrağı da eline verirler)*³

*(Gınanın devrisi günü de sabahtan hazırlarlardı gelini geydirirlerdi. Gelini ata bindirirlerdi. Davuldan zurnadan bilem gelini alır gelirlerdi. O gün zatan güvey evi yemek yapmak zorunda)*⁴

¹ Halil Koyunoğlu, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

² Güllü Çolak, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

³ Halil Kahya, kişisel görüşme ses kaydı, 31/10/2019.

⁴ Ahmet Dede, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

Resim 3.16 – Halep Türkmenlerinde damadın, gelinin başına şirincelik serpmesi

Genelde bu evler iki katlı olur. Damat damın başına çıkar ve buradan gelinin başına şeker serper. Damat tarafının ekonomik gücüne bağlı olarak bu şekerlerin içerisinde altın veya para olabilir.

Dönemin şartlarına göre gelinin bineği değişmektedir. Önceden gelinin bineği at iken günümüzde arabalar yerini almıştır. Önceki dönemlerde gelin babasının evine getirilirken binek hayvanının üzerinde kucağında bir yastık ile gelir. Cahallar yastığı gelinin kucağından alıp güveyin başına vurmaya çalışırlar.

*(Eskiden at vardı. Ata binerlerdi. Gelinin kucağına bir sefere yastık beyaz konur. Gelin attı durur. Üç etek giyer allı pullu başına tozdağlar dikilir. Gelini ata bindirirler dolandırırılar köyü, ha bu yastığı da güveğin başına vururlar)*¹

*(Bayrak ta gelin gelineçe birlikte gederdi. Hette o zamanlar atlarnan gelini karşıarlardı gençler gelinin arkasına da bir erkek çocuk bindirirlerdi. Yastık korlardı. Gençler de gelinin önünden yastığı alıp kaçmağa birbirinnen at koğuşu yaparlardı)*²

Bunu yapmalarındaki sebebin altında fikri kanaatimizce, evde sözün geçmesiyle alakalı olabileceğini ve ilk çocuklarının erkek olması temennisinin yattığını düşünmekteyiz.

*(Gelin eve girmemek için binek aracından inmez inmeden önce bahşişini ister. Kaynanası veya Kayınbabası geline dönemin şartlarına göre bilezik, yüzük, kolye vb. takar ve gelin binek aracından öylece iner.)*³

¹ Güllü Çolak, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

² Ahmet Dede, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

³ Adil Şan, kişisel görüşme, ses kaydı, 05/11/2019.

(Bahşışı ininçi arabadan ininçi gelin der bahşışimi istiyim ben) ¹

*(O zaman (gelin eve gelirken) güvey damın başına çıkar gelinin başına şeker atardı)*²

(Bir gelin gelirken eve getirirsin onu en başta ‘başın içeri olsun’ dersin başı dışarı gelin istemezsin) ³

Halep Türkmenleri ile Kaşkay Türklerinin evlenme geleneklerindeki inanışlara ait bir tane benzer ritüel tespit edilmiştir. Gelin baba evinden koca evine giderken at üstündeki gelin ile birlikte küçük bir erkek çocuğu oturtulmasıdır.

(Bayrak ta gelin gelineçe birlikte gederdi. Hette o zamanlar atlarnan gelini karşıarlardı gençler gelinin arkasına da bir erkek çocuk bindirirlerdi. Yastık korlardı. Gençler de gelinin önünden yastığı alıp kaçmağa birbirinnen at koğuşı yaparlardı) ⁴

(O zamaniki gelini bindirirlerdi ata babasın evinnen getiriler küreken obasına, bir oğlan uşağı bindirirlerdi bunun terkisine nemene için bunun evvel ki uşağı oğlan olsun) ⁵

Ayrıca Kaşkay Türklerinde elma önemli bir yer tutmaktadır. Gelin koca evine geldiğinde damat elmayı gelinin ayağı ucuna atar. Dağılan her bir parçayı çocuğu olmayan kadınlar yer ve çocuklarının olacağına inanılır.

(Bizde alma attık var. Bu alma ki kızıl almadır. Qızıl almayı bu zaman ki deyir gelinin ayağı ucuna ve birbirden dağılır. Dağılandan bunun azca azcasını kimseler ki uşahları olmir. Bunu analar getirip yirler. Bu yirden uşahları olsun) ⁶

‘Melhu’⁷ gelinlerin boynuna takılmasının dışında kokusunun nefes darlığı, öksürük, kalp çarpıntısı gibi hastalıklara da iyi geldiğine de inanılmakta olan bir tür gerdanlıktır. Küçük boyutta olanları evlenmemiş genç kızlar içindir. Kolyenin ucuna açık mavi renkli boncuk (göy muncuk) takılır. Farklı renk boncukların da takıldığı görülmektedir. Bu boncukların nazarı önlediğine de inanılmaktadır.

¹ Zeki Emin, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

² Ahmet Dede, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

³ Turgut Bayındırlı, kişisel görüşme ses kaydı, 31/10/2019

⁴ Ahmet Dede, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

⁵ Şemşir Kazimi kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

⁶ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

⁷ Melhu Ağacı: Huzistan bölgesinde dağlık alanlarda yetişen bir bitki türü.

Resim 3.17 – Melhu

*(Bu melhu hulç meselan istiris var nâridi meselan zervan gānguş dirlerdi istiris var idi hûl âdir galbin meselan tâprişmelidir buni atir boynuna üreği yêr tutir. Bir esas-ı has var idi rengidi herkiski kendi istiyirdi varı özi rengini avaz ede gey muncık gadim nazarbend için tutisi de var idi ekseriyen gey muncık)*¹

*(Üç tene eşrefinin vurirlardı bu ipliğin ciluğna, göy muncuk vurirlardı eşrefinin boynuna mihek düzilerdi, melhu düzilerdi. Üç tene eşrefi koyirlarki gulahçaya kız geyirdi başına)*²

*(Melhu bir ki boğunbağı bezektir. Biri de bunun bir iğ var bir âtir var bu âtri boğulmekten, nwefes teng oldukta çektikte bunu bir nuv derman, derman yerine de işletirler bunu. Hem derman hem nazarlık hem de bezektir)*³

*(Bu melhu gâdim meselan halq töle almir diye meselan âmis içi, galin için dizerih atirlardı gelin boynun hem hoşbuydi hem herkes bilirdi ki bu daha galin bunları getiriler bostan-i meyreti tarafı Huzistan özini alır evde meselan hâşde süzeynen nahediyek doterefi oni düzerdirik)*⁴

*(Melhu, mihenک atirlardı boynuna. Melhu mihenک eşrefiler varidi. Eşref-i kadimlar inni daha yokdu. Uşah olanna tikerlerdi burasına sikke-i haleti tikerlerdi)*⁵

¹ Kefehati Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

² Meryem Püladi, telefon görüşmesi, ses kaydı, 26/02/2020

³ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

⁴ Kefehati Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁵ Gülzar Kazimi, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

3.4.3.3. BEY ETME – TELBİS ETME

Güvey donatma Suriye Türkmenlerinde ‘*telbis etme*’ olarak ta bilinir. Güvey giysisi genelde yedi parçadan oluşmaktadır: ceket, gömlek, pantolon, kravat, ayakkabı, kemer ve mendil. Bakır bir tepsi içerisinde güveyin bulunduğu eve getirilir.

Resim 3.18 – Halep Türkmenlerinde damadın hazırlanması / Telbis etme – Güvey Donatma

*(Kınanın devrisi günü biz telbis ederik, Esbap geydirmek, güveğe esbap geydiririk, Esbap geydirdiğinde kimisi güveyin çorabını hırgızlar, kimisi kرافatını hırgızlar. Yamacına der ben bişiy istiyim, kimden ister cahalbaşından ister.)*¹

*(Köyün maddi açıdan durumu kötü olan kişi damatlık giysisinin bir parçasını alır. Cahalbaş (sağdıç) damadın eski bir eşyasını bu kişiye verir bunun karşılığında damatlığa ait olan eşyayı geri alır)*²

Buradaki amaç hem maddi açıdan kötü olan bir kişiye yardım etmek hem de onu sevindirmektir. Bir nevi dayanışma örneği olarak görülmektedir.

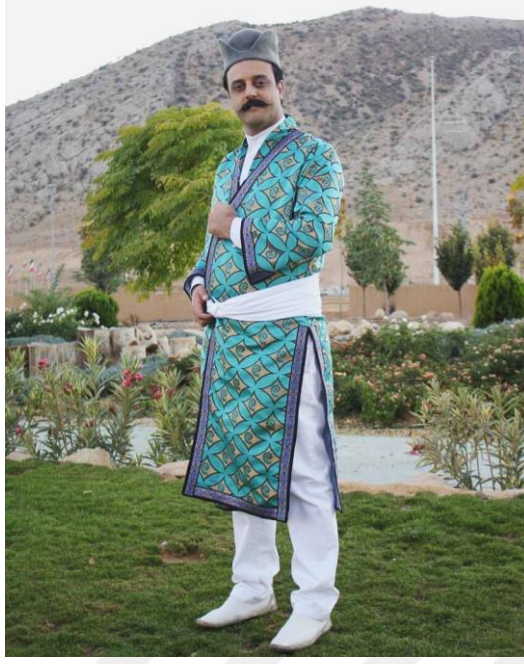
Kaşkaylarda küreken damatlık elbiselerini gelini almaya çıkılmadan önce giyer. Damada elbiselerin giyiminde *selman* veya *kasıp* adı verilen ustalar yardım eder³. Damat giysisi geleneksel Kaşkay Kıyafetidir.

Bu kıyafet, *bürk* (şapka), *givä* veya *mäläki* (ayakkabı), *tumban* (beyaz üst giysi ve şalvar), *arhalıq* (omuzlardan diz kısmına kadar olan yeri kapatan belden diz kısmına kadar iki yanı açık giysi) ve *ağ/şaldır* (bele bağlanan kuşak). Bu kıyafetlerin her biri damadın başın üstünden döndürülerek damada giydirilir.

¹ Zeki Emin, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

² Adil Şan, kişisel görüşme, ses kaydı, 05/11/2019.

³ Karaaslan 230.

Resim 3.19 – Kaşkayların geleneksel kıyafetleri günümüzde damatlık olarak da kullanılmaktadır.

3.5. DÜĞÜN SONRASI

3.5.1. HÄCLE(GİRDEK) – GERDEK

Kaşkay Türklerinde kızın baba evinden getirildiği gerdek odasına ‘häcle’ denilmektedir. Gelin häcleye eteğinde pirinç, tuz ve şeker ile girer. Odada damat baba evinden çıkarken bağlanan kuşağı açar. Damat ve gelin hafrengin içindeki ekmekten az bir şey yedikten sonra kalanı odanın üst kısmına konur.

(Bir gilimi ürken bağliyirlarmış amana dört paya vurularmış belesine onna dört payanın dördüne dört gilim verirlermiş, dört cecim verirlermiş bu gilimin döğrüne diyirlermiş girdek. Girdeğin onnan bu tarafları var gumpullu olası) ¹

(Otağ ki gelin inesidir. Bunun adı Kaşgayide girdektir häcle. Orda damat bu bağlığı gelinin belinden açır birazcık çörekten onuyulan beleşine yirler gelen damat evin duzundan tatsın. Asir daha girdeğin içinden sonra bakir ki anası ne vermiş) ²

(Gelini getirirlerdi dumadın evine duvar öldirirlerdi. Haclesi içine bir berenço, tuz, kando koyirlerdi gelin yetirirende tamam edirdi bereket.) ³

¹ Meryem Püladi, telefon görüşmesi, ses kaydı, 26/02/2020.

² Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

³ Afıtab Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/ 11 /2019.

Suriye Türkmenlerinde ise damat yatsı namazından sonra, ilahi söyleyerek gerdeğe girecek evin önüne kadar cemaat eşliğinde gelir. Evin önünde Kur'an'dan bir ayet okunur ve herkes dağılır. Damat da gerdeğe girmiş olur.¹

3.5.2. GELİN GÖRME – SÜPHA

Halep Türkmenlerinde gerdek gecesinin sabahına 'Süpha' adı verilir. Türkmen kadınları arasında 'Sabatiye' olarak da bilinir. Ayrıca Yeni evli gelinin çeyiz gösterme günüdür.

*(Güveye bir nevi dayak atarlar ve evden uzaklaştırırlar. Evlenen kadının ise artık hanım olduğu bilinmektedir. Gelinin evine gelen kadınlar yeni gelin için eşarp ve gecelik getirirler. Süpha günü gelinin evinde kadınlar kelle pişirir ve yerler. Yeni gelin çeyizliğini o gün görünen her yere dizer. Bir nevi çeyiz gösterme günüdür.)*²

Resim 3.20 – Halep Türkmenlerinde gelinin çeyizinin sergilenmesi

*(He süphe günü komşular toplanır güveyi döğmeğe gelirler)*³

*(Burda vardır. Böyük de önem taşır. Süphe kız mıdı değil midi. Boşanmış evlenmiş olmaz. Kız evlenmiş. Konu komsu kadınlar gelecekler, bu kızlığına simge olan bir çapıtı görecekler eyni vahutta da bu geline bi küçük hediye alacaklar yaşmak mı dersin güveye de kötek atarlardı.)*⁴

Halep Türkmenlerinde bu gelenek gerdek gecesinin sabahı yapıldığı için aslında altında bekaret kontrolü yatmaktadır. Suriye'de yaşayan Türkmenlerde gerdek gecesini sabahı bakire olmadığı anlaşılan kadın baba evine tekrar gönderilmektedir. Bu durum KaşkayTürklerinin gelenekleriyle farklılığını ortaya koymaktadır.

¹ Bademci, 236.

² Adil Şan, kişisel görüşme, ses kaydı, 05/11/2019.

³ Halil Kahya, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

⁴ Salih Muhammed Mamo, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı 30/10/2019.

Kaşkaylarda ise ayak açma geleneği sona erdikten sonra bu sefer yeni gelin gelecek misafirleri evinde ağırlamaya başlar. Başta kız ve erkek tarafının akrabaları ile yeni gelini tanıyan kim var ise gelini evinde ziyaret eder. Bu ziyaretlerde yeni gelin gelen misafirleri en iyi şekilde ağırlamak ister. Gelen kişiler gelin için hediye olarak gelmeye özen gösterirler.

Gelin görmeye gitmek aslında yeni gelinin çeyizini gelen kişilere sergilemesidir. Çünkü Kaşkaylarda yeni gelinin baba evinden getirmiş olduğu çeyizlerin sayısal çokluğu önemlidir. Bir kızın çeyizliği o kızın ev ve el işlerinde ne kadar becerikli olduğunun kanıtı olarak bilinir. Her iki kültürde de yeni gelini evinde ziyaret etme, gelen kişilerin gelin için çeşitli hediyeler getirmesi ve baba evinden getirilen çeyizlerin sergilenmesi açısından benzerlikler görülmektedir.

3.5.3. AYAK AÇMA, EL ÖPME VE HASBE

Kaşkay Türklerinde hâcleden birkaç gün sonra damat ve gelin kız babasının evine gelir. Damat ve gelin için kız evinde yemek yapılır. Damat tarafı birkaç gün kız evinde misafir edilir. Gelinin babası geline belli bir miktar para veya paranın karşılığında küçükbaş veya büyükbaş hayvan verir. Buna ‘*ayak açma*’ denir.

(Gelin gelenne bura (oğul obasına) 3. Gün olırmış, kız obasının ya kakası ya babası ya dayısı gelirmiş kızı burdan bulara götürmüş, gidirmiş ayah açmaya gelin burdan gittiği için aparırmış babası obasına sovgat babası dermiş gel dermiş gelini getirek, ayak açmaya ne kadar verecek beleşine dermiş hop) ¹

(Kız geri getirenne gene bir ayah açma verirlerdi. Bir dovar ya pul verirlerdi. Kızıyn babası verirdi kızına meselan gelin alanna bir cecim at üstüne bindirirlerdi aparırlardı. Maşın yoh udi inni maşına bindirirler) ²

Ayak açma geleneği Anadolu coğrafyasında ve Türkmenlerde el öpme olarak bilinmektedir.

(Babasının evinden çıktıktan sonra götürürler. Götürdükten sonra da aradan bir hafta on gün geçer el öpme diye babasının yanına tekrar gelir damatnan barabar.) ³

¹ Meryem Püladi, telefon görüşmesi, ses kaydı, 26/02/2020.

² Gülnaz Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

³ Ahmet Akdeniz, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

(Babası damatlan kızı davet eder sen de kendini davet edersin yakın akrabaları gider, komşuları gider, birbirlerine ısınsınlar deydi. Gelin elini öper sen para verirsin) ¹

Ayrıca el öpmenin yanı sıra Türkmenlerde damatla gelinin evinde vermiş olduğu ziyafete ailesi başta olmak üzere yakın akrabalarını ve konu-komşularını davet eder. Bu uygulamanın adı Türkmenlerde ‘hasbe’ olarak bilinmektedir. Hasbeye icabet eden kişiler yeni gelin ve damadın günlük ihtiyaçlarının karşılanmasına dair ellerinden gelen katkıyı yaparlar. Bu durum sosyal açıdan Türkmenlerin yardımlaşma ve dayanışma içerisinde yaşadıklarına dair güzel bir örnek teşkil etmekteydi. Hasbe geleneği Halep Türkmenlerinde 1990’lı yılların başında son bulmuştur.

(Gelin ve damat evlendikten sonra, onu takip eden bir hafta içerisinde evlerinde ziyafet verirler. Yemek tek çeşittir başka bir şey yoktur. Kelle yapılır. Bildiğimiz hayvan kellesi alınır yapılır. Komşular köylüler bu yemeğe davet edilir. Bu davet olayında karınca kararınca günlük ihtiyaçlarında un eleği, tahta kaşık gibi neym getirirler) ²

3.6. DEĞERLENDİRME

Türk kültüründe evlenerek bir aile olmak isteyen erkek ve kadının evlilik öncesi, evlilik esnası ve evlendikten sonraki görülen uygulamalarda her zaman erkeğin baskın çıkması ataerkillikle açıklanmıştır. Ataerkilliğin karşımıza çıkması Türklerin çoğunda İslamiyeti benimsedikten sonra görülen bir durum olduğunu düşünmekteyiz. Altay, Tuva, Hakas gibi kadim Türk inancının izlerinin görüldüğü Türk topluluklarında (tayga toplumlarında) anaerkil bir yapıyı görmekteyiz. Ataerkil anlayış bu iki toplumun hem gündelik yaşamlarında hem de inançsal bazda uygulamalarında görülmektedir.

Her iki toplulukta da görücü usulü evlenme ya da erkeğin gördüğü, sevdiği, istediği biri var ise o doğrultuda evlilik görülmektedir. Eş seçiminde her iki taraf da birbirinde olması gereken özellikler ararken; bu özellikler erkeğe nazaran kızda daha fazladır.

Halep Türkmenlerinde ilk evlilikler genelde kendi içerisinde gerçekleşirken, ikinci veya daha sonraki evliliklerde dışarıdan evlilikler görülmektedir. Kaşkay Türklerinde ise, aynı tayfa veya tireden olmasına özen gösterilir. Ayrıca bazı topluluklarla (Araplar ve Belluçlar) evlilik tarihsel süreç içerisinde hiç görülmemiştir.

¹ Halil Kahya, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

² Turgut Bayındırlı, kişisel görüşme, ses kaydı, 25/10/2019.

Gelin adayının belirlenmesinde sahada tespit ettiğimiz Karacaoğlan'a ait bir dörtlük bize geçmiş dönemlerde pınar başları veya çeşme başları gibi yerlerin gelin adayının belirlenmesinde önemli bir yerinin olduğu göstermekle birlikte Tür kadının toplumdaki yeri ve önemi hakkında da bizleri aydınlatmaktadır. Köyün genç kızları pınar başından su doldururken Karacaoğlan gelir ve içlerinden bir kızıdan bir tas su ister. Lakin Karacaoğlan kızın elinden bir tas su içemez. Kız Karacaoğlan'a şu dörtlükle cevap verir:

Bizim elde bayır olmaz / Atına çayır olmaz

Öksüz kızdan heyir olmaz / İn atından iç suyunu

İlk iki mısrayı ele aldığımızda kızın Karacaoğlan'ı reddetmesinde, Karacaoğlan'ın yabancı olmasına atıfta bulunduğu görülmektedir. Üçüncü mısraya baktığımızda Karacaoğlan'ı reddetmesinin diğer sebebi olarak karşımıza kızın annesinin olmayışı çıkmaktadır. Türk kültür coğrafyasında 'otu çek köküne bak', 'anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al' gibi ifadeler evlilik çağına gelmiş kızın eş olarak seçilmesinde anne faktörünün önemini bizlere göstermektedir.

Günümüzde de gerek Anadolu'nun kırsal kesimlerinde yaşayan gerekse Halep Türkmenlerinde kızlar evliliğe dair düşüncelerini rahatça ifade edememekteler. Son mısrada ise, kızın elinden su içmeyi istemek kızın kendisinde gönlünün olup olmadığını öğrenmenin bir yolu görülebilir. İn atından iç suyunu diyerek istemediğini veya gönlünün onda olmadığını dile getirmiştir. Burada da Türk kadının baskı ve zorlama olmadan geçmiş dönemlerde istediği erkekle evlenebileceğini gözler önüne sermektedir.

Her iki toplumda da evlenecek kızlarda aranan özellikler bakımından ev ve el işlerinde becerikli hamarat olması dikkat çekmektedir. Özellikle Kaşkay Türklerinin sosyal hayatlarında el dokumacılığı günümüzde de önemli bir yer tutmaktadır. Kaşkay Türkü bir kadın kız çocuğuna küçük yaştan itibaren el dokuma sanatını öğretmeye çalışır. Sahada tespit ettiğimiz iki dörtlükten oluşan şiir idelerimizi destekler mahiyettedir. Kızının becerikli, hamarat olmasını isteyen Kaşkay kadını kızında olmasını istediği bu meziyetleri İmam Rıza ile özdeşleştirmiştir. Dini inanç diğer toplumlarda olduğu gibi Kaşkay Türk toplumunun sosyal hayatında önemli bir yer elde ettiği görülmektedir.

Her iki toplumda da geçmiş dönemlerde küçük veya büyük meclisler genç kız veya erkeklerin birbirlerini görme yerleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu meclislerde erkek istediği eş adayını farklı yollarla ailesine ilettikten sonra özellikle erkek annesi oğlunun beğendiği kızı yakinen görmek ister. Anadolu'nun belirli bölgelerde de görülen eş adayının hamamda görülmesi olayı Kaşkay Türklerinde de tespit ettiğimiz bir durumdur. Oğlunun beğendiği kızın vücut hatlarını görmek için 'girdek' yapar. Bu uygulama göçebe Kaşkaylarda günümüzde de devam etmektedir.

Sahada tespit ettiğimiz Kaşkay Türklerinin ünlü şairlerinden Mâzur'a ait şiirde, Kaşkay toplumunda kadına verilen değeri ve kadının bu değeri elde etmesinde sahip olduğu çocuğun önemini görmekteyiz.

Evlilik çeşitlerinden karşımıza çıkan akraba evliliği Halep Türkmenlerinde bir gelenek halini almıştır. Bu geleneğin oluşmasında en önemli etken dayı yolu ve amca yolu olarak bilinen uygulamadır. Kaşkay Türklerinde ise akraba evliliği daha çok amca çocuklarıyla gerçekleşmektedir. Göçebe Kaşkaylarda bu durum yerleşik düzene geçen Kaşkaylara oranla daha fazla görülmektedir.

Berdel olarak bilinen evlilik çeşidi Halep Türkmenlerinde 'değişik', Kaşkaylarda ise 'go be go' olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki toplumda da geçmiş dönemlerde görülen bir uygulamadır. Halep Türkmenlerinde genelde ekonomik durumlardan kaynaklı olarak görülmüş fakat günümüzde geçerliliğini yitirmiş diyebiliriz. Kaşkay Türklerinde ise geçmiş dönemlerde görülen fakat tasvip edilmeyen bir uygulama olarak karşımıza çıkar.

Kız kaçırma her iki toplumda da hoş karşılanmamaktadır. Ölüm gibi hiç istenmeyen durumlara sebep olabilmektedir. Beşik kertmesi ise Halep Türkmenlerinde geçmişte var olan bir uygulama olarak karşımıza çıkarken günümüzde geçerliliğini yitirmiştir. Kaşkaylarda ise beşik kertmesine benzer bir uygulama olarak 'göbek bağı evlilik' karşımıza çıkmaktadır. Kaşkaylarda bir kız çocuğu dünyaya geldiği vakit kan bağı bulunan kişiler kızın göbeğini keserek oğlunun ayağının üstüne atmasıyla kız ile çocuk bir nevi nişanlı sayılırlar. Fakat Kaşkaylarda evlenmeleri konusunda herhangi bir baskı veya zorlamanın yapılmadığı tespit edilmiştir.

Türkiye'de daha çok Doğu ve Güneydoğu Bölgesi'nde görülen kan parası karşılığı evlenme her iki toplumda da az da olsa görülmektedir. Görülmesinin en büyük sebebi kan davalarının sürmesini engellemesi olarak görülmektedir.

Halep Türkmenlerinde ve Kaşkay Türklerinde evlilik tek eşliliğe dayalıdır. Fakat belirli sebepler (ölüm, yaşlılık, çocuk doğuramama vb.) birden fazla eşliliği doğurmuştur. Özellikle Suriye devlet yasalarına göre dinen nüfusa kayıtlı dört eş alma hakkı Suriye vatandaşı olan herkes için geçerlidir. Halep Türkmenlerinde bu durum az da olsa görülmektedir.

Önceleri Halep Türkmenlerinde kız isteme topluluk önünde gerçekleşirken, günümüzde ise her iki taraf anlaştıktan sonra topluluk önünde gerçekleşmektedir. Kaşkay Türklerinde de benzer bir durum görülmekle birlikte kız isteme Halep Türkmenlerinde bir nevi söz veya nişan olarak görülürken, Kaşkay Türklerinde kız tarafı olumlu veya olumsuz cevap vermeyerek bir iki ay zaman ister. Ayrıca Kaşkaylarda bu durum istemeğe gelen erkeği kızın isteyip istemediğinin kararını verdiği zaman dilimi olarak dikkat çeker. Bu zaman dilimi içerisinde Halep Türkmenlerinde görülmeyen iki uygulama görülmektedir. Birincisi bir el işi yaparak kararını belli eder. İkincisi ise istiyorsa bunu ‘aşk kasıdı’ ile gösterir.

Türk aile hukukunun temeli ve güvencesi olarak görülen kalın, Türklerde bir malın değeri olarak değil, bir bedel olarak anlaşılmalıdır. Çünkü Kadim Türklerde evlilik bir alım-satım akdi olarak değil, sadece kızın yetiştirilmesi ve terbiyesi için yapılan masrafların bir nevi karşılığı olarak görülmektedir. Kadim Türk geleneği olarak kalın her iki toplumda da görülmektedir. Dikkat çeken bir konu vardır ki Halep Türkmenlerinde galın miktarı aynı köyden ise kızı istemeye gelen aile için belirli sebeplerden kaynaklı düşürüldüğü görülürken diğer köylerden veya dışardan gelen kişiler için galın miktarı sabit tutulur. Geçmişte galın miktarında değişiklik görülmekteyken günümüzde sabitlenmiştir. Ayrıca galın miktarında anlaşılınca iki üç el silah sıkılır ve zılgıt çalınır. Zılgıtın çalınması ve silah sıkılmasında ‘bu eve dünürücü gelindi kimse bu eve gelmesin’ düşüncesi yatmaktadır. Ayrıca zılgıt ve silah sıkma savaş nağrası olarak görülmektedir. Savaş sonunda kazanan taraf çeşitli ganimetler elde eder ve bu olayı kutlamak için çeşitli sevinç gösterilerinde bulunur. Kadın geçmiş dönemlerde bir ganimet olarak görüldüğünden günümüzde görülen bu tür uygulamaların altında yatan ana sebebin kadının bir ganimet olarak görülmesine bağlamaktayız. Mehir veya kebin ise İslami usuller çerçevesinde karşımıza çıkmakta olup evlilikte boşanmaları en aza indirmenin bir yolu olarak görülmektedir.

Nişanda ise her iki toplumda da nişana gelen kişiler evlenecek kızın çeyizine katkıda bulunmak amaçlı bir takım eşyalar getirirler. Kaşkaylarda ise Halep

Türkmenlerinden farklı olarak perşembe günü yapılmasına önem gösterilir ve o günün iyi bir gün olduğuna inanırlar. Fikrimizce gün ikindiden sonra bir sonraki günün ismiyle anılmaktadır. Perşembe'den sonra gelen gün cuma olduğu için cuma gününün kutsallığına inanarak nişanın perşembe günü yapılmasının iyi olduğunu düşünmektedirler. Bu durum sünnet düğünü ve evlenme için de geçerlidir.

Her iki toplumda da toy tarihi belli olduktan sonra davetiyeler dağıtılmaya başlar. Halep Türkmenlerinde bu görevi abdal adı verilen kişiler ile birlikte düğün sahibi üstlenirken; Kaşkay Türklerinde 'okçu' adı verilen kişiler üstlenmektedir. İç Anadolu bölgesinin muhtelif yerlerinde davetiye kelimesinin yerine oku veya okuntu kelimesi kullanılmaktadır. Bu kelime ok kelimesinin günümüzde kullanım alanına işaret etmekte olup, kadim Türklerde okun bir davetiye sembolü olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Bu kelimenin günümüzde KaşkayTürkleri arasında kullanılıyor olması Türkoloji çalışmaları için önemlidir.

Türkmen düğünlerinde 'Bayrak Merasimi' önemli bir yer tutmaktadır. Kaşkay Türklerinde günümüzde hala canlılığı korunup yaşatılıyorken Suriye/Halep Türkmenlerinde savaş öncesine kadar devam eden bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Halep Türkmenlerinde bayrak merasimi gerçekleşirken halk tarafından söylenmiş olan bir türküyü derledik. Türkü giriş kısmında Arapça kelimelerden oluşan bir cümle ile başlamaktadır. Arapçanın sözlü kültürün bir parçası olan Türkülerin içerisinde olması bölge insanların dilsel açıdan başka bir toplumun kültüründen etkilendiğini de ortaya koymaktadır. Kaşkay Türklerinde ise Halep Türkmenlerinden farklı olarak iki çeşit bayrak merasimi görülmektedir. Birinci bayrak töreni Halep Türkmenleriyle benzerlik göstermekte olup; ikinci bayrak töreni gelin obaya geldiği vakit gerçekleşmektedir. Gelin obaya geldiğinde bayrağın üzerindeki kellegand vurularak etrafa şirinceliğin serpilmesi bir muştuluk olarak görülmektedir. Halep Türkmenlerinde bu geleneğin savaş yıllarına kadar devam etmiş olması savaş durumunun bir toplumun geleneklerinin yok edilmesine sebep olmasının en güzel örneklerinden birini taşıdığını görmekteyiz.

Düğünlerde söylenen türküler her iki toplumda da benzerlik göstermektedir. Halep Türkmenlerinde Ömerli, Kılınçoğlu, Dedemoğlu, Garip, Karacaoğlu ve Barak havaları söylenirken; Kaşkay Türklerinde ağırlıklı olarak Köroğlu, Garip söylenmektedir. Düğünlerde oynanan oyunlar ise, Halep Türkmenlerinde Çobanbey havası, Kırıkhan havası, Üç ayak ve kırık hava oynanır. Kaşkay Türklerinde ise bir

halay türü olan yaylık atma sadece kadınlar tarafından oynanan bir oyun türü dikkat çekmektedir. Erkekler ise Cengnama adı verilen oyunu oynamaktalar.

Geline kınanın yakılması belli başlı ritüeller çerçevesinde gerçekleşmektedir. Gelinin kınası yakılırken gelini ağlatmak bütün Türk topluluklarında görülen bir olaydır. Her iki toplumda da geline kına yakılırken söylenen türkülerin dışında Kaşkay Türklerinde asenekler, Halep Türkmenlerinde ise maniler karşımıza çıkmaktadır. Tek dörtlükten oluşan asenek ve maniler içerisinde vermek istediği mesajlar bakımından da benzerlik taşımaktadır.

Halep Türkmenlerinde damadın kınasının yakılması bir nevi bekarlığa veda olarak görülmekte olup adına Kısır düğünü denilmektedir. Kısır Düğününde çeşitli oyunlar oynanır. Bu oyunlardan bir tanesi de 'leylim sekme' oyunudur. Halep Türkmenlerinde canlılığını koruyamayan bir gelenek olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca sahada leylim sekme oynanırken söylenen bir türkü örneğini de tespit etmiş bulunmaktayız.

Yörük ve Türkmenlerde bir kadının dış görünüşünden evli, bekar veya dul olduğu bilinmektedir. Bu durum Kaşkay Türklerinde günümüzde de geçerliliğini korurken, Halep Türkmenlerinde geçerliliğini yitirmiştir. Kaşkay Türklerinde genç kızlar ve yeni gelinlerin elbiseleri renkli iken orta yaş ve yaşlı kadınların elbiseleri koyu renklidir. Yaylık çeşitlerinden kalağı ve zereyi yaylığı genç kızlar takamaz, günümüzde ise bir kadının evli olup olmadığının en önemli göstergesi baba evinden çıkacak kızın çetrimin vurulmasıdır. Halep Türkmenlerinde ise giyim günümüzde barak kültürünün etkisi altındadır. Kaşkay Türklerinde gelinin duvağına verilen isim 'hafreng'dir. Hafreng Kaşkayların bayraklarının renklerini taşır ve baba ocağından çıkacağı vakit gelinin başına örtülür. Halep Türkmenlerinde ise gelin duvağının rengi bilindik beyaz rengin dışında kırmızı da olabilmektedir.

İnanış bakımından tek benzerlik olarak atın üzerine gelin ile birlikte küçük bir erkek çocuğunun bindirilmesi. Bu olaydaki inanış ilk çocuklarının erkek olması yönündedir. Ayrıca Kaşkaylarda bir inanış daha vardır. Gelin obaya geldiği vakit damat gelinin ayağı ucuna elma atar ve bu elmanın dağılan her bir parçasını çocuğu olmayan kadınlar yediği vakit çocuklarının olacağına inanılır. Halep Türkmenlerinde ise gelin eve gireceği vakit evin çatısından damat başına doğru şeker atar ve bu bir nevi bereketi temsil eder.

Güvey donatma Halep Türkmenlerinde ‘telbis etme’, Kaşkay Türklerinde ise ‘bey etme’ olarak karşımıza çıkar. Halep Türkmenlerinde güvey donatılırken eşyaların tepsi içinde baş üzerinde getirilmesi dikkat çeken bir gelenektir. Kaşkay Türklerinde de damatlığın her bir parçasının damadın başının üstünden döndürülerek giydirilmesi uygulaması açısından farklılık gösterse de aralarında benzerlik taşıdığını söyleyebiliriz. Günümüzde Kaşkay geleneksel kıyafetinin damat olarak kullanıldığını görmekteyiz.

Kaşkaylarda gelin gerdek odasına eteğinde pirinç, tuz ve şeker ile girer. Girdikten sonra belindeki kuşağı damat açarak birlikte hafrenge sarılı ekmekten yerler. Bu ritüelin altında baba evinden getirilen ekmeğin önemli bir yeri vardır. Çünkü evlendiği kadının elinden yapılan yemekleri yiyeceği için damadın bu durumu kabullenmesi istenilir. Halep Türkmenlerinde ise ritüeller genelde İslami kalıplar içerisinde gerçekleşmektedir. Süpha gerdek gecesinin sabahıdır. Süpha yeni evlenen gelinin çeyizini gösterme günüdür. Kaşkaylarda ise yaklaşık bir hafta sonra yeni gelin evinde misafir ağırlamaya başlar. Gelin görme olarak bilinir ve gelin misafir ağırladığı günler boyunca çeyizini gelen misafirlere sergiler. Bu açıdan benzerlik görülmektedir. Kaşkay Türklerinde ayak açma olarak bilinen adet, Türkmenlerde el öpme olarak karşımıza çıkar. Türkmenlerde el öpme dışında ölmüş bir gelenek olarak Hasbe karşımıza çıkmaktadır. Hasbe geleneği Türkmenler arasında sosyal dayanışmanın aslında ne kadar güçlü olduğunu göstermede güzel bir örnek teşkil etmektedir fakat 1990’lı yıllarda bu gelenek son bulmuştur.

4. ÖLÜM GELENEKLERİNİN HALK KÜLTÜRÜ BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

4.1. ÖLÜM

Ölüm kültürel yaratımların başlıca kaynağı olmakla birlikte, bir defa gerçekleşip pratiklerini ortaya çıkardığında da kuşaktan kuşağa aktarılan toplumsal bir olguya dönüşür. Ölüm-toplum etkileşimi derin bir geçmişe sahip olup güçlü bir şekilde gündelik hayatta farklı biçimlerde karşımıza çıkabilmektedir. Ölümün kültür üzerindeki baskısı toplumların hayatının tarih boyunca var olan yaşamın ötesindeki farklı bir yolculuğu öngörmek ve o yolculuğa hazırlanmak olduğu gerçeğiyle ilişkilidir.¹

Kişioğlu için ölüm hiçbir zaman cevabını bilemediği bir soru olarak kalmış ve çaresizliğin bir sembolü olarak kaçınılmaz bir son olduğuna kendini bir şekilde inandırmıştır.² Peter Zieme tarafından 1985 yılında yayınlanan Eski Uygurca bir şiir karşımıza çıkan ‘üzüt ajun bilteçi / üge tégit beg işi / üstünki çoğlıg tengriler/ öçesgü yok ölümke’³ sözü ölümle tabir-i caizse pazarlık olmayacağını dile getiren güzel bir örnektir. Türk toplulukları ölümün nasıl gerçekleştiğine dair bazı düşüncelere vakıf olmuş ve bu düşüncelerini eyleme dönüştürmüşlerdir. Eyleme dökülen bu anlayışın temelinde kadim Türk inanç uygulamaları yatmaktadır

Ölüm kadim Türk inancının görüldüğü coğrafyalarda simgesel bağlamda ruhun özgürleşmesidir. Altay ve Yakut Türklerinde ruh kavramı tin, beden kavramı ise can

¹ Adem Sağır, “Ölüm Sosyolojisi Bağlamında Yemek, Cenaze ve Ölümün Sofra Pratikleri Üzerine” *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2016) cilt 20, sayı.1. Sayfa No. 279.

² Ceyhun Bağ, “Manas’ın Öldükten Sonra Dirilme Olayı ve Ölüm Olgusu Temelinde Yatan İnançsal Unsurlar” *Manas Destanı İncelemeleri* Ed. Shurubu Kayhan. Ankara, Bengü Yayınevi, 2019. Sayfa No. 252.

³ <https://www.bbaw.de/> Ayr. bkz. Şiir Çince bir belgenin öteki yüzünde ‘kursiv’ Uygur yazısıyla yazılmış olup Mehmet Ölmez sözün günümüz Türkiye Türkçesine çevirini ‘ruh dünyasını bilen kişi, danışman, prensler, bey, hanım, en yukarıdaki ışıltılı tanrılar, ölümle tartışma(uzlaşma) diye bir şey yoktur’ serbest bir çeviri şeklinde yapmıştır.

olarak algılanmış, tin-kut ve süne etrafında gelişme göstermiş olup ölüm olayının ise kötü ruhlar vasıtasıyla gerçekleştirildiğine inanılmaktadır.¹

Hakaslarda yaşam ve ölüm bir şekilden başka bir şekle geçiş olarak algılanır. Erlik Han'ın yaşadığı aşağı dünya aynı zamanda ölümlerin gittiği yer olup yaşam aşağı dünyada da orta dünyadaki gibi sürer.² Altay, Hakas ve Yakut Türklerinde görülen kadim Türk inanç uygulamalarında görülen ölüme ait kavramların İslamileştirilerek Müslüman Türk topluluklarında kendine yer bulduğunu görmekteyiz.³

4.2. ÖLÜM ÖNCESİ

Yaşamını ölümün gölgesinde sürdüren kişiöğlü için ölüm korku sembolüdür. Ölümden sonra ne olacağı kişiöğlunun elinde olan bir şey olmadığı için onunla yüzleşmekten hayatı boyunca bir kaçış içerisinde olmuştur. Bu korkuyu bilinç altına yerleştirmiş olan kişiöğlü, içinde bulunduğu ruhsal durumunu birtakım olaylarla dışa vurmak ister.

4.2.1. ÖLÜMÜ ÇAĞRIŞTIRAN BELİRTİLER

Birtakım davranışlar, olaylar, sesler, rüyalar, alışılmamış durumlar ölümün işareti, ölümün ön belirtisi olarak yorumlanır.⁴ Ölmek üzere olan hastanın konuşamaz oluşu, gözlerini bir noktadan ayırmaması, bedeninin şişmesi, uzuvlarının katılaşması gibi örnekler fizyolojik belirtilere girmekte olup halk biliminden ziyade tıp alanının ilgisi dahilindedir.

Vasiyet etme, helallik isteme, uzak akrabalarını görmek istemesi psikolojik; hayvanların ses çıkarmaları hayvanlarla ilgili, cenaze töreni boyunca kullanılan

¹ Radloff, 372-373, Tuncer Gülensoy, *Barbar Türkler* (Ankara, Akçağ Yayınları, 2011) Sayfa No. 214. Ayr. bkz: Erlik Han ilk zamanlar insan-tanrı iken zaman ilerledikçe ölümlerin ve yer altı dünyasının tanrısı haline dönüşmüş. Altay toplumunda üzütl denilen ruhlar sayesinde insanların yeryüzündeki hayatlarına son verildiği inanılırken, Yakut toplumunda karşımıza iör olarak çıkmaktadır.

² Gülsüm Killi Yılmaz, "Hakaslarda Ölüm ile İlgili Gelenekler" *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, (2017) cilt.4.4. Sayfa No. 69.

³ Ruhi Ersoy, "Türklerde Ölüm ve Ölü İle İlgili Rit ve Ritüeller" *Milli Folklor Dergisi*, (2002) yıl.14. sayı.54. Sayfa No.88 Ayr. bkz: Ruh, ecel, vade, ahiret, cennet, cehennem, defin, sırat köprüsü, Azrail, Münker-Nekir İslamileştirilen kavramlara örnek verilebilir.

⁴ Artun, 187.

eşyaların kullanılması nekromantik; yıldız kayması, gökte yıldızın olmaması, ay şekilleri vb. tabiat olayları ölümü çağrıştıran belirtiler olarak görülmektedir.¹

Ayrıca ölümü çağrıştıran bir belirti olmasa bile Ay takvimine göre her ayın 21. Günü Kaşkaylarda uğursuz gün olarak bilinmektedir. Eğer bir kişi bugünde kaza geçirmiş ve ölmüş ise bugünün uğursuzluğuna yorumlanmaktadır.

*(Bir inanç da var ki ölüme kazaya gelenler ayın kameri aylar ayın yirmi birinde bir işe el vursalar ürekleri alıgdır ki biz bir kazaya gelek ve birisi kazaya gelende ölüme çatanda ya tesadüf olup ölmüş buna derler; böğün ayın yirmi biriydi bu gidesi değildi gitti ve kazaya çattı)*²

4.2.2. VASIYET- PAY HİSSESİ

Suriye Türkmenlerinde ölen kişi erkekse (baba veya eş), ölen kişiden kalan miras erkek çocuklarınca yönetilir, hanımına veya kızlarına pay edilmez. Kadınlarla gönül alma olur ve bu şekilde ölünün ruhunun da rahatlamış olacağına inanılır.

*(Babamın malın da hakkın da var senin diye adetten sorulur. Bizim kadınlar zaten bunu bilir. İki tane bilemedin üç bilenzik ister. Bu şekilde kardeşlerin gönlü bir olur. Ölünün de gözü ardında kalmaz. Kız çocuklarına mal verme gibi bir şey yokdur.)*³

*(Bizim burada vasiyet dönmez. Esas kızlara mal vermezler. Abisi kardeşleri isterse verebilirdi. Ama talep etmek ayip olurdu eskiden)*⁴

*(Senin kız kardeşin senden ayıpsanaraktan yüzüne çıkıp mal isteyemezdi. Sen göynünden ne koparsa yani vicdanan göynünü hoş etmek için bir çift bilenzik olur, ilerde oğlunu veya kızını everirsin, üç beş koyun verirsin)*⁵

Göçebe Kaşkaylarda vasiyet kavramı diğer Türk toplulukları ile Halep Türkmenlerindeki gibi bir gelenek halini almasa da ölen kişi atını, tüfeğini, yaylak ve kışlak gibi varlıklarını evladına pay edebilir.⁶ Elindeki bütün mal varlığını oğulları

¹ Ruhi Ersoy, “Türklerde Ölüm ve Ölü İle İlgili Rit ve Ritüeller” *Milli Folklor Dergisi*, (2002) yıl.14. sayı.54. Sayfa No. 88-89.

² Evizullah Seferi, telefon görüşmesi, ses kaydı, 02/04/2020.

³ Halil Koyunoğlu, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

⁴ İhsan Kocaoğlu, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/10/2019.

⁵ Mehmet Bozgeyik, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/10/2019.

⁶ Karaaslan, 325.

evlenirken pay eder. En küçük oğul kendisine verilen mal ile babanın elindeki malları yönetme hakkına sahiptir. En küçük oğul evlense dahi baba ocağında kalmak zorundadır. Bu durum Kaşkay Türklerinde ‘Ocak Oğul’ kavramıyla açıklanmaktadır.

4.3. CENAZENİN DEFNİ

4.3.1. ÖLÜM OLAYININ DUYURULMASI

Türk kültür coğrafyasında ölümü ve ölüyü duyurmanın çeşitli uygulama şekilleri görülmektedir. Türk atalarda ölü veya ölüm bayrağı mahiyetinde sokağa mavi bayrak asılmaktadır. Acı haber etraftaki kişilere ölen kişinin bizzat şahsı hakkında bilgi vermeden, ölen kişinin aile büyüğünün adını zikrederek ulaştırır.¹

Bir kişinin öldüğüne dair ölüm haberi özellikle köylerde Gök Oğuz (Gagauz) Türklerinin Hristiyan Ortodoks inancını benimsemelerinden dolayı sözle ifade edilmenin dışında kiliselerden çan sesiyle de duyurulmaktadır.²

Geçmişte Halep Türkmenlerinde ulaşım binek hayvanlarıyla gerçekleştirildiği için civar köylere birkaç ulak gönderilirdi. Civar köylere bu haber ulaştığı gibi camilerde ölen kişinin adı hangi köyden olduğu üç defa camilerden duyurulurdu. Günümüzde ise ölen bir kişinin haberi kolay bir şekilde civar köylere iletilebilmektedir.

*(Evvel hiç yokdu gatr olurdu üç dört kişi bunları bindirirlerdi. Bunlar doğu, batı ve güneye gider. Bundan kerî civar köylere yarım saat içinde haber duyurulur. Bizim Türkmen milleti Haleb'e cenaze kömmez. Herkeş köyüne götürür. Höllük, Bostanbaşa, Şıh Feriz, Heyderiye, Kessera birbirine bitişik. Camilere gidersin her cami üç defa çığırır)*³

*(Köyden köye haber giderdi, akrabalara haber edilirdi duyan gelirdi köye cenazeye)*⁴

Kaşkay Türklerinde ailesinden uzak bir yerde bir kişi öldüğünde eskiden bu haberi yakın ailesine bildirmeyi tayfa veya obanın saygı duyduğu yaşlı bir adam üstlenmekte ve ölüm haberini yakınlarına iletmekteydi. Bu durumu söz ile iletmenin

¹ Kalafat, 74-75.

² Abdulkerim Dinç, “Gagauz Folklorunda Ölüm” *Ankara Üniversitesi TAED*, (2004), sayı.25. Sayfa No. 93

³ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

⁴ İhsan Kocaoğlu, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/10/2019.

dışında farklı davranış biçimleriyle de açıklamaya çalışırdı. Bu bağlamda karşımıza ayakkabının veya giysinin ters giyilmesi çıkmaktadır. Ayakkabıyı veya giysiyi ters giydiğini fark eden ailedeki kişiler aileden birinin öldüğünü anlardı.

(Meselan zeng vurirlar gadim zeng yoh idi o ona diyir o ona diyir haber gedirdi) ¹

(Önnen ki bimaristan yohdi. Onnan ölenne ki meselan bıyabanınna eşaridik. Meselan tayfayı haber edirlerdi. Bir adam haber verirdi. Diyirlerdi filanikes gèdip Allah rahmetine.) ²

(Bir kimse irakta dünyada eli yüzülende evvel bir yaşlı adam bu işi gidip ve bu haberi aparmaktaydı. Meselan keşşini sağını sola geyip, solunu sağa geyirdi. Meselan donunu devre geyirdi. Bir cura gidirdi eve ki baksınlar bu adam devre iş görmüş bu nedir bu ne istir bele bu evin büyüüğünü bir halvete çekip diyirdi) ³

4.3.2. ÖLÜNÜN BEKLETİLMESİ

Müslüman Türk topluluklarında ölen birini en kısa sürede toprağa gömmek görülmektedir. Ölen kişi sabah vakti vefat ettiyse öğle namazına müteakip, eğer öğleden sonra öldüyse ertesi gün öğleye kadar, kış vakti ölen bir kişi ise bir ile üç gün arasında bekletilebilir.

(İlk akşam öldüyse sabahaçe beklemek olabilir emme kışın öldüyse ortalık kışsa yarına kadar koyabilirsin neden ölü kokmas yazın öldü mü ikindinecek gömmek zorundasın) ⁴

Makedonya’da yaşayan Türkler arasında ölen kişinin bekletilmesi durumunda ölünün şişmemesi için karın kısmına taş, tuğla ve bıçak konmaktadır.⁵ Akşamdan ölen kimsenin şişmemesi için Anadolu Alevilerinde ölen kişinin karnına ip konulması da görülmektedir.⁶

Halep Türkmenlerinde ise, ölen bir kişi üç, dört saatten fazla bekletilirse ölünün üzerine bıçak ile bir parça ekmek koyarlar ve baş kısmını kuzey yönüne doğru

¹ Gülnaz Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

² Hayrunnisa Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2010.

³ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

⁴ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

⁵ Mensur Nuredin, Nazife Yakupova Domazet, “Makedonya Türklerinde Ölüm”, *Hikmet Uluslararası Hakemli İlmî Araştırma Dergisi*, Ed. Fadıl Hoca, cilt. 15.30, (2017), Sayfa No. 21.

⁶ Hamza Karaoğlu, “Pazarcık Yöresi Alevilerinde Ölüm ve Ölü ile İlgili Uygulamalar” *Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2003) Sayfa No. 38.

çevirirler. Arapça bir kelime olan ‘el meyyit defnuhu’ ölü ne kadar az bekletilirse o kadar iyi anlamını taşımaktadır. Ölü ne kadar çok bekletilirse o kadar azap çektiğine inanılmaktadır.

*(Ölünün üstüne pıçaktan bir parça ekmek korlar üç dört saat bekliyicise kafasını da poyraz’a korlar. Arapça bir kelime olan ‘el meyyit defnuhu’ kelimesi ölü için söylenir)*¹

Kaşkaylarda ise yaşlı bir kişi evde ölmüş ise, bunun için bir ritüel uygulanmaktadır.

*(Eğer bir koca kişi evde ölseydi bunu usturey-i zamanlar kimi bir halvet çadıra koyup bir molla başında Kur’an okusun. Gece olsaydı ki bu adam dünyadan gitmiş ola bunu sahlattıp bir çırağ yanında açık kalırdı ki ta gün çalanınçes. Gün zaman çalanança bu çırağ bu nur yanında olsun. Bu yaşlı adamın en büyük oğlu bir geççi ya da koyun getirip keserdi)*²

Ayrıca ölü bekletilirken yanında iki kişi olur ve bu kişilerin ellerinde davar çanı bulunur. Bu çan belirli aralıklarla tabutun başında sabaha kadar çalınır.³ Tespit ettiğimiz diğer bir husus ise ölünün su olan bir yere götürülmesidir. Kaşkay Türklerinde ölünün bekletilme süresinin Halep Türkmenleriyle paralellik gösterdiğini görmekteyiz.

*(Birisiki ölirdi famili etrafı yığılırdı bunu aparırlardı bir su üstine yatırırılar şaadet kelime verirlerdi. Ellerini saf edirlerdi, kışını saf edirlerdi)*⁴

*(Yoo çok gün saymirdi. Ahvar verirlerdi. Eğer şam ölse seherine toprağa verirlerdi. Eğer seher ölydi behruzu toprağa verirlerdi. Çok kalmirdi)*⁵

4.3.3. AĞLAMA VE AĞIT

Halep Türkmenlerinde ölen kişinin ardından söylenen ağıtlar, neden öldüğü, nasıl öldüğü, evli veya bekar oluşuna, çocuklu olup olmamasına göre değişiklik göstermektedir. Genelde doğaçlama olarak ortaya çıkan ağıtlar ölen kişinin ardından

¹ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

² Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

³ Karaaslan, 283.

⁴ Şemşir Kazimi kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

⁵ Şemşir Kazimi kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

söylenmektedir. Elif Çolak, Güllü Çolak ve Mehmet Bozgeyik'in kaybettikleri yakınları ardından söylediği ağıtlar;

1. Aşağıdan bir yel esti

O da benim belimi kırdı, geçti

Ben sağa ne dedim ki ne

*Selamın benden kestin*¹

2. Kaybettim baharımın yazımı

Elimden aldırıldım iki gözümün

Talihim kötü mü çiçekten mahnan

*Kader çorbasınan elimden sundum*²

3. Ardahan dağları gayalık daşlık

Çarşısı bahalı yetmiyor qaşık

Korkarım dağlarda kalır bu gecik

Ay durur gün durur yite içikler doldurur

*Bugün Bozgeyikten bir genç ölmüş haber salın ağlayın*³

Kaşkay Türklerinde ölen kişiyi toprağa verdikten üç gün sonra ağlamak isteyen ağıt yakmak isteyenler toplanır ve şerve⁴ okunur.

*(Bir meclis kurulur burda ağlayanlar ki ağliyr sesi güzel bir ana yaşlı şerve okunur. Buna biz şerve diyerik ağıtlar ve bunun şanında nice adam olmuş, nice kimseymiş, halka yardım eyleyirdi bunu şiire getirip gemli şarkı haletinde bir kimse yırlayır)*⁵

Kaşkay Türkleri içerisinde meşhur olmuş bir ağıt vardır. Günümüz tarihinden elli yıl önce Kaşkay bir genci Muhammed Rıza Şah Döneminde idam edilerek

¹ Elif Çolak, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

² Güllü Çolak, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/10/2019.

³ Mehmet Bozgeyik, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/10/2019.

⁴ Şerve: Kaşkaylarda ağıt için kullanılan bir kelime.

⁵ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, ses kaydı, 02/04/2020.

öldürülmüştür. Bu gencin adı Behmen Han Bahadır-i Kaşkai'dir. Onun üzerine söylenen bir ağıt örneği;

Yâzi hasın kefe düzü

Koyun mâler, gâzer kuzzu

O bay kundu gârmisire

Kühâylanı bağladım coy hasıla

Tarım vârsin bir vâsile

Geley Behmen geley kuzzum¹

Osmanlı İmparatorluğu ile Türkmenler arasında yaşanan savaş Suriye'nin Rakka bölgesinde geçmektedir. Bu savaşta Ceritli aşireti ileri gelenlerinden Cerit Bekir ölür. Bayındır aşiretine mensup Kürdili Kerim ile Bayındır Halıt ise Adıyaman Besni'de yargılandıktan sonra Adana'da idam edilir. Cerit Bekir'in ardından okunan ağıt;

Rakka çöllerinden gelen gaziler

Rakka'nın gülü soldu derler soldu mu?

Oradan bir haber duydum aradan

Cerit Bekir öldü derler öldü mü?

Cerit Bekir öldüyse söküldü kilit

Önümüzü bağladı bir büyük bulut

Kürdili Kerim ile Bayındır Halıt

Eli kolu bağlı cellatlara vardı mı? ²

İkinci bir ağıt örneği de Suriye'nin Arap Azze olarak bilinen yerleşim yerinde birden fazla ölüm olayından sonra söylenen bir dörtlük;

Arap Azez çevrildi boyandı kana / Toplandı aşiret geldi figana

Karabacak Ali de kıydı çok cana / Önünden kaçanlar da dönmez bir daha ³

¹ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, ses kaydı, 02/04/2020

² Turgut Bayındırlı, kişisel görüşme, ses kaydı, 25/10/2019.

³ Hacı Sait Uzunaslın, kişisel görüşme, ses kaydı, 25/10/2019.

4.3.4. KEFENLEME

Halep Türkmenlerinde ölen erkek ise, ölmeden önce ne kadar eşi var ise sayısı kadar kefen sararlardı. Ölen kadın daha önce belirli sebeplerden dolayı (eşinin ölmesi veya boşanması vb.) iki eşli ise aynı uygulama yapılırdı. Bu durum günümüz Halep Türkmenlerinde görülmemektedir.

*(Bir kadın alan bir kefinden gömülür. Benim bir eşim vardı. Geçindi bir tene daha aldım iki kefin korlardı. Eşimden boşandım başka biriyle evlendi ona da iki kefin korlardı. Emme bu şindi iptal oliy emme biz çok gördük)*¹

Ölen erkek ise koku, kadın ise koku serpmekle birlikte kefenin içine kına koyarlar. Bunu ise ölünün bekletilme ihtimaline karşılık kokmasını engellemek amaçlı yapılır.

*(Erkek olursa atır serperler. Kadın olursa atır ile kına kefenin içine koyarlar. Sen görmezsin keni kadınlar kor o da ölü güzel koksun deyi)*²

Kaşkay Türklerinde kefenleme İslami usuller çerçevesinde görülmektedir.

*(Kefen farkı yok kadın, kişi, erkek, genç farkı yoktur. Daha ayrı müselmanlar kimi kefenlenir. Cenazeyi yuğmağa yuğup kefenleyip ve tayfanın adamına kişilerine çağırırlardı ki aparalar ve saralar toprak altına)*³

4.3.5. ÖLÜYÜ GÖMME

Halep Türkmenlerinde Ölen kişi kadın olursa göğüs, erkek olursa göbek hizasına göre mezarın derinliği belirlenir, toprağı kazmanın adı *hicazi* olarak bilinir.

*(Gadını erkekten daha fazla aşşağıya endirirler. Kadın olursa döş erkek olursa göbek. Torpağı oymanın adı Hicazi olur. Ondan keri tahtadan ya da taştan destek ederlerdi. Şimdi ortaya eşiyler üstüne torpah atıyler.)*⁴

Ayrıca ölen kişinin değerli eşyaları ile birlikte mezara konulmasına Halep Türkmenleri arasında ‘*Mabara*’ denilmektedir. Bu uygulamanın önceden görüldüğü biliniyorken günümüzde geçerliliğini yitirmiştir.

¹ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

² Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

³ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, ses kaydı, 02/04/2020.

⁴ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

*(Gabire yoh onu Hristiyanlar kor. Komak biz. O yüsügünü altını eseri bir şeyleri eskiden korlarmış mabara biz derik ona)*¹

Resim 4.1 – Halep Türkmenlerinin yerleşim bölgelerinden Kocalı Köyünde bir mezar taşı

Göçebe Kaşkay ölünün cenaze namazı kılındıktan sonra ölüyü en az üç defa tabut ile birlikte yere koyup tabutun başında Fatiha okumaktalar. Toprağa defnederken tabutun üstünde koyun yününden yapılmış bir kumaş, kilim veya cecim olmaktadır. Ölüyü toprağa defnetmek için oluşan kalabalığa *Teş'i Merasimi* denildiğini tespit etmiş bulunmaktayız.

Resim 4.2 – Kaşkaylarda cenazenin sarıldığı koyun yünü kilim (Evizullah Seferi)

*(Yüñnen bir kumaş yapıp cenazeyi dolayirlerdi. Kaşgayiler indiki zaman gilimlennen dolayirik. Gilimler Kaşgayi ipinden tohınmış yündür)*²

*(Gilim yoh meselan gilimlen dëyirler libasdan ävöz edin yoh idi bele zatlar)*³

¹ Halil Kahya, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

² Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

³ Hayrunnisa Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2010.

(Ölünün gorlemek için tabutun dalısıca gidenlere teş'i deyilir) ¹

(Ölü ölenne tavut bağıliylardı önüne gilim , cecim herkes ne var idi atirlardı üstine aparirlardı onu daha geri getirirlerdi) ²

Resim 4.3 – Firuzabad'a yaklaşık 15 kilometre uzaklıktaki bir Kaşkay mezarlığı

Resim 4.4 – Kaşkay Türklerine yakınlığıyla bilinen Basurilerin el-Xas tiresince kullanılan 'tamgalı' mezar taşı

Kaşkay Türklerinin mezarlarında tespit ettiğimiz en önemli şeylerden bir tanesi de ölünün baş ucuna dikilen mezar taşlarının çoğunda ölünün adının ve soyadının yazılmamasıdır. Kaşkaylarda mezar taşlarına kazınan soy tamgalarıyla hayatını kaybeden kişinin hangi tireye veya tayfaya mensup olduğu belirtilir.

4.3.6. DEVİR VE TESBİH

Türk topluluklarında genel ismiyle devir olarak bilinen uygulama Halep Türkmenlerinde *sükût-u selâ* olarak karşımıza çıkmaktadır. Ölenin yaşından erkekse on iki, kadınsa dokuz yıl indirilerek hesaplanan para çıkın içinde halka halinde hazır

¹ Evizullah Seferi, telefon görüşmesi, 29/04/2020.

² Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

bulunan yoksullardan birine ölenin mirasçılarında veya vekillerinden biri eliyle verir.¹ Burada günahlarını hafifletici bir durum söz konusu olup, Halep Türkmenlerinde devam etmeyen bir gelenek olarak dikkat çekmektedir.

*(Ölü öldükten kerri bunun sükût-u selâsını yapacaz. Devrini yapacaz. Yaşı kaçtı şuncak, e bunun kaçında namaz kılmamış şuncak, ölü sahibi verir bir miktar para beş on fakire hoca tesbih ile sayar dağıdır. Gözümlen gördüm)*²

Tesbih kelimesine *töğüt* denildiğini tespit ettik. Kadınlar tarafından ölünün ilk günü ile toprağa verildiği gün aralığında çekilir. Bazı bölgelerde üçüncü günü çekildiği de bilinmektedir. Tesbih belirli sayıda çekilerek ölünün ruhuna hediye edilir. Ne kadar çok çekilirse o kadar çok ölen kişi için hayır olacağına inanılır.

*(3.günü tevhid, töğüt hoca nezaretinde, odalarda veya camide yapılır)*³

*(Erkekler çekmez. Kadınlara verilir. Sen ne kadar çok çekersen bunun hayrına gitçek. Çektikten sonra da derler ki biz bunu ölümüze de hediye ettik)*⁴

*(Töğüdü olur. 3 gün sonra töğütü olur. Töğüt çekerik)*⁵

*(3. günü tevhidi çekilir)*⁶

4.4. DEFİN SONRASI

4.4.1. TAZİYE VE YAS ALMA – DEVRE ÇALMA

Halep Türkmenlerinde ölen kişinin sosyo-ekonomik durumuna göre taziye günü üç ile kırkı çıkan zaman dilimi arasında değişmektedir. Günümüzde ise üç günle kısıtlanmıştır.

*(Ölüm halinde de akrabalar gelir başsağlığı diler. Bu da bir on ile on beş gün sürer)*⁷

¹ Ruhi Ersoy, “Türklerde Ölüm ve Ölü ile İlgili Rit ve Ritüeller” *Milli Folklor Dergisi*, (2002) yıl.14. sayı. 54 Sayfa No. 95-96

² Salih Muhammed Mamo, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 30/10/ 2019.

³ İhsan Kocaoğlu, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/10/2019.

⁴ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

⁵ Güllü Çolak, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

⁶ Mehmet Bozgeyik, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/10/2019.

⁷ İhsan Kocaoğlu, kişisel görüşme video kamera – ses kaydı, 22/10/2019.

(Şindik defnettikten sonra taziye açılır. Bu eski zamanda yanı şindik tabi deniştı. Eski zaman taziyeler on, on beş, yirmi gün filan sürerdi tabi kendi toplumda yerine göre. Şindik taziyeler ise üç beş gün devam ediy) ¹

(Teziye bizde eveli on gün sürerdi, bazen on gün yirmi gün ayaca sürerdi) ²

(7.günü mevlüd okunduktan keri dağılır. Gelen giden olduktan sonra cenaze evi kapanmaz bu on beş- yirmi gün sürer) ³

(Köy odası olurdu adamın şindi çadırda kuruyorlar odalar var bir hafta on gün sürer baş sağlığı taziye) ⁴

(Bu din görevi olarak değil benim bir vahetliğim var, uzahtan yahından gonu gonşu gelmiş üç günlüğüne beni teselli etmiş) ⁵

(Ölüde hemen herkiş birbirine yetişiy, gelen kişilere hürmet ediyin, taziye yapıyın, taziyelerde burda eskiden on gün on beş gün yirmi gün vardı şu an 3 gün şeriatle kısıkladılar) ⁶

Her köyün bir çadırı vardır. Bu çadır ister düğün ister ölüm olsun kurulur. Taziye çadırında, evinde gelen kişilere mırza ikram edilir. En az üç ay cenaze olan bir köyde düğün eğlence olmaz. O dönem içerisinde düğün var ise, düğün sahibi taziye evine gönül almaya gelir.

(40 günden sonra düğün kurulacaksa da gelir taziye sahibine derkine bizim bir heyirli isimiz var müsaden var mı ölen ölmüş kalkan gelmiş sen işini yarım koma müsaade verirsin yani. Düğün sahibi kendiliğinden yapamaz illa gelir senin gönül rızanı alır yani. Şindi öle bir şey kalmadı. Konşu ölüyü adam devrisi günü düğün yapıyi.) ⁷

(O köyde üç ay, altı ay davul düğün çalınmaz. Acep bir adam oğluna nişan tahmış, oğlunu everecek filan bir iki ay tecir edilir. Ondan sonra düğün sahibi gelir taziye sahibinen izin ister) ⁸

¹Ahmet Dede, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

² Halil Kahya, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

³ Mehmet Bozgeyik, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/10/2019.

⁴ Hacı Sait Uzunaslın, kişisel görüşme, ses kaydı, 25/10/2019.

⁵ Salih Muhammed Mamo, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 30/10/2019.

⁶ Ali Muhammed Türk, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 01/11/2019.

⁷ Mehmet Bozgeyik, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/10/2019.

⁸Ahmet Dede, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

Düğün için artık her şey hazırdır fakat köyden veya civar köylerden bir kişi vefat etmiştir. Bu durumda damat tarafının büyüklerinden oluşan üç beş kişilik bir grup ölü evinin hem taziyesine giderler hem de kendi durumlarını açıklayarak izin isterler. Genelde nezaketen izin verilir ama iznin verilmediği zamanlar da görülmüştür. Bu adet iki binli yılların başında yok olmuştur.

(Oğlan tarafı düğün yapmadan kızı alır evine getirir. Yapılan düğün ise hem gün açısından hem de saat açısından kısa tutulmaya özen gösterilir.)¹

Kaşkay Türklerinde ölüyü defnettikten sonra üç gün boyunca ölen kişinin akrabaları ölü evinde kalmalıdır.

(3 gün daha 3 güneç en yakın ailenin govmuheşi, akrabaları burda (ölü evinde) kalmalıdır)²

Beltir ve Sagay Türklerinde mezardan dönen kişiler ölünün çıktığı eve gelirler. En yakın dostlarından ve akrabalarından bazı kimseler bu evde üç gün misafir olur. Geceleri kimse uyumaz³. Anadolu’da ise bu uygulama daha çok Türkmen Alevilerinde görülmektedir.⁴

Kaşkay Türklerinde de Halep Türkmenlerinde yas almaya benzer bir uygulama görülmektedir.

Düğüne yakın bir zaman bir kişi ölmüş ise davul zurna vurularak gidilir. Fakat bu davul zurna ağıt merasimlerinde çalınan bir ritim üzerinedir ve yaslı kişiden izin alınır.

Ayrıca ölen kişi bir tayfanın veya ailenin büyüğü ya da bir genç ise tabutun başında ustalar saz, davul, zurna ile ağır bir ritim çalınır. Bu ritme ‘*devre çalma*’ denir. Eğer toy zamanı biri öldüğü vakit davul ve zurnalar farklı bir ritim çalarlar. Bu ritim çalındığında herkes bilir ki toy alanında biri ölmüştür. Düz bir yere yatırıp ellerini ve ayaklarını düzeltirler.

¹ Adil Şan, kişisel görüşme, ses kaydı, 05/11/2019.

² Evizullah Seferi, kişisel görüşme, ses kaydı, 02/04/2020.

³ İnan, 184-185.

⁴ Hamza Karaoğlu, “Pazarcık Yöresi Alevilerinde Ölüm ve Ölü İle İlgili Uygulamalar” *Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2003) Sayfa No. 38.

(Eger toy içinne bir adam öle ahval yetişirdi meselan ihtiram koyirlardı. Bir aheng varidi. Davulçı vurirdi derlerdi devre çalma. Ola ki devre ç.alirlardı. Tamam etraf bilirlerdi bir ittifak oluşmuş bele bir merasim varidi) ¹

(Cahal oğul ölennek mesal cahal toy etmemiş oğlu ölenne devre koyirmiş, saz-ı nağarayı devre koyirmiş) ²

(Zamaniki gidirmişler bu izzet-i ihtiram filanikes evine gidesiymişler erz-i siy kalilulu bilesine biz istiyek bu müddetençes turmuşek uşağımız toyumuş, oğulumuz toyumuş, kızımız toyumuş turmuşekte babayinizin Salı yerdi veriler icaze teklif edirlermiş gidin icaze verirem ölen ölinür kalan dazindeganlığını edesidir) ³

(Ölü gorlenmekten önce genç olsa ya bir tayfanın ya bir familin büyüğü olsa burda çalançılar gelip devre çalırlar. Bu musiki saz getirip, nagara getirip äzade çalinir. Bunu Kaşgayiler devre söylenir) ⁴

(Genç oğlan kerre henüz evlenmemiş, toy gibi nağara vurirlarmış. Bu nağaranın resm-i usulü biraz farkli olir) ⁵

(Toy ede saz nagara aparıydı koyirdi ölin kapısına orda saz nagara vurirdi getirirdi toya bu resmler çok olirdi) ⁶

(Bibi oğlu, dayı oğlu äslen toy etmezdi salgerdinençes. Ya çellemunu ya çarma dehruzunu verenne giderlerdi bunun işini ruhs alırlar. Eğerki allağını yığıp meselan toy ede cevan bule olupdu çellomundan sonra toyuna toğ verirlerdi) ⁷

4.4.2. YAS TÖRENLERİ BAĞLAMINDA ÖLÜ YEMEĞİ

Ölüm-yemek bağlamında yas törenlerindeki yemeğin izleri sürüldüğünde geçmiş topluluklardan bugüne farklı biçimlerde sürdürüldüğü görülmektedir. Bu törenler toplulukları birbirinden farklılaştıran kimlik göstergeleri olarak karşımıza

¹ Şemşir Kazimi kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019

² Gülnaz Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

³ Nevruz Ali Cihanpur, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

⁴ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, ses kaydı, 02/04/2020.

⁵ Erselan Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁶ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁷ Gülzar Kazimi, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

çıkar. Ayinler, semboller ve inanç sistemleri, jeo-kültürel etki bu farklılığı ortaya çıkaran en önemli unsurlar arasında sayılabilir.¹

Halep Türkmenlerinde taziye gelen her kişi yanında kurbanıyla birlikte gelir. Ölü çıkan evde üç gün yemek pişirilmez. Kesilen hayvanın büyüklüğünce yetecek kişiye hizmet edilir. Ölünün asıl yemeği ise üçüncü günü yapılır. Ölü yemeğine bazı insanlar gitmek istemez veya gitse bile ölü aşından yemek istemez. Bu sebebin altında yemeği yapan kişi ağlar da akan göz yaşı yemeğe damlar da o yemek haram olur düşüncesi yatmaktadır.

(Gonu komşu yemek yaparlardı. Gelen mısafır kurbanını barabar getirir. Cenaze sahibi kurbanı keser taziye gelen kurbanını yer gider) ²

(Ölü sahibına yüklük olmaz. Köyün hepsi yemek pişirir. Ölüyü defnettin mi talgını verildi mi köyün yüz karalığı olmasın deyi kimi kuzu kimi culluk kimi tavuk boğazlar gelen bir kişi yemek yemeden gitmez.) ³

(Yükünü hafifletmek için karşılıksız, kimi kurban getirir, kimi şeker getirir, baharsın 100-150 çuval şeker olmuş, 20-25 tene kurban olmuş aile sehebine şimdi kalmadı bu) ⁴

(Maddi durumlarda müsait olunçu beş-an kurban kesirik, taziye gelenlere dağıtırık, iki üç çadırılık yemek çıkartıyık dini bir adet değil emme) ⁵

(Kimisi kurban getirik, o getirdiği kurbanın etini yimeden kalkmaz. Diyelim sen ceneze evine kurban getirdin kurbanın kellesin gırmadan getmezsın) ⁶

(Cenazede köydeki akrabalar hergün yemek yapar. Cenaze sahibi yemeğe karışmaz. Cenaze sahibi yemeğe karışmaz gene bunu akrabalar köylüler imece usülü yapar) ⁷

¹ Adem Sağır, “Ölüm Sosyolojisi Bağlamında Yemek, Cenaze ve Ölümün Sofra Pratikleri Üzerine” *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2016) yıl.20 sayı.1. Sayfa No. 281-282.

² Ahmet Dede, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

³ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

⁴ Halil Kahya, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

⁵ Salih Muhammed Mamo, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 30/10/2019.

⁶ Zeki Emin, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

⁷ İhsan Kocaoğlu, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/10/2019.

*(Ölümüz olduğu vahit on dene, on beş dene kurban keserik. Bütün gelenleri yemeklerik. Her taraftan olursa gelir cenezemize gelirler. Yemeği çıkarırık. Dışardaki olan geder, köydeki olan burda galır. Hemen hemen bir ay burda yemek pişirerik)*¹

*(Her gün bir kurban kesilir yemekler yapılır. Bir hafta aşağı on gün devam ederdi)*²

*(Ocakları kurarlar, yeri eşerler, her birini iki üç kadın zornan kaldırır. Bunu da tek eliynen çeviremez. Mecbur iki elinnen tutup çevirici ozaman ağılysa illa göz yaşı düşer. Pis mi gözyaşı en pek yer ama haram olur deyî getmezler)*³

*(Üç günde yakın akrabaları yemek getirir çadıra. Herkeş o zaman mırralar içilir hediye alır filan gelirdi. Kurban filan o adetleri de kaldırdılar şindik)*⁴

*(Ceneze evine üç gün dolayı dördüncü günü çadırı(taziye) kaldırırılar, yemek verirler, halkı bu geleni bütün çağırırlar. Odalarda yetmez çadırlar(yemek) kurulur otururlar.)*⁵

Ölüyü toprağa verdikten sonra ölen kişinin ailesinin evinde bir davar, keçi ya da koyun kesilerek pişirilir ve gelen kişilere verilir. Gelen kişiler ölünün evine yardım etmek amaçlı yemek için gerekli malzemeleri yanlarında getirerek destek olurlardı.

Ölü aşı (zonghuşt) ise üçünde, yedisinde, kırkında ve yılında yapılmaktadır. Şehirde yaşayan Kaşkaylarda ise genelde üç gün boyunca bir restoran ile anlaşarak taziyeye gelen kişilere akşam yemeği verilir. Bu yemek, pirinç pilavı, kebab, çorba, salata ve meşrubattan oluşur.

*(O yimek verirdi evvelki öleneki defnederlerdi zonghuşt verirlerdi. Bir duvar öldirirlerdi abguşt dedikleri. İnni öliyi bir edirler. Sevumunu, heftesini, çellemunu, sonunu ölüsünü bir edirler bunu etmirlerdi. Onna ayrı ayrı hamişe tutirlardı)*⁶

(Toprağı düzedirlerdi gelirlerdi. Bir merasim varidi. Zevanguşt derlerdi. O günü ki ölü ölmüştir. O günü ki hake gidirdi, torpağa indirirlerdi. O gün bir duvar kesirlerdi. Gelirlerdi meselan merasime o gün bunu abguşt edirlerdi. Bozbaş edirlerdi çöreğnen herkeski

¹ Elif Çolak, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

² Hacı Sait Uzunaslın, kişisel görüşme, ses kaydı, 25/10/2019.

³ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

⁴ Ahmet Dede, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

⁵ Ali Muhammed Türk, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 01/11/2019.

⁶ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

*gelmişti merasime ondan yiyerdi. Bir merasim sevim üçüüçümünçü varid, bir merasim tutirlardı yediminde, vir merasim kırkında, bir merasim tutarlar ilinde)*¹

*(İlertenki bir tayfada meselan bir adam öleydi haften varidi, çellom varidi, zonghuşt öldirirlerdi. Bir koyun öldirirlerdi bunu fakat muhtas bir bozkavurma edirlerdi. Zonghuşt edirlerdi bu halk defnederler getireler heyir ede)*²

*(O zaman ki kabre gömilir, gömildirler dönüp evinden ölünün ailesi yanında bir geççi ya da goyun öldürüp bişirirler ve bunun buğday çöreğinnen yirler fatiha kılırlar ve gidirler)*³

*(Beli tekvurunu veriler. Tekvur diyilir. Ücü varı, heften varı, çellom varı yimek verirler)*⁴

*(Çellomda meselan hayç verirlerdi. Çillimne sevum heftesinne hayç verirlerdi. Getirilerdi meselan yağ getirirlerdi, gand getirirlerdi ölülüğçe kömeh edrlerdi.)*⁵

Anadolu'da cenaze törenlerinde görülen uygulamalardan bir tanesi olarak mevlit karşımıza çıkmaktadır. Gün bakımından ufak değişiklikler gözükse de mevlit özellikle Anadolu coğrafyasında Sünni-Hanefi mezhebini benimseyen kesimin uyguladığı bir adettir.⁶

Bu nedenden dolayı bu uygulama Halep Türkmenlerinde görülürken, Kaşkay Türklerinde görülmemektedir.

Halep Türkmenleri arasında ölümde üçü, kırkı, elli ikisi ve sene-i devriyesi ön plana çıkmaktadır. Elli ikisi Bozhöyük bölgesinde görülmezken, Kadılar bölgesinde yemekli mevlid yapıldığı bilinmektedir. Yılı çıktığı vakit ise belirli bölgelerde ölünün ruhuna kurban kesilir. Günümüzde ölü yemeğinin yerini mevlid almıştır. Mevlid adı altında ölü yemeği yapılmaktadır.

*(Duz dağıdırık, şeker dağıdırık, havla dağıdırık heyir Allah için)*⁷

¹ Şemşir Kazimi kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

² Nevruz Ali Cihanpur, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

³ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

⁴ Gülnaz Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁵ Hayrunnisa Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2010.

⁶ Fuzuli Bayat, Muhammet Nurullah Cicioğlu, “Türklerde Cenaze Törenleri Bağlamında Mevlid Okuma Geleneği” *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt.10.19, Sayfa No. 151.

⁷ Halil Kahya, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

(Taziye sahibi kırk gün sonra duzunu dağıdırmış, havlasını dağıdırmış örf-i adetler varmış bu şekilde. O adetler de kalktı. Emme Bazı yerlerde de devam ediyi yani) ¹

(Bizde derler ki ölünün yemeğini yapıylar. Karilerden kalan yemek de olsa bu mevlüd oliy, zikir geçiy ya bir kere. Şindi zatan o yimek lafı kalmiy artık evel vardı. Ölünün 3. Günü yemeğini yapıylar.) ²

(Ölü ölür yemeğini yaparık, kurban keserler, kazan yemeği yaparık, onun bir de tadlısı olur. Milleti çağırırık mevlüdü okunur. O gün millet herkiş gelir. Bu sefer kırkını yaparık kendi aramızda, elli ikincisi gelir. Elli ikisinde yine bir yemek edirik mevlüdünü okuduruk. Gayri senesinde ölü kurbanını keserik) ³

(Şindik ama azaldı. Ölünün duzunu dağıdırık. Duz mesele bu sehen sehen ölü ölmüş bir ay olmuş, iki ay olmuş önemli deel. Daha bir kısmı ölmeden evvel dağıdır. Ölü havlası dağılır. Kırkı çıkınças fethimi okunur yemeği çıkar. Şu güneçe geçerli) ⁴

(Havla dağıdırlar bizde ölünün duzunu dağıdırlar bir de elli ikisinde yaparık mevlüdünü yemeğini yaparık taziye bitiminde yemeğini yaparık önceden şeker, kuzu getiren olurdu. Bunlar öndünç oliy bunlar kağıtlanır) ⁵

(Kuzunun veya koçun boynuzu yemeğin üstünü konur. Gerek bulgur pilavı gerek pirinçden pilav yapılır. Büyük sinilerde konur düzülür. Mısafır yığılır. Başta kesilen kurbanın kellesi bütün konur.) ⁶

(Senesinde bir şey yapmazlar. Eğer halin eyiyse ölüye kurban kesmek olmaz mı olur. Ölüye kurban boğazlayacaksan Arife-i Şerif günü) ⁷

(Cumasını yapardık, ondan sonra elli ikinci gecesini yapardık. Hatmeye giderlerdi. Şimdi kalmadı.) ⁸

¹ Ahmet Dede, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

² Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

³ Safiye Çolak, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

⁴ Salih Muhammed Mamo, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 30/10/2019.

⁵ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

⁶ Ahmet Akdeniz, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/10/2019.

⁷ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

⁸ Zeki Emin, kişisel görüşme, ses kaydı, 30/10/2019.

(Bizde 7. Gün mevlüdü okutulur. Mevlüt yemekli olur) ¹

(52.günü yok bizde Gırkında yimek ederler, şirinceliğini yaparlar, datlısını dağıdırlar, ondan keri bitti yas kalmadı artıkın. Ölen kişinin yıllık gurbanını boğazlarlar.) ²

Kaşkay Türklerinde ilk gün mezarlıkta ölü helvası yenir. Akşam yemeğinden önce taziye evi gibi değerlendirebileceğimiz yerlerde erkekler ve kadınlar için ayrı ayrı Kur'an'dan ayetler okunur, laylaylar söylenir. Çay ikram edilir. Gelen kişiler on-on beş dakika durup baş sağlığı dileyip ayrılırlar. Bu üç gün boyunca devam eder.

Resim 4.4 – Kaşkaylarda ölü helvası

(Hurmadan bir helva bişirip mezar üstüne aparip dağıdırlar. Her kim bir azını yesin ve fatiha kalsın) ³

Üçünde, yedisinde ve kırkında verilen yemekler ilk üç güne sığdırılmakta olup yapmak isteyenler yine bu günlerde yemeğini yapabilir şirinceliğini dağıtabilir. İkinci gün ise sadece yakın akrabaları özellikle aile içi mezarı başında ziyaret edilir.

(Gider kırk güne yine bu taziye kurulur. Kırk günden bir hafta ileri kabirini taş atıp ve tablo yazıp adını düzeldirler) ⁴

4.4.3. YAS TUTMA

Halep Türkmenlerinde taziye sahibi, ölen kişinin kırkı çıkana kadar sakalını kesmez. Eşi genç ölen bir kadın üç ay yakın akrabaları dışında bir yere gidip gelmez.

¹ İhsan Kocaoğlu, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/10/2019- Mehmet Bozgeyik, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/10/2019.

² Ali Muhammed Türk, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 01/11/2019.

³ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, ses kaydı, 02/04/2020.

⁴ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, ses kaydı, 02/04/2020.

Üç ay bekledikten sonra hamile değilse isteğine bağlı olarak ya evlenir ya da çocuğu varsa çocuklarını büyötmeye çalışır.

Hem eşı ölmüş hem de çocuğu olan kadın evlenmek istemezse Halep Türkmenleri arasında kıymetli saygı duyulan bir konumda olur. Kocası ölen bir kadının yeniden evlenmesiyle toplumda iki kocalı olarak bilineceğı için bir daha evlenmek istemez.

*(Ölen kişinin geyim eşyası çoluğu çocuğu geyme şeyinde deelse fakire filana geyiş kısmını verirler. Tesbihi, çahmağı bir hatırası bir şeyi varsa çocuğuna alır.)*¹

*(Sadece aileler kırk günün içinde yani köyde veya başka köyde düğün olursa sevindiricik bir şeylerde yasaklanıy, bizde 3 gün olduğıün sakal filan kalmadı bizde ama kadınlar sadece kızı filan biraz siyaha bürünür)*²

*(Taziye sahibi bir ara sakalını kesmezdi 40 gün filan)*³

*(Bizim köyde kocası öldükten sonra evlenen Bayındırlı yoktur. Kocası öldü mü kadın evlenmez bizde çocuğunun üstüne oturur. Ablam bir kızın üzerine oturdu durdu)*⁴

*(Amcam düşmen tarafından vurulmuş. O öldü karisi onun üzerine oturmuş durmuş)*⁵

*(Pıçak çalma yok aslında ama nefsinde başka bir şey de varsa onun (kocası ölen kadın) pıçak çalıyor. Kendine pıçak çalıyor ki adım lekelenmesin iki kocalı diye ondan yapıyı yani otiriy kalıy)*⁶

*(Kadın hamile mi deel mi diyerekten üç ay oturur. Üç ay sonunda yüksüzse kimse komazdı evde sahabi alıp götürürdü. 20-25 yıldan beri kadının keyfine oldu)*⁷

(Bizim Türkmen kökeninde kocası ölen kadın yirmi yaşınısada evlenmiyor. İkincisi äddi otiriy derler şeriat şeyi kocasının kırk gün sonra evlenebilir. Dört ay on gün de äddi oturması

¹ Ali Muhammed Türk, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 01/11/2019.

² Ali Muhammed Türk, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 01/11/2019.

³ Ahmet Dede, kişisel görüşme, ses kaydı, 31/10/2019.

⁴ Turgut Bayındırlı, kişisel görüşme, ses kaydı, 25/10/2019.

⁵ Hacı Sait Uzunasan, kişisel görüşme, ses kaydı, 25/10/2019.

⁶ Ali Muhammed Türk, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 01/11/2019.

⁷ Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

*lazım. İnsan yüzü görmemek için bes ailesi kene haram olmayanlar. Ondan keri bu kadının kocasının bağı kalmadı diye ister boşanır ister evlenebilir)*¹

Geçmiş dönemlerde eşini kaybeden dul kadının evlendirilmesi çok fazla görülen bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır. “*Dul kadının duvarına it siğse dul kadına laf gelir*”² sözü bu durumu anlatan bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Genelde Türkmen geleneğinde kocası ölen evlenmemeyi tercih etmektedir.

Yaşlı ise dört ay on gün hem yasını tutmak hem de evlenmek isterse beklemek zorundadır. Son on beş yıl içerisinde ise ister genç ister yaşlı olsun dört ay on gün beklemek ve bu süre zarfı içerisinde yasını tutma görülmektedir.

Kaşkay Türklerinde yas bir hafta ile genelde bir yıl arasında sürmektedir. Bazı durumlarda yedi yıl ile ömür boyu yas tutmalar görülmektedir. Yas tutma ile ilgili Kaşkaylarda saç ve sakal uzatma görülmektedir. Erkekler bir cenaze olduğu vakit ölünün ekseriyet yedisi veya kırkı çıkana kadar sakal ve saç kestirmezler. Bu süre zarfında yıkanmayanlar da olabiliyor.

*(Bir menni hudanın babası rahmete gidirdi daha bu müddetençes sakalına tiğ çekmiyirdi. Büyüktür gelir bir hafteden sonra çellomdan sonra bunu aparırlardı hamam başına bir büyük kişi olir baba ölür nenesi ölür hamama da gitmiyirdi bir zaman bu çellemu çıkanençes gitmiyirdi)*³

*(Hafta varidi, üçün varidi, çellom varidi, çerno dehruz varidi. Yeksalençes yeksalı verilinçes hiçkes bu muntikede bir ağdu izdivaç-ı şadı yoklarımışt ihtiram kalırmış meselan bunu Salı yerdı vweremeydiler hiç kim hayri bir yere gidesi değilmış)*⁴

*(Kadim görmiyirlerdi, äslen ta salı çıhmamaydı hiç kes bir şey etmez. Yasları yerinneydi. Öli tarafı irah yerdeki govmuheş gidirlerdi ona bir çargat bir kilim aparırlardı, bir ağırlığı vurırlardı bunu avaz edesin, ederdi etmeyeydi daha ağırlığını vurmuştu bele zatlar vardı)*⁵

¹ Ali Muhammed Türk, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 01/11/2019.

² Muhammed Halil, kişisel görüşme, ses kaydı, 20/10/2019.

³ Nevruz Ali Cihanpur, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

⁴ Nevruz Ali Cihanpur, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

⁵ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

(Merasim üçümünde baş oldu yediminde tutirlardı. Bularidin ölen yakınidi, yakınces familiidi, amiydi kakaydı bular suratlarını kırpmazlardı tam yedi güneñçes. Yediminçi merasimi verirlerdi. Jilet getirirlerdi derlerdi ağam suratınızı kırpın) ¹

Evlenmeyen bir kız öldüğü vakit yakın ailesi bir yıl siyah elbise giyer, toy etmez, mutlu bir olaya katılmaz. Genç yaşta dul kalan çocuklu kadın ömür boyu siyah giyimden dışarı çıkmaz ve hiçbir şekilde toy veya eğlenceli bir ortama girmez. Kendi çocukları şadlık meclisi oluşturana kadar bu süre devam eder.

(Cevan öleydi yeksal kara geyirlerdi. Şestsal, heftsele, navadsele olaydı çarma kara geyirlerdi yas tutirlardı sonrada narahattı belesine karalarını çıkardırlardı. Cevan öleydi toy etmiyirdi meselan) ²

Kaşkay Türklerinde önceleri yedi yıl yas tutan kişiler görülmekte olup bu süre zarfında Kaşkay Türkleri siyah elbise giyer, ak olan ayakkabılarını siyaha boyarlarmış. Ekseriyet bir yıl siyah giyinirler.

(Hup yadımdadır. Obamızda bir arvad varidi, bir oğul varidi. Oğlu rahmete getti. Yeddi yıl keşini kara etti. Kadim melêki vardı kara edirdi, reng çekirdi, sürme edirdi, arvad keş sürme edesiydi. Haft senne hatmen kara geyesiydi, yas tutasaydı) ³

(Yasta meselan yeksal gara geyinirlerdi) ⁴

Makedonya Türklerinde ölen kişi genç bir kadın ise, yakınlarından bir genç kız seçilir ayrı bir yerde zilli def çalıp şarkı söylenir. Bu uygulama ölen kadının eşinin yeniden evlenmesi için yapılır.⁵ Kaşkay Türklerinde ise buna benzer bir uygulama evlenmemiş genç kız için yapılmaktadır.

Genç bir kız öldüğünde zülfüne çetir vurup, kesilen saçı mezarın içine koyarlar. Ayrıca ölen kızın iki elinin içine ve ayağının altına kına koyup kırmızı gül atarlar.

¹ Şemşir Kazimi kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

² Gülzar Kazimi, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

³ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁴ Hayrunnisa Kazimi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2010.

⁵ Mensur Nuredin, Nazife Yakupova Domazet, “Makedonya Türklerinde Ölüm”, *Hikmet Uluslararası Hakemli İlmî Araştırma Dergisi*, Ed. Fadıl Hoca, cilt. 15.30, (2017), Sayfa No. 21.

(Meselanki bir cahal kız öljirdi bunun ŧetirini vurirlardı tükünü de koyirlardı kabir içine bu cevan öljüp na murat olmaya toy etmeyipti hına koyirlardı ikki elin içine kışına koyirlardı sürtürlerdi deyirledi meselan bu cevan kızıl gül bele bele sepeleyirlerdikonağdı bu kabir ola belesine hiçle) ¹

Kaşkay Türklerinde evlenmemiş genç bir kız hayatını kaybettiğinde toy benzeri müzikli bir ağıt merasimi gerçekleştirilir. Bu merasimde hayatını kaybeden genç kızın sazı nagarası vurulur. Kaşkay Türklerinde bu durumla alakalı bir lirik anlatı örneğı tespit edilmiştir.

Eli hına görmemiş,

Göynü murat görmemiş

Eli hına görmedi, na murat getti

Evlenmeden getti, göyüne getti

Gölüne göyüne getti ²

Beltir Türkleri ölümlerini ŧaman töresine göre gömdükten sonra dul kalan karısının saç örgülerini ortasından keserler. En eski ŧamanizm geleneklerinden olan ölünün ardından saç kesme 16. yüzyılın ortalarına kadar Anadolu'daki Müslüman olan Aydın Oğuzlarında da görölmektedir.³

Kaşkay Türklerinde bu gelenek ölen kişinin eşinin veya kız kardeşinin saçını kesip mezar üstüne atma şeklinde görölmektedir. Genç bir kişi öldüğünde evli ise eşı, değilse varsa kız kardeşı mezarın üstüne saçından bir tutam kesip atar.

(Burda bir kız var adı Dolaisttir. Bunun gardaşlarından birisi ölime gitti. Saçını kesti attı kabri üstine. Kaşgayilerde indi de var saçını kesir) ⁴

(Biz bolkerlideydik, bir kojabegli gönderek zamanıdı. O rahmete gidirdi. Ondan sonra bir cerpe kadın bir saçıdı. Ben anamdan soruŧtum. Dedi ki bacısı saçını komışıdu o kebir içine)⁵

¹ Gülzar Kazimi, kişisel görüşme, ses kaydı, 22/11/2019.

² Gülnaz Muradi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

³ Abdulkadir İnan, “Müslüman Türklerde ŧamanizm Kalıntıları” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1952) cilt.1.4. Sayfa No. 25.

⁴ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

⁵ Erselan Muradi, kişisel görüşme, ses kaydı, 21/11/2019.

(Bir adam değerli bir kimse bir genç adam ölenne atın kuyruğunu kesirler atirler mezarı üstine torpağın üstine ya bacısı saçını kaçıtır atir mezarı üstine) ¹

(Bizde ilerter atalarımız tarif edirdi. Meselan biri ali cevandı, ya toy içinde küreken ittifak düşürdi, o gelinki o zeyfeki cevandı ölirdi bu başına hörili saç derlerdi. Bu saçını kesirdi, bırakırdı, atırdı kabrin üstine) ²

(Meselan kakası ölenne, çok aziz adam rahmete gidende ya bacı ya arvad saç kesirdi, ortadan vurirdi koyırdı kabrisi üstine) ³

İbn Batuta, Sinop'ta bir cenaze merasimine gelen kişilerin başlarının açık olmasını bir yas uygulaması olarak değerlendirmiştir.⁴ Kaşkay Türklerinde buna benzer bir uygulama eşi ölen çocuklu kadın için geçerlidir. Eşi ölen çocuklu bir kadın ise eşinin öldüğünü dile getirmez. Bunu bir ritüel üstüne gerçekleştirir.

(Çocuklarine bakirler üzerine de kalirler. Eri ölmüş. Er ölenne buna hatir gelir leçelini bağliyr boynu ardına herken bahsa bunun eri ölmüş. Dırnağıylan yanağını çizir, saçını kesir. Neçe il beş il- on il bu adam daha toy düğünne gitmez, şadlık etmez ve kara libas geyimden çıhmaz, hiç zaman yüzini bezetmiyir, bezekten geçir) ⁵

Kaşkay Türklerinde bir kişi öldüğü vakit eşi dört ay on gün beklemektedir. Bu süre zarfı geçince tayfa veya tire içerisinde bir büyük meclis oluşturulur. Özellikle eşini genç yaşta kaybeden kadınlar için bu süreç Kaşkay Türklerinde göz ardı edilemeyecek bir öneme sahiptir. Bu süreç eşini kaybeden genç bir kadının 'uşaklı zeyfe' olabileceğinden kaynaklanmaktadır.

(Kişi ölse genç kadın evde kalmış olsa dört ay on günü var. Dört ay on gün bu uşaklı olmasın istiyirse bu evde kalsın, istemiyirse evlensin) ⁶

Bu zaman dilimini geçiren kadın Kaşkaylara göre artık ezalıdır. Ezalı olduğuna dair karar çıktıktan sonra çift canlı değil ise, çocukları varsa kendini, çocuklarını büyötmeye adar, fakat isterse de evlenebilir. Eğer evlenmek isterse öncelik obada ölen kişinin kardeşi, abisi veya yakın akrabaları var ise onların 'gölgesi altında olsun' düşüncesinden hareketle

¹ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

² Şemşir Kazimi kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 23/11/2019.

³ Nezaketi Dusti, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 22/11/2019.

⁴ Abdulkadir İnan, "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları" Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (1952) cilt.1.4. Sayfa No. 29.

⁵ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

⁶ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

onlarıdır. Bu durum Kaşkaylar arasında Levirat evliliğin de olduğunu göstermektedir. Başka birisiyle evlenmek isterse de evlenebilir. Genellikle tercihleri evlenmemeden yanadır.

*(Evlense de bu ailede genç bir kişi olsa bu ileridir. Evvel buna söyliyirler. Senin kardeşinin ailesidir. Senin kölgen başında olsun. Uşahları yaban getmesin. Uşahlar ki atadan sonra dünyaya gelir, gelse bu kadın daha ele gitmiyir uşahları sahladır)*¹

*(Genç erkek ki kadın kalmış ola imkanı var ki isteye yeneden evlene buna hatir dört ay on günde de bir cerlese tutirlar bu kadına daha ki ezalıdır beleşine bu icazeyi bu ruhsatı verirler ki evlensin. Uşağı olsa daha evlenmek yok. Bu kadın yıllarca kara don ve çargat başından götürmiyir. Şadlık meclislerine öz uşakları kurmasa gitmiyir)*²

4.5. DEĞERLENDİRME

Kaşkay Türklerinde ölümü çağrıştıran bir belirti olarak değerlendirilmese de Ay takvimine göre her ayın 21. Gününün uğursuz olduğuna inanılmaktadır. O gün gerçekleşen ölümler o günün uğursuzluğuna yorumlanmaktadır. Buna benzer bir durum Halep Türkmenlerinde tespit edilmemiştir.

Ölümü çağrıştıran psikolojik belirtilerden biri olan vasiyet etme durumu her iki toplumda da görülmektedir. Kaşkay Türklerinde vasiyet etme Halep Türkmenlerinde görülen şekilde bir gelenek halini almasa da ölen kişi ölmeden önce kişisel eşyalarını, yaylak ve kışlak alanlarını ölmeden önce evlatları arasında pay edebilir. Halep Türkmenlerinde ise ölen kişinin hanımı ve kız çocukları geriye kalan varlıklardan pay alamaz yönetme hakkı erkek çocuklarına aittir. Lakin bu durumda Türkmenlerde ‘gönül alma’ denilen bir olay görülmektedir. Gönül alma yoluyla ölen kişinin ruhunun da huzur bulacağına inanılmaktadır.

Türk kültür coğrafyasında ölümü ve ölüyü duyurmanın çeşitli uygulama şekilleri görülmektedir. Günümüzde teknolojik gelişmeler sayesinde haberleşme kolaylıkla sağlanmaktadır. Lakin her iki toplumda da geçmişte ölüm ve ölüyü duyurma biçimleri benzerlik göstermekle birlikte Kaşkay Türklerinde tespit ettiğimiz gelenek (söz ile ölüm haberini duyurmanın dışında davranış şekillerinde ayakkabı veya giysinin ters giyilmesi ve haberin bu şekilde ailesine iletilmesi) uygulandığı açısından Halep Türkmenlerinde görülen uygulamalardan farklılık göstermektedir. Kadim Türk inancında ölüm sonrası hayatın, dünyada yaşanan hayattan ters olacağına inanılmış

¹ Evizullah Seferi, kişisel görüşme, video kamera – ses kaydı, 21/11/2019.

² Evizullah Seferi, kişisel görüşme, ses kaydı, 02/04/2020.

bundan dolayı yas törenlerinde görülen motif ve davranışların ters olması kadim Türk inancının günümüzdeki devam eden izleri olarak değerlendirmekteyiz.

Ölünün bekletilmesi her iki toplumda da benzerlik taşımaktadır. En kısa sürede toprağa verilmesinin iyi olduğu düşüncesi hakimken bekletilme durumlarında birtakım ritüellerin uygulanması açısından farklılık göstermektedir. Bu farklılık Halep Türkmenlerinde ölünün üzerine bıçak ve ekmek konulmasıyla, Kaşkay Türklerinde ölünün başında bir ateş (ışık) sabaha kadar yanmakta, ayrıca su kenarında elleri ve ayaklarını birleştirip bekletme uygulamalarından dolayı görülmektedir.

Halep Türkmenlerinde ölen kişinin ardından söylenen doğaçlama sözler, ağıt; Kaşkay Türklerinde ise şerve olarak bilinmektedir. Kaşkay Türklerinde şerve ölünün toprağa verilmesinin üçüncü gününde okunur. Halep Türkmenlerinde ise herhangi bir gün sınırlaması olup olmadığı tespit edilmemiştir.

Kaşkay Türklerinde kefenleme İslami usullere göre yapılırken; Halep Türkmenlerinde kefenleme ölen kişinin erkek veya kadın olmasına göre; eş durumlarına göre farklılık göstermektedir. Eş durumundan kaynaklanan farklılıklar günümüzde Halep Türkmenlerinde görülmemektedir.

Halep Türkmenlerinde ölen kişinin değerli eşyaları ile mezara konulmasına ‘mabara’ denildiğini tespit ettik. Geçmiş dönemlerde Halep Türkmenleri arasında görülen bir uygulama olup günümüzde görülmemektedir. Kaşkay Türklerinde ise buna benzer bir uygulama tespit edilmemiştir. Kaşkay Türklerinde ölünün koyun yününden yapılmış gebe, kilim veya cecime sarılarak tabuta konulması Kadim Türk inancında görülen uygulamayla benzerlik taşıması yönünden önemlidir. Ayrıca Kaşkay Türklerinde Halep Türkmenlerinden farklılık arz eden tespit edilen diğer bir durum ise ölen kişinin mezar taşında adının ve soy isminin olmasının yerine mezar taşlarında soy tamgalarının bulunmasıyla hangi tire ve tayfaya mensup olduğunun bilinmesidir.

Diğer Türk topluluklarında devir olarak bilinen uygulama Halep Türkmenlerinde ‘Sükût-u Selâ’ olarak bilinmektedir. Ayrıca Halep Türkmenlerinde genelde ölünün üçüncü günü tesbih çekilmesi görülmektedir. Sadece kadınların çekebildiği tesbih ne kadar çok çekilirse ölen kişinin hayrına olduğuna inanılmaktadır. Kaşkay Türklerinde buna benzer bir uygulamaya rastlanmamıştır.

Halep Türkmenlerinde taziye ölen kişinin sosyal statüsü ve buna bağlı olarak ekonomik duruma göre değişkenlik gösterirken günümüzde üç gün ile

sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırılmada hem dini etkiler görülmekte hem de Suriye'nin içinde bulunduğu savaş durumu önemli bir etken olarak görülmektedir. Kaşkay Türklerinde ise üç gün taziye kabul edilmektedir. Her iki toplumda da düğün gününe yakın eğer bir kişi ölmüş ise ölen kişinin ailesine taziyeye gidilir ve düğünün olması yönünde rızalığı alınır. Kaşkay Türklerinde bu durumun kendilerinin tabiriyle saz-ı nağaralı olması uygulamada görülen farklılığı ortaya koymaktadır. Ayrıca ölen kişi bir tayfanın veya ailenin büyüğü ya da bir genç ise tabutun başında ustalar tarafından saz, davul, zurna ile ağır bir ritmin çalınması uygulama açısından farklılık gösteren diğer bir unsurdur. Bu unsurun kadim Türk inancında ölen kişinin ruh yolculuğunun kolay geçmesi ruhunun huzura ermesinde yardımcı olması için kamlar tarafından icra edildiği görülmektedir. Kaşkay Türklerinde görülen bu uygulamanın günümüzde farklılık göstermekle birlikte kadim Türk inancının izlerini taşıdığı düşünülebilir.

Yas törenleri bağlamında ölü yemeği her iki toplumda da görülmektedir. Uygulanış yönünde farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıkları ortaya çıkaran en önemli unsurlardan biri ise Halep Türkmenlerinin tamamına yakının Sünni-Hanefi mezhebine bağlı olması, Kaşkay Türklerinin ise Şialığı benimsemiş olmalarıdır. Nitekim Anadolu coğrafyasında da görülen mevlid, Kaşkay Türklerinde görülen bir uygulama değildir. Halep Türkmenlerinde ölü yemeğinin yerini mevlid almıştır. Kelimeye baktığımız mevlid, doğum anlamı taşımaktadır. Buna istinaden mevlidin cenaze sonrası yapılan bir uygulama olması tezatlık oluşturmaktadır. Kadim Türk inancında ölümden sonra yaşamın varlığına inanılması İslami geleneklere göre şekil almıştır. Halep Türkmenlerinde bazı kişiler ölü yemeğine icabet etmek istemez. Sebebi de yemeği yapan kişi ağlar ise akan gözyaşının yemeğe karışma ihtimali ve insan vücuduna dahil bir parçanın yenmesinin helal kabul görülmediği inancıdır. Bu inanca benzer bir uygulama Kaşkaylar arasında tespit edilememiştir. Ölü helvası ise her iki toplumda da görülmektedir. Kaşkaylarda ölü helvasının hurmadan yapılıyor olması farklılık göstermektedir. Halep Türkmenlerinde ölen kişinin ardından tuz dağıtılması Kaşkaylarda görülmeyen bir uygulamadır.

Halep Türkmenlerinde ve Kaşkay Türklerinde eşini kaybeden genç bir kadın dört ay on gün evde oturması gereklidir. Bu uygulama şeriat hükümlerine göre belirlenmiştir. Uygulanışta temelinde yatan ana etkenin kadının hamile olup olmadığı düşüncesidir. Bu uygulama Halep Türkmenlerinde 'âddi oturma' Kaşkay Türklerinde ise 'ezalı' kelimelerini karşımıza çıkarmaktadır. Her iki toplumda da eşi ölen bir kadın

ikinci defa evlilik yapma düşüncesinde değildir. Evlilik yapmak istememesinde Halep Türkmenlerinde toplumsal baskının da etkisinin olduğu net bir şekilde görülürken Kaşkay Türklerinde evlenmek isterse kocasının ailesinde ölen kişinin erkek kardeşi var ise onunla evlenmesi istenilir. Bu durum Kaşkaylar arasında Levirat tipi evliliğini ortaya çıkarmıştır. Ölen kişinin kardeşiyle evlenme durumu kadının isteğine bağlıdır. Kadın üzerinde herhangi bir baskı oluşturmamasına sebep vermez.

Her iki toplumda da yas tutmada benzer uygulamalar (belirli bir süre siyah giyinme, erkeklerin belirli bir süre sakalını kesmemesi vb.) görülmektedir. Kaşkay Türklerinde tespit ettiğimiz iki uygulama (evlenmemiş genç kızın ve genç bir erkeğin ölümünde yapılan uygulamalar) Halep Türkmenlerinde görülen uygulamalardan farklılık göstermektedir ve kadim Türk inancının izlerini taşımaktadır. Bu ritüel Türklerin en eski yas ritüellerindendir. Kadim Türklerde ölen kişinin atının kuyruğu, yelesi kesilirdi bu uygulamayı ölen kişinin atı dul kaldığı için yapıldı. Bu düşünceden yola çıkarak ölen kişinin eşi de dul kaldığı için saçının kesildiği bilinmektedir. Saç kesme ritüeli bir bakıma geçmiş dönemlerde görülen saç yolma ritüelinin hafifletilmiş şekli olarak karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ

Çalışmamızın sonuç kısmında yer almasını planladığımız Halep Türkmenleri ve Kaşkay Türklerinin halk kültürüne ait benzer ve farklı yönlerini, yukarıdaki bölüm içeriklerinde detaylı bir şekilde ve her bölümün sonunda ise değerlendirme olarak sunmuş bulunmaktayız. Elde edilen veriler ışığında sonuç olarak her iki Türk toplumunun yaşayış, inanç ve kültürel değerlerinde görülen benzerlik ve farklılıkları şu ana unsurlar etrafında ele alabiliriz

İki toplumu farklılıkları yönünden ele aldığımızda karşımıza ilk olarak coğrafyadan ve yönetim şeklinden kaynaklanan mezhep farklılığı çıkmaktadır. Halep Türkmenlerinin çoğunluğunun Sünni-Hanefi olmasına karşılık Kaşkay Türklerinin Şialığı benimsemiş olması dini ritüellerin uygulanmasında ve buna istinaden gündelik hayatın şekillenmesinde farklılıklara yol açmıştır. İki toplum arasında farklılıklara neden olan ikinci ana unsur ise yaşam biçimleridir. Halep Türkmenleri Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu iskan politikaları doğrultusunda 18. Yüzyıldan itibaren sistematik bir şekilde yerleşik hayat düzenini benimsemişlerdir. Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hakimiyetini kaybetmesi ile yerleşik hayatı benimsemiş olan Halep Türkmenlerinin Suriye Devleti'nin egemenliğine girmiş ve bugün Suriye devlet yasalarına tabiidir. Kaşkay Türklerinde ise yerleşik hayatı benimseyen kesimin dışında nüfusun yaklaşık %30'u hala eski Türk yaşam biçimi olan göçebe hayatı devam ettirmektedir. Bu yönü ile Kaşkay Türkleri en eski göçebe Türk devletlerinin teşkilatlanma yapısını benimseyen en son örnektir. Bu durum iki Türk toplumundaki sosyal hayatın şekillenmesinde belirgin farklılıklara sebep olmuştur.

Halep Türkmenleri ve Kaşkay Türklerinde tespit ettiğimiz halk kültürüne yönelik benzerlikleri incelediğimizde bunlara sebep olan en temel unsur olarak benimsemiş oldukları inanç karşımıza çıkmaktadır. Geçmişte aynı inancı benimseyen bu iki toplumun bugün İslamiyet'i benimsemiş olmaları ortaya koyduğumuz benzerliklerin temel sebebini oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Abdurrezzak, Osman Ali. *Türk Destanlarından Kalevala Destanına*, Ankara: Karakum Yayınevi, 2018.
- Aksoy, Asım Ömer. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, İstanbul: İnkılâp Yayınevi, 1998.
- Aksoy, Mustafa. *Sosyal Hayatımızdaki Kalın, Başlık ve Mehir Kavramlarının Sosyolojik Tahlili*, Türk Yurdu Dergisi, Mayıs 1990. al.y. *Evlilik Kurumu ve İlişkileri, Aile Yazıları/4*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Kurumu Başkanlığı Yayınları 1991.
- Artun, Erman. *Türk Halk Bilimi*, İstanbul: Kitapevi Yayıncılık, 5.Baskı. 2009.
- Ataizi, Erenoğlu, Dilek. *Kaşkay Türklerinin Dili*, Ankara: TDK Yayınları, 2017.
- Bademci, Ali. *Suriye'de Türkmenler ve Bayır-Bucak*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014.
- Bağ, Ceyhun “Manas’ın Öldükten Sonra Dirilme Olayı ve Ölüm Olgusu Temelinde Yatan İnançsal Unsurlar” *Manas Destanı İncelemeleri* Ed. Shurubu Kayhan. Ankara: Bengü Yayınevi, 2019.
- Bayat, Fuzuli. *Kadim Türklerin Mitolojik Hikayeleri*, İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2017.
- Bayat, Fuzuli. *Türk Mitolojik Sistemi*, İstanbul: Ötüken Yayınevi, cilt.2. 2007.
- Beydili, Celal. *Türk Mifoloji Sözlüğü*, Çev. Eren Ercan, *Türk Mitoloji Sözlüğü*, 2004, Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 2005.
- Blaga, Rafael, *İran Halkları El Kitabı*, İstanbul: Yeni Zamanlar Dağıtım, 1997.
- Boratav, Naili Pertev. *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1999.
- Dağ, Emin Ahmet. *Emevilerden Arap Baharı'na Halep Türkmenleri*, İstanbul: Taşmektep Yayınları, 2015.
- Devletov, B. Timur. *Şaman Doğanın Şifası Uyanınca*, İstanbul: Asi Kitap, 2.Baskı. 2018.

- Doulatabadi Farzeneh, *Kaşkay Türklerinin Edebiyatı*, Ankara: TDK Yayınları, 2017.
- Erdentuğ, Nermin. *Sosyal Âdet ve Gelenekler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977.
- Erdentuğ, Nermin. *Evlilik Kurumu ve İlişkileri, Aile Yazıları/4*, Der. Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, 2.Baskı Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Erendor, Metin. *Suriye ve Türkmenler*, İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları, 2016.
- Eröz, Mehmet. *Yörükler*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1991.
- Gömeç, Sadettin. *Kök Türk Tarihi*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2011.
- Gülensoy Tuncer, *Barbar Türkler*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2011.
- Güney, Cem Eflatun. *Dede Korkut Masalları*, İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1963.
- Güngör, Harun. Mustafa Argunşah. *Gagauz Türkleri Tarih-Dil-Folklor ve Halk Edebiyatı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991
- Güvenç, Bozkurt. *İnsan ve Kültür*, Ankara: Remzi Kitapevi, 8. baskı. 1999.
- Halaçoğlu, Yusuf. *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara: TTK Basımevi, 1991.
- Has-Der, *Halk Bilim Sempozyumları*. İstanbul: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1986.
- İnan Abdülkadir. *Eski Türk Dini*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976.
- İnan, Abdulkadir. *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara: TTK Yayınları, 7. Baskı. 2013.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011.
- Kafkasyalı, Ali. *İran Coğrafyasında Türkler*, İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları, 2011.
- Kafkasyalı, Ali. *İran Türkleri*, İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları, 2010.
- Kalafat, Yaşar. Ahmet Doğan. *Kuzey Irak'ta Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları*, Ankara: Ecdâd Yayım-Pazarlama, 1995.
- Kalafat, Yaşar. *Cuci Kültür Coğrafyasında Karşılaştırmalı Türk-Moğol Halk İnanmaları*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2013.

- Kalafat, Yaşar. *İran Türklüğü Jeokültürel Boyut*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005.
- Kalafat, Yaşar. *Karşılaştırmalı Bayır-Bucak Türkmen Halk İnançları*, Ankara: Bayır-Bucak Türkmenleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği, 1996.
- Kalafat, Yaşar. *Türk Kültürlü Halklarda Tematik Halk İnanmaları*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2011.
- Kalafat, Yaşar. *Eski Türk Dini İzleri Dini Folklorik Tabakalaşma*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998
- Kayabaşı, Alp Onur. “Türk Kültür Coğrafyası Bağlamında Taşeli Yöresi Yörük-Türkmen Kültürü: Doğum Sonrası İnanışlar “, *Altay'dan Toroslara Konar Göçer Türkler*, Ed. Mustafa Gökçe, Eren Fehmi Eroğlu, Türkçe Ed. Betül Korkmaz, 2018, T.C. Muğla Büyükşehir Belediyesi, Muğla Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları 14.
- Kolektif. *Kaşkay İli, En Eski Göçebe Devletlerinin Son Örneği Kaşkay Türkleri*, Ankara: Kaşkay Milli Partisi, 2000.
- Korkmaz, Esat. *Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2.Baskı. 2008.
- Mear, Hüseyin. *Kıbrıs Türk Toplumunda Doğum, Evlenme ve Ölüm ile İlgili Âdet ve İnanışlar*, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi 1*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.
- Polat, Kemal. *Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar*, Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Potapov, P.L. *Altay Şamanizmi*, Çev. Metin Ergun, Konya: Kömen Yayınları, 2003.
- Radloff, Wilhelm. *Türklük ve Şamanlık*, İstanbul: Örgün Yayınevi, 3.Baskı. 2012.
- Roux Paul Jean, *Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*, Çev. Aykut Kazancıgil- L. Arslan, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007.
- Saraçoğlu, Erdoğan. *Kıbrıs Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru*, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Sazçalar, R. Umut. *Yaşayan Tengricilik*, İstanbul: Kutlu Yayınevi, 2.Baskı. 2018.

- Sümer, Faruk. *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri, Boy Teşkilatı Destanları*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 2.Baskı. 1972.
- Şan, Adil. *Suriye Türkmen Atasözü ve Deyimler Sözlüğü*, Gaziantep: Yıldızlar Yayıncılık, 2016.
- Şan, Adil. *Suriye Türkmenleri Kültürü*, Gaziantep: Yıldızlar Yayıncılık, 2016
- Taşagül, Ahmet. *Kök Tengri'nin Çocukları*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013.
- Tavkul, Ufuk. *Kafkasya Dağlarında Hayat ve Kültür*, İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1993
- Veyis, Örnek Sedat. *Türk Halk Bilimi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları 1995.
- Yeşil, Yılmaz. *Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri*, Eskişehir: 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti, T.C. Eskişehir Valiliği, Unesco, Haziran 2014.

TEZLER

- Bakır, Abdulkaki, *Alevilikte Erkân ve Düşkünlük*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, SBE, İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Cavanşir, Babek. *Kaşkay Türklerinin Tarihi*, İstanbul Mimar Sinan Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarih Programı, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Dağ, Emin Ahmet. *Halep Türkmenleri (1918-2008)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2010.
- Dehsorkhi, Haghithat Omid. *İsfahan Çevresinde Yaşayan Kaşkay Türklerinin Düğün Gelenekleri Üzerine Bir İnceleme*, İzmir: Ege Üniversitesi, SBE, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Gözcü, Nurullah. *Hamedan Eyaleti Bahar İli Türk Kültüründe Geçiş Dönemleri* Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi, SBE, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Karaaslan, Mehmet. *Kaşkay Türklerinin Geçiş Dönemleri*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2010.

- Khajeh, Hatami Belal, *İran'da Yaşayan Halaç Türklerinin Sosyo-Kültürel Yapısı*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, SBE. Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Kırkıl, Emin. *Selçuklu Döneminde Halep*, Elâzığ: Fırat Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 1999.
- Kolot, Berna, *Geçiş Dönemi Adetlerinde Mitolojik Unsurlar: Trabzon-Akçaabat Örneği*, Konya: Selçuk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Kurtoğlu Toros, Yasemin, *Eski Orta-Asya Türk Devletlerinde Aile Hukuku*, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2015
- Kyenpyeıl, Janarbyek. *Halk Dini ve Kitabı Din Ayrımı Bağlamında Moğolistan Kazaklarının İnanç ve Uygulamaları*, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Pehlivan, Oğuzhan. *Aile Tanımı ve İlişkilerinin Toplumsal Olarak İnşası*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2017.
- Tatar, Nilgün. *Ortadoğu'da Türkmenler: Irak, Suriye, İran ve Lübnan Örnekleri*, İstanbul: Medeniyet Üniversitesi, Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Teke, Elif. *Osmaniye'de Doğum ile İlgili İnanç ve Uygulamalar*, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005.

MAKALE VE DERGİLER

- Abdurrezzak, Osaman Ali. "Kalevala Destanı Bağlamında Türk ve Fin Kültürlerinin Evlilik Adetleri ve Kadın Algısı Konusundaki Müşterekleri" Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi, 8/15 (2015) Sayfa No. 167-189.
- Akkaya, Hıdır- Fatma, Aldırmaz Akkaya. Akkaya. "Erzincan İli Kemaliye İlçesinde Pagan İnanç İzleri," Uluslararası Erzincan Sempozyumu, cilt 1. 2016. Sayfa No. 803-813.

- Aktaş, Erhan. “Hakas Destanlarında Evlilik Kurumu ve Buna Bağlı Bazı Pratikler”
Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, (2014/38) Sayfa No. 7-33.
- Akyürek, Rıza. “Aydın Yöresi Tahtacılarında Düğün Gelenekleri: Bayrak Dikme-Tapı/Sahab-ı Baş Kurbanı-Barışma Yemeği-Ocak Kazma Ritüelleri” Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Bahar (2020) Sayfa No. 193-205.
- Akyüz, Çiğdem. “Berdel Evliliği Üzerine Kalitatif Bir Araştırma Mardin Örneği”
Uluslararası Folklor Akademi Dergisi, 1/1 (2018) Sayfa No. 17-34
- Altın Yıldız, Kübra. "Uygur Türklerinin İnanç ve Uygulamalarında Toprak," Uluslar Arası Uygur Araştırmaları Dergisi, (2018/11) Sayfa No. 36-48.
- Arı, Bülent. “Anadolu ve Makedonya Türklerinde Doğumla İlgili Uygulamaların Benzer Yönleri” Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25/1 (2016) Sayfa No. 141-156.
- Arı, Bülent. "Hatay Velilerinden Şeyh Ahmet Kuseyri," Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8/16 (2011) Sayfa No. 375-386.
- Artun, Erman. "Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme-Ölüm,"
Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 9/10 (1998) Sayfa No. 85-107.
- Ayan, Dursun-Rahime Beder Şen, Semra Yurtkuran ve Gülşen Ünal. “Akraba Evliliğinin Kültür Birikiminde ve Toplum Hayatındaki Bazı Görünümleri: Dil, Din ve Tıp” Aile ve Toplum Dergisi, 2/5 Nisan-Haziran (2002) Sayfa No. 1-14.
- Azar, Birol. "Ulu Ana'dan Albastıya Değişim/Dönüşüm Sürecinde: Umay," Osmanlı Araştırmaları Dergisi, Nisan (2019/7) Sayfa No. 1-7.
- Bakır, Abdülhalik- Süleyman Pekin. "Kuzey Suriye'deki Türkmen Yerleşimlerinin Çağdaş Tarihi ve Stratejik Alt Yapısı Üzerine Genel Bir Değerlendirme" Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Eylül-Ekim, Sayfa No. 89-129.
- Balta, Nevin. “Gaziantep’te Çocuklara Ad Verme Geleneği” Cyprus International University Folklor/Edebiyat Dergisi, 19/76 (2013/4) Sayfa No. 195-206.
- Bars, Emin Mehmet. “Türk Kültüründe Anne ve Aşık Garip Hikayesinde Görünüşü”
Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Eylül (2014) Sayfa No. 82-94.

- Başal, Asude Handan. "Türkiye'de Doğum Öncesi Doğum ve Doğum Sonrası Çocuk Gelişimi ve Eğitimine İlişkin Gelenek, Görenek ve İnançlar," Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 19/1 (2006) Sayfa No. 45-70.
- Bayat, Fuzuli-Muhammet Nurullah Cicioğlu, "Türklerde Cenaze Törenleri Bağlamında Mevlid Okuma Geleneği" Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10/19, (2008) Sayfa No. 147-155.
- Bayram, Parvana. "Nevşehir'in Avanos İlçesi Uçhisar ve Göreme Beldelerinde Evlilik Merasimleri" NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2/2 (2013) Sayfa No. 17-37
- Bolçay, Ezgi. "Erzurum'da Doğum Öncesi, Doğum Sonrası ve Çocukluk Dönemiyle Alakalı Gelenekler," Kastamonu Eğitim Dergisi, 19/2 (2011) Sayfa No. 587-600.
- Bulut, Meryem. "Mardin'de Evlilikler" Cyprus International University Folklor ve Edebiyat Dergisi, 17/66 (2011/2) Sayfa No. 65-79.
- Coşkun Çıblak, Nilgün. "Mersin'de Doğumla İlgili Adetlerin Halk Hekimliği Yönünden İncelenmesi," Lokman Hekim Dergisi, 1/3 (2011) Sayfa No. 1-12.
- Çalışkan Erol, Seher Ş- Şerife Oral, "Safranbolu'da Evlilik Adetleri" Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9/43 (2016) Sayfa No. 227-240.
- Çelik, Muhittin. "İran'daki Kaşkay Türkleri," Kafkas Üniversitesi, 1. Milli Kafkas Sempozyumu, 1995. Sayfa No. 204-213
- Çifci, Evren. "Türk Evlilik Adet ve İnanışlarının Manilerdeki Yansımaları" Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (2018/63) Sayfa No. 325-343
- Dinç, Abdulkerim. "Gagauz Folklorunda Ölüm" Ankara Üniversitesi TAED, (2004/25) Sayfa No. 89-106.
- Duvarcı, Ayşe. "Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar ve Uygulamalar," Bilig Dergisi, Kış (2005) Sayfa No. 125-144.
- Erdentuğ, Nermin "Türkiye'nin Karadeniz Bölgesinde Evlenme Görenekleri ve Törenleri" Antropoloji Dergisi Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, (1969/4) Sayfa No. 27-58

- Erol, Arslan, Hülya. " Suriye Colan (Golan) Türkmenleri Ağzı" Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 6/4 (2009) Sayfa No. 40-63
- Eröz, Mehmet. "Evlenme ve Düğün Töreni ile İlgili Türk Gelenekleri" Töre Dergisi, 5/27 (1973) Sayfa No. 21-26.
- Ersoy, Ruhi. "Türklerde Ölüm ve Ölü ile İlgili Rit ve Ritüeller" Milli Folklor Dergisi, (2002/54) Sayfa No. 86-101.
- Gül, Abdülkadir. " XVI. Yüzyılda Özer Türkmenleri " Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, 10/1 (2008) Sayfa No. 171-179
- Gül, Bülent. "Aile ve Akrabalık Anlayışı Bağlamında Moğol Atasözleri" Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Güz (2017) Sayfa No. 175-188
- Gülensoy, Tuncer. "Türklerde Ad Verme Geleneği ve Hector" Milli Folklor, 3/22 (1994) Sayfa No. 5-7.
- Günay, Semra- Erdoğan Boz. "Süt Parası Karşılığında Eskişehir'e Gelin Göçü" Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8/40 Ekim (2015) Sayfa No. 476-485
- Günen, Hüseyin- Tuğçe Poyraz Tacoğlu. "Mardin'de Gerçekleştirilen Tercihli ve Geleneksel Evliliklerin Nedenleri ve Evliliğe Karar Verme Süreci' Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Bahar (2017) sayfa No. 187-222
- Güven, Filiz. "Kars Kültüründe Kız Kaçırma/Kaçışma Geleneğinin Sosyo-Kültürel Arka Planı" Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 4/8 Ocak (2016) Sayfa No. 197-205.
- Hüseynova, Şebnem. "Yozqat ve Eski Türklerde Mitolojik Karakter – Al karısı" <https://bozoksempozyumu.bozok.edu.tr> Mayıs (2016) Sayfa No. 419-426.
- Işık, Ramazan. "Türklerde Ağaçla İlgili İnanışlar ve Bunlara Bağlı Kültler," Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9/2 (2004) Sayfa No. 89-106.
- İnan, Abdulkadir. "Umay İlahesi Hakkında," Çev. Muhammet Kemaloğlu, Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi, (2018/6) Sayfa No. 97-101.
- İnan, Abdulkadir. "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları" Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1/4 (1952) Sayfa No. 19-30.
- Kabaklı, Ahmet. "Yörük ve Türkmen Kadınlarının Baş Süslemeleri" TFA, 11/224 (1968) Sayfa No. 1

- Kamil Kaya, Fatma Orhan, “Nogay Türklerinde Düğün Adetleri (Konya Örneği)” Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (2018/43) Sayfa No. 66-91
- Karaoğlu, Hamza “Pazarcık Yöresi Alevlerinde Ölüm ve Ölü ile İlgili Uygulamalar” Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, (2003/2) Sayfa No. 37-52.
- Kaya, Kamil-Mustafa Talas. “Karacadağ Türkmen Aşireti’nde Arabuluculuk: Siverek Örneği” Sosyolojik Düşün Dergisi, 1/2 (2016) Sayfa No. 1-26.
- Kayabaşı, Gökçen Rabia. “Bahşiş Yörüklerinde Evlilik ile İlgili Adet ve İnanmalar” Folklor/Edebiyat dergisi,24/95 (2018/2) Sayfa No. 67-93.
- Keskin, Mustafa Yahya. " Kırsal Kesimde Yaşayan Alevilerde Doğum Geleneğine İlişkin İnanç ve Uygulamalar," Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (2001/6) Sayfa No. 41-54.
- Kılıç, Sami- Abdullah Altuncu. “Karakoçan’da Evlilik Adetleri” Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 9/5 Bahar (2014) Sayfa No. 233-350.
- Kılıç, Yusuf- Elvan Eser, “Lohusalık Sendromunun Eski Çağ Yakınoğu Toplumlarının Kültürlerindeki İzleri: Lilith Gerçeği” Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, (2018/5) Sayfa No. 29-60.
- Kolukırık, Suat- İbrahim Halil Saraç. “Farklı Dini Gruplarda Kirvelik Geleneği: Sanal Akrabalığın Dönüşümü Üzerine Bir Araştırma” Zeitschrift für die Welt der Türken Dergisi, 2.1. (2010) Sayfa No. 217-232
- Korkmaz, Burak Cihat- Latif, İltar. " Bayır-Bucak Türkmen Bölgesindeki Türk Varlığı ve Bölgede Mücadele Veren Gruplar ", 21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi, 5/13 (2016) Sayfa No. 85-97.
- Kozhogulova, Saltanat. ‘Вселенная Умай’ İstanbul Kültür Üniversitesi-sunum Çev. Shurubu Kayhan, 06/03/2020.
- Mandaloğlu, Mehmet. “İslamiyet’ten Önce Türklerde Aile Hukuku” Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (2013/33) Sayfa No. 133-159.

- Mohammadi, Abdullah. “Hazara Türklerinin Halk İnançlarında Doğum, Evlenme, Ölüm” Milli Folklor Dergisi, (2015/105) Sayfa No. 111-119.
- Nuretin, Mensur- Nazife Yakupova Domazet. “Makedonya Türklerinde Ölüm”, Ed. Fadıl Hoca, Hikmet Uluslararası Hakemli İlmi Araştırma Dergisi, 15/30 (2017) Sayfa No. 18-25.
- Orsam. " Ortadoğu Türkmenler Programı" Rapor no. 14. Ankara: 2011. Sayfa No. 14-16
- Ökten, Şevket. “Aşiret, Akrabalık ve Sosyal Dayanışma: Geleneksel Hayatı Yönetme Biçimi” Aile ve Toplum Dergisi, 5/18 Temmuz-Ağustos-Eylül (2009) Sayfa No. 99-110.
- Ökten, Şevket. “GAP Bölgesi’nin Sosyo-Kültürel ve Yapısal Özelliklerinin Aile Yapısına Etkileri” Aile ve Toplum Dergisi, cilt.3.9. Ocak-Şubat-Mart (2006) Sayfa No. 23-34.
- Özer, Murat. “Ulupamir Kırgızlarında Evlilikle İlgili Gelenekler” Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 5/2 (2016) Sayfa No. 870-889.
- Potapov, P. L. " Etnografik Verilerin Işığında Eski Türklerin Tanrısı Umay," Çev. Muvaffak Duranlı, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, (1996/1) Sayfa No. 213-233.
- Sağır, Adem. “Ölüm Sosyolojisi Bağlamında Yemek, Cenaze ve Ölümün Sofra Pratikleri Üzerine” Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 20/1 (2016) Sayfa No. 271-298.
- Sezen, Lütfi. “Türkiye’de Evlenme Biçimleri” Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (2005/27) Sayfa No. 185-195.
- Şahin, İbrahim Halil. “Türk Destanlarındaki Aile Algısı Üzerine Bir Değerlendirme” Karadeniz Araştırmaları, Bahar (2012), Sayfa No. 117-138.
- Şimşek, Esmâ. "Türk Kültüründe Al Karısı İnancı ve Buna Bağlı Anlatılan Efsaneler," Arka Uluslararası Kültür, Sanat, Edebiyat ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 5/12 (2017) Sayfa No. 99-115.

- Tezcan, Mahmut. “Türk Kültüründe Kız Kaçırma Geleneklerinin Antropolojik Çözümlemesi” Aile ve Toplum Dergisi, cilt.2/6 Ekim-Aralık (2003) Sayfa No. 1-8
- Tezcan, Mahmut. "Tasavvuri Akrabalık ve Ülkemizdeki Uygulama," Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 15/1 (1982) Sayfa No. 117-130.
- Tezcan, Mahmut. “Beşik Kertme Nişanlı Geleneği ve Çayırbağı Köyü Uygulaması” Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Gelenek, Görenek ve İnançlar (1980) Sayfa No. 239-257.
- Tezcan, Mahmut. “Kırsal Topluluklarımızda Tercihli Evlilik Tiplerinin İşlevsel Çözümlemesi” Eğitim ve Bilim Dergisi, 3/16 (1978)- <https://egitimvebilim.ted.org.tr>. Sayfa No. 26-34.
- TUDOB, Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Bilim Şöleni, Ed. M. Fatih Köksal, Mevlüt İlhan, Haziran 2019, Amasya Üniversitesi, 28.03.2020.
- Tuğrul Gezer Yasemin. “Erken Yaşta Evlendirilen Kadınların Evlilik Süreçleri, Deneyimleri ve Sonraki Yaşamları Üzerine Nitel Bir Çalışma” Sosyoloji Notları, 2/1(2018) Sayfa No. 2-38.
- Turan, Ahmet. “Törelerimizde ‘Kalın’ Başlık Adeti, Milli Folklor Dergisi, (1991/12) Sayfa No. 39-42.
- Türktaş, Metin Mevlüt. “Türklerde Ad verme ile ilgili Bazı tespitler” INES 4. Uluslararası Akademik Kongresinde Türk Kültüründe Çocuklara Ad Verme başlıklı sunumun genişletilmiş halidir. Türok Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, (2019/17) Sayfa No. 33-44.
- Uca, Alaattin. " Türk Toplumunda Ad Verme Geleneği," Atatürk Üniversitesi TAED, (2004/23) Sayfa No. 145-150
- Ulusoy, Mahir- Ergül Tunçbilek. “Türkiye’de Akraba Evlilikleri ve Çocuk Ölümüne Etkisi’ Nüfusbilim Dergisi/ Turkish Journal of Population studies, (1987/9) Sayfa No. 7-26.
- Uysal, Yavuz. “Adıyaman Halk Kültüründe Evlilik ve evlenme Törenleri” SUTAD dergisi, Ağustos (2019) Sayfa No. 179.193.

- Uysal, Başak. “Alevi İnanç Sisteminde Adlar ve Dil Kimlik İlişkisi” Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, (2012/62) Sayfa No. 237-248.
- Ünal, Ali. “Kırgız Toplumunda Evlilik Türleri” Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Güz (2016) Sayfa No. 229-259.
- Yanar, Şenay. “Kaşkaylarda Evlilik Adetleri ve Toy Ritüelleri” History Studies / International Journal of History, 7/1 (2015) Sayfa No. 229-237.
- Yeşilmen, Halit. " Anlam ve Değer Bağlamında Halk İnançları ve Ziyaret Mekanlarının İşlevselliği," Artuklu Akademi, 5/2 (2018) Sayfa No. 253-272.
- Yılar, Ömer. “Erzurum’da Erkeklerin Bekarlığa Veda Partisi ‘Kısır Gecesi’ Atatürk Üniversitesi TAED, (2011/45) Sayfa No. 137-158.
- Yıldırım, Erdal. “Tunceli Yöresi Alevilerinde Geçiş Dönemi İnanç ve Uygulamaları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma” EKEV Akademi Dergisi, Kış (2010/42) Sayfa No. 17-32.
- Yılmaz Killi, Gülsüm. “Hakaslarda Ölüm ile İlgili Gelenekler” Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 4/4 Aralık (2017) Sayfa No. 65-87.
- Yılmaz Ulusoy Duygu- Gülay Karşıcı- Ali Selçuk. " Sivas Beğdili Köyü İnanç Sistemi İçinde Kadın, " İnsan Bilim Dergisi, 2/2 (2013) Sayfa No. 22-43.

DİĞER KAYNAKLAR

<https://bozoksempozyumu.bozok.edu.tr>

<https://egitimvebilim.ted.org.tr>

<http://islamansiklopedisi.org.tr/sam>

<https://www.academia.edu.tr/suriyeturkleri/m.fatihkirisçioğlu>

<https://www.bbaw.de/>

<https://www.islamansiklopedisi.org.tr>

<https://www.nuraybilgiliturkmitolojisikozmolojisiyetamgalari.wordpress.com/tanrica-umay>

KAYNAK KİŞİLER (HALEP TÜRKMENLERİ)

AKDENİZ, AHMET. YAŞ:93, ÇOBANBEY / ARAPLI AŞİRETİ, İŞLETME SAHİBİ, KİŞİSEL GÖRÜŞME, 21/10/2019.

BAYINDIRLI, TURGUT. YAŞ:33, NİZİP / YUKARI BAYINDIR KÖYÜ, ÖĞRETMEN, KİŞİSEL GÖRÜŞME, 25/10/2019,31/10/2019, TEL NU:0 533 067 68 58

BOZGEYİK, MEHMET. YAŞ:54, OĞUZELİ / URUŞ KÖYÜ, TÜRKMEN DEDESİ, KİŞİSEL GÖRÜŞME, 22/10/2019, TEL NU:0 507 445 26 78

ÇOLAK, ELİF. YAŞ: 85, ÇANGALLI KÖYÜ/ ELBEYLİ, EV HANIMI, KİŞİSEL GÖRÜŞME, 21/10/2019

ÇOLAK, GÜLLÜ. YAŞ:68, ÇANGALLI KÖYÜ / ELBEYLİ, EV HANIMI, KİŞİSEL GÖRÜŞME, 21/10/2019

DEDE, AHMET. YAŞ: 70, ZUGHARA, TÜRKMEN DEDESİ, KİŞİSEL GÖRÜŞME, 31/10/2019

EMİN, ZEKİ. YAŞ:35, KADILAR, ÇİFTÇİ, KİŞİSEL GÖRÜŞME, 30/10/2019, 31/10/2019

HALİL, MUHAMMED. YAŞ:52, KADILAR, ELEKTRONİK EŞYA TAMİRCİSİ, KİŞİSEL GÖRÜŞME, 20/10/2019, TEL NU: 0 552 51929 14

İSA, SUDE. YAŞ: 50, KALKIM, EV HANIMI, TELEFON GÖRÜŞMESİ, 29/02/2020

İSMAİL, ALİ. YAŞ: 27, ÇOBANBEY, ÖĞRETMEN, KİŞİSEL GÖRÜŞME, 02/11/2019 TEL NU: 0 538 405 78 80

KADILAR KÖYÜ MUHTARI. YAŞ:48, KADILAR, KİŞİSEL GÖRÜŞME, 30/10/2019

KAHYA, HALİL. YAŞ:47, KOCALI, ÇİFTÇİ, KİŞİSEL GÖRÜŞME, 31/10/2019, TEL NU:0 537 795 9651

KOC AOĞLAN, İHSAN. YAŞ: 55, OĞUZELİ/ HACI MUSALI AŞİRETİ, KİŞİSEL GÖRÜŞME, 22/10/2019

KOYUNOĞLU, HALİL. YAŞ:43, KOYUNOĞLU AŞİRETİ, TAKSİCİ, KİŞİSEL GÖRÜŞME, 21/10/2019, 0 506 224 91 24

MAMO, MUHAMMED SALİH. YAŞ:78, KADILAR, EMEKLİ ÖĞRETMEN, KİŞİSEL GÖRÜŞME, 30/10/2019

ŞAN, ADİL. YAŞ:40, KALKIM, ARAŞTIRMACI-YAZAR KİŞİSEL GÖRÜŞME-TELEFON GÖRÜŞMESİ 05/11/2019, 29/02/2020, TEL NU: 0 544 266 27 43

TÜRK, MUHAMMED ALİ. YAŞ:49, BOZHÖYÜK, MUHTAR, KİŞİSEL GÖRÜŞME, 01/11/2019, TEL NU: 0 534 798 49 39

UZUNASLAN, SAİT HACI. YAŞ: 84, NİZİP/ TEL HABEŞ, KİŞİSEL GÖRÜŞME, 22/10/2019, 25/10/2019

KAYNAK KİŞİLER (KAŞKAY TÜRKLERİ)

BACHAM, ATA. YAŞ: 28, FİRUZABAD / ATEŞKADEH, TAYFA: AMELE, TİRE: NEMEDİ, KİŞİSEL GÖRÜŞME, 22/11/2019

CİHANPUR, ALİ NEVRUZ. YAŞ: 47, FİRUZABAD / HAYQIR, TAYFA: AMELE, TİRE: KOCABEYLİ, KİŞİSEL GÖRÜŞME, 22/11/2019

DUSTİ, NEZAKETİ. YAŞ:72, FİRUZABAD, TAYFA: AMELE, TİRE: KOCABEYLİ, KİŞİSEL GÖRÜŞME, 22/11/2019,

KAZİMİ, AFİTAB. YAŞ: 53, FİRUZABAD / ATEŞKADEH, TAYFA: AMELE, TİRE: NEMEDİ, KİŞİSEL GÖRÜŞME, 23/11/2019

KAZİMİ, GÜLZAR. YAŞ:45, FİRUZABAD / ATEŞKADEH, TAYFA: AMELE, TİRE: NEMEDİ, KİŞİSEL GÖRÜŞME, 22/11/2019

KAZİMİ, HAYRUNNİSA. YAŞ: 77, FİRUZABAD / ATEŞKADEH, TAYFA: AMELE, TİRE: NEMEDİ, KİŞİSEL GÖRÜŞME, 22/11/2019

KAZİMİ, MİHRİYE. YAŞ:50, FİRUZABAD / ATEŞKADEH, TAYFA: AMELE, TİRE: NEMEDİ, KİŞİSEL GÖRÜŞME, 22/11/2019

KAZİMİ, ŞEMSİR. YAŞ:57, FİRUZABAD / ATEŞKADEH, TAYFA: AMELE, TİRE: NEMEDİ, KİŞİSEL GÖRÜŞME, 23/11/2019

MURADİ, ERSELAN. YAŞ: 27, ŞİRAZ, TAYFA: KÖŞKÖLLÜ, TİRE: SAHMEDENLİ, KİŞİSEL GÖRÜŞME, 21/11/2019, 22/11/2019. TEL NU: +98 917 815 9684

MURADİ, GÜLNAZ. YAŞ: 80, FİRUZABAD, TAYFA: AMELE, TİRE: KOCABEYLİ, KİŞİSEL GÖRÜŞME, 22/11/2019

MURADİ, KEFAHATİ. YAŞ: 40, FİRUZABAD, TAYFA: AMELE, TİRE: KOCABEYLİ, KİŞİSEL GÖRÜŞME, 22/11/2019

PÜLADİ, MERYEM. YAŞ: 61, ŞİRAZ, TAYFA: KEŞKÖLLÜ, TİRE: SAHMEDENLİ, TELEFON GÖRÜŞMESİ, 26/02/2020, 29/02/2020, 29/03/2020.

RIZAYİ MÜSLÜM. YAŞ:35, FİRUZABAD, TAYFA: AMELE, TİRE: ÇOBANKARA TELEFON GÖRÜŞMESİ, 23/02/2020. TEL NU:0 537 774 26 50

SEFERİ, EVİZULLAH. YAŞ:52 ŞİRAZ, TAYFA: KEŞKÖLLÜ, TİRE: KARAKANLI, KİŞİSEL GÖRÜŞME-TELEFON GÖRÜŞMESİ, 21/11/2019, 02/04/2020, 09/04/2020, 10/04/2020, 29/04/2020. TEL NU: +98 917 915 88 78

EKLER

Ek 1.1 – Göçebe Halep Türkmenlerinin çadırları

Ek 1.2 – Kadılar yolu üzerindeki Türkmen evleri

Ek 1.3 – Kocalı Köyü'ndeki tarihi Bey Konağı

Ek 1.4 – Türkmenlere ait bir evin girişindeki dini yazı ve simgeler

Ek 1.5 – Türkmen köy odası (Ahmet Akdeniz, Halil Koyunoğlu, Çobanbey mevki)

Ek 1.6 – Türkmen yaşantısının bir parçası olan metal mutfak çeyizliği

Ek 1.7 – Su külçesi, metal ibrik, sini ve üsküre (Kocalı Köyü). (Üç ayaklı kaide üzerinde duran su külçesi (kazan) ocak ileTürk Kozmolojisiinde tıpkı ağaç gibi soy simgesidir.

Ek 1.8 – Sulama havuzu (Kadılar Köyü)

Ek 1.9 – Barak Türkmen giyim kültürüne sahip bir Halep Türkmeni (Güllü Çolak, Çangallı Köyü)

Ek 1.10 – Arap giyim kültürünün bir parçası olan ‘gallabiya’ giymiş bir Türkmen dedesi (Ahmet Dede, Zugbara Köyü)

Ek 1.11 – Halep Türkmeni ‘Şih’ Muhammed Garib (Kocalı Köyü)

Ek 1.12 – Tarımla ilgilenen Halep Türkmenlerinin gündelik giyim tarzı (Kocalı Köyü)

Ek 1.13 – Hayvanlar için su kabı ‘yalak’

Ek 1.14 – Bayram kahkesi hazırlayan Türkmen kadınları

Ek 1.15 – Türkmen çeyiz kültürünün bir parçası olan el işleme

Ek 1.16 – Çeyiz aynası

Ek 1.17 – Türkmen el işlemelerinden bir örnek

Ek 1.18 – Güvey donatmada kıyafetlerin tepside taşınması

Ek 1.19 – Toy alanında halay çeken Türkmenler ve Türkmen çadırı

Ek 1.20 – Düğün yemeği olarak tercih edilen ‘kelle’

Ek 1.21 – Modern Türkmen düğünü (Gaziantep, Muhammed Halil’in oğlu)

Ek 1.22 – Ek 1.21’deki gelin yaşmağı

Ek 1.23 – Ek 1.21’deki damat poşusu

Ek 1.24 – Geleneksel Türkmen kadın kıyafeti ‘uç etek’

Ek 1.25 – Kocalı Köyünde bir mezarlık

Ek 2.1 – Şiraz yakınlarında bulunan imam zadelere ait bir ziyaretgah

Ek 2.2 – Şiraz merkezde bulunan park alanı

Ek 2.3 – Gelinuçu Dağı, Hayqır kışlak yerleşim bölgesi

Ek 2.4 – Şiraz-Firuzabad yolunda Sasanilerden kalma tarihi bir kale

Ek 2.5 – Hayqır’da göçebe yaşamın bir parçası hayvancılık

Ek 2.6 – Hayqır’daki bir göçebe çadırı

Ek 2.7 – Yayık

Ek 2.8 – Ateşkadeh’te bir restoran ve işletmecisi (Afitab Kazimi)

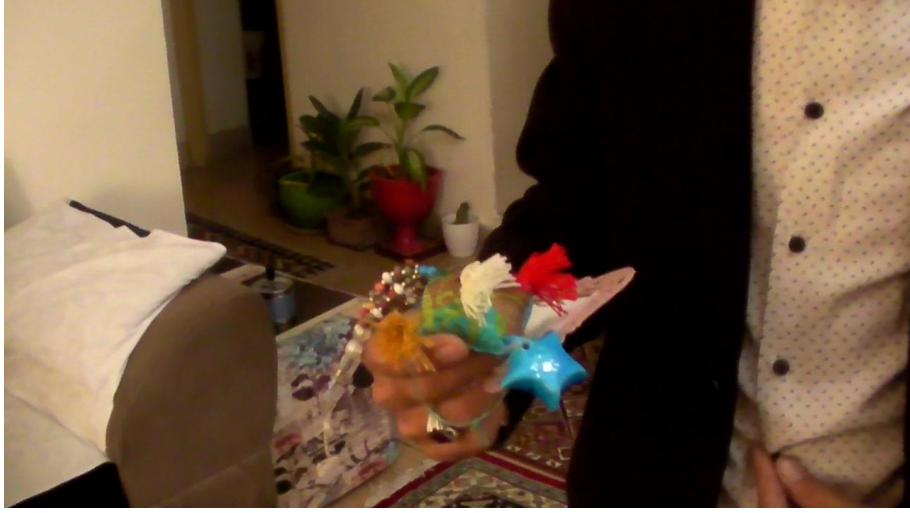
Ek 2.9 – Ateşkadeh’te çadırda çörek yapan Kaşkay kadınları (Hayrunnisa Kazimi ve Mihriye Kazimi)

Ek 2.10 – Firuzabad’da bir Kaşkay salonu ve salonda asılı ‘gumpullar’

Ek 2.11 – Gilim dokuyan Kaşkay kadını (Gülnaz Muradi)

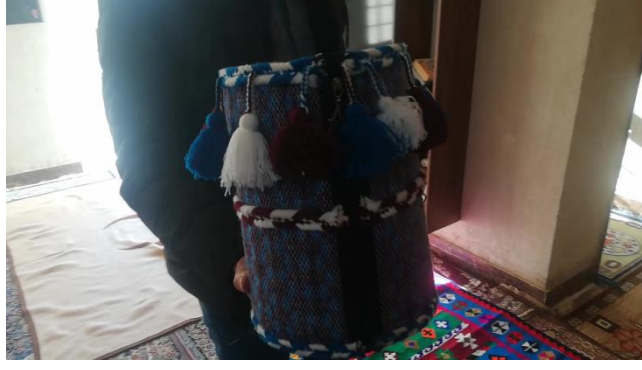
Ek 2.12 – Göy Muncuk

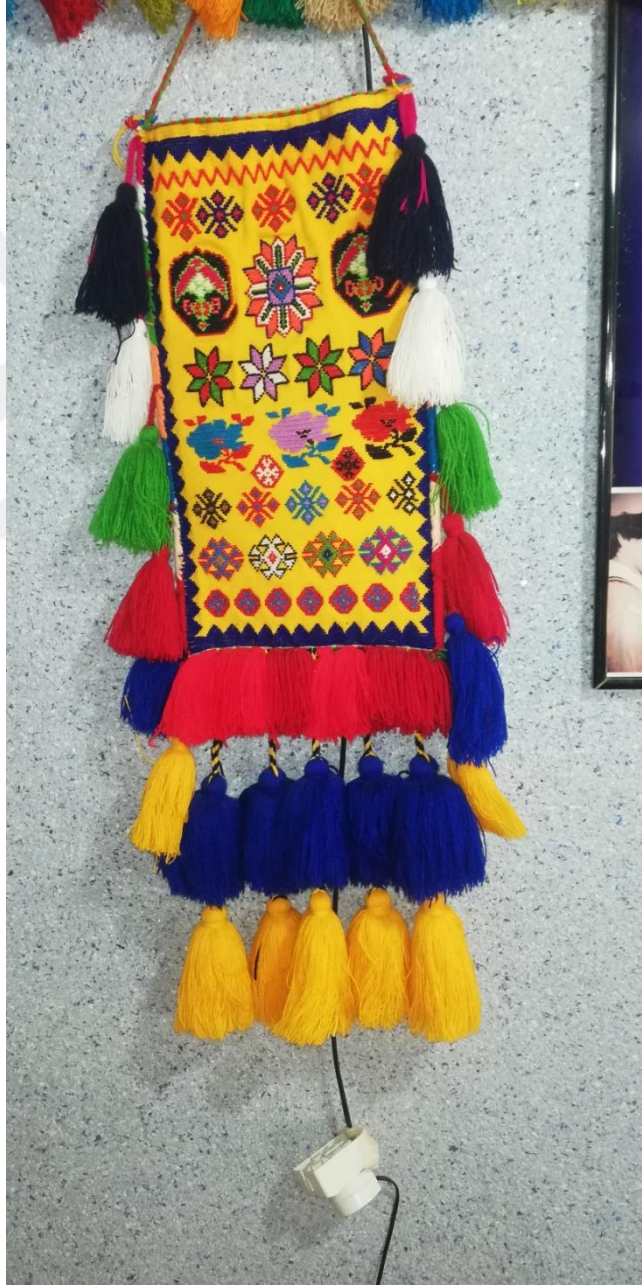
Ek 2.14 – El işi masa örtüsü

Ek 2.15 – Cedesman Kagazi

Ek 2.16 – Qozdan (Bayram zamanı şeker ceviz gibi ürünlerin içine konulduğu kab)

Ek 2.17 – Beledan (Göçebelikte şiş gibi uzun ebattaki eşyaların konulduğu çanta)

Ek 2.18 – Merfeç (Alt) ve Mutakka (Üst)

Ek 2.19 – Mobli Puştu

Ek 2.20 – Kaşkaylarda yer yatağı; Balış ve döşek

Ek 2.21 – Kaşkay düğünlerinde toy alanında yakılan ateş (Kaynak: Erselan Muradi)

Ek 2.22 – Kaşkay kadınlarının geçmişte giyim tarzı

Ek 2.23 – Gelinin ‘gumpul’ takılan binekle toy alanına girişı (Kaynak: Erselan Muradi)

Ek 2.24 – Kaşkay düğünlerinde erkeklerin oynadığı bir tür oyun ‘Cengnama’

Ek 2.25 – Kaşkay mezarlığı (Firuzabad)

Ek 2.26 – Eymür Ocağı’nı simgeleyen mezar başı tamgası

Ek 2.27 – Firuzabad'daki Kaşkay mezarlığında bulunan tarihi bir mezar taşı

Ek 2.28 – Mezar taşlarında bulunan soy tamgalarından bir örnek

Ek 2.29 – Mezar taşlarında bulunan soy tamgalarından bir örnek

Ek 2.30 – Mezar taşlarında bulunan soy tamgalarından bir örnek